AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Zeynep Sevde AKDOĞAN ANOU

ARAP DİLİ'NDE RENKLER: DİLBİLİMSEL BİR İNCELEME

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Zeynep Sevde AKDOĞAN ANOU

ARAP DİLİ'NDE RENKLER: DİLBİLİMSEL BİR İNCELEME

Danışman
Doç. Dr. Nazife Nihal İNCE

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Zeynep Sevde Akdoğan Anou'nun bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Sevim ÖZDEMİR	(İmza)
Üye (Danışmanı)	: Doç. Dr. Nazife Nihal İNCE	(İmza)
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Kıyasettin ARSLAN	(İmza)

Tez Başlığı: Arap Dili'nde Renkler: Dilbilimsel Bir İnceleme

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Târihî : …./…./2022

Mezuniyet Târihî : 21/07/2022

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Arap Dili’nde Renkler: Dilbilimsel Bir İnceleme” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Zeynep Sevde AKDOĞAN ANOU

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyad5ı	Zeynep Sevde AKDOĞAN ANOU
Öğrenci Numarası	20185249004
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Nazife Nihal İNCE
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Arap Dili'nde Renkler: Dilbilimsel Bir İnceleme
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1867417060
Rapor Tarihi	06/07/2022
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %5 Alıntılar dahil: %8

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 138 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır.
Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:
(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise:
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım.
( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise:
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

Danışman Öğretim Üyesi
Doç. Dr. Nazife Nihal İNCE
İmza

İ Ç İ N D E K İ L E R

ŞEKİLLER LİSTESİ……..……iv
TABLOLAR LİSTESİ……..v
KISALTMALAR LİSTESİ……vi
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ……..….....vii
ÖZET…….…...….ix
SUMMARY…….…….....x
ÖNSÖZ……..…xi
GİRİŞ…….…….....1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANLAM BAKIMINDAN RENKLER

1.1. Toplum, Kültür ve Renk…….15
1.2. Arap Dili'nde Renkler ve Anlamları……..23
1.2.1. Arap Dili'nde Renk Kavramı……..…24
1.2.2. Renklerin Temel ve Mecaz Anlamları……...….25
1.2.2.1. Ana Renklerde Temel ve Mecaz Anlam……..26
1.2.2.1.1. Beyaz…….……..27
1.2.2.1.1.1. Beyaz Kelimesi ve Temel Anlamı……..27
1.2.2.1.1.2. Beyaz Kelimesi ve Mecaz Anlamları…….....29
1.2.2.1.2. Siyah……..……..33
1.2.2.1.2.1. Siyah Kelimesi ve Temel Anlamı……...33
1.2.2.1.2.2. Siyah Kelimesi ve Mecaz Anlamları……..34
1.2.2.1.3. Kırmızı…….……39
1.2.2.1.3.1. Kırmızı Kelimesi ve Temel Anlamı……39
1.2.2.1.3.2. Kırmızı Kelimesi ve Mecaz Anlamları……...40
1.2.2.1.4. Yeşil…….42
1.2.2.1.4.1. Yeşil Kelimesi ve Temel Anlamı……42
1.2.2.1.4.2. Yeşil Kelimesi ve Mecaz Anlamları……...44
1.2.2.1.5. Sarı……..…….47
1.2.2.1.5.1. Sarı Kelimesi ve Temel Anlamı……..47
1.2.2.1.5.2. Sarı Kelimesi ve Mecaz Anlamları…….47

1.2.2.1.6. Mavi……..……..50
1.2.2.1.6.1. Mavi Kelimesi ve Temel Anlamı……50
1.2.2.1.6.2. Mavi Kelimesi ve Mecaz Anlamları……...…51
1.2.2.2. Ara Renklerde Temel ve Mecaz Anlamlar…….53
1.2.2.2.1. Beyazın Alt Tonları…….54
1.2.2.2.2. Siyahın Alt Tonları……..58
1.2.2.2.3. Kırmızının Alt Tonları…….63
1.2.2.2.4. Yeşilin Alt Tonları……...65
1.2.2.2.5. Sarının Alt Tonları……...…66
1.2.2.2.6. Mavinin Alt Tonları……..…67
1.2.3. Renk Dereceleri…….……..……..69
1.2.3.1. Renklerin Yoğunluğu ve Netliği ile İlgili Kelimeler……..69
1.2.3.2. Siyah Beyaz Karşıtlığı ile İlgili Kelimeler……..……...72
1.2.3.3. İki Rengin Bir Arada Bulunuşunu İfade Eden Kelimeler……...74
1.2.4. Renklerin Birbiri Yerine Kullanımı……..……..……..76
1.3.Arap Kültüründe Renklerin Sembolik Mânâları…….……....78

İKİNCİ BÖLÜM

ARAPÇA DİLBİLGİSİ VE RENKLER

2.1. Renk Kelimelerinin Morfolojik Yapısı……...……84
2.1.1. Kelime Türü Bakımından Renkler……...…….84
2.1.1.1. Renk Adları ve Yapıları…….……85
2.1.1.1.1. Fiil Kökenli Renk Adları…….....85
2.1.1.1.2. İsim Kökenli Renk Adları …….……..…90
2.1.1.2. Renk Fiilleri ve Fiil Çatıları……..93
2.1.2. Sıfat Oluşu Bakımından Renkler……...…….100
2.1.3. Sıfat Olan Renklerin İsme Dönüşmesi……...……104
2.1.3.1. Sıfat Olan Renklerin Özel İsme Dönüşmesi…….…..105
2.1.3.2. Sıfat Olan Renklerin Cins İsme Dönüşmesi…….....…..105
2.2. Cümle Bilgisi Bakımından Renk Kelimeleri……107
2.2.1. Renk İsimlerinin Tamlama İçinde Kullanımı……..……..…….108
2.2.1.1. Sıfat Tamlamasında Renk Adları…….……...108
2.2.1.2. İsim Tamlamasında Renk Adları…….…...110
2.2.2. Renk Kelimelerinin Cümle İçerisinde Kullanımı……..…….111

2.2.2.1. Fiil Cümlesinin Aslî Bir Ögesi Oluşu Bakımından Renk Kelimeleri…….....112
2.2.2.1.1. Cümle İçerisinde Fiil Olan Renkler……...……112
2.2.2.1.2. Fâil Oluşu Bakımından Renk Adları……..113
2.2.2.1.3. Mef'ûl Oluşu Bakımından Renk Adları……...…..114
2.2.2.2. İsim Cümlesinin Aslî Bir Ögesi Oluşu Bakımından Renk Adları…….....116
2.2.2.2.1. Mübtedâ Oluşu Bakımından Renk Adları……..116
2.2.2.2.2. Haber Oluşu Bakımından Renk Adları……..117
2.2.2.3. Cümlenin Aslî Olmayan Ögelerinde Renk Sözcükleri…...……...120
SONUÇ……...124
KAYNAKÇA…….…128
ÖZGEÇMİŞ……...…136

ŞEKİLLER LİSTESİ

BÖLÜM 1: ANLAM BAKIMINDAN RENKLER

Şekil 1.1 Beyaz Kelimesinin Temel ve Mecaz Anlamları…….……33
Şekil 1.2 Siyah Kelimesinin Temel ve Mecaz Anlamları……..…39
Şekil 1.3 Kırmızı Kelimesinin Temel ve Mecaz Anlamları……..……42
Şekil 1.4 Yeşil Kelimesinin Temel ve Mecaz Anlamları……..46
Şekil 1.5 Sarı Kelimesinin Temel ve Mecaz Anlamları……....50
Şekil 1.6 Mavi Kelimesinin Temel ve Mecaz Anlamları……..…53
Şekil 1.7 Ara Renklerin Ana Renkler Altında Kümelenişi……68

TABLOLAR LİSTESİ

BÖLÜM 2: ARAPÇA DİLBİLGİSİ VE RENKLER

Tablo 2.1 Sıfat Tamlamalarının İsim ve Fiil Cümlesi İçerisindeki Yeri……...……..119
Tablo 2.2 İsim Tamlamalarının İsim ve Fiil Cümlesi İçerisindeki Yeri……..120

KISALTMALAR LİSTESİ

a.mlf.	Aynı müellif
b.	Bin
bk.	Bakınız
bs.	Basım
by.	Basım yeri yok
c.	Cilt
cc.	Celle celâlühü
çev.	Çeviren
h.	Hicri
Hz.	Hazreti
MÖ.	Milattan önce
nşr.	Neşreden
no.	Numara
ö.	Ölüm târihî
s.	Sayfa
ss.	Sayfa aralığı
sy.	Sayı
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve sellem
thk.	Tahkîk
ts.	Tarihsiz
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
şrh.	Şerh eden

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

KISA ÜNLÜLER

ـَ: A, E	ـِ: I, İ	ـُ: O,Ö,U,Ü

UZUN ÜNLÜLER

ـا: Â	ـِي : Î	ـُو : Ô, Û

ÜNSÜZ HARFLER

ا: A	ء : ʾ	ب : B	ت : T	ث : Ṯ	ج : C	ح : Ḥ	خ : Ḫ
د : D	ذ : Ẕ	ر : R	ز : Z	س : S	ش : Ş	ص : Ṣ	ض : Ḍ
ط : Ṭ	ظ : Ẓ	ع : ʿ	غ : Ġ	ف : F	ق : Ḳ	ك :K	ل :L
م :M	ن : N	و : V	ه: H	ي : Y			

Yukarıdaki transkripsiyon sistemi çalışmanın metin ve dipnot kısımlarında yer alan Arapça kelime ve cümlelerin telaffuzlarıyla birlikte çeşitli özel isimler ve eser adlarının yazımında kullanılmıştır. Harflerin yazımıyla ilgili bu bilgilendirmenin ardından tezin yazımında dikkat ettiğimiz diğer hususları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Kullandığımız transkripsiyon sisteminde TDV İslam Ansiklopedisinde uygulanan sisteme uyum sağlanmıştır.
- Harf-i târifin yazımında dipnotlar ve cümle başları da dahil olmak üzere küçük harfle başlamaya önem verilmiştir.
- Yine harf-i târifli kelimeler şemsî ve kamerî harflerin okunuşu esas alınarak yazılmıştır. Örnek: el-bünnî / ez-zerḳâʾ.
- “Abd” ve “dîn” kelimeleriyle kurulan tamlama şeklinde kullanılan özel isimler bitişik yazılmış ve transkripsiyon sistemi uygulanmamıştır. Örnek; Abdulmecîd, Abdurrezzâk, Mecduddîn

- Türkçede kullanılan ve anlaşılması konusunda herhangi bir zorluk yaşanmayan bazı özel isimlerde transkripsiyon sistemi kullanılmamıştır. Bu isimler Muhammed, Ahmed, Mahmûd, Ebû Bekir, Ömer ve Osman, Ali, İsmâîl, İbrâhîm, Mûsâ ve Halîl'dir
- Arapça başta olmak üzere yabancı dillerdeki kelimeler verilirken iki eğik çizgi arasında örnekteki gibi yazılmıştır. Örn: /لون/
- Gerekli görülen yerlerde Arapça sözcüklerin telaffuzları parantez içerisine alınmıştır.
- Tercümesi verilen Arapça kelime ve cümleler iki eğik çizgi içinde iki nokta ile ayrılarak birlikte yazılmıştır.
- Örnek verilen ayet meallerine dipnotta yer verilmiştir.
- Eser içi atıflar için "Bkz. s. x.- dipnot y." şeklinde yönlendirme yapılmıştır. Burada diğer dipnotlarda sayfa numarası için "s." kısaltması kullanılmazken çalışmanın kendi içinde yer alan bir bölüme yapılan atıflarda söz konusu kısaltma kullanılmıştır.

ÖZET

Fiziksel bir olgu ve kültürel bir öge oluşunun yanı sıra duygu ve düşüncelerin ifâdesini sağlayan renk sözcüklerinin dil açısından mânâ ve şekil olmak üzere iki yüzü bulunmaktadır. Çoğunlukla temel anlamıyla kullanılan renk sözcükleri Arap dilinde sembolik, yan ve mecaz anlamlarda da kullanılmaktadır. Yine sözdizimsel bir unsur olarak renk kelimeleri fiil yahut fiil veya isim kökenli isim formlarıyla cümlede oldukça çeşitli bir kullanım alanına sahiptir. Bu anlamda yaptığımız araştırmanın amacı söz konusu sözcüklerin çeşitli kaynaklardan tespit edilmesi ve mana ve gramer bakımından tahlilinin yapılmasıdır. Tespit edilen sözcükler mana bakımından değerlendirilirken semantik ve semiyotik alanlarının, gramer bakımından değerlendirilirken ise sarf ve nahiv ilimlerinin ilgili yöntemleri kullanılmıştır. Bu bağlamda, bu çalışma şu şekilde düzenlenmiştir: Giriş bölümünde dilbilimin ilgili alanları tanıtılmakta; daha sonra birinci bölümde tespit edilen renk kelimeleri ana renkler, ara renkler ve dolaylı olarak renklerle ilgili kelimeler olarak sınıflandırılarak anlam bakımından incelenmektedir. İkinci bölümde ise söz konusu kelimeler kelime ve cümle bilgisi bağlamında değerlendirilmektedir. Çalışmada renk sözcükleri üzerinde kültür, siyaset, coğrafya, din gibi çeşitli unsurların etkisi de dikkate alınmıştır. Araştırma, Arap kültüründe renk kelimelerinin oldukça çeşitli olduğunu; ana ve ara renk ayrımının modern görüş ile uyuşmadığını ve ana renk kelimelerinin temel ve mecaz anlamda kullanımlarının ara renklere kıyasla oldukça fazla olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yine renk kelimelerinin fiil formu ya da isim ve fiil köklü ad formlarının bulunduğu, cümle içerisinde ise gerek müfret gerek isim ve sıfat tamlamalarının parçaları gerekse cümlenin asıl ve asıl olmayan unsurları olarak yer alabildiği belirlenmiştir. Ayrıca bu sözcüklerin cümle içerisindeki kullanımlarına ilişkin birtakım sınırların olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Arapça, Renkler, Dilbilim, Semiyotik, Semantik, Dilbilgisi.

SUMMARY

COLOURS IN ARABIC LANGUAGE: A LINGUISTIC STUDY

In addition to being a physical phenomenon and a cultural element, the colour words, which provide the expression of feelings and thoughts, have two sides: meaning and form. The colour words often used in the basic sense but it could express symbolic, indirect and metaphorical meanings in Arabic language. As a syntactic element, colour words have a very diverse use in sentences in its verb or noun forms. In this sense, the purpose of our research is to detect the words in question from various sources and to analyse them in terms of meaning and grammar. While evaluating the detected words in terms of meaning, the relevant methods of semantics and semiotics fields were used, and the relevant methods of sarf/morphology and nahv/syntax sciences were used while evaluating them in terms of grammar. In this respect, this study is organised as fallowing: the relevant fields of linguistics are introduced in the introduction section; then in the first part the words of colours which are detected are analysed in terms of meaning by classifying them as primary colours, secondary colours and words which are indirectly related to colours. In the second part, the words in question are evaluated within the context of morphology and syntax. In the study, the effect of various elements such as culture, politics, geography and religion on colour words have been taken into account. The research shows that colour words are quite diverse in Arab culture; and that the distinction between primary and secondary colours in Arabic tradition is incompatible with modern view; and also, that the basic and metaphorical uses of primary colour words are considerably higher when it compared to secondary colours. It’s also determined that the colour words either of verb forms or of noun forms which are verb rooted or based on a noun, can be located in a sentence as a primary or a non-primary elements of the sentence or as a part of adverb and adjective phrases. In addition, it has been revealed that there are some limits on the use of these words in sentences.

Keywords: Arabic, Colours, Linguistics, Semiotics, Semantics, Grammar.

ÖNSÖZ

Renkler kimi zaman bir çiçeği kimi zaman öfkeyi kimi zaman da uğursuz kabul edilen bir kediyi niteleyen, dilde oldukça geniş kullanım alanı olan sözcüklerdir. Gerçek anlamlarının yanında, kullanıldığı toplumun algı ve anlayışına göre mecaz anlamlar kazanan bu sözcükler kelime çeşitliliği bakımından zengin olup günlük hayatta isim ve fiiller şeklinde sıklıkla kullanılmaktadır. Arapçaya bu açıdan bakıldığında pek çok rengin bulunduğu ve bunlardan bir kısmının belli nesnelere tahsis edilmiş olduğu görülür. Yine hem isim hem de fiil formu bulunan kelime grubunun cümle içerisinde pek çok yerde bulunabileceği de açıktır.

Yapmış olduğumuz çalışmada amaç çeşitli kaynaklardan renk sözcüklerini tespit etmek, tespit edilen sözcükleri kategorilere ayırmak, mana ve gramer bakımından dildeki kullanımlarını belirlemektir. Bu doğrultuda Arapça renkleri dilbilimsel açıdan ele aldığımız çalışmamızın birinci bölümü renk ifâde eden sözcüklerin mânâ bakımından incelenmesine ayrılmıştır. Bunun için kelimelerin anlam kazanmasında etkili olan sosyal faktörlerle beraber bilimsel açıdan renklere kısaca değinilmiş, ardından çalışmanın asıl konusu olan renklerin mânâ bakımından değerlendirmesi yapılmıştır. Öncelikle tespiti yapılan sözcüklerin renklerle ilişkili anlamları seçilmiş; ana ve ara renkler şeklinde iki grupta toplanan sözcüklerin mânâları temelden mecaz anlama doğru sıralanmıştır. Ayrıca sadece renk kelimeleri değil, renklerin tonlarını yahut sıfatlarını bildiren kelimeler ve Arap diline özgü bir durum olan renklerin birbiri yerine kullanılışı da bu bölümde yer almaktadır. Son olarak semiyotik açıdan Arap dilinde renklerin simgesel anlamlarının değerlendirilmesiyle bu bölüm tamamlanmıştır.

Aynı sözcüklerin cümle bilgisi bakımından ele alındığı ikinci bölüm ise temelde sarf ve nahiv olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. İlk kısımda söz konusu kelimeler, sözcük bilgisi bakımından ele alınmış, kelime kökleri, çekimleri ve vezinleri bakımından değerlendirilmiştir. Burada renklerin çoğunluğunu sıfatların oluşturması nedeniyle isim-sıfat ayrımına gidilmiş, sıfatların isme dönüşmesine ayrı bir başlıkta yer verilmiştir. Cümle bilgisine geçildiğinde ise renk kelimelerinin müfret, kelime öbeği şeklinde isim ve fiil cümlelerinin hangi ögelerinde ve nasıl yer aldıkları ele alınmıştır. Sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

Tez konusunun seçimi ve hazırlığı sürecinde yoğun çalışma temposuna rağmen ilim ve tecrübeleriyle bana destek olan, tavsiye ve katkılarıyla tezin halihazırdaki şeklini almasını sağlayan ve beni değerlendirebileceğim her türlü fırsattan sürekli haberdar eden sevgili danışman hocam Doç. Dr. Nazife Nihal İNCE'ye teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca araştırma boyunca maddi ve manevî destek ve teşvikleriyle yanımda olan değerli anne, babama ve

sevgili eşim Abdelkader Anou'ya şükranlarımı sunar, çalışmanın akademik ve ilmi açıdan konuyla alâkadar olan kimseler için istifâde edilecek bir kaynak olmasını temenni ederim.

Zeynep Sevde AKDOĞAN ANOU
Antalya/2022

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu ve Kapsamı

Renkler varlıkların tanınıp ayırt edilmesinde temel ayırıcı unsurlardan biridir. Fiziksel ve sembolik mânâlarının yanı sıra insan üzerinde yapmış olduğu mânevî çağrışımlarla çağlardan beri önemli dil malzemelerinden biri olmuş, dînî metinlerden hikâyelere atasözlerinden deyimlere kadar pek çok yerde kullanılmıştır. Toplumlar yaşayış biçimlerinin de etkisiyle bu kelimeleri dillerine farklı şekillerde almışlardır. Bu durum tüm toplumlarda olduğu gibi Araplar için de söz konusudur. Renkler bazen birbiri yerine kullanılırken bazen de atasözleri ve deyimler içerisinde veyahut müfret olarak mecaz anlamda kullanılır. Gramer açısından baktığımızda ise kelime türü olarak potansiyel sıfat olan renklerin bazen özel isme yahut fiile dönüştüğünü kelime çekimleri bakımından farklı biçimlerde türetildiğini görürüz.

Çalışmamız işte tüm bu çeşitliliğin incelenmesi bakımından Arap dilinde renkleri ele almış ve bunu yaparken kısmen semiyotik (göstergebilim) alanından, çoğunlukla dilbilgisi ve semantik gibi dilbilim dallarından yararlanmıştır. Renklerin temel anlamlarının nasıl oluştuğu, yan (mecaz, terim, simge vs.) anlamları nasıl kazandığı, bu değişim sırasında kültür, coğrafya gibi unsurların etkisinin olup olmadığı, tüm bu çeşitli anlamların dînî metinlerde nasıl yer aldığı, sözcük biçimi ve cümle içindeki kullanımlarının nasıl olduğu gibi mevzûlar çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir.

Dilbilim çerçevesi ile sınırlı olan bu çalışmada, Arap dilindeki renkler ele alınmakta olup, dilbilimin daha önce zikrettiğimiz alt dallarından yararlanılmıştır. Dilbilim çerçevesinin dışında kalan ışık, yansıma, kırılma gibi fizik konuları yahut görsel sanatlar bağlamında renkler, felsefî açıdan renklere bakış, mitoloji, kültür ve edebiyatta renkler gibi konulardan zaman zaman yararlanılsa da bunlar çalışmanın asıl konusunu teşkil etmemektedir.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Arap dilinde renklerin, sosyolojik olayların bu kelimeler üzerindeki etkisi göz önünde bulundurularak söz varlığı içerisindeki yeri, kökeni, anlamları, kelime türü, türeyiş biçimi ve dilbilgisel anlamda cümle içerisindeki kullanımı bakımından incelenmesi, böylece bilim sahasına derli toplu bilgi sunulması bu çalışmanın hedefidir. Renklerin toplumların dil, kültür, tarih, coğrafya ve edebiyatlarının bir neticesi olarak ortaya çıkardıkları bir ürün olması ve dilimizde yapılan konuya dair çalışmaların oldukça az sayıda oluşu bizi bu konuyu araştırmaya iten sebeplerdendir.

Ulaştığımız bulguların halihazırdaki bilgi birikimine katkısı bilim çevreleri için ortaya koymuş olduğumuz toplu bilgi olacaktır. Bununla beraber özelde Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı lisansüstü çalışmalarına, genelde dilbilim ve dilbilgisi alanlarında yapılan, yapılacak olan incelemelere katkı sunması beklenmektedir. Yine tefsir, fıkıh, dil eğitimi, tercümanlık gibi dolaylı ilişkisi bulunan alanlar için de istifâde edilebilecek bir kaynak olması umulmaktadır. Son olarak renk sözcüklerinin dilbilgisi, özellikle nahiv bakımından incelenmesi sonucu elde edilen verinin bilgisayar dilbilimine katkı sağlayabileceği öngörülmektedir.

Çalışmanın Planı ve Yöntemi

Arap dilinde renkleri ele aldığımız çalışmamızda kullandığımız temel araç dilbilim olduğu için öncelikle dilbilim ve yöntemlerinin tanıtılması gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmamızın planı şu şekildedir; giriş kısmında dilbilim ve yöntemleri, semiyotik, semantik ve dilbilgisi alanları kısaca tanıtılmıştır.

Birinci bölümde renkler konusuna hazırlık olması bakımından tarih içerisinde farklı coğrafyalarda renk algısı üzerinde durulmuş, bu kavramlar üzerinde kültürel, psikolojik, sosyolojik, siyâsî ve dînî unsurların etkisine yer verilmiştir. Arap dilinde renklere geçtiğimizde temel ve modern olmak üzere çeşitli sözlüklerden tespit edilen renkler târihî anlam seyri de göz önünde bulundurularak semiyotik ve semantiğin yöntemleri ile anlam bakımından ele alınmıştır. Bu sırada Arap toplumu açısından yukarıdaki unsurların etkisi de ayrıca işlenmiştir. Burada Arap kültürünü derinden etkileyerek çeşitli anlam değişikliklerine sebep olan din unsurunun renk sözcükleri üzerindeki etkisini tespit edebilmek adına Kur'ân ve hadislerde renklerin yer aldığı kullanımlar da değerlendirilmiştir. Ardından renklerin toplumda yerleşik sembolik mânâları ele alınarak bu bölüm tamamlanmıştır.

İkinci bölümde ise renkler, Arapça dilbilgisinin alt dalları olan sarf ve nahiv ilimlerinin yöntemlerinden yararlanılarak dilbilgisi açısından değerlendirilmiştir. Bu bölümde kelime yapısı bakımından isim ve fiil şeklinde incelenen renklerin ismin bir alt başlığı olarak sıfat olmaları durumu ayrıca değerlendirilmiştir. Başta isim-fiil tasnifi olmak üzere renk kelimelerinin kelime yapısına ilişkin incelemelerde klasik sarf tasnifleri esas alınmıştır. Nahiv ilmi bağlamında ise renk kelimeleri, cümle içerisinde bulunabileceği konum itibariyle ele alınmıştır. Renklerin cümle içerisindeki işlevlerini veya konumlarını belirlemede klasik Arapça dilbilgisinin kabul gören tasnifi ölçüt alınmıştır. Genel değerlendirme ise sonuç kısmında yapılmış ve çalışma böylece tamamlanmıştır.

Nitel paradigmaya bağlı bir araştırma olarak ortaya koyduğumuz çalışmamızda doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bunun için ilk olarak renk konusunu tarih, edebiyat, kültür ve din gibi farklı açılardan ele alan kaynaklar taranarak genel bir bakış açısı elde edilmiştir. Arap dilinde renklere geçtiğimizde ise bu dildeki mevcut renk kelimeleri tespit edilerek bu kelimelerle doğrudan veya dolaylı ilişkisi bulunan diğer kelimeler belirlenmiştir. Ardından filolojik ve anlama dair eserler renk kelimelerini sözdizim içerisinde ele alan eserler ve sözlük vb. kaynaklar titizlikle gözden geçirilmiş, dilbilimin gerekli alt disiplinlerinin kendine ait yöntemleri kullanılarak analizi yapılmıştır. Yine dilbilimsel incelemelerde kullanılan semiyotik alanından, dînî metinlerde renkleri ele alırken ise tefsir gibi yardımcı disiplinlerden yararlanılmıştır. Sonuç kısmında tüm bu verilerin sentezi yapılarak değerlendirmesi yapılmıştır.

Şekilsel açıdan kullandığımız yönteme gelindiğinde çalışmamızın dipnot ve kaynakça dışındaki tüm bölümleri enstitümüzün tez yazım ve basım yönergesinde verilen talimatlara uygun düzenlenmiştir. Dipnot ve kaynakça bölümlerinde ise İsnad Atıf Sisteminin ikinci edisyonu takip edilmiştir.[1] Ayrıca çalışmanın metninde çokça yer alan Arapça kelimelerin yazılışı için TDV İslâm Ansiklopedisinde yer alan transkripsiyon sistemi uygulanmıştır. Online yayımlamada çeşitli sıkıntılara sebep olması ihtimali bulunsa da aynı uygulama dipnot ve kaynakça bölümünde de kullanılmıştır.

Kavramsal Çerçeve:

Dil ve Dilbilim

"Bir toplulukta insanların birbirleriyle karşılıklı olarak anlaşmalarına yarayan bildirişim düzeneği" şeklinde tanımlanan dil,[2] sosyal ve canlı bir kurumdur. Dil ferdi anlamda bireylerin düşünce ve üretimlerinden etkilenirken, içtimai anlamda kültür, coğrafya, inanç, dünya görüşü, yaşam felsefesi, tarih, bilim, sanat, siyâsî ve ekonomik gelişmeler gibi unsurlar da dilde değişim ve dönüşümlere neden olurlar. Örneğin Türklerin en eski yazılı kaynaklarından olan Göktürk yazıtlarında kavim, asker, savaş, ordu, düşman gibi kelimeler çokça kullanılırken,[3] Eskimo dilinde buz ve türevlerinin, Japoncada pirinç çeşitlerinin,[4] çöl

[1] Abdullah Demir, *İSNAD Atıf Sistemi 2. Edisyon* (Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2019)

[2] Özcan Başkan, *Bildirişim: İnsan Dili ve Ötesi* (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1. basım, 1988), 102.

[3] Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim* (Ankara: TDK. Yayınları, 2. basım, 1979), 1/66.

[4] Mehmet Osman Toklu, *Dilbilime Giriş* (Ankara: Akcağ Yayınları, 4. Basım, 2011), 151, 152.

yaşantısına sahip Arapların dilinde ise deve türlerinin[5] anlatıldığı çokça kelime olduğunu görürüz. Bireyden topluma herkesin hayatını çepeçevre kuşatan tüm olayların aktarılıp korunması ancak dil ile mümkün olmuştur. Öyleyse dilin etkilendiği ve üzerinde etkili olduğu konuların çeşitliliğine bakarak, hakkında yapılacak incelemenin de aynı derecede kapsamlı olması gerektiğini söyleyebiliriz.

İşte tam da burada "dili inceleyen bilim; dilin biliminden[6]" söz etmek gerekir ki bu da dilbilimdir. Dilbilim târihînin insanlığın dil üzerinde düşünmeye başlamasıyla beraber başladığını düşünürsek oldukça eski bir bilimdir diyebileceğimiz bu alanda, konuya dair çalışmaların temeli insanoğlunun milli birliğin tezahürlerinden olan dili korumak adına dilbilgisini geliştirmesine dayanmaktadır.[7] Dil üzerinde düşünme ve onu korumanın temelinde bulunan ilk unsur düşünce yâni felsefedir. "Fikir denilen şey paranın bir yüzüyse paranın diğer tarafında kelime bulunur."[8] Friedrich Max Müller'e (ö. 1900) ait bu cümleye göre kendisini diğer varlıklardan ayıran temel özelliği düşünme kabiliyeti olan insanın, tüm zihin dünyasını dışarı vurmasını sağlayan araç kelimeler yâni dildir. Nitekim Abdulazîz Abdulmecîd kitabında kelime ile imgesi arasındaki ilişkiyi madeni para ve onun üretildiği eriyik cevher ile olan ilişkisine benzeterek şöyle söylemiştir; "Eriyik, ancak para döküldükten sonra kullanıldığı gibi, imgeler ve düşünceler de ancak kelimeler sayesinde hayat bulabilir."[9]

Dil üzerinde düşünme ve dili korumanın temelinde bulunan ikinci etken ise dindir[10]. MÖ. X. yüzyılda Eski Hint'te duâların ve Vedaların doğru bir şekilde telaffuz edilmesi ve korunup doğru aktarılabilmesi için çalışmalar yapılmış, MÖ. V. yüzyılda ise Hintli dilbilimci Panini (ö. ?) yaklaşık 4000 dil kuralının yanında yazılı bazı metinleri bir araya toplamıştır.[11] Yine bu dönemde dil ile ilgili çalışmaların yapıldığı okullar kurulmuştur. Eski Yunan'a geldiğimizde ise Yunan dili ile ilgili dilbilgisi kavramının yerleşmesinin Aristoteles'e (ö. 322) dayandığını söyleyebiliriz. Şöyle ki isim, fiil, bağlaç, zarf gibi dilbilgisi sınıflandırmalar

---

[5] Soner Gündüzöz, "Arapçada Kültür-Dil İlişkisi: Arapça'nın Yapılanması ve Algılanmasında Etkili Ögeler", *Dinbilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi* 5/2 (2005), 226.

[6] Aksan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 1/14.

[7] Aksan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 1/16.

[8] Gündüzöz, "Arapçada Kültür-Dil İlişkisi: Arapça'nın Yapılanması ve Algılanmasında Etkili Ögeler", 215.

[9] Abdülazîz Abdülmecîd , *el-Luġatu'l-ʿArabiyye uṣûluhâ'n-nefsiyye ve ṭuruḳu tedrîsihâ: nâḥiyetu't-taḥṣîl* (Kahire: Dâru'l-Maʿârif, 1986), 39.

[10] Aksan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 1/16.

[11] Berke Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri* (Ankara: TDK. Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1982), 17.

Aristo'ya isnat edilmektedir.[12] Aynı dönemde İskenderiye'de dil okullarının mevcut olduğunu biliyoruz. Orta çağda ise Hint-Avrupa dil benzerliğinin fark edilmesiyle Roma'da karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmalarının yapıldığını, aynı zamanda çok dilli sözlükler yazıldığını görmekteyiz[13]. Bu dönemde orta doğuya baktığımızda günümüzde dahi değerini kaybetmeyen *Kitâbu Sîbeveyhi* adlı dilbilgisi eseri ile Sibeveyhi (796) karşımıza çıkar. Yine Türkler arasında Kaşgarlı Mahmûd (ö. 1102), *Dîvân-ü Lügâti't-Türk* adlı eseriyle bir diğer önemli isimdir[14].

Yeniçağa gelindiğinde dilbilgisi, sözlükçülük gibi dil çalışmalarında artık felsefî düşüncenin etkisinin başladığını görüyoruz. Öyle ki eserlerde insanın konuşan bir varlık oluşu, dilin mâhiyeti ve kaynağı, dilin doğuşu gibi konular işlenmeye başlanmıştır. Bu kaynaklara önderlik eden eser ise Dante Alighieri'nin (ö. 1321) kaleme aldığı *De Vulgari Ejoquentia* adlı eserdir. 13. ve 14. yüzyıllarda Francis Bacon (ö. 1626), Gottfried Leibniz (ö. 1716), Johann Gottfried Herder (ö. 1803), Wilhelm von Humboldt (ö. 1835) gibi bilim adamları tarafından felsefî yönüne ağırlık verilerek işlenen dilbilim, Ferdinand De Saussure (ö. 1913) ile birlikte çizgisini belirleyerek bugünkü haline daha da yaklaşmış ve günümüzde de gelişimini devam ettirmektedir[15].

Doğan Aksan'ın ifâdesiyle dilbilimden "bütün genel ve özel niteliklerini yâni herhangi bir dile, bir dil öbeğine özgü ya da bütün dillerde görülen özellikleri, dil olaylarını araştırma konusu edinen, dilin ortak ya da tek özelliklerini inceleyip konuları birçok bilim dallarıyla geçişme halinde bulunan geniş çerçeveli bir bilim alanını"[16] anlarız. Bu bilim iltisaklı olduğu alanlara göre fonetik (sesbilim), morfoloji (biçimbilgisi), sentaks (dizim bilgisi), semantik (anlambilim), leksikoloji (sözcükbilim), leksikografi (sözlükbilim) alt dalları ile semiyotik (göstergebilim), dil psikolojisi, sosyolojisi, anlatımbilim gibi dallara ayrılmıştır.

Bizzat dilin pek çok alanla doğrudan ilişkili oluşu, alt dallardaki bu çeşitliliğin kaynağı olarak ileri sürülebilir. Böylece dilbilim, diğer bilim dallarının da doğal olarak ilgisini çekmekte ve multidisipliner çalışmayı zorunlu kılmaktadır. Dilbilimin alt disiplinlerini isim olarak zikrettikten sonra çalışmamızda bir araç olarak kullandığımız semiyotik, semantik ve dilbilgisi alt dallarına ayrıca yer vermek istiyoruz.

---

[12] Berke Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, 18.

[13] Berke Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, 19.

[14] Agop Martayan Dilaçar, "Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi", Türk Dil Araştırmaları Yıllığı Belleten, müdür Agâh Sırrı Levend (Ankara: TDK. Yayınları 2. basım, 1989), 124-126.

[15] Aksan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 1/19, 20.

[16] Aksan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 1/24.

Sembol ve Anlam: Semiyotik, Semantik

Somut varlıklar için harikulade bir soyutlama aracı olan göstergelerin bu özelliğini ressam René Magritte (ö. 1967), bir pipo resmi çizip üzerine "bu bir pipo değildir" yazarak açıklar.[17] Zira o bir pipo değil, piponun resmidir, yâni onun bir göstergesidir. Nasıl pipo resmi görüldüğünde akla gelen gerçek bir pipo ise, pipo yazısını okuyan yahut pipo sözcüğünü duyan kişinin aklına gelen de gerçek bir pipo olur. Yâni dilin hem sözlü hem de yazılı kısmındaki her ifâdede tıpkı bir madalyonun iki yüzü gibi şekil (gösterge) ve anlam (gösterilge) aynı anda bulunmaktadır.[18] Dil özelinde bakıldığında göstergeleri inceleyen semiyotik ve gösterilgeleri ele alan semantik bilim dalları arasında bu anlamda bir bağlantı bulunmaktadır. Söz konusu iki alana da kısaca yer verecek olursak;

Semiyotik dendiğinde yaşamı tam anlamıyla kuşatan varlık âleminin görsel-işitsel tüm yansımalarını inceleyen bilim dalını anlarız. Tüm bu varlıkların isimleri, iletişimlerini sağlayan dilleri yine dillerin somut hale geçirildiği yazıları bu bilimin dilsel yanını meydana getirirken, resimler, simgeler, davranış modelleri, semboller gibi pek çok örnek ise bu alanın dil dışı yanını oluşturmaktadır. De Saussure'ün etkisiyle bilim dünyasında kullanımı oturan gösterge kavramı; "kendisinden başka bir şeyi özel bir amaç ile belirtmek üzere kullanılan herhangi bir şey" olarak tanımlanmıştır.[19] Örnek vermek gerekirse namaz kılmakta olan bir insanın secdeye gidişi, müzik notaları, evlilik yüzüğü, üniformalar, apoletler, piktogramlar, resimler, terleme, zeytin dalı gibi olgular birer göstergedir.

Berke Vardar'ın sınıflandırmasına göre göstergeler doğal ve yapay olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Burun akıntısı, halsizlik gibi belirtilerin nezleye işaret oluşunu doğal göstergelere örnek olarak verebiliriz. Yapay göstergeler ise resim, çizim ve fotoğrafta olduğu gibi görüntüsel ya da yansıtıcı; formüller, notalar gibi simgelerde olduğu gibi saymaca ya da uzlaşımsal göstergeler olabilmektedir.[20] Bu bakımdan "Göstergeler dizgesidir"[21] şeklinde tarif edilen insan dili de göstergelerden bir diğeridir. Nitekim yazılı ve sözlü ifâde edilen her bir sözcük işaret ettiği nesne için yapay/uzlaşımsal gösterge niteliğindedir. Dilsel göstergeleri inceleyen dilbilim ile semiyotik tam da bu noktada birleşmektedir. Burada semiyotiğin çok daha kapsamlı oluşu nedeniyle dilbilimin alt dallarından biri değil, aksine dilbilimin

---

[17] Mehmet Çiçek, "Semiyoloji ve Semiyotik Üzerine Düşünceler", *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication-TOJDAC* 6/2 (2016) 138.

[18] Toklu, *Dilbilime Giriş*, 23, 24.

[19] Başkan, *Bildirişim: İnsan Dili ve Ötesi,* 64.

[20] Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, 53.

[21] Toklu, *Dilbilime Giriş,* 20.

göstergebilimin bir parçası olduğunu düşünenlerin var olduğunu hatırlatmak isteriz[22]. Ancak dilin daha karmaşık oluşunun, hakkında daha fazla düşünülmesine ve böylece dilbilimin göstergebilime göre çok daha fazla gelişmesine sebep olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Buraya kadar semiyotiğin birer gösterge olması bakımından sözcükleri şekilsel açıdan ele aldığından bahsettik. Onu bir diğer açıdan, anlam bakımından inceleyen bilim ise semantiktir. Onun semiyotik ile ilişkisini Charles William Morris (ö.1979) şu şekilde açıklar; "Semantik, semiyotiğin bir parçası olup, göstergelerin temsil ettikleri varlıklar ile olan ilişkilerini gösteren bilim dalıdır."[23] Toshihiko İzutsu (ö. 1993) ise semantik-dil ilişkisini vurgulayarak "Semantik bir dilin anahtar terimleri üzerinde yapılan tahlil çalışmasıdır."[24] biçiminde açıklamıştır.

Türkçede anlambilim; Arapçada ʿilmu'd-dilâle kavramları ile karşılanan semantik, her ne kadar anlam hakkında düşüncenin târihî çok gerilere gitse de semiyotik gibi son yüzyılda yerleşmiş ve sınırları daha belirginleşmiş bir bilim dalıdır. Anlamı yâni dilin en öznel kısmını incelemesi nedeniyle kapsamı ve diğer alanlarla olan bağlantısı fazlaca olan semantik, diğer dilbilim dalları içerisinde en yenilerden sayılır ve günümüzde de gerek kapsam gerekse kavram açısından yöntemsel gelişimini devam ettirmektedir.

Dilbilimde olduğu gibi eski Hint ve Eski Yunan'da ve daha sonraki dönem eserlerinde anlama dair konular parça parça işlenmişse de[25] semantik sözcüğü ilk olarak Fransız dilbilimci Michel Bréal (ö. 1915) tarafından "Essai de semantique" (dilbilim denemesi) eserinde kullanılmıştır.[26] XIV. yüzyılın sonlarına doğru bu bilime ilgi artmış ve XX. yüzyılda De Saussure ile beraber bugünkü semantiğin şekli belirginleşmiş ve daha yapısalcı bir yöne evrilmiştir.[27] Nitekim O, semantik incelemelerde sübjektif oluşu nedeniyle salt olarak anlamı ele almanın zor olduğu fikrindedir. Bu sebeple anlam değişmelerinde zamanı ön plana çıkararak eşzamanlılık (senkronik) ve art zamanlılık (diyakronik) yöntemlerine göre inceleme

---

[22] Toklu, *Dilbilime Giriş,* 20.

[23]Abdülkerim Seber, "Semantik-Delalet Kavramlarının Mukayesesi ve Anlambilim Kavramının Muhtevasının Tespiti", *Cumhuriyet Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2013) 102.; Ayrıca bkz. Atakan Altınörs, *Dil Felsefesine Giriş* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2003), 37.

[24] Toshihiko İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan,* çev. Süleymen Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.) 16, 17.

[25] Doğan Aksan, "Anlambilim İlgili Alanlar ve Türkçe", *Ankara Ü. TÖMER Dil Dergisi,* Doğan Aksan Özel Sayısı 16 (1994), 118, 119.

[26] Ahmet Kocaman, "Dilbilimsel Anlambilim", Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I, (Ankara: TDK. Yayınları, 1980) 90.

[27] Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim,* 3/144.

yapılması gerektiğini düşünmüştür. Ona göre dil "bugünün bir kurumu ancak geçmişin bir ürünüdür". Sözcük ve cümleler hem târihî süreç içerisindeki kazandığı anlamlar göz önünde bulundurularak incelenmeli ki -buna artzamanlı semantik yöntemi diyoruz- hem de yatay kesitte, belli bir periyot içerisinde incelenip eş anlam, zıt anlam, yan anlam ve edebi üslup açısından anlam farkları ortaya konmalıdır. Bu yönteme ise eşzamanlı semantik yöntemi adı verilmiştir. Burada şunu da söylemek gerekir ki dilde anlam incelemeleri için De Saussure tarafından tercih edilen yöntem eşzamanlı semantik yöntemidir[28]. Sonrasında gelişimini sürdürmeye devam eden semantik Algirdas Julien Greimas (ö. 1992) ile yapısal anlambilim, Alfred Korzybsky (ö. 1950) ile genel anlambilim doğrultusunda ilerlemiş böylece konuları ruhbilim ve sinir hastalıklarını kapsayacak kadar genişlemiştir[29].

Daha sonra ise çerçevesi daraltılarak mantık, felsefe ve ruh bilimden ayrılan dilbilgisel anlambilim ortaya konulmuştur ki bu da bizim çalışmamızda tercih ettiğimiz anlam bilim alanıdır. Kelimelerin temel anlamlarının dahi ne kadar göreceli olduğu düşünüldüğünde cümle içerisinde bir araya gelen kelime gruplarını incelemenin çok daha karmaşık olacağı açıktır. Bir de mecaz, deyim, edebi üslup işin içine girdiğinde durumun çok daha zorlaşacağı açıktır. Bu nedenle semantik alanında kelime semantiğinin yanında cümle semantiğinin de önemli yeri bulunmaktadır.

Anlamı Çözümleyen Soyut Kurallar: Dilbilgisi

Varlık ile anlam arasında bağlantı kuran dil malzemelerini yâni sözcük ve cümleleri şekil ve anlam açısından ele alırken kullanılan semiyotik ve semantik yöntemlerinden kısaca bahsettikten sonra çalışmamız çerçevesinde son olarak değinmemiz gereken konu "bu somut sözcükleri düzenleyen soyut kurallar bütünü"[30] yâni dilbilgisidir.

"Dili meydana getiren sesleri, şekilleri, sözcükleri, yapı ve dizi işlem ve yollarını, yöntemlerini, sözcük sınıflarını, çekimlerini, cümledeki görev bağıntılarını düzenli olarak inceleyen bilim" şeklinde tanımlanan dilbilgisi, dili fonoloji, sentaks, morfoloji, yazım, tecvit, üslup bilgisi gibi açılardan ele alır[31]. Dilin kullanımında müşahede edilen, uzlaşılmış belli kuralları ortaya çıkarır. Dil düzeneğinin kurallarını ortaya çıkarmak için sözcükleri isim, fiil, zarf, bağlaç gibi gruplara ayırır. Böylece bağımsız sözcük yığınlarını bir araya getiren kullanım düzeni yâni dil bilgisi meydana gelir.

---

[28] Toklu, *Dilbilime Giriş,* 19.

[29] Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 1/145.

[30] Başkan, *Bildirişim: İnsan Dili ve Ötesi*, 106.

[31] Dilaçar, "Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi", 83.

Dilbilgisinin târihîne kısaca değinecek olursak; oldukça eskilere dayanan dilbilimin temellerinin dilbilgisi çalışmaları ile başlamış olduğunu daha önce açıklamıştık.[32] Dilbilgisi çalışmalarında temel hedef çoğunlukla dînî metinlerin doğru aktarılıp korunması olmuştur. Şöyle ki Eski Mezopotamya'da Akadların din ve yazı dili olan Sami dilinin öğretilmesi amacıyla dilbilgisi oluşturulmuş, bu eserin günümüze ulaşan bazı kısımları bilinen en eski dilbilgisi belgeleri olarak kabul edilmiştir[33]. Sonrasında Eski Hint'te Panini'nin Sanskritçe ile ilgili çalışması, bunu müteakiben Eski Yunan'da yapılan dilbilgisi çalışmaları ile bu alan gelişmiş ve Aristo ile beraber gramer kavramı yerleşerek bu alanın tanımı, konuları ve kapsamı belirginleşmiştir.[34] Bugün de dilbilgisi pek çok ülkede gramer ve benzeri sözcüklerle ifâde edilmektedir.[35]

Orta çağa gelindiğinde ise Roma'da karşılaştırmalı dilbilgisi ve sözlükçülük gelişirken[36] Arap dünyasında Hz. Ali'nin (ö. 42/661) Ebu'l-Esved ed-Düelî'ye (ö. 69/688) Arap dili gramerini yazmasını emretmesi ile başlayan dilbilgisi çalışmaları Basra ve Kûfe okullarında Halil b. Ahmed el-Ferâhidî (ö. 172/791) ve onun talebesi Sîbeveyhi ile sarf yâni morfoloji ve nahiv yâni sentaks alanlarıyla devam etmiştir.[37] Onun Arap dili gramerini ele alan *Kitâbu Sîbeveyhi* adlı eseri hala kullandığımız önemli kaynakların başında gelmektedir. Arapça dilbilgisinin iki ana kolu olan sarf ve nahve kısaca değinmek gerekirse; kelime bilgisi diyebileceğimiz sarf, bir dilbilgisi kavramı olarak Abdunnûr Cebbûr tarafından şöyle tanımlanmıştır: "Kelimenin yapısında veya sîğasındaki asli, zâid, hazfedilmiş, sahih, iʿlâl ve ibdâl harflerini açığa çıkarmak suretiyle onda meydana gelen değişikliği ele alan ilimdir."[38] Cebbûr'un tanımından da anlaşıldığı üzere sarf, Arap dilindeki kelimeleri yâni isim, fiil ve harfleri söylemden yâni cümleden ayrı olarak ele almaktadır. Oldukça eski dilbilgisi konularından biri olan kelime yapısı, erken dönem dilbilgisi eserlerinde de önemli bir yer tutmaktadır.

Nahiv ilmi için klasik kaynaklarının sıkça kullandığı tanım ise; "Îʿrâb, binâʾ, ve benzeri durumlarda birbirleriyle alakalı terkiplerden oluşan Arapça kelimelerin sonlarının aldığı şekillerle ilgilenen kaideler ilmidir." şeklindedir.[39] Çeşitli kelime öbeklerini cümle

---

[32] Ayrıntılı bilgi için bkz. s.4.- dipnot 7.

[33] Jean Parrot, *Dilbilim* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1. basım, 1998) 10.

[34] Dilaçar, "Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi", 84.

[35] Dilaçar, "Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi", 123.

[36] Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim,* 1/19.

[37] Dilaçar, "Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi" 124.

[38] Cebbûr ʿAbdunnûr, *el-Muʿcemu'l-edebî* (Beyrut: Dâru'l-ʿİlmi li'l-Melâyîn, 2. basım, 1984), 158.

[39] Zeynel ʿÂbidîn et-Tûnusî, *el-Muʿcemu fi'ṣ-ṣarfi ve'n-naḥvi*, (Şam: by. 1971), 194.

içerisinde bulundukları konum bakımından ele alan nahvin kelimelere bakışı ise sarfın aksine sesler, kelime yapısı ve delaletleri değil, kelimelerin cümlenin bir ögesi olması bakımından incelenmesidir. Yine bu alan da eski gramer kitaplarındaki konuların önemli bir kısmını kapsamaktadır. Bunun dışında söz sanatlarının incelendiği meʿânî ve beyân ilimlerinin renklere yaklaşımı da Arap dilinde renklerin adları ve anlamlarının incelendiği bir çalışmada önem arz etmektedir. Zira renkler söylem sırasında temel ve mecaz pek çok anlamı ifâdede kullanılmaktadır. Çalışmamızın sınırları gereği meânî ve beyan ilimleri asıl araçlarımızdan olmamakla birlikte bu ilimlerinden zaman zaman yararlanılmıştır. Bu nedenle söz konusu ilim dallarını tanıtmaya gerek duyulmamıştır.

Literatür İncelemesi

Arap dilinde renkler temel ve mecaz anlamlarıyla sıklıkla kullanılan, toplumda ifâde edildiği yere göre pek çok çağrışım yapabilen, sembolik yönü kuvvetli bir kelime grubudur. Dolayısıyla geçmişten bugüne dikkat çekici bir mevzû olmuş ve genel ve özel kaynaklar içerisinde işlenmiştir. Biz de çalışmanın planı ve yöntemi başlığı altında dilbilime dair eserlere ayrıntılı şekilde yer verdiğimiz için burada tekrar etmeden renklerin doğrudan ya da dolaylı biçimde ele alındığı eserleri klasik ve çağdaş dönem eserleri şeklinde bir tasnife tâbî tutarak ele aldık.

Çalışmamızın asıl konusu olan renklere bakıldığında klasik eserlerde konuya bir bölüm olarak yer verildiği, hicrî 4. asırdan itibaren ise salt renkleri inceleyen eserlerin kaleme alındığı görülmektedir. Kitaplarında renkler konusunu çeşitli bölümler altında inceleyenler arasında Ebû ʿUbeyde Maʿmer b. el-Müṯennâ et-Teymî (ö. 209/824?) sayılabilir ki kendisi *Kitâbu'l-ḫayl*[40] adlı eserinde atları, bu hayvanların isimleri, uzuvları, renkleri gibi yönleriyle ayrıntılı biçimde anlatmıştır. Yine el-ʾAṣmaʿî de (ö. 216/831) *Kitâbu'ḫayl, Kitâbu'l-ibil*[41] adlı eserlerinde renkleri bir bölüm yahut bir başlık altında parça halinde değerlendirmiştir. Ebû Muhammed Ṯâbit b. Ebî Ṯâbit ise (ö. 3 ya da 4. yüzyılın sonları) *Kitâbu ḫalḳi'l-insân*[42] adlı eserinde şiirde renk başlığı altında konuyu ele almaktadır. İbn Ebî Zeyd'in (ö. 386/996) *er-*

[40] Ebû ʿUbeyde Maʿmer b. el-Müṯennâ et-Teymî, *Kitâbu'l-ḫayl* (Haydarâbâd: Matbaʿatu Dâirati'l-Maʿârifi'l-Oṯmâniyye, 1358)

[41] Ebî Saʿîd Abdulmelik b. Ḳureyb el-ʾAsmaʿî, *Kitâbu'l-ḫayl,* thk. Ḥâtim Ṣâliḥ eḍ-Ḍâmin (Dımaşk: Dâru'l-Beşâir, 1430/2009); Ebî Saʿîd Abdulmelik b. Ḳureyb el-ʾAsmaʿî, *Kitâbu'l-ibil,* thk. Ḥâtim Ṣâliḥ eḍ-Ḍâmin (Dımaşk: Dâru'l-Beşâir, 1424/2003)

[42] Ebû Muhammed Ṯâbit b. Ebî Ṯâbit, *Kitâbu ḫalḳi'l-insân,* Abdussettâr Ahmed Ferrâc (Kuveyt: Matbaʿatü Ḥukûmeti Kuveyt, 1985)

Risâle'si[43] de aynı şekilde renklerin bir bölüm halinde yer aldığı eserlerden bir diğeridir. Şunu da ilave etmek gerekir ki söz konusu eserler aynı dönemde yazılmış olup genel olarak birbirinden etkilenmiştir. Bu nedenle içerik ve tasnif bakımından benzerlik göstermektedir.[44] Bu eserlerde kök boyası olarak kullanılan bitkiler, at, antilop, deve gibi hayvanlarda, elbiselerde, vücudun organlarında kullanılan renkler gibi spesifik mevzûlar işlenmiştir. Ṣaʿâlibî de (ö. 427/1035) *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*'sinde[45] renklere dair ayrıntılı bir inceleme gerçekleştirmiştir. Ancak Ebû ʿAbdullah el-Ḥuseyn b. Ali en-Nemerî'ye (ö. 385/998) gelindiğinde salt renkleri ele aldığı *Kitâbu'l-mulemmaʿ*[46] adlı eseri bizim için önemlidir. Eserinde pek çok renk tonuna yer veren en-Nemerî aynı zamanda Cahiliye şiiri, ayet ve hadisler gibi pek çok kullanım üzerinden örneklendirme ve delillendirmeler yaparak renkleri tespit etmeye çalışmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünü teşkil eden renk kelimelerinin ve anlamlarının tespiti hususunda yukarıdaki kaynaklarla birlikte önemli olan bir diğer eser grubu ise muhakkak sözlüklerdir. Bu anlamda Arap dilinin en eski ve kapsamlı sözlüklerinden Halîl b. Ahmed'in (ö. 175/791) *Kitâbu'l-ʿayn*'ı,[47] el-Cevherî'nin (ö.400/1009'dan önce) *eṣ- Ṣıḥâḥ*'ı,[48] İbn Sîde'nin (ö.458/1066) *el-Muḫaṣṣaṣ*'ı,[49] İbn Manẓûr'un (ö.711/1311) *Lisânu'l-ʿArab*'ı,[50] el-Fîrûzâbâdî'nin (ö.817/1415) *el-Ḳâmûsu'l-muḥîṭ*'i[51] gibi sözlükler konuya dair önemli kaynakların başında gelmektedir. Zira bu eserlerde kelimelerin açıklamaları yapılırken temel ve mecaz anlamlarla birlikte sözcüklerin Arap toplumundaki kullanımlarına dair pek çok örnek verilmiş, şiir, deyim, ayet ve hadislerle bu mânâlar desteklenmiştir.

---

[43] Ebî Muhammed Abdullah b. Ebî Zeyd b. el-Kayzevânî, *Risâletü İbn Ebî Zeyd el-Kayzevânî,* şrh. Ahmed Mustafa Kâsım eṭ-Taḫṭâvîy (Kahire: Dâru'l-Faḍîle, ts.)

[44]Abdulkerîm Ḫalîfe, "el-Elvân fî muʿcemi'l-ʿArabiyye", *Mecelletu Mecmeʿi'l-Luġati'l-ʿArabiyyeti'l-ʾUrdunî,* 11/33 (Temmuz 1408/1987), 14.

[45] Ebî Manṣûr eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, düzenleyen Yâsîn el-Eyyûbî (Beyrut: el-Mektebetu'l-ʿAsriyye, 2000)

[46] Ebî Abdullah el-Ḥuseyn b. Ali en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, thk. Vecîhe Ahmed es-Seṭal (Dımaşk: Matbaʿatu'l-Mucmeʿu'l-Luġati'l-ʿArabiyye bi Dımaşk, 1396/1976)

[47] Ebû Abdirraḥmân el- Halil b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-ʿAyn*, thk. Mehdî el-Maḫzûmî-İbrâhîm es-Semrâî (Beyrut: Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, ts.)

[48] *eṣ- Ṣıḥâḥ tâcu'l-luġa ve ṣıḥâḥu'l-ʿArabiyye,* thk. Ahmed Abdulġafûr ʿAttâr (Beyrut: Dâru'l-ʿİlmi li'l-Melâyîn, 4. basım, 1407/1987)

[49] Ebu'l-Ḥasen Ali b. İsmâîl İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, ts.)

[50] Ebû'l-Faḍl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrem İbn Manẓûr, *Lisânu'l-ʿArab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts)

[51] Ebu'ṭ- Ṭâhir Mecduddîn Muhammed b. Yaḳûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Ḳâmûsu'l-muḥîṭ,* thk. Mektebetu Taḫkîki't-Turâṯ, danışman Muhammed Naʿîm el-Arḳasûsî (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 8. basım, 1462/2005)

Günümüze gelindiğinde renklere dair hazırlanmış birtakım kitaplar, husûsî sözlükler ve akademik çalışmalar mevcuttur. Burada şunu söylemek gerekir ki gerek konuyla ilgili yazılmış kitaplarda gerekse makalelerde renkler genel olarak anlam bakımından ele alınmış ve işin gramer boyutu arka planda kalmıştır. Ahmed Muḫtâr Ömer'in *el-Luġa ve'l-levn*'nini,[52] Kerîm Şelâl el-Ḥafâcî'nin *Sîmyâ'iyyetü'l-elvân fî Kur'âni'l-Kerîm*'ini[53] bu tür kitaplara örnek gösterilebiliriz.

Çağdaş sözlüklerden Ahmed Muḫtâr Ömer'in kaleme aldığı *Mu'cemu'l-luġati'l-'Arabiyyeti'l-mu'âṣıra,*[54] İbrâhîm Enîs, Abdulhalîm Muntaşır, 'Aṭıyye es-Savâḥiliy ve Muhammed Ḫalefullah Ahmed'in hazırladığı *el-Mu'cemu'l-vasîṭ*[55] ve Cibrân Mes'ûd'un yazdığı *er-Râid*[56] gibi sözlükler de renk adlarının günümüzde kazandığı mânâların saptanmasında önemli rol oynamaktadır. Ayrıca kelimelerin anlamlarından ziyade bizzat kendisinin tespitinde sadece renkleri ele alan Ömer Muhammed el-Hasen Şâuddîn'in *Mu'cemu elfâẓi'l-elvân fi'l-luġati'l-'Arabiyye*'si[57] ve Abdulhamîd İbrâhîm'in *Ḳâmûsu'l-elvân 'inde'l-'Arab*'ı[58] gibi sözlükler önemli kaynaklardandır. Bu sözlüklerde yer alan mânâlar diğer sözlüklerle genel olarak benzeşmekle beraber birçok kelimenin farklı kaynaklardaki açıklamalarına birlikte yer vermektedir. Şöyle ki *Ḳâmûsu'l-elvân 'inde'l-'Arab* örneğine baktığımızda sözlükte toplam 489, *Mu'cemu'l-elfâzi'l-elvân fi'l-luġati'l-'Arabiyye* adlı sözlük özelliği taşıyan doktora tezinde ise 682 renk ifâde eden maddeye yer verilmiştir.

Arap dilinde renkleri ele alan makalelere kısaca değinecek olursak; 'Abdulkerîm Ḫalîfe'nin yazdığı *el-Elvân fî mu'cemi'l-'Arabiyye*,[59] İbrâhîm Mahmûd Halîl'in kaleme aldığı *Elfâẓu'l-elvân ve delâlâtuhâ 'înde'l-'Arab*,[60] Ahmed Muḫtâr Ömer'e ait *Elfâẓu'l-elvân fi'l-*

---

[52] Ahmed Muḫtâr Ömer, *el-Luġa ve'l-levn* (Kahire: Dâru 'âlemi'l-kütüb, 1. basım, 1982)

[53] Kerîm Şelâl el-Ḥafâcî, *Sîmyâ'iyyetü'l-elvân fî Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru'l-Muttaḳîn, 1. Basım, 2012)

[54] Ahmed Muḫtâr Ömer, *Mu'cemu'l-luġati'l-'Arabiyyeti'l-mu'âṣıra*, (Kahire: 'Âlemu'l-Kutub, 1. basım (4 cilt birlikte basım), 2008)

[55] İbrâhîm Enîs vd., *el-Mu'cemu'l-Vasîṭ* (Kahire: Mektebetu'ş-Şurûḳi'l-'Arabiyye, 1461/2004)

[56] Cibrân Mes'ûd, *er-Râid mu'cemun lüğaviyyun asriyyun*, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 7. basım, 1992)

[57] Ömer Muhammed el-Ḥasen Şâuddîn, *Mu'cemu elfâẓi'l-elvân fi'l-luġati'l-'Arabiyye* (Sudan: Ümmü Dirmên İslâm Üniversitesi, Arap Dili Fakültesi, Lisansüstü Çalışmalar Bölümü, Doktoza Tezi, 1999)

[58] Abdulhamîd İbrâhîm, *Ḳâmûsu'l-elvân 'inde'l-'Arab*, (Bulak/ Mısır: el-Hey'etu'l-Mışriyyeti'l-'Âmme li'l-Kutub, 1989)

[59] Ḫalîfe, "el-Elvân fî mu'cemi'l-'Arabiyye", 14.

[60] İbrâhîm Mahmûd Halil, "Elfâẓu'l-elvân ve delâlâtuhâ 'înde'l-'Arab", *Dirâsâtu'l-'ulûmi'l-'insâniyye ve'l-ictimâ'iyye* 33/3 (2006)

luġati'l-ʿArabiyye[61] adlı makaleler örnek olarak verilebilir. Ayrıca Ahmed ʿAtıyye es-Ṣuʿûdî'nin yazdığı *Delâlâtu'l-elvân fî ʾâyâti'l-Ḳurʾân*[62] ve Suleyman b. Alî b. ʿÂmir b. eş-Şeʾîlî'nin *el-Elvân ve delâlâtuhâ fi'l-Ḳurʾâni'l-Kerîm*[63] adlı makalesi de Kur'ân'da renkleri ayrıntılı biçimde ele alan çalışmalardır. eş-Şeyḥâvî el-Yâḳût'un hazırladığı *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve'ş-şeḳâfe ve'l-fenn*[64] ve Necâḥ Abdurrahmân el-Murâzeḳa'nın hazırladığı *el-Levn ve delâlâtuhû fi'l-Kurʾâni'l-Kerîm*[65] isimli yüksek lisans tezleri ise renkleri ele alan Arap dilinde hazırlanmış tezlerdendir.

Ülkemizde Arap dilinde renkleri konu alan çalışmalar gözden geçirildiğinde ise görülmektedir ki renkler, çerçevesi dar biçimde, belli mevzûlar üzerinden makalelerde ele alınmış, kitap, tez gibi daha kapsamlı çalışmalar yapılmamıştır. Bu makalelere Abdülmecit Okcu'nun *Kur'ân'da Renkler,*[66] Soner Gündüzöz'ün *Kur'ân'da Renklerin Büyülü Gücü,*[67] Derya Adalar Subaşı'nın *Renkler Ulamı Üzerine Türkçe ve Arapça Sözlük Tabanına Yönelik Gözlemler,*[68] İhsan Toker'in *Renk Simgeciliği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine*[69] adlı çalışmaları örnek verilebilir.

Son olarak çalışmamız ikinci bölümünde ise renk sözcüklerini kelime ve cümle bilgisi bakımından ele almaktadır. Bu anlamda taranması gereken bir diğer kaynak grubu Arap dili gramer kitaplarıdır. Zira bu kaynaklar renkleri doğrudan ele almıyor olsa da muhtelif başlıkları altında renklerin sarf ve nahiv açısından kullanımına dair bilgi bulmak yahut

---

[61] Ahmed Muḫtâr Ömer, "Elfâẓu'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye", *Mecelletu'l-ʿArabiyye li'l-ʿulûmi'l-insâniyye,* 1/1 (Ocak 1981)

[62] Ahmed ʿAṭıyye es-Ṣuʿûdî, "Delâlâtu'l-elvân fî ʾâyâti'l- Ḳurʾân", *Mecelletu'l- Ḥikme*: *Mecelletun Baḥşiyyetun ʿİlmiyyetun Şerʿiyye,* 20, (Ocak 2000)

[63] Suleyman b. Alî b. ʿÂmir eş-Şeʾîlî, "el-Elvân ve delâlâtuhâ fi'l-Ḳurʾâni'l-Kerîm", *Mecelletu Câmiʿati'ş-Şâriḳa Li'l-ʿUlûmi'ş-Şerʿıyye ve'l-İnsâniyye,* 3 (Ekim 2007), 4/53-77.

[64] eş-Şeyḥâvî el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve'ş-şeḳâfe ve'l-fenn*, (Tilimsan/Cezayir: Ebî Bekr Bilḳâyed Üniversitesi, Edebîyat ve Dil Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017-2018)

[65] Necâḥ Abdurrahmân el-Murâzeḳa, *el-Levn ve delâlâtuhû fi'l-Ḳurʾâni'l-kerîm* (Muʾte: Muʾte, Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2010)

[66] Abdülmecit Okcu, "Kur'ân'da Renkler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (Erzurum 2007)

[67] Soner Gündüzöz, "Kur'an'da Renklerin Büyülü Gücü", *Ekev Akademi Dergisi* 7/16, (yaz 2003)

[68] Derya Adalar Subaşı, Renkler Ulamı Üzerine Türkçe ve Arapça Sözlük Tabanına Yönelik Gözlemler, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages and History of Turkish or Turkic,* 7/2 (Spring 2012)

[69] İhsan Toker, "Renk Simgeciliği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50/2 (2009)

çıkarımlar yoluyla bir sonuca varmak mümkündür. Sibeveyhi'nin *Kitâbu Sîbeveyhi*'si,[70] el-Muberred'in (ö. 286/900) *el-Muḳteḍab*'ı,[71] İbnu's-Serrâc'ın (ö. 316/929) *el-ʾUsûl fi'n-nahv*'i,[72] İbn Yaîş'in (ö. 643/1245) *Şerḥu'l-mufaṣṣal*'ı,[73] İbnu'l-Ḥâcib'in (ö. 646/1249) *el-Kâfiyetu fi ʿilmi'ṣ-ṣarf ve'ş-şâfiyetu fi ʿilmi'ṭ-ṭaṣrîf ve'n-naḥv*'i[74] gibi Arap dili gramerinin yapı taşı diyebileceğimiz eserler bu bağlamda konuya dair malumatın mevcut olup çalışmada yararlanılan kaynaklardandır.

[70] Ebî Bişr Sîbeveyhi Amr b. Osman b. Ḳanber Sîbeveyhi, *Kitâbu Sîbeveyhi*, th. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l- Ḫâncî, 1408/1988)

[71] Ebû'l-ʿAbbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, *el-Muḳteḍab,* thk. Muhammed Abdulhâlık ʿAẓîme (Kahire: Vakıflar Bakanlığı-el-Meclisu'l-ʾAʿlâ Li Şuʾûni'l-İslâmiyye-Lecnetu İḥyâʾi't-Turâṯi'l-İslâmî, 1. basım, 1415/1994)

[72] Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl en-Naḥvî İbnu's-Serrâc, *el-ʾUsûlu fi'n-naḥv,* thk. Muhammed Osman (Kahire: Mektebetu'ṣ-Ṣeḳâfeti'd-Dîniyye, 1. Basım, 1430/2009)

[73] Yaîş b. Ali b. Yaîş Muvaffakuddîn, *Şerḥu'l-mufaṣṣal* (Kahire: Munîriyye Basım İdaresi, ts.)

[74] Cemâluddîn Osman b. Ömer b. Ebû Bekr İbnu'l-Ḥâcib, *el-Kâfiyetu fi ʿilmi'ṣ-ṣarf ve'ş-şâfiyetu fi ʿilmi'ṭ-ṭaṣrîf ve'n-naḥv*, thk. Sâlih Abdulazîm eş-Şâʿir (Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, ts.)

BİRİNCİ BÖLÜM
ANLAM BAKIMINDAN RENKLER

1.1. Toplum, Kültür ve Renk

Dilimize Farsça /رنگ: reng/ kelimesinden geçmiş bir sözcük olan renk kavramı farklı dillerde; örneğin Arapçada /لون: levn/[75], İngilizcede /colour/[76], Fransızcada /couleur/[77], Rusçada /цвет/ (tsvet) gibi kelimelerle ifâde edilmektedir.[78] Orta çağda Leonardo Da Vinci (ö. 1519) ve Hans Holbein (ö. 1543) renk kavramını dönemin felsefesini ve tabii ilimlere yönelimini yansıtan bir bakışla "Maddi bir gerçekliği olan ve bütün değerlerini kendinde taşıyan güzel bir maddedir."[79] şeklinde açıklamaktadır. Zira etrafımızı çepeçevre saran tüm cisimlerde varlığına şâhit olduğumuz renkler, günlük yaşantımızda kimi zaman fiziki kimi zaman edebi kimi zaman da sanatsal bir malzeme olarak kullanılmaktadır. Sözcüğün kelime anlamı ise; Sözen ve Tanyeli'nin tanımıyla: "Renk, ışığın kendi öz yapısına ve nesneler üzerindeki yayılımına bağlı olarak göz üzerinde yaptığı etkidir."[80] şeklindedir.

eş-Şeyḫâvî el-Yâḳût, hazırlamış olduğu tezinde renklerle doğada meydana gelen sanat ve insan ilişkisini kısaca şöyle anlatmaktadır: "Renkler güzellik açısından insanın hayatından keyif alması için estetik, mânevî ve hissi görünümler olup hayatla iç içedir. Renkler dediğimizde sanki hayat demiş gibi oluruz. Zira hayata lezzet, anlam ve hareket katan varlıkların renkleridir."[81] Bu bağlamda varlıkların çeşitli açılardan sıfatları olmaları nedeniyle renkler yüce Allah'ın rubûbiyetinin alametlerinden biri, kâinat üzerinde yaratma gücünün ise bir göstergesi olarak kabul edilirler.[82]

Tüm bu tecrübe ve hislerin ifâdesinde araç olarak kullandığımız renk adları ise görüntülerin söze ve yazıya yansımış hali olmaları bakımından dilin önemli parçalarından biridir. Bu kelimeler belli zaman, mekân ve şekle bağlı olarak çeşitli mânâları ifâde eder. Şöyle ki dünyanın neresine gidersek gidelim renkler insanoğlunun hayatını kuşatmakta,

---

[75] Soner Gündüzöz, "Renk", *TDV. İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: 2007) 34/571, 572.

[76] Sir James Redhouse, *Redhouse İngilizce-Türkçe, Türkçe-İngilizce Sözlük*, (İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1992), "renk", 1125.

[77] Online Fransızca Sözlük, renk, renk Anlamı, renk kelimesi için çeviri, Fransızca Sözlük, Fransızca Türkçe Çeviri, Fransızca - Türkçe Sözlük (fransizcasozluk.net)

[78] Goggle Çeviri, renk, Erişim 13 Nisan 2021. Google Çeviri

[79] Heinrich Wolfflin, *Sanat Târihînin Temel Kavramları*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1985), 66.

[80] Mehmet Sözen - Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986), 200.

[81] el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fî'l-luġa ve'ş-şeḳâfe ve'l-fenn*, 1-6.

[82] es-Ṣuʿûdî, "Delâlâtu'l-elvân fî ʾâyâti'l- Ḳurʾân", 369.

onların duygu, düşünce dünyalarına bir şekilde yansımaktadır. Kimi zaman olumlu kimi zaman olumsuz anlamlar çağrıştıran renkler evrensel ve kültürel birer olgudur. Bu bakımdan toplumların bulunduğu coğrafya, sahip oldukları kültür, felsefî düşünce yapısı, siyaset ve tarih gibi pek çok unsur bu sözcüklerin mânâlarında önemli etkiye sahiptir. Örneğin bir toplumda siyah yas rengi iken diğer toplumda resmiyetin simgesi; başka bir toplumda kırmızı masumiyeti temsil ederken diğer bir toplumda ise savaş ve öfkeyi anlatabilmektedir.[83] Dolayısıyla herhangi bir dildeki renk adlarını tüm bu faktörlerden ayrı olarak ele almak mümkün değildir.

Burada şunu da ilave etmeliyiz ki renk adlarının oluşup anlam kazanmasında toplumlar arası dil alışverişinin etkisi de oldukça önemlidir. Çeşitli sebeplerle karşılıklı ilişki kuran toplumların maddi ve mânevî birçok hususta birbirlerinden etkilenerek birtakım değerler alışverişinde bulundukları bilinen bir gerçektir. Bu değerlerin en önemlilerinden bir tanesi de kelimelerdir. Ortak kültür, tarih ve dînin kelimelere olan etkisinin bir örneğini, renk adları üzerinden Derya Adalar Subaşı'nın hazırladığı *Renkler Ulamı Üzerine Türkçe ve Arapça Sözlük Tabanına Yönelik Gözlemler* adlı çalışmada görmekteyiz. Kendisi Türkçede tespit ettiği 162 renk ifâde eden kelimenin 67 tanesinin doğrudan ya da dolaylı olarak Arapça ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.[84]

Yukarıda bahsettiğimiz üzere birçok unsurun etkisiyle dillere yerleşip farklı anlamlar kazanan renkler günlük hayatımızda doğrudan bayraklar, kıyafetler, süsleme, mimari, para, sanat, savaş, törenler ve çeşitli ritüeller gibi saymakla bitiremeyeceğimiz birçok alanda karşımıza çıkar. Bununla birlikte bu görüntülerin dile yansıma biçimi olan kelimeler yâni kavramlar ise şiirlerden hikâyelere, masallardan romanlara kadar pek çok edebi türde yerini alarak bir başka açıdan ifâde aracına dönüşür.

Dilin bir parçası oluşunun yanında renklerin işaretler ve imgeler yoluyla sembolik kullanımı da oldukça yaygındır. Sıradan bir günde dikkatimizi pek çekmiyor olsa da etrafımıza bu konuya odaklanarak bir göz gezdirdiğimizde trafik ışıklarından bebek kıyafetlerine, yangın gibi tehlikeli durumlara karşı uyarıcı levhalardan futbol maçında giyilen formalara, ülke bayraklarından yas tutan kimselerin kıyafetlerine yahut hacca giden vatandaşların giydikleri kıyafetlere kadar pek çok yerde renklerin sembolik mânâlarda kullanıldığını görürüz. Hatta bazen bir rengin birden fazla sembolik anlam taşıdığını, bazen de

---

[83] Özge Mazlum, "Rengin Kültürel Çağrışımları", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31 (Aralık 2011), 130, 131.

[84] Subaşı, Renkler Ulamı Üzerine Türkçe ve Arapça Sözlük Tabanına Yönelik Gözlemler, 967.

kırmızının aşk ve savaşı aynı anda ifâde etmesi örneğinde olduğu gibi bu anlamların birbirine tamamen zıt mânâlarda olabileceğini fark ederiz.

Özetleyecek olursak renkler, birer kelime olma vasfının yanında, temel anlamlarından farklı olarak toplumlarda çeşitli bağlamlarda farklı sembolik mânâlar barındıran sözcük ve görüntülerdir. Yâni ressamlara göre birer görsel malzeme olan renkler, edebiyatçılar için lafzi bir malzeme niteliği taşımaktadır. Dil malzemesi olması bakımından renkler sözcük şeklinde tüm dillerde temel ve mecaz anlamlarda kullanılmaktadır. Farklı toplumlarda destanlar, şiirler, atasözleri, deyimler gibi birçok sözlü ve yazılı anlatım şeklinde ortak ve muhtelif mânâlarda kullanılan önemli unsurlardan biridir. Örneğin İngilizce /white lie/, Arapça /الكذب الأبيض/ (el-kiẕbu'l-ebyaḍ) ve Türkçe beyaz yalan söylemi; yine İngilizce /black market/ ve Türkçe karaborsa kavramları ortak anlam dairesindedir. Arapça /احمرَّ عيناه من الغضب/ (iḥmerra aynâhu mine'l-ġaḍab) ve İngilizce /to see red/[85] deyimlerinde ise birebir uyum görülürken dilimizde aynı durum gözlerin kızarmasıyla değil yüzün kızarmasıyla ifâde edilmektedir. Bu anlamda dilimizde kara haber şeklinde kullandığımız söylem, klasik Arapçada yer almasa da büyük olasılıkla târihî ve kültürel etkileşim sonucu Mısır lehçesinde /الخبر الأسود/ (el-ẖaberu'l-esved) şeklinde geçmektedir.[86] Kullanımına yabancı olduğumuz kalıplar için ise İngilizcede /blue moon/ tabiri ile ifâde edilen ve çok nadir bulunan anlamına gelen sözcük grubu, yine mutsuz bir günü anlatan /blue day/ kalıbı örnek verilebilir. Hatta /blues/ tarzı müzik türünün bu şekilde adlandırılmasının bu mevzû ile ilişkili olması muhtemeldir. Fransızcada /blach/ yâni beyaz rengin yer aldığı /marriage blanc/ (kolay evlilik) ve /examen blanch/ (kolay sınav) ifâdeleri bu örneklere eklenebilir. Son olarak yine Fransızca izne ihtiyacı olmayan anlamında /carte blanche/ kalıbı, aslı /page blanche/ olup sömürge döneminde asil kişilerde bulunan bir belgeden günümüze kalan bir sözcüktür.[87] Bu durum târihî olayların, kavramların yeni anlamlar kazanması hususunda ne kadar etkili olduğuna işaret etmesi bakımından önemlidir.

Tarihte renk olgusuna baktığımızda ise eski çağlardan bu yana ister ilkel ister gelişmiş olsun tüm toplumlarda, konuşan her millet renkleri temel, mecâzî ve sembolik birtakım anlamlarda kullanmış hislerini, duygularını ifâde etmek için onu bir araç olarak görmüşlerdir. Meselâ Eski Mısır'da kırmızı erkeği simgelerken, sarı kadını ve kutsal güneşi; mor yeryüzünü ifâde ederken yeşil doğanın sınırsızlığını; mavi ise doğruluk ve cennetin rengini sembolize eder.[88] Yine kırmızı Hindistan'da saflığın rengi iken batıda hareket, savaş ve cinsellik

[85] Halil, "Elfâẓu'l-elvân ve delâlâtuhâ ʿinde'l-ʿArab", 441.

[86] Halil, "Elfâẓu'l-elvân ve delâlâtuhâ ʿinde'l-ʿArab", 441.

[87] Halil, "Elfâẓu'l-elvân ve delâlâtuhâ ʿinde'l-ʿArab", 441.

[88] Mazlum, "Rengin Kültürel Çağrışımları", 129.

anlamına; mavi ise Çin'de ölümsüzlük ve cennet; İran, Mısır, Arap Yarımadası ve Anadolu'da ise kötülüğü uzaklaştıran, kovan mânâlarına gelmektedir.[89]

Geçmişte Eski Yunan, Eski Mısır, Roma, Kızılderililer, Şamanlar ve Çinliler tarafından ilgi duyulduğu[90] ve kullanıldığı bilinen renklerin skalası medeniyetten medeniyete değişiklik göstermektedir. Örneğin Arapça, Türkçe gibi dillerde bolca renk adı bulunurken Eski Yunan ve Latincede renk körü oldukları düşünülecek kadar az sayıda renk vardır.[91] Tabi toplumlar ve diller arası ilişkinin hızlanıp geçirgenliğin çoğaldığı son yüzyıllar için aynı şeyi söylemek doğru olmayabilir. Yine Galya dilindeki /glas/ kelimesinin Türkçede mavi ve yeşil anlamına gelmesi[92] örneğinde olduğu gibi herhangi bir dilde renk ifâde eden bir kelime diğer bir dilde iki rengi anlatabilmektedir.

Bir başka açıdan bu farklılaşma, sembolik mânâlarda da karşımıza çıkmaktadır şöyle ki beyaz renk tek bir kavram olmasına rağmen Türk ve Çinlilerde batıyı, Hintlilerde ve Amerika'da doğuyu, Eski Ahit'te güneyi, Malaylarda ise kuzeyi ifâde eder.[93] Bu tür sembolik mânâların yansımaları Akdeniz, Karadeniz, Kızıldeniz gibi isimlendirmelerde görülmektedir.[94] Geçen yüzyıllara bağlı olarak anlam daralmaları, genişlemeleri ve kayıplarına uğrayan kavramların farklı dönemlerde farklı anlamlar ifâde etmesi de mümkündür. Konuyla ilgili örnek olarak Eski Mısır'da bereketli topraklarının sembolü olan siyah renginin günümüzde Batıda matem ve resmiyeti, Uzak Doğuda kış ve kuzeyi simgelemesi[95] verilebilir. Ayrıca aynı döneme ait farklı toplumlarda aynı kavramların kültür, din, tarih gibi unsurların etkisiyle değişik mânâlara gelmesi de mümkündür. Örneğin günümüzde Batıda gelinlikler beyaz iken Japonya Hindistan gibi Asya toplumlarında beyaz yas rengi, İslam'ın baskın olduğu toplumlarda ise temizlik ve şerefin sembolüdür.[96] Ayrıca bu toplumlarda dînin etkisiyle kefen ve ihramın rengi oluşu bu renge ayrı bir boyut kazandırmaktadır.

Renklerin dinlerle ilişkisi mevzûsunu biraz daha açmak gerekirse şunlar söylenebilir: Renkler tüm dinlerde gerek kutsal kitaplarda gerek çeşitli inanışlar ve ritüellerde gerekse

---

[89]Mazlum, "Rengin Kültürel Çağrışımları", 131.

[90] Gündüzöz, "Renk", 571, 572.

[91] Gündüzöz, "Kur'ân'da Renklerin Büyülü Gücü", 72.

[92] Gündüzöz, "Kur'ân'da Renklerin Büyülü Gücü", 72.

[93] Mazlum, "Rengin Kültürel Çağrışımları", 129.

[94] Toker, "Renk Simgeciliği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine", 97.

[95] Tevfik Fikret Uçar, *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*, (İstanbul: İnkilap Yayınları, 2004), 49.

[96] Mazlum, "Rengin Kültürel Çağrışımları", 129.

mabetlerdeki işleme ve süslemelerde kullanılan önemli unsurlardan biri olup çeşitli toplumlarda pek çok sembolik anlam taşımaktadır. Örneğin Çin inancında mevsimler farklı renklerle ifâde edilmektedir. Bu inanışa göre mavi ve yeşil dînî sembollerden biri olan ejderhayı, kırmızı kuşu, beyaz kaplanı ve siyah ise kaplumbağayı simgeler. [97] İslam toplumlarında ise özellikle tasavvufî düşüncede siyah geceyi simgelerken beyaz gündüzü temsil etmektedir. Böylece gizli, batın siyah; apaçık olan zahir beyazdır. Bu anlamda gizli tarafından dolayı ruh makamının siyah, alenî oluşu nedeniyle nefis makamının ise beyaz olduğu düşünülmektedir.[98]

Toplumların renklerle ilgili dînî kabullerine örnek verilecek olursa beyaz; Roma'da mukaddes renklerden biri olup Hz. İsâ figürlerindeki temsili beyaz elbisede karşımıza çıkar.[99] Yine İslam dînine baktığımızda dînî önderlerin tercih ettiği renklerden biri olan beyazın Hz. Peygamberin (s.a.v.) kıyafetlerinde kullandığı renklerin başında gelmesi, ayrıca temizliği simgelemesi[100] ve ihramda kullanılması nedeniyle çoğunlukla olumlu mânâlar içermektedir. Ancak bununla beraber kefenin rengi olması nedeniyle ölümü hatırlatması bazen olumsuz düşüncelere sebep olabilmektedir. Siyah Kur'ân-ı Kerîm'de ise çoğunlukla şeytan, cinler, kafirler, vesvese, düşman, hastalıklar ve ahiret gününde yüzü kararanları tasvir için kullanılmış olumsuz bir renktir.[101] Ancak o dönem için şerefin simgesi olması, Hz. Peygamberin sancaklarında ve sarıklarında bu rengi kullanmış olması[102] nedeniyle olumlu çağrışımları da bulunmaktadır. Kahverengi ise siyah, gri ve kırmızı karışımı olduğundan mânâ olarak siyah gibi düşünülmüştür.[103] Yeşile baktığımızda Hıristiyanlıkta vaftizin sembolü,[104] İslam'da ise cennetin rengi olup genel olarak olumlu bir renk olduğunu görürüz. Ayrıca bu renk İslam geleneğindeki tasavvuf ve zühdün de benimsediği renklerin başındadır. Mavi renge gelince Yahudiler için kutsal olan bu renk tanrı Zord Jeborrah'ın rengidir.[105] Eski Mısır'da ise Amon Rah ile bağlantılı olan bu renk gökyüzünü sembolize eder ve nazara karşı koruyucu yönüne vurgu yapılır.[106] Ayrıca kırmızı cehennemi çağrıştırırken, sarı Çin ve

---

[97] Gündüzöz, "Kur'an'da Renklerin Büyülü Gücü", 73.

[98] Okcu, "Kur'ân'da Renkler", 139.

[99] el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve'ş-şeḳâfe ve'l-fenn*, 52.

[100] Mazlum, "Rengin Kültürel Çağrışımları", 130, 131.

[101] el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve'ş-şeḳâfe ve'l-fenn*, 54.

[102] Mazlum, "Rengin Kültürel Çağrışımları", 130, 131.

[103] el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve'ş-şeḳâfe ve'l-fenn*, 56.

[104] Ömer, *el-Luġa ve'l-levn*, 164.

[105] Ömer, *el-Luġa ve'l-levn*, 64.

[106] el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve'ş-şeḳâfe ve'l-fenn*, 53.

Hindistan'da kutsal kabul edilip Hıristiyan Avrupa için de önemli kutsal renkler arasındadır. Güneşi temsil eden bu renk tüm toplumlarda olduğu gibi Eski Mısır'da da bu bakımdan etkili olmuş ve önemli renklerden kabul edilmiştir.[107] Ara renklerden turuncu bilindiği üzere Hristiyan ruhbanlığının ve Budizm dînini; lila ise dünya ile ahiret hayatı arasındaki geçiş dönemini simgeleyen renklerdir. Hatta lila şehitlere özel bir renk olarak dahi görülmüştür.[108] Son olarak /rosée/ yâni yağmur kelimesinden gelen pembe rengi ise Yahudilikte ve Hristiyanlıkta gökten inen su anlamında olup[109] bu renge kutsal bir sembolik mânâ yüklenmiştir.

Renk batıl inançlar ve sihir gibi kültürel olgularda da yer almaktadır. Örneğin Hint efsanesine göre sosyal statü renklerle ilişkilendirilmiştir. Buna göre en üst tabaka olan brahmanlar yâni din adamları tanrının ağzından gelip beyaz renk ile, bir alt tabaka olan ve orduda yer alanlar ise tanrının kollarından gelerek kırmızı ile temsil edilirler. Üçüncü tabakada bulunan tacirlerin ise tanrının bacağından gelen kimseler olduğuna inanılır ve sarı renk ile sembolize edilirler. Son olarak en alt tabakada da hizmetçi ve köleler yer alır. Bu grup ise tanrının ayağından gelip siyah renk ile temsil edilmektedir.[110] Yine çeşitli toplumlara baktığımızda farklı coğrafyalarda bazı doğal taşların yalan söyleyen kimseyi ayırt edebilmek için kullanıldığını biliyoruz. Bunun için kullandıkları yöntem; yalan söyleyip söylemediği anlaşılmak istenen kimsenin ellerinin üzerinde bu taşları gezdirerek elin renginin siyaha dönüp dönmemesine bakılmasıdır. Bunun yanında kaynaklarda kırmızının Japon kültüründe kâbus görmemek için yahut ordularında yaralanmamak için kullanıldığı yer almaktadır. Ayrıca bu rengin büyüde kullanılan önemli bir renk olduğu da elde edilen bilgiler arasındadır.[111] Toplumumuzda yer alan kara kedinin uğursuzluğu, mavi nazar boncuğunun kötü bakışlara karşı koruyucu olduğu düşüncesi bu tür inanışlara örnek verilebilir. Renkler bu ve buna benzer birçok batıl inançta kullanılan önemli kavramlardandır. Arap toplumunda bu konuya ilerleyen bölümlerde detaylı bir biçimde yer vereceğimizden örneklerine burada yer vermiyoruz.[112]

Bahsettiğimiz tüm bu faktörlerin etkisiyle şekillenen algıya göre renkler sanat ve mimaride kullanılan temel unsurlardan biri olagelmiştir. Günlük yaşantımıza bir şekilde müdahil olan bu görüntü ve kavramların insan üzerinde mânevî ve fiziki açıdan tesirli olması,

---

[107] Ömer, *el-Luġa ve'l-levn*, 163.

[108] el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve's-seḳâfe ve'l-fenn*, 56.

[109] el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve's-seḳâfe ve'l-fenn*, 56.

[110] Ömer, *el-Luġa ve'l-levn*, 161, 162.

[111] Ömer, *el-Luġa ve'l-levn*, 161, 162.

[112] Ayrıntılı bilgi için bkz. s.82.

onu duygu, düşünce ve davranış bakımından doğrudan etkilemesi kaçınılmazdır. Konu ile ilgili örnekleri incelendiğinde toplumların dillerine kazandırdıkları sözcük gruplarında bu psikolojik etkiyi açıkça görülmektedir. Örneğin dilimizdeki kara tren, kara toprak yahut Londra'daki /black bridge/ tamlamalarındaki hüzün ve sıkıntı mânâları konuyu açıklayıcı niteliktedir. Bunun aksine yeşil rengin ise güvende hissettirmesi ve insanı rahatlatıcı etkisi bilinmektedir.[113] Aynı şekilde mavinin de psikolojiye iyi yönde etkili olduğu kanıtlanmıştır.[114] Nitekim mavi hem denizin hem de gökyüzünün rengi olup sonsuzluğu hatırlatmaktadır. Belki de bu tesiri nedeniyle hastane ve okullarda bolca tercih edilmektedir. Bunun örneklerini çoğaltmak mümkündür.

Psikolojik tedavi edici etkisinin yanında fizyolojik hastalıkları tedavide kullanılan renkler için Eski Mısır'da salonlar açıldığı, döneme ait papirüslerde yer almıştır. Aynı durum eski Hint ve Çin'de de mevcuttur.[115] Örnek olarak kahverengi ile ilgili ateş düşürücü etkiye sahip olduğu, gözdeki titreme hastalığına, kadınlarda kasılma ağrılarına iyi geldiği kaynaklarda bulunan bilgiler arasındadır. Yeşil doğal taşların ise göz ve karaciğer hastalıklarına iyi geldiği bilinmektedir.[116]

Hayatımızda geniş bir yer kaplayan renkler geçmişte de insanoğlunun dikkatini çekmiş ve üzerinde düşünülmüştür. En büyüğünden en küçük parçasına kadar tabiatın içinde olan renkler düşünürler için epistemolojik bir sorun olarak tartışılmıştır. Rengin mâhiyeti ve keyfiyeti, bizzat nesnelerde var olup olmadığı, objektif ve subjektif oluşu, evrenselliği ve insanoğlunun rengi algılaması gibi mevzûlar üzerinde duran düşünürler rengin ışık, göz, yansıma gibi fizik alanı ile ilişkili oluşunu da dikkatle değerlendirmişlerdir. Diğer yandan realist birtakım düşünürlere göre renkler cisimlerin bir parçası kabul edilirken subjektifler ise rengin cismin bir parçası değil, ışığın etkisiyle onu algılayanın algısındaki farklılaşmalar sonucu ortaya çıkan bir netice olduğu görüşündedir.[117]

İnsanlık, tarih boyunca çeşitli sembollerden şiirlere, büyülerden ilaçlara kadar pek çok farklı alanda karşılaştığımız renkleri kullanagelmiştir. Bu sebeple üzerinde düşünülen ve yeni fikirler ortaya atılan renklerin bilimsel açıdan değerlendirilip sınıflandırılması, konu ile ilgili çeşitli teorilerin ortaya atılması 17. yüzyılı bulmuştur. Renklerle ilgili bugünkü anlamda

---

[113] İbtissâm Merhûn es-Ṣafâ, *Cemâliyyetu't-teşkîli'l-levnî fi'l- Ḳurʾâni'l-kerîm* (Ürdün: Cerâd li'l-Kutubi'l-ʿÂlemî, 1. basım, 2010), 711.; Ḥuseyn Ṣâliḥ Ḳâsım, *el-İbdâʿ ve teẕevvuḳu'l-cemâl* (Umman/Ürdün: Dâru Dicle, 1. basım, 2008), 113.

[114] Ḳâsım, *el-İbdâʿ ve teẕevvuḳu'l-cemâl,* 80.

[115] Gündüzöz, "Renk", 571, 572.

[116] el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve'ş-şeḳâfe ve'l-fenn*, 15.

[117] Gündüzöz, "Renk", 571, 572.

bilimsel incelemenin İsac Newton'un (ö. 1727) 1666'da cam prizmasıyla elde ettiği ilk renk çemberi ile başladığı düşünülmektedir. Kendisi karanlık bir odaya küçük bir açıklıktan güneş ışığı girişini ve bu ışığın cam üçken bir prizmadan geçerek bir zemin üzerine yansımasını sağlamıştır. Newton bunun sonucunda gökkuşağındaki tüm renkleri içeren bir ışık yayı elde etmiş ve beyaz rengin içerisinde bütün renklerin atom zerrecikleri halinde var olduğunu görmüştür. Şöyle ki kırılan beyaz ışık odada diğer tüm renklere dönüşürken, bu renkler tekrar bir araya toplandığında ise yeniden beyaz ışık elde edilmiştir. Newton ardından bu çalışmaya zıt ve tamamlayıcı renkleri de ekleyerek ilk renk çemberini meydana getirmiştir.[118] Ona göre renkler kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi, indigo ve mordur.[119] Ayrıca O, yedi temel rengin yedi gezegen ve müziğin yedi notası ile bağlantısı bulunduğunu söylemiştir. 18. yüzyıla gelindiğinde ise bu konu daha da derinlemesine ele alınarak ve "üç temel renk kuramı" ortaya atılmıştır. Jacob Christoph Le Blon'un (ö. 1741) renklere dair hazırlayıp 1756'da yayımladığı tezi bu konuda yazılmış kaynak eserlerin başında gelmektedir. Nitekim O kırmızı, sarı ve mavinin temel renkler olduğunu keşfetmiş, tezini bu yönde hazırlamıştır.[120] Bu bilgi genel olarak ana renkler arasında maviyi değil, yeşili kabul eden toplumların düşünce yapısını değiştirme bakımından önemli bir yeniliktir. Konuya dair bir diğer görüş ise güneşin temel renklerinin kırmızı, sarı ve mavi olmak üzere üç tane olduğudur. Siyah hiç renk bulunmama hali, beyaz ise tüm renklerin bileşkesidir.[121]

Dünya üzerinde konuşulan tüm dillerde pek çok renk olsa da bu dillerin her birinde ortak olarak mevcut olan temel bir renk kategorisi vardır. Brent Berlin ve Paul Kay'ın ortaya attığı "renklerin evrenselliği teorisi" tam da bu konuyu incelemekte, tüm dillerde kullanılan renk adları ve bu adların dile girişi ile ilgili kronolojik bir sınıflandırma yapmaktadır. Onlara göre çeşitli renk adlarının türemesi belli bir sisteme göre gerçekleşir. Her dilde en az iki rengin bulunması zorunludur, bunlar siyah ve beyazdır. Dillerin zenginliğine göre eğer bu iki renk dışında bir üçüncüsü varsa bu renk kırmızı, dördüncü ve beşincisi yeşil yahut sarı, altıncısı mavi, yedincisi kahverengi, sekiz, dokuz ya da onuncusu ise mor, pembe, turuncu ve griden herhangi biri olup düzen bu şekilde ilerleyecektir. Bu anlamda Arapçaya baktığımızda

---

[118] Ezgi Tokdil, "Renk Kuramları ve Andre Lhote Örnekleminde Renk Algısına Fenomenolojik Yaklaşım", *İdil Dergisi* 5/22 (2016), 549.; "Renkler", *Temel Britanica Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, ed.* Nazar Büyüm (İstanbul: Ana Yayıncılık, 1993), 14/215.

[119] "Renk", *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi* (İstanbul: Sabah Yayınları, 1. basım, 1992), 16/489, 490.

[120] Abdülmecit Okcu, "Kur'an'da Renkler", 132.

[121] Tokdil, "Renk Kuramları ve Andre Lhote Örnekleminde Renk Algısına Fenomenolojik Yaklaşım", 549.; Ali Yıldırım, "Renk Simgeciliği ve Şeyh Gâlib'in Üç Rengi", *Millî Folklor Dergisi* 18/72 (2006), 135.

görüyoruz ki durum teoride olduğu gibi ilerlemiş başlangıçta siyah, beyaz, kırmızı, sarı ve yeşil olmak üzere beş tane olan renklerin sayısı sonradan mavi, kahverengi, gri ve boz renklerinin eklenmesiyle dokuza yükselmiş ardından da turuncu, mor ve diğerleri eklenmiş ve böylece dildeki renk adları çeşitlenmiştir.[122]

Renkler konusuna Arap dilinden bağımsız olarak, farklı zaman ve mekanlar, kültür, inanç, düşünce, bilim yahut çeşitli mânâlar açısından bakarak genel bir giriş yaptıktan sonra renklerin Arap dili bakımından incelenmesi ilerleyen başlıklara bırakılmıştır. Renklerin Arap dili bakımından incelenmesi semiyotik ve semantik alanlarının yöntemleri kullanılarak yapılmış ve değerlendirilmiştir.

1.2. Arap Dili'nde Renkler ve Anlamları

Arapçada renkler günlük dilin önemli bir parçasıdır. Bununla beraber somut ve soyut varlık, duygu, düşünce ve hislerin nitelenmesinde ve anlatımında da sıklıkla kullanılan bir kelime grubu olduğundan edebiyatla ilişkili aynı zamanda mimari ve fiziğin bir parçası olması bakımından da bilimsel dilin önemli bir malzemesidir.

Hem sayı hem mana bakımından oldukça geniş bir yelpazeye sahip olan bu kelimeler ana ve ara renkler şeklinde basit bir sınıflandırma yaparak temel, mecaz ve sembolik mânâları açısından teker teker ele almak istendiğinde bunu yapmanın hiç de kolay olamadığını görülür. Bu konuda karşılaşılan zorlukları Ahmed Muḫtâr Ömer şu şekilde sıralamıştır:

- Konuyu târihî seyre göre sistematik şekilde incelemek zordur.
- Sözlükler renklerin mânâlarını verirken delaletleri hususunda net bir çerçeve çizmemektedir.
- Herhangi bir sözcüğün özellikle de renkler gibi öznel anlam içeren kelimelerin asırdan asra çokça anlam değişikliğine uğramasına rağmen sözlükler bunu göz ardı etmiştir.
- Arap dilinde renkler konusu bugüne kadar kapsamlı bir şekilde bilimsel açıdan incelenmemiştir.
- Modern boya sanayinin gelişmesiyle ortaya çıkan birçok yeni renk sadece Arapçada değil tüm dillerde yeni renk adlarının meydana gelmesine ve anlam karışıklığına yol açmıştır.[123]

Arap coğrafyasının çok geniş oluşu nedeniyle renk adlarının sayısının fazla, bu kelimelerin tamamının tespitinin ise oldukça zor oluşu, yine Arapçada renklerin birbiri yerine

[122] Ömer, "Elfâẓu'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye", 9.

[123] Ömer, "Elfâẓu'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye", 14.

kullanımının görülmesi ve yazılan sözlüklerin İslam sonrası döneme ait olması sebebiyle bir rengin mânâsının tam olarak ne zaman yerleştiğinin anlaşılamaması böylece kronolojik anlam tespitinin zorlaşması bizim bu maddelere ekleyebileceğimiz hususlardandır. Ancak Şefîḳ Cebrî'nin ifâdeleriyle şunu da ilave etmek gerekir ki "Birçok dilde benzeri olmayacak biçimde Arapçada renkler son derece ayrıntılı ve düzenli şekildedir." Burada kastedilen birçok dilin aksine Arapçada renk ifâde eden kelimelerin bolluğu ve renk tonlarının da genel anlamda sınıflandırılmış oluşudur. Bununla birlikte tekrar etmek gerekir ki görsel duyuma/deneyime dayalı olan bu kavramlar için kesin tanımlamalar yapmak ve mutlak delaletlerini tespit etmek oldukça zordur.[124]

1.2.1. Arap Dili'nde Renk Kavramı

Tüm dillerde siyah, beyaz gibi renk adlarının yanında bunların tamamını yani "renk" olgusunu ifade eden bir kelime bulunur. Arapçada ise bunu ifade eden sözcük olan /لون/ (levn) kelimesi l-v-n kök harflerinden meydana gelen bir isim olup, çoğulu ise /ألوان/ (elvân)dır. *Lisânu'l-ʿArab*'da "Siyahlık, kırmızılık gibi bir görünüştür." şeklinde tanımlanmıştır.[125] *Kitabul-ʿAyn, el-Ḳâmûsu'l-muḥîṭ, es-Ṣıḥaḥ* gibi önemli sözlüklerde kelimeye verilen mânâların genel olarak benzer olduğunu görülmektedir.[126] Bir kavram olarak levn kelimesinin bir diğer tanımı ise İbn Fâris'e (ö. 395/ 1004) göre şöyledir; "Renk bir şeyin kılığı, sureti, görünüşüdür."[127] Ṣaʿâlibî ise *Fıḳhu'l-luġa'*sında renk kavramının sözlük anlamından siyâk ve sibâk, cümledeki kullanılış itibarıyla istiâre yapılmak suretiyle başka anlamalara aktarılabildiğinden söz etmektedir.[128] Anlam değişmelerine vurgu yapıyor oluşu nedeniyle Ṣaʿâlibî'nin açıklaması bizim açımızdan önemlidir.

Rengi ifâde etmek için vaz'edilmiş olan l-v-n kökü Arapçada fiil olarak kullanıldığı gibi isim olarak da kullanılmıştır. Söz konusu kökten türeyen kelimeler incelendiğinde görülür ki farklı sözlüklerde /لوّنَ/ (levvene) fiili için renklendirdi, o ve kendisi dışındakilerin ayırt edilmesini sağladı; /تلوّنَ/ (televvene) fiili için ise renklendi mânâsı verilmiştir.[129] Bununla beraber farklı bir ayrıntı olarak levn kavramı için hemen hemen tüm sözlüklerde bir hurma türü olan /الدقْلُ/ (ed-daḳl), /النخل/ (en-naḫl) mânâsının da verilmiş olması dikkat çekicidir. Şöyle

---

[124] Şefîḳ Cebrî, "Luġatu'l-elvân", *Mucmeu'l-Luġati'l-ʿArabiyyeti bi Dımaşk*, 42/2 (1386/1967), 201.

[125] İbn Manẓûr, "lvn", 13/393, 394.

[126] İbn Manẓûr, "lvn", 13/393, 394.; el-Ferâhîdî, "lvn", 8/332.; el-Cevherî, "lvn", 2197.; el-Fîrûzâbâdî, "lvn", 1233.

[127] el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve's-şeḳâfe ve'l-fenn*, 3.

[128] Halil, "Elfâẓu'l-elvân ve delâlâtuhâ ʿînde'l-ʿArab", 443.

[129] el-Ferâhîdî, "lvn", 8/332.

ki Aḫfeş (ö. 177/793), İbn Sîde, el-Ferrâʾ (ö. 458/1066) vd. tekili /لِينة/ (lîne), çoğulu /لون/ (levn) ya da /ألوان/ (elvân) şeklinde kullanılan kelimenin hurma anlamına geldiğini söylemiş, bunun delili olarak /ما قطعتم من لِينة/[130] ayetini delil olarak sunmuşlardır.[131] Bu doğrultuda *Kitabul-ʿAyn*'da /لِينة/ (lîne) kelimesi için "hurmada var olan tüm renkler,"[132] /لوّن/ (levvene) fiili için ise *es-Ṣıḥaḥ*'ta /لُوّن البِسرتلويناً/ (lüvvine'l-bisru telvînen)de olduğu gibi olgunlaşmaya başlayan hurma için bu fiilin kullanıldığı açıklamaları yer almaktadır.[133] Aynı kökten türeyen bir diğer kelime /متلوّن/ (mütelevvin) ise Arapçada /تلوّن فلان/ (televvene fulân) şeklinde kullanılan fiilden türemiş bir isim olup dilimizde yanar döner diye ifâde ettiğimiz huyu değişken, aynı ahlak üzere devamlı olmayan mânâsına gelmektedir.[134]

Renk kelimesi Arap dilinin önemli kaynaklarından biri olan Kur'ân-ı Kerîm'de de kullanılmıştır. Kur'ân'da /لَوْن: renk/ kelimesinin tür ve renk olmak üzere iki anlamda kullanıldığını görülmektedir.[135] Meselâ "وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ"[136] ayetinde /لون/ kelimesi türü ve çeşitliliği ifâde ederken; "قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَآ"[137] ayetinde ise renk mânâsında kullanılmıştır.

1.2.2. Renklerin Temel ve Mecaz Anlamları

Dilin temel yapı taşı olan sözcüklerin tamamında olduğu gibi renk isimleri gerçek anlamların yanında mecâzî anlamlarda kullanılabilmektedir. Gerçek anlam "Sözcüğün herkesçe bilinen ilk ve ortak anlamlarına gerçek anlam denir" şeklinde tanımlanırken, bu anlamın dışında kalanlar mecaz anlam veya yan anlam şeklinde tanımlanmaktadır.[138] Renk

---

[130] el-Haşr 59/5. ayet meali; "Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz de kökleri üzerinde bırakmanız da Allah'ın izniyledir ve bu, yoldan çıkmışların burunlarını sürtmesi içindir." bkz. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: DİB. Yayınları, 2012), el-Haşr 59/5.

[131] İbn Manẓûr, "lvn", 13/393, 394.

[132] el-Ferâhîdî, "lvn", 8/332.

[133] el-Cevherî, "lvn", 2197.

[134] İbn Manẓûr, "lvn", 13/393, 394.

[135] Kur'ân-ı Kerîm'de "levn" kelimesi için bkz. Bakara 2/69; Nahl 16/13, 69; Rûm 30/22; Fâtır 35/ 27, 28; Zümer 39/21 Ayrıca bkz. ʿAbdülbâḳî, Muhammed Fuʾâd. *el-Muʿcemu'l-mufehres li elfâẓi'l-Kurʾâni'l-kerîm* (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mışriyye, 1945), "lvn", 654.

[136] "Aynı şekilde, insanlardan, binek hayvanlarından ve eti yenen hayvanlardan da farklı tür ve renklerde olanlar var. Kulları içinden ancak bilenler, Allah'ın büyüklüğü karşısında heyecan duyarlar. Şüphesiz Allah üstündür, çokça bağışlayıcıdır." bkz. *Kur'ân Yolu* (Erişim 20.06.2021), Fâtır 35/28.

[137] "Bizim için rabbine dua et de renginin nasıl olacağını bize açıklasın" dediler. Mûsâ, "O buyuruyor ki: Rengi parlak sarı, bakanların içini açan bir inek olacak" dedi." Bakara 2/69.

[138] Faruk Gürbüz, "Mecaz Kapsamındaki Anlamlar ve Bu Anlamlar Arasındaki İnce Ayrıntılar", *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/2 (2008), 198-200.

kelimelerinin çeşitlenmesinde ve üretilen yeni kelimelerin yan anlamlar kazanmasında sosyal, kültürel, siyâsî ve dînî birikim, teknolojik gelişmişlik düzeyi gibi unsurlar birincil öneme sahiptir.

Renk kelimelerinin temel anlamlar üzerinden benzetme ve kinayeler yapılarak kırmızı çizgi ve beyaz yalan misallerinde olduğu gibi mecaz anlamlarda kullanımı oldukça yaygındır. Ayrıca renk kelimelerinin barındırdığı sembolik mânâları da mecâzî kullanımlarda görmek mümkündür. Örneğin kara yazı, kara bahtlı ve kara kara düşünmek deyimlerinde siyah rengin; toz pembe hayaller kurmak, dünyayı toz pembe görmek deyimlerinde ise pembenin sembolik mânâları mecâzî kullanımlarda dile yansımıştır. Bu durum Türkçede olduğu gibi Arapça ve diğer dillerde de mevcuttur. Arapçada kullanılan /أبيض القلب: beyaz, temiz kalpli/, / بيّض عرض أحد: kişinin namusu temizlendi/ ve /صفحة بيضاء: beyaz, temiz bir sayfa/ ibarelerinde bunun bir örneği görülmektedir[139] ki Arap toplumlarında yaygın olarak kabul edilen sembolik mânâ dile olduğu gibi yansımıştır. Burada şunu da ilave etmek gerekir ki mecaz anlamlar mı zamanla sembolik mânâların yerleşmesine yol açmaktadır yoksa durum tam tersi şekilde mi işlemektedir sorusu, üzerinde düşünülüp araştırılması gereken bir diğer konudur. Renk sözcüklerini daha detaylı incelemek üzere söz konusu sözcükler ana ve ara renkler başlıkları altında temel ve mecaz anlamları bakımından aşağıdaki gibi ele alınmıştır.

1.2.2.1. Ana Renklerde Temel ve Mecaz Anlamlar

Günümüzdeki kabule göre birincil yâni ana renkler denildiğinde sarı, kırmızı ve mavi olmak üzere üç renk anlaşılmaktadır.[140] Siyah ve beyaza gelindiğinde ne ana renklerden ne de ara renklerden kabul edilen bu iki renk "Tüm renkler bir aradayken beyaz, hiçbir renk yok iken de siyah meydana gelir." şeklinde açıklanmıştır.[141] Arap dilinde ise bu bilimsel sınıflandırmalardan çok önce yerleşmiş olan renk isimlerine bakıldığında, temel renkler deyince herhangi bir nitelemeye ya da farklı renk isimlerini bir arada söylemeye ihtiyaç duymadan isimlendirdikleri siyah, beyaz, kırmızı, sarı ve yeşil olmak üzere beş rengin bulunduğu anlaşılmaktadır.[142] Ancak bu konuda Arap dili alimleri arasında görüş birliğinin olduğunu da söyleyemeyiz. Şöyle ki çoğunluğun kabulünü temsil eden en-Nemeri (ö. 463/1071) *Kitâbu'l-mulemmaʿ* adlı renkleri ele aldığı eserinde konuyla ilgili; "Hiç şüphesiz Allah renkleri beyaz, siyah, kırmızı, sarı ve yeşil olmak üzere 5 tane yaratmıştır." der.

---

[139] Ömer, *Muʿcemu'l-luġati'l-ʿArabiyyeti'l-muʿâṣıra*, 269, 270.

[140] FovArt Sanat Galerisi, " Renk Teorisi ve Renk Armonisi Nedir?", (Erişim 26 Mart 2021).

[141] Ayrıntılı bilgi için bkz. s. 22.

[142] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 1.

Devamında ara renkler ile ilgili şu açıklamayı yapar: "Biri toz rengi, esmerlik, sarışınlık, mavilik ve sarıya çalan siyah renkler içerisinde nerede yer alır derse, ona şöyle cevap verilir: "Bu renkler saf değildir. Hepsi kendi asıl türüne aittir. Toz renginin beyaza, esmerliğin siyaha, sarışınlığın da kırmızıya ait olduğu gibi." İbn Cizzî ise (ö.741/1340) ana renkler konusunda bu görüşe katılmakla beraber ara renklerin en-Nemerî'nin zikrettiği beş renkten ibaret olmadığını, ara renklerin ana renklerin birleşiminden meydana geldiğini savunur ve daha önce sözlüklerde yer almamış ez-zebînî, en-nârencî gibi birkaç renk adı ile ilgili bilgi verir. [143]

Buradan anlaşılmaktadır ki siyah ve beyaz kelimeleri hiç tartışmasız ana renk adlarından kabul edilmektedir. Fakat maviye gelindiğinde günümüzde renkler hakkında kaleme alınan eserlerin de hemen hemen tamamında mavi kelimesi ana renklerin sonuncusu olarak zikredilmektedir. Biz de çalışmamızda renkleri bu yerleşik kabule göre ele almayı uygun bulduk. Buna göre çalışmamızda temel renkler siyah, beyaz, kırmızı, sarı, yeşil ve mavi olup mezkûr renklerin dışında kalan renkler ise ara renkler olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışmamızda ele aldığımız sözcükler renk ifâde eden kelimeler olup, renk ifâde eden kelimelerden türetilmiş nesne veya olgu adlarına yer verilmemiştir. Arap dilinde kullanılan ana renkler ve temel kaynaklardan elde edilen mânâları, önce temel sonra mecaz olmak üzere sıralandığında şu şekildedir:

1.2.2.1.1. Beyaz

1.2.2.1.1.1. Beyaz Kelimesi ve Temel Anlamı

Sözlüklerde "Beyazlık olup siyahın zıddıdır."[144] şeklinde açıklanan /أبيض/ (ebyaḍ) kelimesi Arapçada beyaz rengi ifâde etmektedir. Arapların en çok kullandıkları renk adlarından biri olan sözcüğün /ابيَضَّ, اَبَاضَ: beyazladı, ağardı/, /بَيَّضَ, بَايَضَ: beyazlattı, ağarttı/ şeklinde fiil formları da mevcuttur. Kelimenin temel anlamıyla kullanımlarını örneklendirmek gerekirse, doğrudan beyaz rengin kastedildiği /ثوب أبيض: beyaz kıyafet/, /شعر أبيض: beyaz saç/, /بيت أبيض: beyaz ev/ gibi örnekleri sıralamak yerine kaynaklarda yer alan farklı tabirlerden birkaç misal vermek yerinde olacaktır. Örneğin Abbâsîlerde yaygın kıyafet rengi olan siyahın aksine beyaz tercih eden bir gruba /المبيّضَة/ ismi verilmiştir. Teslim bayrağı ve avcı ağı anlamına gelen /الراية البيضاء/ tamlaması ise modern dönemin Arap diline eklediği bir kullanım olup sembolik yönü farklı olsa da doğrudan beyaz kelimesi ile ilişkilidir.

---

[143] Amânî Cemâl Abdunnâsır-Ḫâlid Elbeyk, *Delâlatu'l-elvân fî şiʿri'l-fütûḥi'l-İslâmiyye fî ʿaşri ṣadri'İslâm*, (Gazze: İslâm Üniversitesi, Edebîyat Fakültesi, Arap Dili Bölümü, Doktora Tezi, 2010), 12,13.

[144] el-Ferâhîdî, "byḍ", 7/79.; İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122.; İbrâhîm, "byḍ", 24.

Beyaz kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de Âraf 108, Şuarâ 33, Tâhâ 22, Neml 12 ve Kasas 32. ayetlerde beyaz, bembeyaz anlamında bir mucizeyi tasvir ederken karşımıza çıkmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli surelerinde farklı kesitler halinde bizlere aktarılan kıssaya göre Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'ya elini elbisesinin içinden göğsüne koymasını ve sonra çıkarmasını emretmiş, O da bunu yaptığında eli bembeyaz, parlak ve lekesiz bir şekilde çıkmıştır. Yine "وَاضْمُمْ يَدَكَ اِلٰى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ اٰيَةً اُخْرٰى"[145] ve "وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ"[146] ayetlerinde de beyaz bu anlamda kullanılmıştır. Kaynaklarda bu beyazlığın görenleri şaşırtacak derecede parlak ve olağanüstü olduğu söylenmiştir. Ayrıca üzerinde hiçbir leke bulunmayan anlamında "kar gibi" benzetmesi yapılmıştır. Zira çöl ikliminde yaşayan Araplar için nadiren rastladıkları kar, beyazlığı ifâde etmek için kullanılabilecek en iyi kelimelerdendir.

Gerçek anlamıyla birtakım nesneleri nitelemek üzere kullanılan beyaz renk için Fatır 27 ve Sâffât 46. Ayetleri de örnek verilebilir. Şöyle ki yüce Allah Fâtır suresinde " اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاۤءً فَاَخْرَجْنَا بِهٖ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفاً اَلْوَانُهَاؕ وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ" buyurmuştur.[147] Burada beyaz rengin dağlara bakıldığında fark edilen çizgiler halindeki farklı yolları betimlediği görülür.[148] Yine Sâffât suresi 46. ayette "بَيْضَاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَۚ" buyurulmuştur.[149] Bu ayette ise daha öncesindeki ayetlerden anlaşıldığına göre cennet ehline ikram edilen içeceklerin sunulduğu bembeyaz bir bardak vasfedilmektedir.[150] Hz. Rasulullah (s.a.v.) elbiselerle alakalı olarak "Beyaz giyin, zira beyaz en iyi giysinizdir.", "Kabirleriniz ve mescitlerinizi ziyaret etmeniz sırasında en iyi giysiniz beyazdır."[151] hadislerinde de aynı şekilde beyaz temel anlamıyla kullanılmıştır.

Sözlüklerde beyaz açıklaması yapılan bir diğer sözcük ise /الأزْهَر/dir. Saf beyaz, bembeyaz anlamında kullanılan kelime /الأزْهَران/ şeklinde ise güneş ve ayı ifâde etmektedir.[152]

---

[145]"Ve elini çıkardı. Bir de ne görsünler, o da seyredenlerin gözleri önünde bembeyaz oluvermiş!" Âraf 7/108.

[146]"Şimdi de elini koynuna sok, bir hastalık yüzünden olmaksızın, bir başka mucize olarak elin bembeyaz çıkacaktır." Tâhâ 20/22.

[147] "Allah'ın gökten su indirdiğini görmez misin? Sonra onunla renkleri ve çeşitleri farklı ürünler çıkardık. Dağların da farklı renklerde; beyaz, kırmızı, simsiyah yolları, kısımları vardır." Fâtır 35/27.

[148]Fahreddîn Muhammed er-Râzî, *Tefsîru'l-Faḫr er-Râzî (el-Meşhuru bi't-tefsîri'l-kebîr ve Mefâtîḥu'l-ġayb)* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981), 26/20.

[149] "Bembeyaz; içenlere lezzet verir." Sâffât 37/46.

[150]İbn Cerîr eṭ-Ṭaberî, *Câmiʿu'l-beyân an teʾvîli ʾâyi'l-Ḳurʿân* (Beyrut: Muessestu'r-Risâle, 1994), 3/303.

[151] Ebû ʿAbdillah Muhammed b. Yezîd el-Ḳazvinî İbn Mâce, *Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), Libâs, 5.; İbn Mâce, Cenâiz, 12.

[152] İbn Manẓûr, "zhr", 4/332,333.

1.2.2.1.1.2. Beyaz Kelimesi ve Mecaz Anlamları

Arapçada /أبيض/ kelimesi beyaz rengi ifâde etmenin yanı sıra kimi zaman fiziksel açıdan beyazla ilişki kurularak kimi zaman da mânevî temizlik halinin beyaza benzetilmesi ile pek çok mecâzî mânâda kullanılmaktadır. Temel ve modern sözlükleri tarayarak elde ettiğimiz mânâları bu doğrultuda iki grupta değerlendirecek olursak:

Dilde maddi anlamda beyazdan yola çıkılarak yerleşen anlamların başında /أبيض/ sözcüğünün açık ten rengini ifâde etmesi gelmektedir. Araplar beyaz rengi dilimizde olduğu gibi ten rengi ile bağdaştırarak kimi zaman açık tenli kimi zaman da ırk anlamında kullanmışlardır. Örneğin /البِيضان/ kelimesi beyaz ırkı ifâde ederken[153] /أبيضتْ المرأة/ cümlesi ise "kadın beyaz tenli bir çocuk dünyaya getirdi."[154] anlamındadır. Bu bağlamda Ensar'dan bir kabilenin ismi de ten renklerinin açıklığı nedeniyle /بنو بياضة/[155] olarak anılmıştır. Ayrıca koltuk altına /بياض الإبط/ ismi verilmiştir. Zira bu bölge vücudun kalan kısımlarına göre daha açık renge sahiptir.[156]

Çelik renginin beyaza benzetilmesiyle zırh giymiş orduya /كتيبة بيضاء/,[157] üzerinde hiçbir leke, siyahlık emaresi olmayan anlamında kılıca, kurak alana /البيضاء/[158] adlarının verilmesi Arapçada beyaz kelimesinin renkten esinlenilerek türetilmiş diğer mecâzî kullanımlardır. Temel anlamda beyaz ile alakası bulunan /خلايا الدم البيضاء: akyuvarlar/, / الماء الأبيض: bir göz hastalığı/, /الصلصة البيضاء: tereyağı, tahin, süt ve kremadan yapılan beyaz bir sos/ gibi örnekler ise çağımız sözlüklerinde yerini alan, modern dönemde Arap diline yerleşmiş tabirlerdendir.[159] Söz konusu kelimelerin ifâde ettiği varlıklar, bir süt veya kar kadar beyaz renkli olmadıkları için yahut renkleri beyaza benzetildiği için bu kullanımlara mecâzî kullanımlar denilmektedir.

Fiziksel anlamda karanlığın zıddı yâni aydınlık da Araplar tarafından beyaz kelimesiyle anılmıştır. Aynı şekilde ışık ve aydınlıkla olan bağlantısından dolayı güneşe de beyaz denildiğini bilinmektedir. Bu doğrultuda /منذ أبيضان/[160] tamlaması iki gündür yahut iki aydır mânâsına gelmektedir. Muhtemelen güneşin kavurucu olduğu günlerde çölün daha açık

---

[153] el-Cevherî, "byḍ", 1067.; el-Fîrûzâbâdî, "byḍ", 638.

[154] İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122-129.; İbrâhîm, "byḍ", 78, 79.

[155] el-Fîrûzâbâdî, "byḍ", 638.

[156] Ömer, "byḍ", 269, 270.

[157] el-Fîrûzâbâdî, "byḍ", 638.; el-Cevherî, "byḍ", *1067.;* İbrâhîm, "byḍ", 24.

[158] el-Fîrûzâbâdî, "byḍ", 638.; el-Cevherî, "byḍ", *1067.;* İbrâhîm, "byḍ", 24.

[159] Ömer, "byḍ", 269, 270.

[160] İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122-129.; İbrâhîm, "byḍ", 24.

renk gözükmesinden dolayı şiddetli sıcaklığı da /بيضة الحر/ tabiriyle ifâde etmişlerdir. .[161] Yine gece ayın parlak oluşu beyaz ile ilişkilendirilmiş ve dolunay bulunan ayın 13, 14 ve 15. günleri /أيام البِيضة/ olarak nitelendirilmiş ve bu gecelere /ليلة بيضاء/ denilmiştir.[162] Bu minvalde bir örnek de Kur'ân-ı Kerîm'de Bakara suresi 187. ayette geçmektedir. Oruç ibadetinin ne olduğu, ne zaman başlayıp ne zaman sona ereceği ve ibadeti bozan bazı hallerin açıklandığı ayette yüce Allah şöyle buyurur: "وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ"[163] Burada beyaz kelimesi /الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ/ şeklinde terkip olarak geçmektedir. Söz konusu terkip bizzat Hz. Peygamber tarafından açıklanmıştır. Hz. Peygambere isnat edilen rivayetten beyaz renk ile kastedilenin fecr vaktinde ufukta gecenin karanlığının sona erişinin ayırt edilmesini sağlayan güneşin gökyüzüne yansıyan ilk ışıkları olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Yusuf kıssasında geçen beyaz ," وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يٰٓاَسَفٰى عَلٰى يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ"[164] ayetinde /ابْيَضَّ/ şeklinde fiil formunda yer alan kelime, Hz. Yakub'un, çektiği hasret, hüzün ve pişmanlık nedeniyle gözlerine beyaz perde inip görmez hale gelişini anlatmaktadır.[165] Kendisine isabet eden bu hastalık muhtemelen günümüzde katarakt hastalığında olduğu gibi gözü kaplayan şeffaf beyaz perdeyi ifâde etmektedir.

Beyazın renk ile bağlantısı bulunan bir başka mecaz anlamı ise dışarıya karşı iyi korunma, saklı kalma mânâsıdır. Nitekim dolaylı olarak sıcak, güneş ve kararmayı ifâde eden dışarıya karşı, kapalı kalınıp korunmak beyazlığı da beraberinde getirecektir. Şöyle ki Araplar cariyelere çadırlarında gizli kalıp insanlara pek görünmemeleri nedeniyle /بِيض الخدر/ demişlerdir.[166] Bu anlamda beyazı Sâffât suresinde yer alan "كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ"[167] şeklindeki ayette de görmekteyiz. Ayette geçen /بِيضٌ/ (bîḍ) kelimesi cennetteki nimetlerden biri olarak yalnızca eşleriyle alakadar olan kadınları nitelemek üzere kullanılmıştır. Gizli, saklı, kapalı, el

---

[161] İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122-129.; Enîs vd., "byḍ", 78, 79.

[162] el-Fîrûzâbâdî, "byḍ", 638.; İbrâhîm, "byḍ", 24.

[163] "Oruç gecesinde kadınlarınızla birleşmek size helâl kılındı. Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz. Sizin kendinizi sıkıntıya sokmakta olduğunuzu Allah bilmiş, tövbenizi kabul etmiş ve sizi bağışlamıştır. Şimdi artık onlarla birleşin ve Allah'ın sizin için yazdığını isteyin. Fecrin beyaz ipi siyah ipinden sizin için ayırt edilir hale gelinceye kadar yiyin için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın. Mescitlerde ibadete çekilmişken kadınlarla cinsel ilişkide bulunmayın. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır; sakın bu sınırlara yaklaşmayın. Allah âyetlerini insanlar için işte böyle açıklar. Umulur ki sakınırlar." Bakara 2/187.

[164] "Onlardan yüz çevirdi, "Âh Yûsufum âh! İçim yanıyor!" diyordu. Sonunda üzüntüden gözlerine boz geldi. Artık kederini içine gömüyordu." Yûsuf 12/84.

[165] eṭ-Ṭaberî, *Câmiʿu'l-beyân an teʾvîli ʾâyi'l-Ḳurʿân*, 4/373.

[166] İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122-129.; İbrâhîm, "byḍ", 24.

[167] "Onlar için gün görmemiş güzel tenli kadınlar bulunur." Sâffât 37/49.

değmemiş anlamlarını barındıran kelimeyi kimileri içerisinde bembeyaz inci saklayan deniz kabuğuna da benzetmişlerdir.[168]

Buraya kadar beyaz renk ile doğrudan ilişki kurulabilen mecaz anlamları ele alınmıştır. Beyaz rengin maddi ve mânevî açıdan saf ve temiz oluş ile ilişkilendirilmesi neticesinde ortaya çıkan temizlik, masumluk, şeref, namus, sadelik, güzellik mânâları ise dolaylı olarak beyazla ilişkilidir. Nitekim beyazlık hiçbir leke ve siyahlığın bulunmaması demektir. Bu anlamda olumsuzluğu çağrıştıran siyahtan arınmış, diğer renklerle karışmamış olması nedeniyle de saf olarak algılanan beyaz renk dile de bu doğrultuda yansımıştır. Meselâ berrak ve temiz oluşu nedeniyle su Araplar tarafından beyaz olarak anılmıştır.[169] "Öyle meclisler vardı ki müdavimleri tertemiz yüzlü ve kıymetlidirler, gülümserken diş etlerinin kırmızısı görünür ve sözleri (herkes tarafından) tanınır." mânâsına gelen aşağıdaki beyitte de beyaz mecaz anlamda temizliği ifâde etmektedir.

/و مجالس بيض الوجوه أعزة حمر اللِثاث كلامهم معروف/[170]

"Kışın adamlar yiyecek bulmayıp aç kaldığında sen onların hem aş hem de kıyafet bakımından en şereflisisin." mânâsındaki bir diğer beyit ise şöyledir:

/إذا الرجال شتوا و اشتد اكلهم فأنت أبيضهم سربال و طباخ/[171]

Öyle ki şairler şerefi ve temiz bir insan oluşuyla övmek istedikleri kişileri beyaz ile nitelemişlerdir.

/غيري يأكل المعروف سحتاً و تشحب عنده بيض الأيادي/[172]

"Benim dışımda herkes helali haram yer…Cömert kişiler onun yanında soluk tenli görünür." beytinde ise beyaz el ile kastedilenin cömertlik olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Araplar tarafından sade ve anlaşılır konuşmayı nitelemek için /كلام أبيض/ tabirindeki gibi beyaz kelimesi kullanılmıştır.[173] Bu anlamda günlük dilde şerefli anlamında /فلان أبيض الوجه/[174] yahut /فلان صحيفته بيضاء/ ifâdesi yer alırken,[175] geçmişte Hz. Ali için /بِيض البلد/, ayrıca Müslüman

---

[168] eṭ-Ṭaberî, *Câmiʿu'l-beyân an teʾvîliʾâyi'l-Ḳurʿân,* 3/304, 305.

[169] İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122-129.; Enîs vd., "byḍ", 78, 79.; İbrâhîm, "byḍ", 24.

[170] Halil, "Elfâẓu'l-elvân ve delâlâtuhâ ʿînde'l-ʿArab", 443.

[171] Sebîʿ b. el- Ḫatîm'e (ö. ?) ait olan bu beyit için bkz. İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122-129.: Ebû Saʿîd Abdulmelik b. Ḳureyb el-ʾAṣmaʿî, *el-ʾAṣmaʿîyyât,* thk. Ahmed Muhammed Şâkir-Abdusselâm Ḥârûn (Mısır (Beyrut baskısı): Dâru'l-Meʿârif, 5. basım, ts.) 223.

[172] el- Ḫatîb et-Tebrîzî, *Şerḥu dîvânı Ebî Temmâm*, ed. Râcî el-Esmer (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-ʿArabî, 2. basım, 1414/1994), 1/202.

[173] İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122-129.; el-Cevherî, "byḍ", *638.*

[174] İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122-129.

[175]el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fî'l-luġa ve's-seḳâfe ve'l-fenn,* 33.

toplumu için de / بيضة/ denilmiştir.[176] " يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُواْ الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ"[177] şeklindeki Âl-i İmrân suresi 106 ve 107. ayetlere bakıldığında beyaz rengin aynı şekilde /ابْيَضَّ: ak olmak, ağarmak, beyazlamak vb./ mânâlarında fiil formunda kullanıldığı görülmektedir. Burada genel mânâ bakımından beyaz ile sevinç, mutluluk, ferahlık, neşe, rahatlama gibi nedenlerle yüzün beyazlaması kastedilmiştir. Nitekim ayetteki gülümseyen ve yüzleri beyaz olan grup sonsuza dek yaşayacakları Allah'ın cennet nimeti ile müjdelenmişlerdir.[178] Bu renk Türkçede de alnı ak olmak, alnının akıyla bir işi tamamlamak gibi cümleler şeklinde yer almaktadır. Bunlara ilave olarak Arap dilinde şiddetli sevginin de /البَيضة/ şeklinde isimlendirildiğini söylemek gerekir. Ancak kelimenin beyaz renk ile ilişkisi tespit edilememiştir. Bu anlamda bizim için ilgi çekici bir örnek olmuştur.[179]

Arap dilinde geç dönemlerde yerleşen ve modern sözlüklerde karşılaşılan kullanımlara bakıldığında ise masum ve temiz anlamında /أبيض القلب: temiz kalpli/, /كذبة بيضاء: beyaz yalan/, /صفحة بيضاء: temiz bir sayfa/[180] tamlamalarının ve namusunu temizlemek anlamına gelen /بيّض عرض أحد/[181] cümlesinin kullanıldığı görülmektedir. Yine "Allah onun yüzünü ağartsın, güzelleştirirsin!" anlamındaki /بيّض الله وجهه/[182] ifâdesi de bu anlamda yaygın olarak kullanılan bir duâ cümlesidir. Günümüz tabirlerinden /الثورة البيضاء: kan dökülmeyen devrim/, ve /السلاح الأبيض: ateşsiz silahlar/ tamlamaları ise konuyla ilgili verilebilecek diğer örneklerdir.[183]

Burada değinmek istediğimiz diğer bir husus ise şudur: Arapçada beyaz sözcüğünün /الأبيضان/ iki beyaz şeklinde kullanımı oldukça eski ve yaygındır. Şöyle ki Araplar su ve buğday, su ve ekmek, iç yağı ve gençlik, iç yağı ve süt için ve son olarak iki şah damarı

---

[176] İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122-129.; Enîs vd., "byḍ", 78, 79.

[177]"Bir gün ki nice yüzler ağaracak, nice yüzler de kararacaktır; yüzleri kararanlara, "İman ettikten sonra kâfir mi oldunuz? Öyle ise inkâr etmiş olmanız yüzünden tadın azabı!" (denir). Yüzleri ağaranlara gelince, onlar Allah'ın rahmeti içindedirler; orada onlar ebedî kalacaklardır." Âl-i İmrân 3/106, 107.

[178]Fahreddîn Muhammed er-Râzî, *Tefsîru'l-Faḫr er-Râzî,* 8/185.

Ayetler arası detaylı karşılaştırma için bkz. Yûnus 10/26.; Zümer 39/60.; Kıyâmet 75/25.; Mutaffifîn 83/24.; Rahmân 55/41.; Abese 80/38-42. Verilen ayetlerde Âl-i İmrân 3/106 ve 107. ayetlerdeki beyaz ve siyah kelimelerine ilişkin mana açısından tamamlayıcı cümleler yer almaktadır. Farklı tabirlerle aynı sürecin anlatıldığı bu ayetler manayı kavrama açısından muhakkak göz önünde bulundurulmalıdır.

[179] İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122-129.; Enîs vd., "byḍ", 78, 79.; İbrâhîm, "byḍ", 24.

[180] Ömer, "byḍ", 269, 270.; Enîs vd., "byḍ", 78,79.; İbrâhîm, "byḍ", 24.

[181] Ömer, "byḍ", 269, 270.

[182] Ömer, "byḍ", 269, 270.; İbrâhîm, "byḍ", 24.

[183] Ömer, "byḍ", 269, 270.

anlamında iki beyaz tabirini kullanmışlardır.[184] Bu tabirlerde bulunan iki nesnenin de beyaz olup olmaması önemli değildir. Bir tanesinin beyazlığı diğerine de atfedilebilmektedir. Hatta nesnelerden en az birinin beyaz olup olmaması da şart değildir. Toplumun ikisinden birini beyaz olarak nitelendirmesi yeterlidir. Örnek olarak Araplar Hz. Ömer (ö. 23/644) ve Hz. Ebu Bekir (ö. 13/634) için /عمران/ (ʿOmerân), güneş ve ay için ise /قمران/ (ḳamerân) demişlerdir.[185] Bu bağlamda sütün /أبو الأبيض/,[186] tencerenin /أم البيضاء/ şeklinde isimlendirilmesinin Arapların su, ekmek, buğday gibi temel besinleri beyaz adıyla anması ile ilişkili olması muhtemeldir.[187]

Buraya kadar Arap dilinde beyaz kelimesi, temel ve mecaz anlamları üzerinden değerlendirilmiştir. Söz konusu manaların tasnifi aşağıdaki gibi şema üzerinde gösterildiğinde sonuçları daha net ve düzenli şekilde görmek mümkün olacaktır.

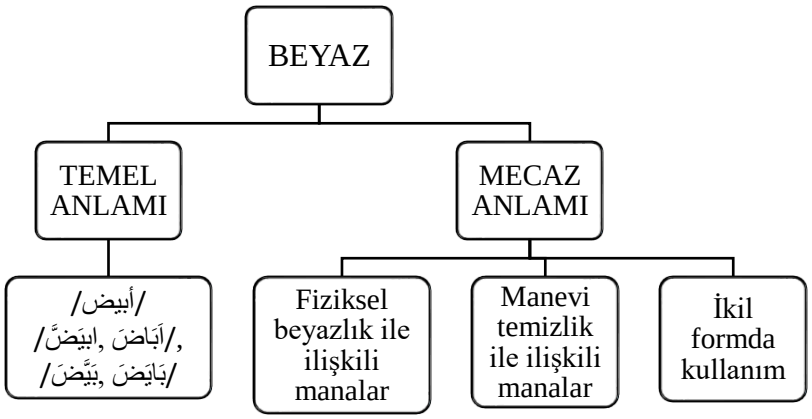

Şekil 1.1 Beyaz Kelimesinin Temel ve Mecaz Anlamları

1.2.2.1.2. Siyah

1.2.2.1.2.1. Siyah Kelimesi ve Temel Anlamı

Araplar tarafından sözlü ve yazılı dilde çokça kullanılan temel renklerden bir diğeri /أسود/ (esved) sözcüğüyle ifâde edilen siyahtır. Sözcüğe verilen mânâlar incelendiğinde görülmektedir ki beyaz tanımındaki "Siyahın zıddıdır." ifâdesinin yerini burada "Beyazın zıddıdır." ifâdesi almıştır.[188] Ayrıca kelimenin /سَوِدَ: siyahlaştı, karardı/, /سَوَّدَ: kararttı, siyahlaştırdı/, /اسْوَدَّ: siyahlaştı, karardı/, /اسْوَادَّ: siyahlaştı, karardı/ gibi fiil formları da yaygın biçimde kullanılmaktadır.

---

[184] İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122-129.; el-Fîrûzâbâdî, "byḍ", 638.; el-Cevherî, "byḍ", 1067.; Ömer, "byḍ", 269, 270.

[185] İbn Manẓûr, "byḍ", 3/227.

[186] İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122-129.

[187] İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122-129.

[188] el-Ferâhîdî, "svd", 7/280.; el-Fîrûzâbâdî, "svd", 290, 291.

Siyah sözcüğünün temel anlamıyla kullanıldığı örneklere bir ayet ile başlayacak olursak: Fâtır suresi 27. ayette yüce Allah şöyle buyurmaktadır: " اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاۤءً فَاَخْرَجْنَا بِهٖ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفاً اَلْوَانُهَاۤ وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ." Bu ayette siyah, dağların üzerinde karışık yollar şeklinde görünen çizgileri betimlemektedir. /وَغَرَابِيبُ سُودٌ/ tabirine baktığımız zaman görülmektedir ki /سُودٌ/ tek başına siyah anlamına sahiptir. Ancak tefsir kaynaklarında /غَرَابِيبُ/ ile beraber kullanıldığında simsiyah, koyu siyah anlamına geldiği söylenmiştir.[189]

Gözbebeği mânâsına gelen /سواد العين/ tamlaması ise bu anlamdaki kullanımlara bir diğer örnektir. Şöyle ki Araplar gözün beyazının ortasındaki siyah, kahverengi, mavi ve yeşil tonlarında olabilen renkli kısım için genelleme yaparak gözün siyahı tamlamasını kullanmışlardır.[190] Bununla birlikte bu kullanımda siyah kelimesinin temel anlamı karşıladığı kanaatindeyiz. Zira bu isimlendirmede Arap toplumun çoğunluğunda görülen siyah göz bebeği etkili olmuştur.

1.2.2.1.2.2. Siyah Kelimesi ve Mecaz Anlamları

Arapçada siyah kelimesi hüzün, olumsuzluk, ırk ve mal, mülk gibi pek çok mânâda kullanılan bir kelimedir. Bir renk olmanın dışında kelimenin ifâde ettiği mecâzî mânâlar incelendiğinde de görülmektedir ki bu kullanımlar bizzat siyah renkten yola çıkılarak türetilen mânâlar ve siyahın olumsuzluk, kötülük çağrışımı neticesinde türeyen mânâlar olmak üzere iki grupta toplanabilmektedir.

İlk gruba dahil edilebilecek mânâların başında ten rengi ve dolayısıyla ırk gelmektedir. Daha önce beyaz rengin açık teni veya Arap olmayan ırkı ifâde ettiğini söylemiştik. Siyah renginde ise durum tam tersi şekildedir. Şöyle ki Araplar bir erkeğin siyah tenli, esmer bir çocuğu olduğunda /أساد, أسود/ fiillerini kullanmaktadırlar.[191] Bu anlamda siyahi bir Arap ʿAntere b. Şeddâd'a (ö. 608/1212) kendisinin ten rengi siyah olsa da güzel bir ahlaka sahip olduğunu kastederek şöyle demiştir:

/علي قميص من سواد و تحته قميص أبيض/[192]

Yine "Arabı, Acemi hepsi geldi." anlamına gelen /اتاني كل أسود و أحمر/ tabirinde de /أسود/ kelimesi Arap ırkı anlamındadır.[193]

---

[189] Fahreddîn Muhammed er-Râzî, *Tefsîru'l-Faḫr er-Râzî,* 26/20.

[190] el-Cevherî, "svd", 490.; Enîs vd., "svd", 460, 461.; İbrâhîm, "svd", 125.

[191] İbn Manẓûr, "svd", 3/224-231.; el-Cevherî, "svd", 490.; el-Fîrûzâbâdî, "svd", 290, 291.; Şâuddîn, *Muʿcemu elfâẓi'l-elvân fi'l-luğati'l-ʿArabiyye,* 144.

[192] İbn Manẓûr, "svd", 3/224-231.

[193] el-Cevherî, "svd", 490.; el-Fîrûzâbâdî, "svd", 290, 291.; İbrâhîm, "svd", 125.

Hz. Peygamber'in dilinden birkaç hadis ise şöyledir: /بُعِثت إلى الأحمر و الأسود: Ben siyah ve beyaz herkese gönderildim. /[194] Burada siyah Araplar, kırmızı ise Acemler mânâsındadır. Nitekim Arapların beyaz tenli ırkları kırmızı rengiyle niteleddiklerini daha önce söylemiştik. Aynı anlamda "Kırmızının siyaha, siyahın kırmızıya bir üstünlüğü yoktur."[195] ve "Rüyamda siyah koyunlar, afîr (boz) koyunlar gördüm. Siyahları Araplar, boz olanları da Acemler olarak yorumladım."[196] hadisleri de örnek olarak verilebilir.

Yazı yazmak denince akla gelen, açık renk üzerine çeşitli maddelerle çizilen birtakım sembollerdir. Dilimizde "bir şeyler karalamak" tabirinde olduğu üzere Arapçada da yazı yazmanın /سوَّد/ şeklinde ifâde edilmesi, renk ile doğrudan ilişkili olarak yapılmış bir isimlendirmedir. Mektubu ilk kez ya da son haliyle yazdı mânâsına gelen /سوَّد الرسالة/ bunun bir örneğidir.[197]

Siyah renk ile ilişkisi bulunan bir başka mecâzî anlam ise siyahlık ve karaltıdır. Burada ele alacağımız tabirler temel anlamda siyah değil bazı canlıların veya nesnelerin siyah ile bağdaştırılması sonucu dilde yerleşen kullanımlar olacaktır. Örneğin Araplar şahıs, insan topluluğu, dağlık, ormanlık alan ve hurma topluluğu için /سواد/ demişlerdir.[198] Örneğin Hz. Peygamberin Hz. Ömer'e söylediği /انظر إلى الأساود حولك: Etrafındaki kümelenmiş insanlara bak. /[199] hadisine bakıldığında siyahın insan topluluğu mânâsında kullanıldığını görürüz. / إذا رأيتم الإختلاف فعليكم بالسواد الأعظم: Bir anlaşmazlık gördüğünüzde insanların çoğunun uyduğu (genel doğru görüşe) uyun./[200] şeklindeki, kaynaklarda "Ümmetim hata üzere birlik olmaz." cümlesiyle beraber de yer alan hadiste siyah aynı anlamda karşımıza çıkmaktadır. Buradaki ortak nokta maddi varlığın neden olduğu koyu görüntüdür. Örneğin /لا يزايل سوادي بياضك/ cümlesinde ise /سواد/ kelimesi şahıs anlamında olup cümle "senden ayrılamıyorum" mânâsına gelmektedir.[201] Yine tüm teçhizatını kuşanmış asker grubu da /سواد العسكر/[202] ile tabir edilmiştir. Buna benzer şekilde şehre bakıldığında merkez dışında kalan köy ve kasabaları da

---

[194] Ebu'l-Ḥuseyn Müslim b. Ḥaccâc el-Ḳuşeyrî Müslim, *Ṣaḥîḥu Müslim* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), Mesâcid, 3.

[195] Ahmed b. Muhammed İbn Ḥanbel, *Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 5/411.

[196] İbn Ḥanbel, *Müsned*, 5/455.

[197] Enîs vd., "svd", 460, 461.

[198] el-Ferâhîdî, "svd", 3/224-231.; İbn Manẓûr, "svd", 3/224-231.; Enîs vd., "svd", 460, 461.

[199] İbn Manẓûr, "svd", 3/224-231.

[200] İbn Manẓûr, "svd", 3/224-231.

[201] İbn Manẓûr, "svd", 3/224-231.; Ömer, "svd", 1130, 1131.

[202] İbn Manẓûr, "svd", 3/224-231.; el-Fîrûzâbâdî, "svd", 290, 291.

kapsayan yaşam alanı da /السواد/ kelimesi ile ifâde edilmiştir.[203] Genel anlamda uzaktan bakıldığında toplu şeylerin koyu bir leke gibi gözüken yansımaları bu şekilde nitelendirilmiştir denilebilir. Kanaatimizce Arapçada /لفلان سواد/ cümlesinde olduğu gibi mal, mülk ve servetin de /سواد/ [204] kelimesiyle ifâde edilmesi bu minvalde bir örnektir. Bunun kişinin sahip olduğu bahçe, arazi, hayvan gibi mülk ile ilişkili olması muhtemeldir. Ayrıca /ساوده/[205] fiilinin gecenin karanlığında onunla karşılaştı mânâsında kullanılması da siyah ile bağlantılıdır. Nitekim karanlıkta karşılaşan iki kişi ilk bakışta birbirini net olarak değil siluet şeklinde görmektedir. Burada görüyoruz ki beyaz nasıl ışığın mevcut olma halini aktarmak için kullanılıyor ise siyah da tam tersi şekilde ışığın olmayışını, karanlığı ifâde etmektedir. Aynı şekilde Bakara suresi 187. ayette de siyahın karanlık mânâsında kullanıldığını görüyoruz.[206] Oruç ibadetinin başlangıç vakti ile ilgili bazı ayrıntıların açıklandığı ayette beyaz rengin günün ilk ışıkları mânâsına geldiğini daha önce söylemiştik. Aynı ayette siyah renk ise gecenin karanlığını ifâde etmektedir.[207] Zira yemeyi içmeyi kesip oruca başlamak için ufukta gecenin karanlığı ile gündüzün ilk ışıklarının ayırt edilebilmesi gerekmektedir.

Renkten esinlenilerek türetilen anlamlarla ilgili son olarak, siyah rengin de /الأسودان/ yâni iki siyah şeklindeki mecâzî kullanımının yaygın olduğu söylenilebilir. Örneğin Hz. Âişe'nin (ö. 58/678) yiyeceğin çok az bulunduğu dönemlerle ilgili hurma ve suyu kastederek "Bazı zamanlar Rasûlullah ile yiyecek iki siyahtan başka bir şeyimiz olmazdı."[208] dediği bilinmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber namaz sırasında görüldüğü zaman iki siyahın öldürülmesini de emretmiştir ki bu iki siyah akrep ve bir yılan türüdür.[209] Bu anlamda Araplar süt ve hurma, su ve bir bakliyat türü olan /الفثّ: feṯ/, gece ve sıcaklık içinde iki siyah tabirini kullanmışlardır.[210] Günümüzde siyah kelimesinin kullanıldığı yeni anlamlara ise /سواد/ yâni

---

[203] İbn Manẓûr, "svd", 3/224-231.; el-Cevherî, "svd", 490.; Şâuddîn, *Muʿcemu elfâẓi'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye*, 144.

[204] İbn Manẓûr, "svd", 3/224-231.; el-Fîrûzâbâdî, "svd", 290, 291.; Enîs vd., "svd", 461.; Şâuddîn, *Muʿcemu elfâẓi'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye*,144.

[205] İbn Manẓûr, "svd", 3/224-231.

[206] Bkz. s.30- dipnot 163.

[207] eṭ-Ṭaberî, *Câmiʿu'l-beyân an teʾvîliʾâyi'l-Ḳurʿân*, 1/505, 506.

[208] İbn Ḥanbel, *Müsned*, 2/298, 355, 405, 416, 458.

[209] et-Tirmizî, Ṣalât, 170.

[210] el-Ferâhîdî, "svd", 7/280.; İbn Manẓûr, "svd", 3/224-231.; el-Cevherî, "svd", 490.; el-Fîrûzâbâdî, "svd", 290, 291.; Şâuddîn, *Muʿcemu elfâẓi'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye*, 144.

arpa ve buğdayın neden olduğu bir hastalık[211] ve Arap dünyasının ekonomik kalkınmasını sağlayan /الذهب الاسود/ yâni petrol[212] örnekleri verilebilir.

İkinci grup altında yer alan birtakım mânâlar ise kötülük, olumsuzluk ile ilgilidir. Zira Araplar tarafından siyah rengi olumsuz, negatif duyguları ifâdede yaygın olarak kullanılmaktadır. Örneğin Âl-i İmrân 106, Nahl 58, Zümer 60 ve Zuhruf 17. ayetlerde fiil ve sıfat formlarında geçen siyah renk olumsuz duygular nedeniyle yüzün renginin değişmesi, adeta kararmasını ifâde eden bir kelimedir.[213] Nitekim bu toplulukta yer alanlar Allah'a tam anlamıyla iman etmemiş, ilahlık konusunda ona ortaklar koşmuş ve yaptıklarının neticesinde kısacık dünya hayatı uğruna ebedi mutluluğu kaybetmişlerdir. Sadece mutlu bir hayatı kaybetmekle de kalmamış şiddetli bir cezaya çarptırılacaklarını da anlamışlardır. Ayetlerde işte bu sırada yüzlerine yansıyan, yaşadıkları tüm olumsuz duygular simsiyah sözcüğü ile tabir edilmiştir.[214] Şunu da ilave etmek gerekir ki bu halin anlatıldığı ayetlerde mümin ve müşrikleri kıyaslamak üzere siyah ile beyazın zaman zaman beraber kullanıldığı görülmektedir. Yine siyah kelimesinin mecâzî anlamda kötülük ve mânevî kirlilik mânâsında kullanıldığı başka bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kul bir günah işlediği zaman kalbinde siyah bir nokta oluşur. Bundan vazgeçip tövbe ve istiğfar ettiği zaman kalbi parlar. Günahtan dönmez ve bunu yapmaya devam ederse siyah nokta artırılır ve sonunda tüm kalbini kaplar."[215] hadisinde bunun bir örneği mevcuttur.

Nahl ve Zuhruf surelerinde yer alan "وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِالْاُنْثٰى ظَلَّ وَجْهُهٗ مُسْوَدًّا وَّهُوَ كَظِيْمٌ"[216] ve "وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهٗ مُسْوَدًّا وَّهُوَ كَظِيْمٌ"[217] ayetlerinde ise siyah kelimesi bir

---

[211] Ömer, "svd", 1130, 1131.

[212] Ömer, "svd", 1130, 1131.

[213] Ayetler için bkz.

"يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ اَكَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ" Âl-i İmrân 3/106.

"وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِالْاُنْثٰى ظَلَّ وَجْهُهٗ مُسْوَدًّا وَّهُوَ كَظِيْمٌ" Nahl 16/58.

"وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ اَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْمُتَكَبِّرِينَ" Zümer 39/60.

"وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهٗ مُسْوَدًّا وَّهُوَ كَظِيْمٌ" Zuhruf 43/17.

[214] "Bir gün ki nice yüzler ağaracak, nice yüzler de kararacaktır; yüzleri kararanlara, "İman ettikten sonra kâfir mi oldunuz? Öyle ise inkâr etmiş olmanız yüzünden tadın azabı!" (denir)."Âl-i İmrân 3/106. Tefsir için bkz. Fahreddîn Muhammed er-Râzî, *Tefsîru'l-Faḫr er-Râzî,* 8/185.; Artık kıyamet gününde Allah hakkında asılsız inançlar ileri sürenleri, yüzleri kararmış göreceksin. Büyüklük taslayanların kalacağı yer cehennemde değil midir? Zümer 39/60. Tefsir için bkz. Fahreddîn Muhammed er-Râzî, *Tefsîru'l-Faḫr er-Râzî,* 27/9, 10.

[215] et-Tirmizî, Tefsîru'l-Kurʾân, 83.

[216] "Onlardan birine bir kız müjdelendiğinde, öfkelenerek yüzü mosmor kesilir." Nahl 16/58. Diyanet İşleri Başkanlığına ait bu mealde dilimize daha uygun bir çeviri olması bakımından siyah yerine mor renk tercih edilmiştir.

başka bağlamda kullanılmıştır. Allah Teâlâ bu ayetlerde kız çocuğu olduğu haberini aldığında öfke ile karışık üzüntüsünden dolayı yüzleri simsiyah olan müşrikleri vasfederken siyah rengi seçmiştir.[218]

Benzer şekilde günlük dilde siyahın mecaz anlamda kullanıldığı bazı kalıplar ise şöyledir: /أسود الكبد/ deyimi düşmanı, /الموت الأسود/ boğularak ölmeyi /اليوم الأسود/ ise Türkçedeki gibi kara günü ifâde etmektedir.[219]

/يرؤنَ بهن الموت الأسود أحمرا/[220]

Aynı anlamda yukarıdaki beyitte savaşın çetin olması nedeniyle müşriklerin şiddetli ölüm korkusundan bahsedilmektedir. Bu anlamda bir başka örnek ise dünyası zindan oldu anlamına gelen /رأى الدنيا سودا/[221] cümlesidir. Ayrıca kıskançlık nefret ve düşmanlık besleyen kişiler için de /القلب الأسود/[222] deyimi kullanılmaktadır. "Onunla konuştum ancak ne olumlu ne de olumsuz bir cevap vermedi." anlamına gelen /كلَّمته فما رد علي سوداء و لا بيضاء/[223] cümlesinde ise olumlu yanıt /بيضاء/, olumsuz yanıt ise /سوداء/ kelimesi ile ifâde edilmiştir. Son olarak modern döneme bakıldığında /اللائحة السوداء/ yâni ticari münasebette bulunulması yasaklanmış şirketlerin yer aldığı kara liste/ ve /السوق السوداء: karaborsa/ tamlamaları güncel olarak kullanılan tabirlere örnek olarak verilebilir.[224] Burada siyah renk ile ilgili ilave edilebilecek son örnek tüm bu mânâlardan farklı olarak /جاء فلان بغنمه سواد البطون, و جاء بها حمر الكلى/ cümlesidir. Siyah ve kırmızı kelimelerinin benzer mânâda kullanıldığı nadir örneklerden biri olan ibarede /سواد/ ile zayıf, çelimsiz, sıska mânâları kastedilmektedir.[225]

Arap dilinde siyah kelimesini temel ve mecaz anlamları üzerinden değerlendirdiğimiz bu bölümün ardından söz konusu manaların tasnifi aşağıdaki gibi şema üzerinde gösterildiğinde sonuçları daha net ve düzenli şekilde görmek mümkün olacaktır.

---

[217] "Onlardan biri (kız çocuğu) ile müjdelenince öfkeye kapılarak yüzü mosmor olur." Zuhruf 43/17.

[218] Nahl 16/58. İçin bkz. eṭ-Ṭaberî, *Câmiʿu'l-beyân an teʾvîli ʾâyi'l-Ḳurʿân*, 4/528, 529.; Zuhruf 43/17. İçin bkz. Fahreddîn Muhammed er-Râzî, *Tefsîru'l-Faḫr er-Râzî,* 27/202, 203.

[219] Ömer, "svd", 1131.

[220] Ebû Bekr es-Ṣıddîḳ, *Dîvânu Ebî Bekr es-Ṣıddîḳ*, thk. ve şerh Racî el-Esmer (Beyrut: Dâru Ṣâdır, 1. basım, 1997), 71.

[221] Ömer, "svd", 1131.

[222] Ömer, "svd", 1130, 1131.

[223]İbn Manẓûr, "svd", 3/224-231.; el-Fîrûzâbâdî, "svd", 290, 291.

[224] Ömer, "svd", 1130, 1131.

[225] el-Cevherî, "svd", 490.; el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve'ş-şeḳâfe ve'l-fenn,* 34.

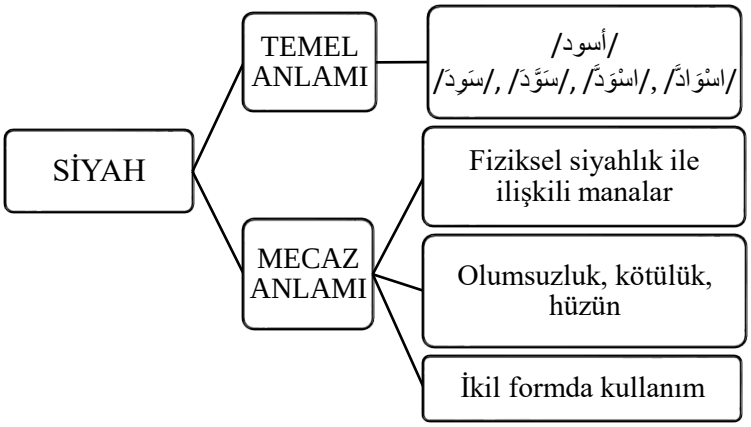

Şekil 1.2 Siyah Kelimesinin Temel ve Mecaz Anlamları

1.2.2.1.3. Kırmızı

1.2.2.1.3.1. Kırmızı Kelimesi ve Temel Anlamı

"Arap dilinde orta renklerden biri olan malum renktir." şeklinde tanımlanan kırmızıyı ifâde eden sözcüklerin başında /الأحمر/ (aḥmar) gelir. Hayvan, elbise hatta su gibi çeşitli nesne ve canlıları niteleyen kelimenin /احْمَرَّ: kızardı/, /احْمَارَّ: rengi değişti, kızardı/ gibi çeşitli fiil formları da bulunmaktadır.[226] Temel anlamıyla kırmızı rengin ifâde edildiği kullanımlara Kur'ân-ı Kerîm'den şu örneği verebiliriz. "اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاۤءً فَاَخْرَجْنَا بِهٖ ثَمَرَاتٍ مُّخْتَلِفاً اَلْوَانُهَاۤ وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ اَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ"[227] şeklindeki Fâtır suresi 27. ayette geçen kelime gerçek anlamıyla kullanılmıştır.[228] Renklerin bir kısmının birlikte geçtiği ayeti daha önce hem beyaz hem de siyah rengi işlerken ele almıştık. Kısaca kırmızının mânâsını verecek olursak dağlar üzerinde çeşitli renklerde görünen patikaları niteleyen bir renk olarak geçmektedir.

Farsçadan Arapçaya geçmiş muarrab bir sözcük olan /قُرْمُز/ (ḳurmuz), kırmızıyı ifâde eden ikinci bir kelimedir. Bu kelime aynı zamanda Ermeni boyası diye de isimlendirilmektedir. Sözcüğün aslının bölgede bulunan meşe ağaçlarındaki bir kurdun öz suyundan geliyor oluşu kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır. [229]

---

[226] İbn Manẓûr, "ḥmr", 4/208-215.

[227] "Allah'ın gökten su indirdiğini görmez misin? Sonra onunla renkleri ve çeşitleri farklı ürünler çıkardık. Dağların da farklı renklerde; beyaz, kırmızı, simsiyah yolları, kısımları vardır." Fâtır 35/27.

[228] Fahreddîn Muhammed er-Râzî, *Tefsîru'l-Faḫr er-Râzî,* 26/20.; Kırmızı rengin yer aldığı ayet tablosu için bkz.

[229] İbn Manẓûr, "krmz", 5/392.

1.2.2.1.3.2. Kırmızı Kelimesi ve Mecaz Anlamları

Kırmızı rengin sembolize ettiği anlam toplumdan topluma değişerek kimi zaman olumlu kimi zaman olumsuz mânâların tabirinde kullanılmıştır. Arapçada da durum böyledir. Bu doğrultuda /أحمر/ kelimesinin mecaz kullanımlarını kırmızı renkten kaynaklı, kırmızının beyazla ilişkilendirmesinden kaynaklı ve kırmızının zor, meşakkatli çağrışımlarından kaynaklı olmak üzere üç gruba ayırmak mümkündür.

Öncelikle yer vereceğimiz örnekler kırmızı renk ile ilgili kullanımlar olacaktır. İlk olarak cildin renginin çeşitli sebeplerle kırmızıya dönmesi kelimenin çeşitli varyasyonlarıyla ifâde edilmektedir. Örneğin /انحمر الجلد/ cümlesi cilt kızardı anlamına gelirken,[230] /حمَّر/ fiili kazıyıp kaşıdı anlamında kullanılmaktadır.[231] Saçı tamamen kazıyınca derinin kızarmasıyla ilgili olarak başı tıraş etmeye de /حمَّر رأسه/ denilmiştir.[232] Ayrıca utançtan yüzün kızarması /احمر وجهه حياء/ ile, sinirden kıpkırmızı olmak deyimi ise /احمر عيناه/ ile ifâde edilmektedir.[233]

Arapçada bu renk ile ilgili çağımızda kullanılmaya başlanan ifâdelere gelindiğinde /الجيش الأحمر: Kızıl ordu/, /الصليب الأحمر: Kızılhaç/ ve /الهلال الأحمر: Kızılay/ örneklerini verebiliriz.[234] Yine yüze kırmızılık vermesi nedeniyle allığa /حمر الوجه/,[235] ten renkleri sebebiyle Kızılderililere /الهنود الأحمر/,[236] üzerinin kızarmış oluşu nedeni ile bir yemek türüne /مُحَمَّر/,[237] ve kırmızı biber salçasından elde edilen bir tür mezeye de /محمَّرة/ isimlerinin verilmesi bu anlamda diğer örneklerdendir. Ayrıca mecâzî olarak aşılmaması gereken sınır anlamında /الخط الأحمر: kırmızı çizgi/, trafik ışıklarından birini ifâde eden /الضوء الأحمر: kırmızı ışık/ tamlamaları günlük hayatta çokça kullanılan ifâdelerdendir.[238] Birtakım kelimeler de teknolojinin gelişmesi ile dilde yerleşmiştir ki bunlara /الكريات الحمراء/ yâni alyuvarlar, / الأشعة تحت الحمراء/ yâni kızılötesi ışınlar örnek olarak verilebilir.[239]

Kırmızının beyaz ile ilişkilendirildiği mânâlara gelindiğinde, siyahta ve beyazda olduğu gibi kırmızının da Arap toplumunda ten rengi üzerinden gerçekleşen bir ırk algısını ifâde ettiği görülür. İlgili başlıkta siyahı ele alırken verdiğimiz /أتاني كل أسود و أحمر/ örneğinde

---

[230] İbn Manẓûr, "ḥmr", 4/208-215.; İbrâhîm, "ḥmr", 49-52.

[231] İbn Manẓûr, "ḥmr", 4/208-215.; Şâuddîn, *Muʿcemu elfâẓi'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye*, 154.

[232] İbn Manẓûr, "ḥmr", 4/208-215.; el-Cevherî, "ḥmr", 208-215.

[233] Ömer, "ḥmr", 556.

[234] Ömer, "ḥmr", 556.

[235] Ömer, "ḥmr", 556.

[236] Ömer, "ḥmr", 556.

[237] Ömer, "ḥmr", 556.

[238] Ömer, "ḥmr", 556.

[239] Ömer, "ḥmr", 556.

görüyoruz ki[240] /أحمر/ kelimesi Araplar dışındaki ırklar yâni Acemler anlamına gelmektedir. Daha önce beyazın açık teni ifâde ettiğini söylemiştik. Aynı şekilde kırmızının da açık ten rengini ifâde ettiğini söyleyebiliriz. Şöyle ki Araplar beyaz tenli kadın için /إمرأة حمراء/ ifâdesini kullanmaktadırlar. Hatta yine kadınlar için kullanılan /حميراء/ benzetmesinin beyaz tenli kadını ifâde ettiği söylenmiştir.[241] Bunun bir örneğini Hz. Peygamber'in eşi Hz. Âişe'ye olan /حُمَيْراء: beyaz tenli (sevimli) kadın/ (ḥumeyrâ) hitabında görüyoruz.[242] Kimileri bu ifâdenin Hz. Âişe'nin yanaklarının kırmızılığından kaynaklandığını söyleseler de kaynaklara göre bunun asıl nedeni onun beyaz bir cilde sahip oluşudur.[243] Ancak burada anlam bakımından biraz sevimliliğin de katıldığı kelime ismi tasğîr formuyla karşımıza çıkmaktadır. Görüldüğü gibi tüm bu kullanımlarda kırmızı kelimesi beyazlık ve açık renge sahip oluşu ifâde etmektedir.

Kırmızı kelimesini incelendiğinde bu sözcüğün renkten bağımsız bir şekilde zorlu, meşakkatli, çetin, bunaltıcı mânâlarında kullanıldığını görülmektedir. Bu minvalde Araplarda şöyle bir atasözü vardır: /الحسن احمر/ Bu cümle "iyi ve güzel bir şey istiyorsan onun için çaba göstermen gerekir ki bu hiç de kolay değildir" anlamına gelir.[244] Buna benzer olarak eskiden genelde savaşlar için kullanılan /احمر البأس/ deyimi ise savaşın giderek daha çetin hale geldiğini anlatmaktadır.[245] Ayrıca zor ölümü /الموت الأحمر/, /السنة الحمراء/ ise kuraklık nedeniyle zor geçen yılı ifâde eder.[246] Son olarak zorluğu değil, kanlı ve savaşarak mânâlarında kullanılmış olsa da bizim dolaylı anlam ilişkisi nedeniyle bu başlık altında yer verilen bir diğer örnek ise kalıp haline gelmiş /الحرية الحمراء/ tamlamasıdır.

/الحرية الحمراء باب بكل يد مضرجة يدق/

Ahmet Şevki'nin şiirinde geçen "özgürlüğün ancak savaşarak elde edileceğinin" kastedildiği beyit bunun bir örneğidir. [247] Yâni bu özgürlüğü elde etmek öyle kolay olamayacak, uğrunda canlar alınıp, canlar feda edilecektir.

Kırmızı kelimesinin mecaz anlamına bir başka örnek ise daha önceki renklerde olduğu gibi Arapların çeşitli nesne çiftlerini ifâde etmek için /أحمران: iki kırmızı/ ifâdesini kullanmalarıdır. Bu kullanımın iki örneği de şu cümlede mevcuttur; / أهلك النساء أحمران و أهلك

[240] Bkz. s.34.- dipnot 193.

[241] İbn Manẓûr, "ḥmr", 4/208-215.; el-Cevherî, "ḥmr", 208-215.; el-Fîrûzâbâdî, "ḥmr", 378.

[242] İbn Mâce, Ruhûn, 16.

[243] İbn Manẓûr, "ḥmr", 4/208-215.

[244] İbn Manẓûr, "ḥmr", 4/208-215.; İbrâhîm, "ḥmr", 49-52.

[245] İbn Manẓûr, "ḥmr", 4/208-215.; Şâuddîn, *Muʿcemu elfâẓi'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye*,154.

[246] İbn Manẓûr, "ḥmr", 4/208-215.; el-Cevherî, "ḥmr", 208-215.

[247] Ömer, "ḥmr", 556.

الرجال أحمران: Kadınları iki kırmızı, erkekleri de iki kırmızı helak etmiştir. / Sözlüklerde cümledeki kadınların sonunu getiren iki kırmızıdan kastın altın ve safran, erkeklerin sonunu getiren iki kırmızının da içki ve et olduğu geçmektedir.[248] Benzer şekilde Kırmızı ve beyazın beraber yer aldığı /أعطيت الكنزين الأحمر و الأبيض: Kırmızı ve beyaz olmak üzere bana iki hazine verildi/[249] hadisinde bu kez beyaz gümüş, kırmızı ise altın mânâsındadır. Burada gümüşün Fars, altının ise Şam mülkü olduğu şeklinde yorumlamalar yapılmıştır.[250] Örneklerden anlaşılmaktadır ki kırmızı kelimesi sadece beyazla değil zaman zaman sarıyla da ilişkilidir.

Arap dilinde kırmızı kelimesini temel ve mecaz anlamları üzerinden değerlendirdiğimiz bu bölümün ardından söz konusu manaların tasnifi aşağıdaki gibi şema üzerinde gösterildiğinde sonuçları daha net ve düzenli şekilde görmek mümkün olacaktır.

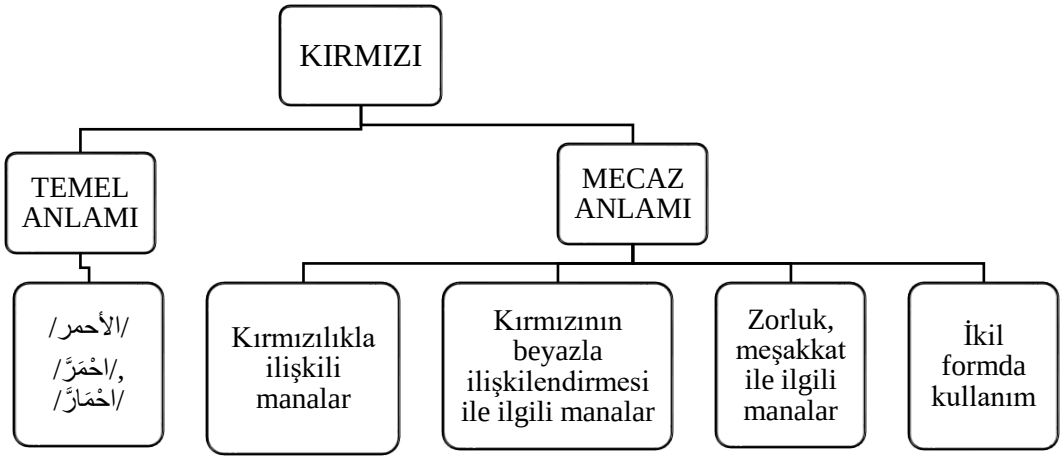

Şekil 1.3 Kırmızı Kelimesinin Temel ve Mecaz Anlamları

1.2.2.1.4. Yeşil

1.2.2.1.4.1. Yeşil Kelimesi ve Temel Anlamı

Arapçada /الأخضر/ (aḫḍar) sözcüğü yeşil rengi ifâde eden temel kelimedir. Bir sıfat olarak yeşil kelimesi, özellikle tabiatın ve elbiselerin renklerinin nitelemesinde kullanıldığı görülür. Yeşerdi mânâsına gelen /اخْضَرَّ/ fiili de aynı şekilde kullanılmaktadır.

Yeşil kelimesi /الْأَخْضَر/, /مُخْضَرَّة/, /خَضِراً/ gibi farklı formlarıyla Kur'ân-ı Kerîm'de dünya nimetlerinin ve cennetin betimlenmesinde sık sık yer almıştır. Örneğin " فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ

[248] İbn Manẓûr, "ḥmr", 4/208-215.; el-Fîrûzâbâdî, "ḥmr", 378-380.; İbrâhîm, "ḥmr", 49-52.

[249] et-Tirmizî, Fiten, 14.

[250] İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122-129.

فَاَخْرَجْنَا مِنْهُ "[252] ve "اَلَّذي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِالْاَخْضَرِ نَاراً فَاِذَا اَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ"[251], "مُخْضَرَّةً اِنَّ اللهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ خَضِراً نُخْرِجُ مِنْهُ حَباً مُتَرَاكِباً"[253] ayetlerinde yeşil kelimesi doğanın bir parçasıdır. Yeşil rengin suyun yeryüzüne indirilişi ile beraber kullanıldığı ayetlerde çoğunlukla Allah Teâlâ'nın yaratma gücüne ve tabiattaki düzeni hatasız ve devamlı olarak sürdürüşüne vurgu yapılarak bu nimetlerin insan hayatı için önemi ve çeşitliliği anlatılmıştır.[254] " وَقَالَ الْمَلِكُ اِنِّي اَرٰى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَاُخَرَ يَابِسَاتٍ"[255] ayetinde de aynı şekilde yeşil renk gerçek anlamdadır. Hz. Yûsuf kıssasında anlatıldığına göre rüyasında yedi tane zayıf ve çelimsiz ineğin yedi tane besili ineği yediğini ve bunlarla beraber de yedi taze, yemyeşil başakla beraber yedi de kurumuş başak gören dönemin kralı bu rüyayı tabir edecek birini aramaktadır. Bir vesileyle Hz. Yûsuf'un rüya tabir ettiğini öğrenen kral ona rüyasını sormuş, O da rüyadaki yeşil ve taze başakların bolluk ve bereketle geçecek yedi seneyi simgelediğini söylemiştir.[256] Bir başka yerde, "وَيَلْبَسُونَ ثِيَاباً خُضْراً مِنْ سُنْدُسٍ وَاِسْتَبْرَقٍ"[257] ayetinde ise kelime cennette giyilen kıyafetlerin renklerinden biri olarak geçmektedir. İnsan suresi 21. ayetteki kullanım da aynı anlamdadır.[258] Yine "مُتَّكِئِينَ عَلَى رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ"[259] ayetinde yeşil bu kez de cennet ehlinin oturup dinlendikleri köşklerde yaslandıkları yemyeşil yastıkları nitelemektedir.

Arap dilinde yeşili ifâde eden ikinci kelime ise /ناضِر/ (nâḍır) sözcüğüdür. Bu sıfatın kullanımları incelendiğinde /أخضر/ ile birebir benzerlik gösterdiği görülmüştür. Kelimenin

---

[251]"Görmüyor musun ki, Allah gökten su indiriyor da yeryüzü yemyeşil oluveriyor! Kuşkusuz Allah latîftir, her şeyden haberdardır." Hac 22/63.

[252]"Yemyeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O'dur; işte ondan yakıp durmaktasınız." Yasin 36/80.

[253]"Gökten su indiren O'dur. (Buyurdu ki:) İşte biz her çeşit bitkiyi onunla bitirdik. O bitkiden de, kendisinden üst üste binmiş taneler bitireceğimiz bir yeşil bitki, hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar, üzüm bağları, zeytin ve nar bahçeleri meydana getirdik; birbirine benzeyeni var, benzemeyeni var. Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman her birinin meyvesine bakın! Kuşkusuz bütün bunlarda inanan bir topluluk için ibretler vardır." Enam 6/99.

[254] Hac 22/63. ayet tefsiri için bkz. eṭ-Ṭaberî, *Câmiʿu'l-beyân an teʾvîli ʾâyi'l-Ḳurʿân*, 5/337.; Yâsîn 36/80. ayet tefsiri için bkz. Fahreddîn Muhammed er-Râzî, *Tefsîru'l-Faḫr er-Râzî,* 26/110, 111.; Enam 6/99. ayet tefsiri için bkz. Fahreddîn Muhammed er-Râzî, *Tefsîru'l-Faḫr er-Râzî,* 13/110-117.

[255]"Kral dedi ki: "Rüyamda yedi arık ineğin yedi semiz ineği yediğini gördüm. Ayrıca yedi yeşil ve bir o kadar da kuru başak gördüm. Efendiler! Eğer rüya yorumluyorsanız bu rüyamı da bana yorumlayın." Yusuf 12/43.

[256] Yûsuf 12/43.

[257]"İşte onlara, altlarından ırmaklar akan adn cennetleri vardır. Onlar orada altın bileziklerle bezenecekler; ince ve kalın ipekli yeşil elbiseler giyecekler; orada tahtların üzerine kurulacaklardır. Ne güzel bir karşılık, ne güzel bir konak!" Kehf 18/31.

[258] Kehf 18/31. ayet tefsiri için bkz. eṭ-Ṭaberî, *Câmiʿu'l-beyân an teʾvîli ʾâyi'l-Ḳurʿân*, 5/99, 100.; İnsân 76/21. ayet tefsiri için bkz. Fahreddîn Muhammed er-Râzî, *Tefsîru'l-Faḫr er-Râzî,* 30/252.

[259]"Yeşil, hârikulâde güzel yastıklara yaslanmışlardır." Rahmân 55/76.

tamamı mecaz anlam olan örneklerine bir sonraki başlık altında yer verilmiştir. Aynı zamanda yeşilin iyi ve güzeli ifâde etmesi nedeniyle Arap toplunda bu renk adı /نَضَّر الله وَجْهه: Allah yüzünü güzelleştirsin!/ duâsında olduğu gibi güzelleştirmek anlamında kullanılmıştır. Bunlardan farklı olarak altın ve gümüş için de /النَضِير/ (en-naḍîr), /النُضَار/ (en-nuḍâr) ve /الأَنْضَر/ (el-enḍar) denildiği kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır.[260]

1.2.2.1.4.2. Yeşil Kelimesi ve Mecaz Anlamları

Arap toplumunda genel olarak olumlu çağrışımlar yapan yeşil renk dildeki kullanıma da aynı şekilde yansımıştır. Şöyle ki yeşil kelimesinin kimi zaman renk kimi zaman da barındırdığı hayır, bereket mânâları ile ilgili pek çok olumlu mecâzî kullanımına rastlamak mümkündür. Bu bağlamda renk ile ilgisi bulunan mânâlardan başlayarak örnekleri sıralayacak olursak:

Gerçek anlama çok yakın olmakla beraber, doğrudan rengin değil, rengi nedeniyle genelleme yapılarak tüm yeşil bitki sınıfının da bu isimle adlandırılması bu çerçevede bir örnektir. Nitekim /خضر/ kökü ve türevleri yeşillik, bitki, çayır gibi mânâlarda sıkça kullanılmıştır. Örneğin özelde bir ağaç türünü ifâde eden /الخُضر/ kelimesi,[261] /الخَضِر/ formuyla tüm yeşil otlar,[262] /خضِر/ şeklinde fiil olarak kullanıldığında ise yeşerdi anlamına gelmektedir.[263] Bu minvalde /خضر الزرع خضراً/ cümlesi yaygındır.[264] Aynı şekilde / الأرض المخضرة/ yeşillik alan, çayır, /الخُضار/ ormanlık bölge, /الخضروات/ sebze mânâsına gelirken,[265] /ليست لفلان بِخَضِرة/[266] cümlesi ise "Rahatça yiyeceği taze yeşilliği bile yok." anlamındadır. Günümüze gelindiğinde ise şehri çevreleyen park ve bahçelerden oluşan bölgenin / النطاق الأخضر/ ve ağaçların rüzgarı engelleyecek şekilde oluşturduğu doğal seddin /الحزام الأخضر/ şeklinde isimlendirildiğini görülmektedir.[267] Yeşil mânâsına gelen /ناضر/ sözcüğü de aynı şekilde yeşillikle ilişkili olarak kullanılmıştır. "Ağaç yeşerdi" manasındaki /نَضَرَ الشَجَر/ cümlesine baktığımızda /نَضَر/ (naḍara) fiili yeşermek, yapraklanmak mânâsındadır.

---

[260] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 101.; İbn Manẓûr, "nḍr", 5/212, 213.

[261] İbn Manẓûr, "ḫḍr", 4/243-249.; el-Cevherî, "ḫḍr", 646.

[262] İbn Manẓûr, "ḫḍr", 4/243-249.; İbrâhîm, "ḫḍr", 66, 67.

[263] İbn Manẓûr, "ḫḍr", 4/243-249.; el-Fîrûzâbâdî, "ḫḍr", 385.

[264] İbn Manẓûr, "ḫḍr", 4/243-249.; İbrâhîm, "ḫḍr", 66, 67.

[265] Ömer, "ḫḍr", 655-657.; Şâuddîn, *Muʿcemu elfâẓi'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye*, 159, 160.

[266] İbn Manẓûr, "ḫḍr", 4/243-249.

[267] Ömer, "ḫḍr", 655-657.

Arapçada farklı tabirlerde yeşilin siyah gibi koyuluğu bildirdiği de görülmektedir. Örneğin /كتيبة خضراء: zırh kuşanmış asker birliği/,[268] /خُضْرِيَّة ve خَضِيرة: hurma çeşidi/ kelimeleri bu tip kullanımlardan birkaçıdır.[269] Zira bahsedilen nesneler doğrudan yeşil değil siyah, kahverengi gibi koyu renge sahiptir. Söz konusu ifâdelerde Arap kültüründe renklerin birbiri yerine kullanımının etkili olduğu söylenebilir ki bu konu ayrıntılı biçimde ilerleyen kısımlarda ele alınmıştır. Bu bağlamda /الماء الأخضر: berrak su/,[270] /الخُضارة: deniz/,[271] /الخضراء: gökyüzü/ gibi birkaç örnekte ise yeşilin mavi yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır. [272] Aynı şekilde iki yeşil mânâsına gelen /الأخضران/ sözcüğü Araplar tarafından deniz ve geceyi anlatmaktadır.[273] Yeşilin ten rengini ifâde etmek için kullanılışında da aynı durum söz konusudur. Yeşil kelimesinin siyahi, esmer teni anlatmak üzere kullanıldığı "Siyahi tenli olan beni kim tanır? Ben Arapların evinde siyahi tenli biriyim." mânâsındaki beyit aşağıdaki gibidir.

أخضر الجلدة في بيت العرب./ و أنا الأخضر من يعرفني؟/[274]

Yeşilin bitki mânâsını ihtiva ettiğini daha önce söylemiştik. Burada dolaylı olarak renkten esinlenilerek türetilen bir başka mânâ ele alınacak olursa, muhtemelen bitki yaşamında erken evreyi çağrıştıran yeşillik sebebiyle, yeşil sözcüğü yeni, erken ve taze mânâsında da kullanılmıştır. Örneğin /أخْتُضِرتْ الفاكهة/[275] tabiri meyvenin hamken yenilmesi anlamına gelip tazelik, yeşillik ile ilgilidir. Bu bağlamda Araplar malını ham iken satan kimse için /خاضر فلان/[276] ifâdesini kullanmışlardır. /الأمر بيننا أخضر/[277] cümlesinde ise yeşil rengi mecâzî olarak erken anlamında kullanılmış olup, cümle "Bu durum aramızda henüz çok yeni." mânâsındadır. Yine /أَخْتُضِر/ fiili genç yaşta vefat eden kişiler için kullanılmaktadır.[278] Bu durum dilimizdeki "fidan gibi delikanlı" tabiri ile benzerdir. Doğrudan değil dolaylı yoldan erken anlamı barındıran /خَضِيرة/ örneğinde de aynı kelimenin bir başka türevi kullanılmıştır.[279] Şöyle ki Araplar sürekli düşük yapıp normal doğum yapamayan kadınlar için

---

[268] İbn Manẓûr, "ḫḍr", 4/243-249.; el-Fîrûzâbâdî, "ḫḍr", 385.

[269] İbn Manẓûr, "ḫḍr", 4/243-249.; İbrâhîm, "ḫḍr", 66, 67.

[270] İbn Manẓûr, "ḫḍr", 4/243-249.; İbrâhîm, "ḫḍr", 66, 67.

[271] İbn Manẓûr, "ḫḍr", 4/243-249.

[272] el-Fîrûzâbâdî, "ḫḍr", 385.

[273] İbn Manẓûr, "ḫḍr", 4/243-249.; Ömer, "ḫḍr", 655-657.; el-Fîrûzâbâdî, "ḫḍr", 385.; İbrâhîm, "ḫḍr", 66, 67.

[274] İbn Manẓûr, "ḫḍr", 4/243-249.

[275] İbn Manẓûr, "ḫḍr", 4/243-249.

[276] Ömer, "ḫḍr", 655-657.; Şâuddîn, *Muʿcemu elfâẓi'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye*, 159, 160.

[277] İbn Manẓûr, "ḫḍr", 4/243-249.; İbrâhîm, "ḫḍr", 66, 67.

[278] İbn Manẓûr, "ḫḍr", 4/243-249.; Şâuddîn, *Muʿcemu elfâẓi'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye*, 159, 160.

[279] İbn Manẓûr, "ḫḍr", 4/243-249.

bu sıfatı kullanırlar. Kanaatimizce ceninin tam büyüyemeden erken vakitte düşmesi nedeniyle kadının bu şekilde nitelendirilmiş olması mümkündür. Bu madde altında ele alınan son örnek ise gencecik oğlan mânâsında kullanılan /غُلام نَضِير/ tamlamasıdır.

Bir renk olmaktan öte yeşil kelimesinin bolluk, bereket, iyilik, güzellik gibi mecâzî mânâları da vardır. Örneğin /أدام الله خضرائكم/[280] şeklindeki duâ cümlesi "Allah hayır ve bereketinizi daim etsin.", /هو لك خِضْراً مِضْرًا/[281] cümlesi ise "Afiyet, şifa olsun!" mânâsındadır. Yine /خضراء الدِمَن/[282] ibaresinde yeşil renk dıştan kötü, içten iyi oluşu anlatmaktadır. Şöyle ki /الدِمَن/ pis olan yer, çöplük mânâsına gelmektedir. /خضراء/ ise orada yetişen güzel yeşil bir bitkiyi ifâde eder. Bu ibare Araplar tarafından kötü yerde yetişmiş ancak ahlakı çok iyi kadınlar için kullanılmıştır. Yeşilin iyi ve güzeli anlattığı bir başka yere /القلب الأخضر/ tamlaması örnek olarak verilebilir. Nitekim burada yeşil ile masumiyet ve temizlik kastedilmektedir.[283] Buna ek olarak günümüzde gümrükten geçerken vergi vermeyi gerektirmeyen eşya taşıyan taşıtların geçtiği yol mânâsında kullanılan /الخط الأخضر/ tamlaması da dolaylı olarak konuyla ilişkilendirilebilir.[284]

Arap dilinde yeşil kelimesini temel ve mecaz anlamları üzerinden değerlendirdiğimiz bu bölümün ardından söz konusu manaların tasnifi aşağıdaki gibi şema üzerinde gösterildiğinde sonuçları daha net ve düzenli şekilde görmek mümkün olacaktır.

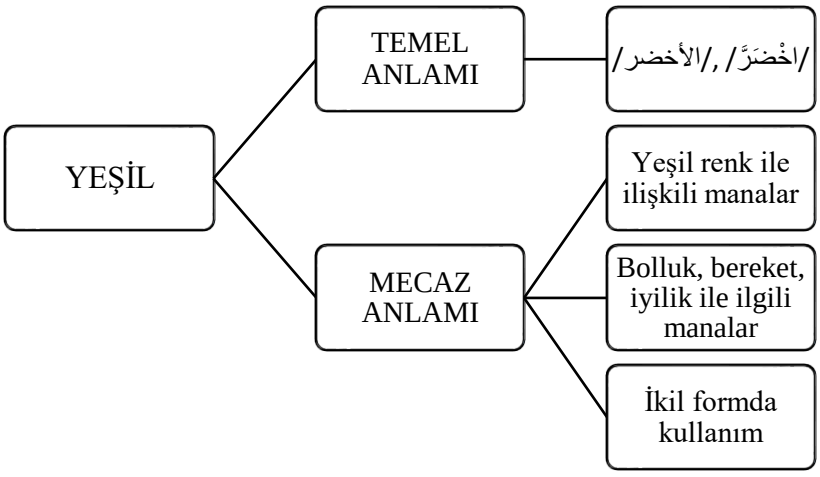

Şekil 1.4 Yeşil Kelimesinin Temel ve Mecaz Anlamları

[280] İbn Manẓûr, "ḫḍr", 4/243-249.

[281] el-Fîrûzâbâdî, "ḫḍr", 385.

[282] Ömer, "ḫḍr", 655-657.

[283] el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve'ş-şeḳâfe ve'l-fenn*, 36.

[284] Ömer, "ḫḍr", 655-657.

1.2.2.1.5. Sarı

1.2.2.1.5.1. Sarı Kelimesi ve Temel Anlamı

Arap dilinde sarı /الأصفر/ (aṣfar) sözcüğü ile ifâde edilmektedir. /اصْفَرَّ: sarardı/, /اصْفَارَّ: sarardı/, /صَفَّرَ: sararttı/ gibi fiiller kelimenin birkaç fiil formudur. Hayvan, bitki, güneş, altın, hatta su gibi pek çok nesneyi nitelediği bilinen sözcüğün temel anlamıyla kullanıldığı örneklerin başında "قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ"[285] şeklindeki Bakara suresi 69. ayeti verebilir. Hz. Mûsâ kıssasından bir kesitin aktarıldığı ayette İsrâiloğullarının kesmekle emrolundukları, bakanlara kendini iyi hissettiren, sapsarı bir inek vasfedilmektedir. Ayette sarı gerçek anlamıyla kullanılmış olup bir rengi ifâde etmektedir.[286] "كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ"[287] şeklindeki Mürselât suresi 33. ayette de durum aynıdır.[288] Ancak ulemadan bir kısım buradaki sarı kelimesi ile kastedilenin siyah olduğunu söylemişlerdir.[289] Yine meşhûr şair ʿAntere'ye ait aşağıdaki beyit sarının temel anlamda geçtiği bir başka örnektir.

بِزُجَاجة صَفْرَاء ذَاتِ أَسِرَّة قُرِنَتْ بِأَزْهَرَ في الشِمالِ مُفَدَّمِ[290]

"Soldaki ağzı yaşmaklı beyaz sürahinin yanında bulunan çizgili sarı kadehle içmişimdir şarabı."[291] mânâsına gelen cümlede sarı, kadehi niteleyen bir sıfat olarak yer almıştır.

1.2.2.1.5.2. Sarı Kelimesi ve Mecaz Anlamları

Tarihte genel olarak güneş ve altını simgeleyen sarı renk Arap kültüründe de birtakım madde ve durumlarla bağdaştırılmış, renkle ilgili toplumda oluşan algı dilde de etkisini göstermiştir. Mecaz anlamlar bağlamında /الأصفر/ kelimesi incelendiğinde görülür ki ulaşılan mânâlar genel olarak doğrudan yahut dolaylı biçimde renk ile bağlantılıdır. Nadiren rastlanan bazı münferit mânâlarla birlikte diğer renklerde olduğu gibi sarının ikil formda kullanımı da mevcuttur. Bu doğrultuda konu sarı ile ilişkili, münferit mânâlar olmak üzere iki kısımda değerlendirilebilir.

---

[285] "Bizim için rabbine dua et de renginin nasıl olacağını bize açıklasın" dediler. Mûsâ, "O buyuruyor ki: Rengi parlak sarı, bakanların içini açan bir inek olacak" dedi." Bakara 2/69.

[286] Bakara suresi 2/69. ayet tefsiri için bkz. eṭ-Ṭaberî, *Câmiʿu'l-beyân an teʾvîli ʾâyi'l-Ḳurʿân*, 1/243,244.

[287] "O, kütükler kadar, koca sütunlar kadar kıvılcımlar fırlatır." Mürselât 77/33. Diiyanet İşleri Başkanlığının hazırladığı mealde koca sütunlar şeklinde çevrilen tabir pek çok farklı mealde sarı deve sürüleri gibi tabiriyle ifade edilmiştir. Örnek için bkz. *Kur'ân ve Meali* (Erişim 20.06.2021), Mürselât 77/33.

[288] Mürselât 77/33. ayet tefsiri için bkz. Fahreddîn Muhammed er-Râzî, *Tefsîru'l-Faḫr er-Râzî,* 30/276, 277.

[289] Fahreddîn Muhammed er-Râzî, *Tefsîru'l-Faḫr er-Râzî,* 30/276, 277.

[290] Ebu'l-Ferec ʿAli b. el-Ḥuseyn el-İṣfeḥânî, *el-Eġânî*, (Beyrut: by. 1962), 8/235,243.

[291] Tercüme için bkz. Kenan Demirayak, *Arap Edebîyatı Târihî* (Kayseri: Fenomen Yayınları, 2014), 1/222.

Öncelikle renk bağlantısı bulunan mânâlar ele alınacak olursa; örneğin Arap dilinde sarı ten rengi /الصُفْرة/ ile ifâde edilmektedir.[292] Benzer şekilde neticesinde ciltte sararmaya neden olan hastalığın adı /الصَفَر/ yâni sarılık hastalığıdır.[293] Bu hastalığın sebebi olduğu düşünülen karında bulunan ve kendi tabirleri ile kaburgayı ısıran bir yılan; günümüz diliyle tenya benzeri bir canlı da aynı şekilde adlandırılmıştır. Yine ciltte sararmaya neden olan, karında su birikmesi hastalığına da /الصُفَّار/ adını vermişlerdir.[294] Bu bağlamda /وجهه أصفر: yüzü sararmış/ hasta olmayı bildiren bir diğer tabirdir. Hastalıkla ilgili olarak günümüzde akıl hastanesi de /السرايا الصفراء/ ile ifâde edilmektedir.[295] Zikredilen örneklerde ciltteki sararmanın genelde hastalık ile ilişkilendirildiğini, böylece sarı kelimesinin solgunluk, yorgunluk, bitkinlik gibi mânâları çağrıştırır hale geldiği anlaşılmaktadır. Sarı ile ilgili farklı bir örnek ise /الخطر الأصفر/ tamlamasıdır. Bu ifâde günümüzde sarı benizli diye tabir edilen uzak doğu ülkelerindeki nüfus yoğunluğu problemini bildirmektedir.[296]

Ayrıca sarı renge çalması nedeniyle koyu renk bir deve türünün ve Yemen'den gelen bir hurma cinsinin adı ise /صُفْرة/dır.[297] Ayrıca iyi kalite bakıra da /الصُفْر/ diyen Araplar altını doğrudan /صفراء: sarı/ ismiyle kullanmışlardır.[298] Yine /ما لفلان صفراء و لا بيضاء/[299] cümlesi bunun bir örneğidir. İfadede geçen /صفراء/ altın, /بيضاء/ ise gümüş mânâsındadır. Sarı sözcüğünün altını ifâde ettiği bir diğer örnek ise /أصفران: iki sarı/ tabirinde görülmektedir. Zira Arapçada bu ifâde ile altın ve safran kastedilmektedir.[300] Aynı kelime için modern sözlüklerde yer alan kullanımlara /صَفْرَاء: safra/,[301] /حمى صفراء: sarı humma/,[302] /الصُفْرِيَّة: sarı renkli faydalı bir haşerat/[303] örnekleri verilebilir.

---

[292] İbn Manẓûr, "ṣfr", 4/460-465.; el-Fîrûzâbâdî, "ṣfr", 425.; İbrâhîm, "ṣfr", 143, 144.

[293] İbn Manẓûr, "ṣfr", 4/460-465.; Şâuddîn, *Muʿcemu elfâẓi'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye*, 171.

[294] İbn Manẓûr, "ṣfr", 4/460-465.; el-Fîrûzâbâdî, "ṣfr", 425.; Şâuddîn, *Muʿcemu elfâẓi'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye*, 171.

[295] el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve's-seḳâfe ve'l-fenn*, 36.

[296] Ömer, "ṣfr", 1301, 1302.

[297] İbn Manẓûr, "ṣfr", 4/460-465.; İbrâhîm, "ṣfr", 143, 144.

[298] İbn Manẓûr, "ṣfr", 4/460-465.; Şâuddîn, *Muʿcemu elfâẓi'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye*, 171.

[299] İbn Manẓûr, "ṣfr", 4/460-465.; el-Cevherî, "ṣfr", 714.

[300] İbn Manẓûr, "ṣfr", 4/460-465.; el-Cevherî, "ṣfr", 714.; İbrâhîm, "ṣfr", 143, 144.

[301] Ömer, "ṣfr", 1301, 1302.; Şâuddîn, *Muʿcemu elfâẓi'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye*, 171.

[302] Ömer, "ṣfr", 1301, 1302.

[303] Ömer, "ṣfr", 1301, 1302.

Sarı rengin farklı anlamda kullanıldığı bir diğer ayet Rûm suresi 51. ayettir. " وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا لَّظَلُّوا مِن بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ"[304] buyrulan ayette kuru bir rüzgâr ve susuzluk nedeniyle sararıp solan, kuruyan tarlalar, ekinler anlatılmaktadır. Bu durum her ne kadar bir renk olarak gerçek anlamda sarı ile ilişkili olsa da bir önceki ayet " فَانْظُرْ اِلٰى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْـيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۗ اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْـيِ الْمَوْتٰىۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ"[305] ile beraber düşünüldüğünde anlaşılıyor ki yüce Allah bitkilerin sararması ile toprağın ölümünü, yeşermesi ile de tekrar canlanıp dirilişini anlatmaktadır. "مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ"[306] ve " فَتَرٰىهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًاۗ"[307] ayetlerinde de durum benzerdir. Ayetlerdeki ortak nokta dünya hayatında döngü halinde gerçekleşen yeşerme ve sararma olaylarının insanın yaşamı ve ölümüne benzetilmesidir. Dünya hayatında gerçekleşen yeşermelerin ve dahi sararmaların geçici olduğunu hatırlatan ayetler, burada elde edilen birtakım nimetlerin insanı nankörlüğe ve ahireti unutmaya sevk etmemesi için uyarı niteliğinde birer örnektir.

Sarının yukarıda verilen mânâlarından ayrı, renkten bağımsız birkaç anlamı ise yaya, yalandan gülüş ve kem gözlü anlamlarıdır. Şöyle ki sözlüklerde yayaya ve karşıdakini korkutmak için yalandan gülmeye /الصفراء/,[308] kem gözlü kimselere /عين صفراء/[309] denildiği bilgisi yer almaktadır. Sarı ile bağlantısını çözemediğimiz bu üç mânâ bizim için dikkat çekici niteliktedir.

Arap dilinde yeşil kelimesini temel ve mecaz anlamları üzerinden değerlendirdiğimiz bu bölümün ardından söz konusu manaların tasnifi aşağıdaki gibi şema üzerinde gösterildiğinde sonuçları daha net ve düzenli şekilde görmek mümkün olacaktır.

---

[304] Andolsun ki, bir rüzgâr göndersek de onu (ekini) sararmış görseler, hemen nankörlük etmeye başlarlar. Rûm 30/51.

[305] Allah'ın rahmetinin izlerine bir bak: Ölü toprağa nasıl can veriyor! İşte ölüleri diriltecek olan da O'dur. O'nun her şeye gücü yeter." Rûm 30/50.

[306] "Bilin ki dünya hayatı, bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlâtta bir çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibi ki bitirdikleri çiftçileri imrendirir, sonra kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki sararmıştır, ardından da çerçöp haline gelmiştir. Âhirette ise ya çetin bir azap yahut Allah'ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır. Dünya hayatı sadece aldatıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir." Hadîd 57/20.

[307] "Görmedin mi Allah'ın gökten su indirip onu yerdeki kaynaklara akıttığını? Sonra onunla değişik renklerde ürünler bitirir, sonra bu bitkiler gelişip olgunlaşır; ardından onun sarardığını görürsün, sonunda Allah onu kırılıp ufalanmış hale getirir. Kuşkusuz bunda akıl iz'an sahipleri için bir ders vardır." Zümer 39/21.

[308] Ömer, "şfr", 1301, 1302.

[309] Ömer, "şfr", 1301, 1302.

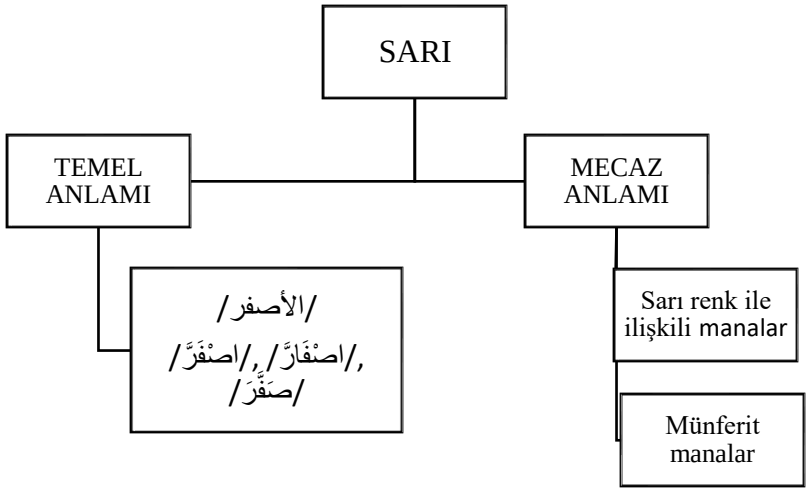

Şekil 1.5 Sarı Kelimesinin Temel ve Mecaz Anlamları

1.2.2.1.6. Mavi

1.2.2.1.6.1. Mavi Kelimesi ve Temel Anlamı

Birinci derece renklerin sonuncusu olan mavi renk, Arap dilinde /الأزرق/ (ezraḳ) sözcüğü ile ifâde edilmektedir. Koyu maviyi /الزُرْقُم/ şeklinde isimlendiren Araplar, sözcüğün /تَزَوْرَقَ/, /زَرِقَ/ gibi fiil halini mavileşti mânâsında kullanmışlardır. Çoğunlukla su, deniz, gökyüzü ve gözlerin betimlendiği kelimenin sıradan örneklerini bırakıp farklı tabirler aradığımızda görüyoruz ki geçmişte Araplar maviyi diğer renkler kadar benimsememiş, bu durum dile de aynı şekilde yansımıştır. Zira erken dönemde temel renklerle ilgili sınıflandırmalarda mavinin yer almadığını daha önce söylemiştik. Ancak günümüzde durumun değiştiğini ve mavinin daha yaygın kullanıldığını söylemek mümkündür. Mavi rengin şairi diye adlandırılan Mahmûd Dervîş'in "Gelmedi" adlı şiirinden alıntılanan şu satırlar mavi sözcüğünün temel anlamıyla kullanımına örnek verilebilir.

قلت: لن تأتي. سأنضو رَبْطَةَ
العنق الأنيقة [هكذا أرتاح أكثر]
أرتدي بيجامة زرقاء. أمشي حافياً
لو شئتُ.[310]

"Dedim ki: gelmeyecek. Kravat bağlayacağım. Böyle daha rahat ederim. Canım isterse mavi pijama giyer, yürürüm." şeklindeki satırlarda mavi renk temel anlamıyla pijamanın rengini nitelemektedir.

[310] Mahmûd Dervîş, *Kezehri'l-lûz ev eb'ad* (Ramallah: by., 2005), 93.

1.2.2.1.6.2 Mavi Kelimesi ve Mecaz Anlamları

Suyu çağrıştırması bakımından insanda rahatlatıcı etki yaratan bu rengin çoğunlukla olumlu mânâları ifâde ettiği düşünülebilir. Ancak Arap dilinde buna ilaveten mavi, göz renkleri nedeniyle Rumlarla bağdaştırılmıştır. Nitekim hem bitki ve hayvanlarda hem de Arap toplumunda sıklıkla görülmeyen mavinin onlar için yeşil kadar bilindik bir renk olmaması tabidir. Bu rengin kullanımlarına bakıldığında mavi ile ilişkili, su ile ilişkili, beyazın kastedildiği ve bunlardan bağımsız münferit mecâzî mânâlar barındırdığı görülür. Bu çerçevede mavi kelimesinin mecâzî kullanımlarını dört maddede sırasıyla ele alalım;

Mavi ile ilişkilendirilen mânâların başında Arapçada gökyüzünün renginden dolayı mavi diye isimlendirilmesi gelir.[311] Ayrıca mavi renkten kaynaklanan birkaç farklı tabir ise göz rengi ile ilişkilidir. Bu minvalde Araplar mavi gözlü kadına /الزُرْقوم/ demişlerdir.[312] Mavi gözün dikkat çekiciliğinden olacak ki /الزُرَّق/ kelimesi de keskin bakışlı anlamında kullanılmıştır.[313] Yine gözdeki maviliğin dile etkisi /عدو أزرق/[314] örneğinde görülmektedir. Zira Arapların zorlu düşmanlarının başında gelen Rumların gözleri genelde maviydi ve tıpkı Afrika'da "beyaz adam" kalıbının yerleşmesi gibi mavi hususunda genelleme yapan Araplar kelimeyi çetin düşman anlamında kullanmaktaydı.

Kur'ân-ı Kerîm'den mavi göz ile ilgili bir örnek ise Tâhâ suresi 102. ayettir. Yüce Allah bu ayette şöyle buyurmuştur: "يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقاً"[315] Kıyametin ardından tekrar diriltilen insanlardan mücrim ve müşrik olanların o an ki hallerini anlatan ayette gözleri mavi olmuş halde tabiri yer almaktadır. Olumsuz ve mecaz anlamda kullanıldığı anlaşılan renk susuzluk ya da korku nedeniyle görmemek yahut bir hastalık olarak körlük şeklinde yorumlanmıştır.[316] Yine ten rengi ile ilgili olarak kabirde sorgu ile görevlendirilmiş Münker ve Nekir meleklerinin de esmer, siyahi tenli ve mavi gözlü oldukları da Hz. Peygamber tarafından bildirilmiştir.[317]

Bu sözcük ile ilgili modern dönem kaynaklarında karşılaşılan mânâlara gelindiğinde; göz merceğinin koyulaşması hastalığı anlamına gelen /الأزرق الماء/,[318] /الإزرقاق/[319] yâni

---

311 Ömer, "zrḳ", 981, 982.

312 İbn Manẓûr, "zrḳ", 10/138-140.; el-Cevherî, "zrḳ", 1489.; İbrâhîm, "zrḳ", 109.

313 İbn Manẓûr, "zrḳ", 10/138-140.; Şâuddîn, *Muʿcemu elfâẓi'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye,* 229.

314 Ömer, "zrḳ", 981, 982.; İbrâhîm, "zrḳ", 109.

315"O gün sûra üfürülür ve günahkârları o gün gözleri gögermiş olarak toplarız." Tâhâ 20/102.

316 eṭ-Ṭaberî, *Câmiʿu'l-beyân an teʾvîliʾâyi'l-Ḳurʿân,* 5/220.

317 Ebû ʿİsâ Muhammed b. ʿİsâ et-Tirmizî, *Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), Cenâiz, 70.

318 Ömer, "zrḳ", 981, 982.

319 Ömer, "zrḳ", 981, 982.

Türkçede morarma şeklinde ifâde edilen oksijensizlikten tenin koyulaşması örnekleri renk ile bağlantılı mecâzî tabirlerdendir. Yine /الطبعة الزرقاء/ kavramı ise bir tür mühendislik terimi olarak mavi taban üzerine beyaz renk ile çizilen projeleri ifâde etmektedir.[320]

Su ile ilişkili mecaz anlamlara gelindiğinde mavi rengin gökyüzü mânâsında kullanıldığı daha önce zikredilmişti. Işığın kırılmasıyla ilgili olan bu görüntünün bir benzeri de suda görülmektedir. Şöyle ki yosun vs. ile kaplı olmayan temiz su birikintileri ışığın durumuna göre bazen mavi gözükmektedir. Bu sebeple Arapçada berrak ve temiz suya / الماء الأزرق/ denilmiştir.[321] Yine belki de su ile ilişkisinden dolayı /الزَوْرَق: kayık, bot/,[322] /زَرْنوق: ırmak, nehir/[323] ve /الزَرْنوقان/ ise kuyunun başına inşa edilen iki kandil anlamına gelmektedir.[324] İçkinin /الزرقاء/ şeklinde adlandırılmasının da bu durumla ilişkili olduğu düşünülebilir.[325]

Mavinin beyaz kastedilerek kullanıldığı düşünülen birtakım örnekleri de şöyledir; Arapçada gözün siyahının beyaz ile kaplanması hastalığına /الزُرْقَة/[326] ismi verilmiştir. Rengi sebebiyle dişlere de /زُرْقاً/ denilmiştir.[327] Işıkta açık renk gözüken ve parlayan mızrağa /المزراق/[328] ve bu anlamda savaşta karından yaralanmaya /تزَوْرَق/[329] denilmesi de aynı durum ile ilişkilidir. Ayrıca süt ve tereyağından yapılan bir tür tirit yemeğine /الزُرَيْقاء/ denilmesi bu bağlamda elde edilen ilginç mânâlardandır.[330]

Birtakım kullanımlar ise zikredilen anlam kümelerinden ayrı olup münferit şekilde ele alınmak durumundadır ki bunlar: devenin yavaş ilerleyerek kafileyi yavaşlatıp geri bırakması mânâsındaki /زرقتْ الناقة/[331] tabiri, sırtüstü yatmış adamı niteleyen /المُنْزَرَق/ sözcüğü,[332]

---

[320] Ömer, "zrḳ", 981, 982.

[321] İbn Manẓûr, "zrḳ", 10/138-140.; el-Cevherî, "zrḳ", 1489.; Şâuddîn, *Muʿcemu elfâẓi'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye*, 229.

[322] İbn Manẓûr, "zrḳ", 10/138-140.

[323] Mes'ûd, *er-Râid mu'cemun lüğaviyyun asriyyun*, "zrḳ", 416.

[324] İbn Manẓûr, "zrḳ", 10/138-140.

[325] İbn Manẓûr, "zrḳ", 10/138-140.

[326] İbn Manẓûr, "zrḳ", 10/138-140.

[327] İbn Manẓûr, "zrḳ", 10/138-140.; İbrâhîm, "zrḳ", 109.

[328] İbn Manẓûr, "zrḳ", 10/138-140.; Şâuddîn, *Muʿcemu elfâẓi'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye*, 229.

[329] Enîs vd., "zrḳ", 392.

[330] el-Fîrûzâbâdî, "zrḳ", 889, 890.

[331] İbn Manẓûr, "zrḳ", 10/138-140.; el-Fîrûzâbâdî, "zrḳ", 425.; İbrâhîm, "zrḳ", 109.

[332] İbn Manẓûr, "zrḳ", 10/138-140.

dolandırıcı mânâsında kullanılan /رجل زَرَّق/[333] cümlesi ve aristokrat ailelerden biri anlamına gelen /دمه أزرق/[334] tabirleridir.

Mavi kelimesine dair dikkatimizi çeken nokta ele aldığımız tüm ana renklerde iki beyaz, iki siyah gibi tabirler kullanılırken mavi ile ilgili böyle bir ifâdeye rastlamamış olmamızdır. Anlam çerçevesi de oldukça belirsiz olan bu rengin tarihte Araplar tarafından bugün olduğu gibi sık kullanılmadığını varsayabiliriz.

Arap dilinde yeşil kelimesini temel ve mecaz anlamları üzerinden değerlendirdiğimiz bu bölümün ardından söz konusu manaların tasnifi aşağıdaki gibi şema üzerinde gösterildiğinde sonuçları daha net ve düzenli şekilde görmek mümkün olacaktır.

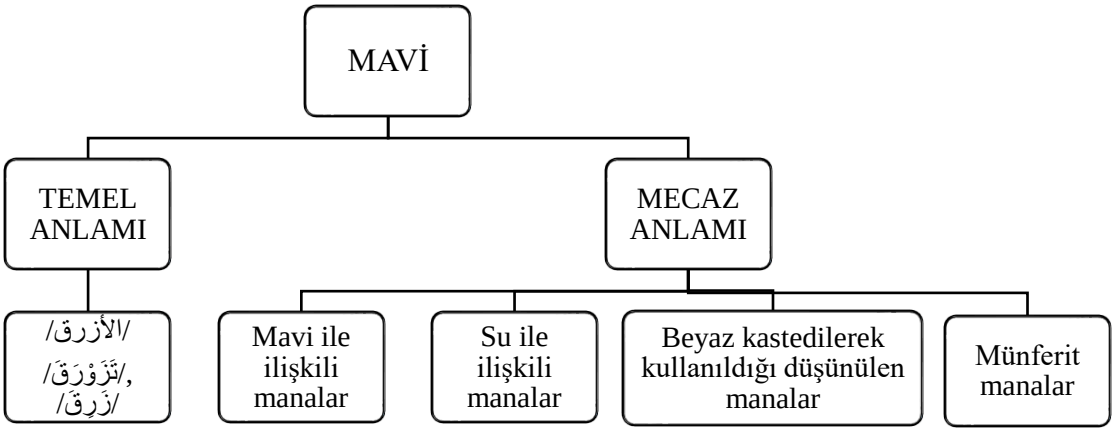

Şekil 1.6 Mavi Kelimesinin Temel ve Mecaz Anlamları

1.2.2.2. Ara Renklerde Temel ve Mecaz Anlamlar

Arap dilinde yukarıda anılan renklerin dışında başka renkler de bulunmaktadır. Ancak bunların ana renklerle ilişkisinin tespiti hususunda iki temel görüş mevcuttur. Nemerî renkleri ele aldığı *Kitâbu'l-mulemmaʿ* adlı eserinde ara renklerin saf olmadığı ve toz renginin beyaza, esmerliğin siyaha ait olması gibi hepsinin bir asıl renge ait olduğu tezini ileri sürmüştür.[335] Buradan ara renklerin her birinin ana renklerin alt tonları olup ana renk altında kümelendikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. el-Cizzî ise iki veya daha fazla ana rengin belli oranlarda karıştırılmasıyla meydana gelen renklerin ara renk olduğu görüşündedir. O halde ara renkler yalnız bir ana rengin tonu değil, iki veya daha fazlasının bir karışımı olacaktır. Bu konuya modern yaklaşımın kabulü ise daha farklıdır. Şöyle ki ara renklerin temelde mor, turuncu ve

[333] İbn Manẓûr, "zrḳ", 10/138-140.; İbrâhîm, "zrḳ", 109.

[334] Ömer, "zrḳ", 981, 982.; Şâuddîn, *Muʿcemu elfâẓi'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye*, 229.

[335] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 8.

yeşil olmak üzere üç olduğu kabul edilir.[336] Bu durumda modern yaklaşım ile el-Cizzî'nin görüşü arasında bir benzerlik olduğu söylenebilir. Zira mor; kırmızı ve mavinin, turuncu; kırmızı ve sarının, yeşil ise mavi ve sarının karışımından elde edilmektedir. Temeldeki bu üç ara renge siyah, beyaz veya diğer renklerden biri eklenerek pek çok farklı renk veya ton elde edilebilmektedir. Örneğin kırmızı, sarı ve mavi bir araya gelerek kahverengiyi, kahverengi ve sarı bir araya gelerek hardal rengini ortaya çıkarabilir.

Arap dilinde bu tip renkleri ifâde eden kelimeler incelendiğinde; sözcükleri tek tek ele alan husûsî sözlükler bir yana, renkleri ele alan eserlerde ana renk başlığı altında kümelenen kelimeler ve mânâları şeklinde bir sınıflandırma yapıldığı görülür. Örneğin siyah ile ilgili renkler başlığı altında bu rengin alt tonları ele alınmıştır. Bu sistem sayıları oldukça fazla olan renk isimlerini bir araya getirip düzenli biçimde incelemek için kullanışlı bir tasniftir. Diğer taraftan renk tasnifinde en-Nemerî'nin renkleri kategorize etmedeki yaklaşımının el-Cizzî'ninkine göre daha baskın olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla biz de çalışmamızda en-Nemerî'nin tasnifini baz almayı uygun gördük.

Arap dilinde kullanımı eskilere dayanan ikincil renk isimlerine bakıldığında bu renklerin özellikle siyah, beyaz ve kırmızı altında yoğunlaştığını, sarı ve yeşil renklerinde az da olsa var olduğu görülmektedir. Maviye gelindiğinde ise ana kaynaklarda hiçbir ara mavi tonuna rastlayamadığımızı belirtmek isteriz. Bunun, bizzat mavinin daha geç dönemde ana renklerden kabul edilişi ile ilgili olması muhtemeldir. Ancak durum günümüze gelindiğinde değişiklik gösterecektir.

Kelimelere geçmeden evvel şunu da ilave etmeliyiz ki ara renklerle ilgili elde edilen malumat ve örnekler ana renklere göre oldukça kısıtlıdır. Bu nedenle çalışmamızdaki ara renk maddelerinin içeriğini temel anlamlar ve varsa kelimenin kullanıldığı mecaz anlamlar şeklinde düzenledik. Ayrıca aynı kökten türetilmiş farklı formlardaki renk adlarına aynı madde altında yer verilmiştir. Yine ara renklerde zaman zaman rastlanan kalb-i mekânî ve iştikâk-ı ekber adlarıyla bilinen kelimenin farklı versiyonları mânâsı aynı olduğu takdirde aynı madde altında ele alınmıştır. Ulaştığımız ara renk adlarını sırasıyla şöyle ele alabiliriz:

1.2.2.2.1. Beyazın Alt Tonları

/خالص/ (ẖâliş): Sözlük verilerine göre en parlak beyaz tonudur. Bu bağlamda / ثوب خالص/ tabiri tertemiz, bembeyaz elbise anlamına gelmektedir.[337]

---

[336] FovArt Sanat Galerisi, " Renk Teorisi ve Renk Armonisi Nedir?".

[337] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 14.; eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 121.

/ناصِع/ (nâṣiʿ): Ak, apaçık, bembeyaz, katışıksız anlamlarına gelen kelime tek başına olduğu gibi en çok beyaz bazen de diğer renkler için sıfat halinde de kullanılabilmektedir. Bu rengin Arapçada yer alan bir diğer formu ise /نَصَّعٌ/ (naṣṣaʿ) sözcüğüdür. Aynı kökten /النَصْع/ (en-naṣʿ) kelimesine gelindiğinde kaynaklarda "bembeyaz bir elbise türü" mânâsının verildiğini görülmektedir.[338]

/صَرَح/ (ṣaraḥ): Arapçada arınmışlık, berrak, saf, duru, aydınlık oluşu ifâde eden kelime /ناصِع/ ile aynı anlama sahiptir.[339]

/لَهَق-لِهَق/ (leheḳ-lehiḳ): Arapçada çeşitli hayvanların tüyleri belli renklerle nitelenmiştir. Bir beyaz tonu olan /لَهَق/ ise öküz tüyünün nitelendirildiği renklerdendir.[340]

/لِياح/ (liyâḥ): Kirli beyaz anlamına gelen kelime hayvanlar için kullanıldığında ineğin tüylerinin rengini niteleyen bir renk olarak kaynaklarda yer almaktadır.[341]

/ناصِح/ (nâṣiḥ): Apaçık olan, saf ve halis beyaz anlamlarına gelen kelime aynı zamanda /رجل ناصِع الجَيْبِ/ (raculun nâṣiʿu'l-ceybi) örneğinde görüldüğü üzere temiz kalpli oluşu anlatmaktadır.[342]

/بَضٌّ/ (baḍḍ): Kelime beyazlık, derinin kanı adeta dışarıdan gösterecek kadar ince oluşu mânâlarında kullanılmıştır.[343]

/غَضٌّ/ (ġaḍḍ): Bu sözcük /بَضٌّ/ (baḍḍ) ile aynı mânâda kullanılmaktadır.[344]

/واضِح/ (vâḍıḥ): Kaynaklarda kelimenin renk ile ilişkili mânâları gözden geçirildiğinde apaçık, ayan beyan, sabahın ve ayın beyazlığı gibi açıklamaların yapıldığını görülmektedir. Renk ile sabah arasında bağlantı kurulmasının nedeni Arapların gündüzü beyaz adıyla anmalarıdır. Kelimenin bir başka kullanımını ise /بَرَصٌ/ (baraṣ) örneğinde görmek mümkündür. Şöyle ki Araplar ciltte oluşan ve lekeli bir görüntüye sebep olan hastalığa /الوَضَح/ demişlerdir. [345]

/أزْهَر/ (ezher): Kelime kaynaklarda "Ayın rengi gibi içinde çok hafif sarılık barındıran beyazdır." açıklanmıştır. Araplar bu anlamda beyaz tenli erkek için /رجل أزْهَر/ demişlerdir.

---

[338] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 14.; İbn Manẓûr, "nsʿ", 8/355, 356.

[339] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 16.; İbn Manẓûr, "srḥ", 2/509, 510.

[340] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 10.; eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 121.

[341] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 10.; eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 121.

[342] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 14.; İbn Manẓûr, "nsḥ", 2/616.

[343] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 22.; 7/118, 119.

[344] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 24.; 7/195, 196.

[345] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 21.; İbn Manẓûr, "vḍḥ", 2/634.

Aynı kelime kırmızı ile beyaz karışımı yahut kopkoyu kırmızıyı ifâde etmek için de kullanılmıştır.[346]

/هِبْرِزِي/ (hibriziy): Kelimenin katışıksız beyaz anlamında kullanıldığı bilgisi kaynaklarda yer almaktadır.[347]

/بَهِيم/ (behîm): Sözcük /هِبْرِزِي/ (hibriziy) ile eş anlama sahiptir.[348]

/أَمْقَه/ (emḳah): Kaynaklarda kelimeye içerisinde yeşillik bulunmayan beyaz, maviye çalan beyaz, üzerinde hiç ot bitmeyen kurak arazi gibi mânâların verildiği görülmektedir.[349]

/أَمْهَق/ (emheḳ): Alçı rengi gibi içinde hiç kırmızılık olmayan aynı zamanda da parlak olmayan beyazı ifâde etmektedir.[350]

/أَقْهَب/ (eḳheb): Hafif kırmızı karışmış beyaz demektir. /أَقْهَدُ/ (eḳhed) kelimesi de aynı anlamda kullanılmaktadır.[351]

/أَبْلَج/ (eblec): Apaçık, ayan beyan, bembeyaz anlamına gelmektedir. Bu anlamda /الحقُّ أَبْلَج و الباطل لَجْلَجٌ: Hak apaçık batıl ise kekemedir./ tabiri bu rengin kullanımına örnek verilebilir. Ayrıca Araplar geniş, beyaz yüzlü, kısa boylu kimseleri de bu renk ile nitelemişlerdir.[352]

/أَعْفَر/ (eʿfer): Hafif gri karışmış beyaz, boz demektir. /أَعْثَر/ (eʿs̱er) kelimesi de aynı rengi ifâde etmektedir. Toprak rengi anlamında da kullanılan kelime çöl rengini anımsatmaktadır.[353]

/أَغَرّ/ (eġar): Bir diğer ara renk /جَوْن/ ile aynı anlamda olan bu sözcük açık griyi de ifâde etmektedir. Ancak /جَوْن/ kelimesine siyahın alt tonları arasında yer verildiğinden burada tekrarlanmamıştır. Dilimizde ağarmak, ağartmak şeklinde fiil hali yaygın olarak kullanılır.[354]

/أَقْمَر/ (eḳmer) Kelimenin yeşil ile karışmış beyaz, bembeyaz, bulanık beyaz mânâlarında kullanımlarına örnekler vermek mümkündür. Araplar aydınlık geceler için / ليلة قمراء/: (leyletun ḳamrâʾ) bunun zıttı olarak /ليلة ظلما/: (leyletun ẓalmâʾ) tamlamasını kullanmışlardır. Renginden dolayı eşeği /حمار أَقْمَ/: (ḥimârun eḳmar) şeklinde niteleyen Araplar, bir kuş türüne de /القُمْريُّ/ (el-ḳumriy) demişlerdir ki kelime Türkçeye kumru şeklinde

---

[346] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 24.; eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 121.; İbn Manẓûr, "zhr", 4/331, 332.

[347] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 15.

[348] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 37.

[349] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 26.; İbn Manẓûr, "mḳh",13/540, 541.

[350] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 121.

[351] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 121.

[352] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 19, 28.

[353] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 121.; Ömer, "ʿafr", 1521.

[354] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 28.

aktarılmıştır. Ayrıca kelime kökü bakımından incelendiğinde dilimizdeki kumral sözcüğünün /أقم/: (eḳmar) kökenli olduğu anlaşılmaktadır.[355]

/أعْيَس/ (eʿyes): "Kızıla çalan beyazlıktır." şeklinde tanımlanan bu renk adı ile Araplar geçmişte özellikle devenin rengini betimlemişlerdir.[356]

/ماذي/ (mâẕiy): Beyaz, hafif kırmızı karışmış beyaz, yumuşak mânâlarına gelen renk için /العسل الماذي: akbal/ örneğini verilebilir. Farklı olarak tamamı demirden yapılmış silaha da aynı ismin verildiği kaynaklarda yer almaktadır.[357]

/حُوَّاري/ (ḥuvvâriy): Beyaz anlamındaki kelime /حَوارِيَّة: beyaz kadın/, /أحْوَرِي: beyaz tenli adam/, /أحْوَرُ: kara, siyah/ gibi çeşitli versiyonlarıyla kullanılmaktadır.[358]

/صاف/ (sâf): Kelime katışıksız, saf, duru, temiz, berrak anlamlarına gelmektedir. Kullanıldığı yere göre renk bildiren bir sıfat mı yoksa nesneyi temizliği yönünden niteleyen bir sıfat mı olduğu konusu değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin Araplar suyu /الماء الصاف/ örneğindeki gibi bu renk ile nitelemişlerdir. Ancak burada suyun şeffaflığı ile beraber katışıksız oluşu da nitelenmektedir.[359]

/هِجان/: (hicân): Bembeyaz anlamlarına gelen kelime ten rengi açık olan kadınları ve at, deve gibi hayvanların beyaz tüylü olanlarını nitelemek için kullanılmıştır.[360]

/الغَرْنوق/ (el-ġarnûḳ): kelimesi /الغَرانِق/ (el- ġarâniḳ) /الغِرْنَوْق/ (el-ġirnevḳ) ve /الغَرَوْنَق/ (el-ġaravneḳ) gibi farklı formlarıyla beyaz tenli genç erkek mânâsında kullanılmaktadır.[361]

/أرْمَد/ (ermed): Renk kül anlamına gelen /رَماد/ (ramâd) kelimesinden türetilmiştir. Araplar tarafından renkleri nedeniyle deve kuşuna /رَمَداء/ (radmadâʾ), sivrisineğe de /رُمْدٌ/ (rumd) denilmiştir. /الرُمْدَة/ (er-rumde) de kelimenin aynı anlamada kullanılan bir diğer formudur. Kelimenin fiil halinin kullanımına örnek olarak /أرْمَد الرجل/ cümlesine "adam fakirleşti" mânâsının yine /أرْمَد القوم/ cümlesine ise "halk cihat etti" mânâsının verilmiş olması ise ilginçtir. Cihat mânâsına bakıldığında savaş sırasında ortalığın toz duman olup ateşe verilmesi ile ilişki kurulabilir.[362]

---

[355] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 121.; İbn Manẓûr, "ḳmr", 5/113.

[356] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 121.

[357] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 121.; İbn Manẓûr, "mẓy", 15/274, 275.

[358] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 121. |en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 27.

[359] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 121.

[360] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 18.; İbn Manẓûr, "hcn", 13/431-433.

[361] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 27.

[362] İbn Manẓûr, "rmd", 3/185.

Son olarak gümüşî /فِضّي/ (fiḍḍî),[363] sedef, inci rengi /لُؤْلُؤي/ (luʾluʾî)[364] ve /بيجٌ/ (bîcun): bej[365] gibi sözcükler ise modern dönemde kullanılmaya başlanan beyazın alt tonlarındandır.

1.2.2.2.2. Siyahın Alt Tonları

Siyah rengin alt tonlarını ifâde eden sözcükler incelendiğinde bu kelimelerinin büyük kısmının siyah ve beyaz karışımından, bir kısmının ise siyah ve diğer ana renklerin birleşiminden meydana geldiği görülür. Bu doğrultuda ele alınan ara renkler sıralanırken öncelikle siyah-beyaz karışımından meydana gelen renk adlarına, ardından siyah ve herhangi bir ana rengin karışımını ifâde eden renk adlarına ve son olarak da modern dönemde kullanılmaya başlanılan renk adlarına yer verilmiştir.

Siyahın alt tonları başlığı altında alacağımız renk adlarının büyük çoğunluğunu siyah ve beyaz renklerinin farklı oranlarda karışımından meydana gelen renklerin oluşturduğu ifâde edilmişti. Dolayısıyla durum beyaz başlığında da aynı şekildedir. Örneğin açık gri hem beyaz hem de siyah başlıkları altında değerlendirilebilir. Biz de çalışmamızda ikisinden biri altında değerlendirdiğimiz renkleri diğer başlık altında tekrar etmemeyi yahut kısaca önceki başlığa gönderme yapmayı tercih ettik. Bu doğrultuda siyah beyaz karışımından meydana gelen renk adlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

/حالِك/ (ḥâlik): Kaynaklarda karganın tüylerinin siyahlığından daha koyu bir siyahı ifâde ettiği bildirilmiştir.[366] Sözcük /حانِك/ (ḥânik)[367] kelimesi ile eş anlamlı bir sıfattır. Yine /مُحْلَنْكِك/ (muḥlenkik), /مُحْلَوْلِك/ (muḥlevlik), /مُسْحَنْكِك/ (musḥankik) ve /سُحْكوك/ (suḥkûk),[368] /حُلْكوك/ (ḥulkûk) ve /حُلْبوب/ (ḥulbûb)[369] kelimeleri de koyu siyah, simsiyah mânâlarına gelen bu sözcüğün diğer versiyonlarıdır.

/غَريب/ (ġarîb): Adını karga yâni /غُراب/ kelimesinden alan bu renk adı kirli siyah yahut siyahın en açık tonunu ifâde etmektedir.[370] /غُرابي/ (ġurâbiy) ve /مُغْرَب/ (muġrab) şekillerinde kullanımı da mevcuttur. Örneğin Araplar kirli beyaz ata /مُغْرَب/ demişlerdir.[371]

---

[363] Almaany, "gümüşî" (erişim 01.05.2021)

[364] Ömer, "lʾlʾ", 1984.

[365] Ömer, "bʾc", 269.

[366] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 60.

[367] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 60.

[368] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 62.

[369] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 62.

[370] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 126.

[371] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 36, 65.

/دُعْمان/ (du'mân): Kara, koyu siyah anlamlarında kullanılan kelimenin /دُحْسُمان/ (duḥsümân), /دُحْمُسان/ (duḥmusân) ve /دُحْمُس/ (duḥmus) formları da bilinmektedir. [372]

/خُداري/ (ẖudârîy): Koyu siyah mânâsına gelen renk adının temel anlamda kullanımlarına /ناقَة خُداريَّة: simsiyah deve/, /السِحاب الخُداريّ: kapkara bulut/ ve /الجاريَة خداريَّة الشَعْر: simsiyah saçlı cariye/ örnek olarak verilebilir.[373]

/فاحم/ (fâḥim): Adını /فَحْم/ yâni kömürden alan bu renk koyu siyah tonlarından olup dilimize kömür karası şeklinde tercüme edilebilir. Arapların siyah saçı /شعْر فاحم/[374] şeklinde nitelemeleri bu anlamda sık rastlanan bir ibaredir.

/غُداف/ (ġudâf): Bir kuş türü olan kuzgun mânâsına gelen kelime renk anlamıyla Türkçede de kuzgûnî şeklinde kullanılmaktadır. Arapçada /غُدافي/ (ġudâfiy) formuyla kullanıldığı da görülmektedir.[375] Yine farklı kök harflerinden türeyen /غُذافي/ (ġuẕâfiy) de aynı anlamdadır.[376]

/أدْعَج/ (edʿac): Özelikle siyah gözü nitelemek için /عين دَعْجاء/ şeklinde kullanılan renk adıdır.[377] Aynı tabir "kara göz" biçiminde dilimizde de kullanılır.

/آدَم/ (âdem): Hayvanlar için kullanıldığında siyah beyaz kırçıllı, insan teninde ise esmerlik mânâsındadır. Araplar bu renge sahip geyiğe /ظَبي آدم/ (ẓabiy âdem) demişlerdir. /أديمٌ/ (edîm) şeklinde de sık sık kullanıldığı görülmektedir.[378]

/أسْمَر/ (esmer): Türk diline Arapçadan geçen kelime ten rengini ifâde eder. Ancak Arapçadaki esmerlik Türkçede kastedilenden daha koyu, siyâhîliğe yakın bir cilt tonudur.[379]

/أسْحَم/ (esḥam): Simsiyah, koyu siyah mânâsında kullanılmıştır. /الأسْحُمان/ (el-üsḥumân) kelimesi ise aynı rengin bir diğer formudur.[380]

/أدْلَم/ (edlem): Simsiyah, kapkara anlamına gelen renk adı anlam bakımından /آدَم/ ile benzerdir. İnsan, hayvan, taş, dağ gibi pek çok türde varlığı niteleyebilmektedir. Örneğin hicri ayların otuzuncu gecesi çok karanlık oluşu nedeniyle bu sıfat ile betimlenmiştir.[381]

/نَضْر/ (naḍr): Kirli siyah mânâsına gelmektedir.[382]

---

[372] İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ*, 2/104.

[373] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 65.; İbn Manẓûr, "ḫḍr", 4/232.

[374] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 64.; eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 126.

[375] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*,65.

[376] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 126.

[377] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 126.

[378] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 126.

[379] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 126.

[380] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 126.; İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ*, 2/105.

[381] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 126.; İbn Manẓûr, "dlm", 12/204.

/كَلَع/ (keleʿ**)**: Kirli siyah mânâsına gelen kelime /**نَضْر** / **(naḍr**) ile aynı anlamdadır.[383]

/جَوْن/ (cevn): /فاحِم/ ile aynı anlamdadır. Ancak beyazı da ifâde ettiği görülmektedir. Örneğin Araplar ateşi beyazlığından dolayı /جَوْن/, güneşi ise /جَوْنة/ diye isimlendirmişlerdir [384]

/يَحْموم/ (yahmûm): Koyu siyahı ifâde eden bu renk ile Araplar /دُخان يحموم/ şeklinde dumanı betimlemişlerdir.[385] Kelimenin bir örneği Vâkıâ suresinde yer alan "وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ"[386] ayetinde mevcuttur. Ayette geçen /يَحْمُومٍ/ kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de sadece bir ayette yer almakta ve cehennemi tasvir etmektedir. Hesaba çekilişin ardından amel defterini sol elinden alanların cehennemdeki vaziyetlerini anlatan ayette hiçbir soğukluk ve rahatlığın olmadığı ifâde edilmiş ve onlar için "kopkoyu, simsiyah bir duman gölgesi altındalardır" denilmiştir.[387]

/أَلْعَس/ (elʿ**as)**: Derinin, altının kan toplaması nedeniyle olduğundan daha koyu görünmesini anlatan bu kelime /شفة لعساء/ örneğinde olduğu gibi koyu kırmızı dudakları ifâde etmek için de söylenmiştir.[388]

/أَصْدَأ/ (eṣdaʾ**)**: Arapçada /صَدَأ/ pas mânâsındadır. Bu kelimeden türeyen /أَصْدَأ/ ise siyaha çalan kırmızılığı ifâde eder. Araplar tarafından deve, at gibi hayvanların renklerini nitelemede kullanılmıştır.[389]

/أَكْهَب/ (ekheb): Kaynaklarda bu renk ile ilgili "/أَقْهَب/, /أَدْهَم/ gibi bir renktir" açıklamasıyla beraber "toz renginin biraz daha siyaha yakın halidir" tanımlaması yer almaktadır. Yine bufaloların nitelendirildiği renklerden biri oluşu da elde edilen bilgiler arasındadır.[390]

/أَدْهَم/ (edhem): Simsiyah, her yeri kapkara anlamına gelen bu kelime /فَرَس أَدْهَم/ (feras edhem) örneğinde simsiyah bir atı nitelemektedir. Yine karanlığın daha yoğun oluşu nedeniyle hicri ayların yirmi dokuzuncu gecesi için de bu sıfat kullanılmıştır.[391] Aynı kökten türeyen /مُدْلَهِمّ/ (mudlehim) sözcüğü de koyu siyah mânâsında olup mecâzî kullanımına / سحاب مدلهم/ (siḥâb mudlehim) yâni kara bulutlar örnek olarak verilebilir.[392]

---

[382] İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ,* 2/104.

[383] İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ,* 2/104.

[384] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 126.; en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 28, 29.

[385] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 66.; İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ*s, 2/104.: eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 126.

[386] "Serin ve rahatlatıcı olmayan, kapkara bir duman gölgesindedirler." Vâkıâ 56/43.

[387] Vâkıâ 56/43. Tefsiri için bkz. eṭ-Ṭaberî, *Câmiʿu'l-beyân an teʾvîli ʾâyi'l-Ḳurʿân*, 7/204.

[388] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 126.

[389] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.; İbn Manẓûr, "sdʾ", 1/108.

[390] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.; İbn Manẓûr, "khb", 1/728.

[391] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.; İbn Manẓûr, "dhm", 12/210.

[392] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.

/أوْرَق/ (evraḳ): Türkçede kullanılan füme yâni koyu grinin Arapçadaki karşılığıdır.[393]

/أطْلَس/ (aṭlas): Siyah ve gri arası bir renktir. Aynı zamanda "rengin silinip izinin kalmasıdır" şeklinde de açıklanmıştır.[394]

/أغْبَر/ (eġber): Arapçada toz anlamına gelen /الغُبْرَة/'dan türetilen bu kelime toz rengi ve boz mânâsında kullanılır.[395]

/أظمى/ (eẓmâ): Esmerlik, siyahlık mânâlarına gelen rengin kullanımlarına /رمح أظْمى: siyah mızrak/ ve /رجل أظْمى: esmer adam/ örnek verilebilir. Yine devenin rengi ve koyu renk dudaklar da bu sıfat ile nitelenmiştir.[396]

/أغْفَر/ (eġfer): /غَفَر/ (ġafera) fiilinin kelime anlamı örtmektir. Hatta Türkçede de yer alan /مِغْفَر/ (miğfer) kelimesi başı örttüğü için bu şekilde isimlendirilmiştir. Araplar elbiselerini siyah ile boyamayı da örtmek gibi düşünmüş ve siyaha /أغْفَر/ (eġfer) demişlerdir. Ancak renkle ilgili kırmızıya çalan beyaz mânâsının da verildiğini söylemek gerekir. [397]

/الزَّنَج/ (ez-zenec): Sudan kökenli bir ırkın ismi olan kelime tekil halde /زَنْجيٌّ/ (zenciy), çoğul halde ise /زُنوجٌ/ (zunûc) şeklinde kullanılmıştır. Bu ırkın siyahî tene sahip oluşu nedeniyle genele yayılan bu kelime sonraki dönemlerde siyahî teni ifâde etmek için kullanılır hale gelmiştir. Ayrıca /الزَنَج/ kelimesinin bir diğer anlamının şiddetli susuzluktur. Bu durumun bahsedilen bölgenin coğrafi şartları ile ilgili olması muhtemeldir[398] Kelimenin modern dönemdeki kullanımı ise /زنجي: siyahî/ (zencî) şeklindedir.[399]

Siyah ile herhangi bir yahut birden fazla ana rengin birleşiminden meydana gelen renkleri ifâde eden sözcükler ise aşağıdaki gibidir:

/أصْحَم/ (eṣḥam): Bu renk adı için kaynaklarda koyu ten rengi, sarıya çalan siyah, siyah ve toz rengi karışımı, kırmızı ve beyaz karışımı ve sarı ve beyaz karışımı şeklinde tanımlamalar mevcuttur. Bu anlamda kahverenginin bir tonu olma ihtimali yüksek olan rengin tespitini yapmak oldukça zordur. Ancak genelde siyah rengi tonları altında ele alındığından biz de burada yer vermeyi tercih ettik.[400]

/أخْطَب/ (eḫṭab): Yeşile çalan siyahı ifâde etmektedir. Örneğin Araplar kınalı elleri ifâde etmek için bu rengi kullanmışlardır. Sözcük aynı zamanda Ebu Cehil karpuzu denilen bitkinin

---

[393] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.; Ömer, "vrḳ", 2426.

[394] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 128.

[395] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.

[396] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.; İbn Manẓûr, "ẓmy", 15/25.

[397] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 128.; İbn Manẓûr,"ġfr", 5/25.

[398] İbn Manẓûr, "znc", 2/290, 291.

[399] Ömer, "znc", 999.

[400] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 126.; İbn Manẓûr, "sḥm", 12/333.

sarı, yeşil çizgili olduğu zamanki halini ifâde etmektedir. Aynı kökten türetilen /خُطْبانة/ (ḫuṭbâne) kelimesi ise eline kına yakmış ancak zamanla silinip elinde hafif kına rengi kalmış kadın için kullanılan bir sıfat olup aynı zamanda bir renk adıdır. Ayrıca kuyruğuna kadar siyah beyaz çizgili eşek için de kullanılır.[401]

/لاَزَوَرْد/ (lâzeverd): Türkçede lacivert şeklinde kullanılan kelime siyahın alt tonlarından biri olarak kabul edilmiştir. Ancak kelimenin aslının kırmızı ve yeşil arası renge sahip olan bir madene dayandığı da kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır. [402]

/العَوْهَقُ/ (el-ʿavheḳu): Siyah tonlarından biri olan kelime için "/لازَوَرْد/ ile benzer bir renktir." denilmiştir.[403]

/أَسْعَرُ/ (esʿaru): Koyu siyah tonlarından biri olan kelimenin kaynaklarda yalnız insan için kullanıldığı zikredilmektedir.[404]

/أَغْثَر/ (eġṯer): Dilimize boz diye çevrilebilen bu renk "toz rengi ve kırmızı karışımı" şeklinde açıklanmıştır. Bu anlamda /أَغْبَر/ rengi ile benzerlik göstermektedir. Farklı olarak /رجل أَغْثَر/ tabirinde ise renkten farklı olarak cahillik kastedilmektedir[405]

/أَحْوَى/ (eḥvâ): Siyahlık, esmerlik, ışığın az olma halini bildiren renk adıdır. Koyu renk bitkiler için /نَبْت أحوى/ (nebtün eḥvâ) denildiği kaynaklarda yer almaktadır. Ayrıca saç ve sakaldaki siyahlık da bu kelime ile ifâde edilebilmektedir.[406] Aynı zamanda yeşile yahut kırmızıya çalan siyah mânâsındaki /أحوى/ (aḥvâ) kelimesi ise el-Â'lâ suresi 5. ayette karşımıza çıkmaktadır. "فَجَعَلَهُ غُثَآءً اَحْوٰى"[407] şeklindeki ayette bir önceki cümlede yer alan bitkilerin sonradan selin biriktirdiği kapkara bitki kalıntılarına dönüşmesi anlatılmaktadır.

Gri: /رَمادي/ (ramâdî),[408] yeşile çalan koyu gri /الرمادي الحديدي/ (er-ramâdî el-ḥadîdî),[409] duman rengi /أدْخَن/ (edḫanu),[410] ve kurşûnî /رَصاصي/ (raṣâṣî)[411] gibi renk adları ise günümüzde kullanılıp Arap diline sonradan eklenen kelimelerdir.

---

401 eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.; İbn Manẓûr, "ḫṭb", 1/360-362.

402 İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ,* 2/105.; Ömer, "lzvrd", 1986.

403 İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ,* 2/105.

404 İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ,* 2/105.

405 eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.; İbn Manẓûr, "ġṯr", 5/7.

406 eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.; İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ,* 2/105.

407 "Sonra onları kapkara bitki kalıntısı haline getiren" el-Â'lâ, 87/5.

408 Ömer, "rmd", 941.

409 Ömer, "rmd", 941.

410 Ömer, "dḫn", 730.

411 Ömer, "rṣṣ", 900.

1.2.2.2.1.3. Kırmızının Alt Tonları

/قانئ/ (ḳâniʾ): Genelde /أحمر/ rengiyle beraber karşımıza çıkan bu rengin dilimizdeki kan kelimesiyle bir bağlantısının olup olmadığı incelendiğinde konuyla ilgili bunu doğrulayacak kesin bir köken bilgisine ulaşılamamıştır. *Kitâbu'l-ʿAyn, Lisânu'l-ʿArab* gibi eski sözlüklere bakıldığında kelimenin /قَنَأَ/ yâni bir şeyin kıpkırmızı olması fiilinden türediği bildirilmektedir. Ancak kelimenin kullanım alanlarına verilen örnekler ilginçtir ki hemen hemen tüm kaynaklarda Osmanlı'ya has bir Türk kıyafeti olan fes ile ilgilidir.[412]

/غَضْب/ (ġaḍb): Öfke mânâsına gelen /الغَضَب/ kelimesinden de anlaşılacağı üzere bu renk sinirlenince cildin yüz, kulak gibi belli bölgelerinin kızarmasını ifâde etmektedir. Dâimî bir kırmızılık olmayan bu renk dilimizde de sinirden kıpkırmızı olmak tabiriyle kullanılmaktadır.[413]

/عاتِك/ (ʿâtik): Saf ve katışıksız kırmızıdır. /أحمر/ ve /أقشَر/ ile aynı anlamda olduğu bildirilmiştir. Daha çok kırmızıyla ilgili olsa da diğer renkler için de saf mânâsı verebilen bir kelimedir. Araplar saf ve kırmızı yâni açık tenli oluşları sebebiyle kadınlara /عاتِكَة/ (âtike) demişlerdir.[414]

/وَرْد/ (verd): Günümüzde pembe şeklinde anlaşılan renk, sarıya çalan kırmızı şeklinde de tanımlanmaktadır. Kelime geçmişte aslan, at gibi hayvanların rengini betimlemede kullanılmıştır.[415] Yine güneşin batımı sırasında ufkun aldığı kızılımsı, turuncu ton da / عَشِيَّة الوَرْدة/ (ʿaşiyyetu'l-verde) şeklinde Arapçada yer almıştır. Buradan anlaşılmaktadır ki geçmişte /وَرْد/ kelimesi taba rengi vb. renkleri de ifâde etmekteydi.[416] Yine aynı kökten çekimlenen /الوُرْدَة: el-vurde/; karanlık ve kızıllık, /وَرَّدَتْ المرأة/ (verradeti'l merʾe); kadının yüzü al al oldu, /المُوَرَّد/ (el-muverred) ise bu renge boyanmış anlamında kullanılmaktadır.[417]

/مُدَمَّى/ (mudemmâ): Adını /الدم/ yâni kandan alan bu renk kan kırmızısı anlamındadır.[418]

/قاتِم/ (ḳâtim): Aslına bakıldığında koyu siyah olmayan anlamındaki /القُتْمَة/ den türemiş bir kelimedir. /قاتِم/ yahut /قاتِن/ formlarında ise /حالِك/ (ḥâlik)de olduğu gibi simsiyah anlamına

---

[412] el-Ferâhîdî, "knʾ", 5/220.; İbn Manẓûr, "knʾ", 1/134, 135.; en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 85.

[413] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 86.

[414] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 86.; İbn Manẓûr, "ʿtk", 10/463, 464.

[415] İbn Manẓûr, "vrd", 3/451.; Ömer, "vrd", 2423.

[416] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 87.

[417] İbn Manẓûr, "vrd", 3/451.; Ömer, "vrd", 2423.

[418] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 89.; eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 128.

gelmektedir. Aynı zamanda kırmızı, kızıl, toz rengi ve kırmızı karışımı mânâsı da verilmiş, bu anlamda kirli, tozlu mızrağa da /القَتَم/ (el-ḳatem) denilmiştir.[419]

/ناكِع/ (nâkiʿ): Arapçada /النُّكْعَة/ kolgan dikeni denen bir bitkinin gövdesindeki kırmızı bölümdür. Bu kelimeden türetilen /ناكِع/ sözcüğü ise kıpkırmızı, koyu kırmızı anlamında kullanılmaktadır. [420]

/فاقِع/ (fâḳiʿ): Katışıksız kırmızı, kıpkırmızı, kırmızıya çalan sarı anlamlarına gelen bu kelime aslında katışıksız ve saf olmayı ifâde eder ve sarı renk için de aynı şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca /فُقَاعي/ (fuḳâʿıy) rengi de aynı rengin kaynaklarda yer alan bir diğer formudur. [421]

/باحِري/ (bâḥiriy): Genelde kanı niteleyen bu renk adı koyu kırmızı anlamındadır. /بَحْراني/ (baḥrâniy) şeklinde kullanımı da mevcuttur.[422]

/أَشْقَر/ (eşḳar): Günümüzde sarışın anlamında kullanılan renk aslında içerisinde kızıl benizliliği, allığı ve kumrallığı da barındırır. Burada Arap coğrafyasında geçmişte en açık renk sayılan cildin kumral ve kumrala yakın tonlar oluşunun etkili olduğu söylenebilir. [423]

/أَقْشَر/ (eḳşer): Kızıl benizliliği yahut koyu renk cildi ifâde etmektedir. Kelimenin kökeni ise kabuk yâni /القِشْر/ (el-ḳışr)dur. Bu kelimenin renk ile olan ilişkisi şu şekilde açıklanabilir: Araplar geçmişte şiddetli sıcak nedeniyle burnunun derisi kızarıp soyulan kişiye /أَقْشَر/ (eḳşer) derlerdi. Zamanla bu benzetmedeki kabuk ikinci planda kalarak doğrudan kırmızı teni ifâde eder hale gelmiştir. Ancak kabuk ile ilişkili birtakım örnekler de mevcuttur. /شَجَرَة قَشْراء: kabuğunun bir kısmı soyulmuş bir kısmı soyulmamış ağaç/ ve /القُشْرَة: şiddetli yağmur/ bunlardandır. Yağmurun bu şekilde isimlendirilmesinin nedeni şiddetli yağmurun toprağın üst tabakasını yâni adeta kabuğunu süpürmesidir. [424]

/كَرِك/ (kerik): Koyu kırmızı mânâsına gelen kelime "kuru incir rengidir" şeklinde açıklanmıştır. [425]

/أُرْجُوان/ (ercuvân): Erguvan, yâni kırmızıya çalan mordur . [426]

/أَشْرَب/ (eşrab): Hafif kırmızıya çalan beyaz için kullanılmıştır. [427]

---

[419] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 90.; İbn Manẓûr, "ḳtm", 12/461.

[420] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 90.; İbn Manẓûr, "nkʿ", 8/363, 364.

[421] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 88.

[422] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 89.

[423] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 128.

[424] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 128.; İbn Manẓûr, "ḳşr", 5/94.

[425] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 89.

[426] İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ*, 2/109.

[427] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 128.

/شَرَق/ (şeraḳ): Parlak kırmızı renge verilen isim olup, bu mânâ /شَرَقَ/ fiilinin yaranın kan ile dolması mânâsından kaynaklanmaktadır.[428]

/أصْحَب/ (eṣḥab): Kelime rengi kırmızıya dönen mânâsına gelmektedir. Burada kırmızılıktan kastın kahverengilik olduğu söylenebilir. Örneğin rengi hafif kırmızıya dönen eşek için /حِمار أصْحَب/ (ḥımârun eṣḥab) denilmiştir. /أصْحَر/ (eṣḥar) ise aynı anlamdaki bir diğer kelimedir.[429]

/أدْبس/ (edbes): Kelime siyah ve kırmızı arası koyu bir rengi ifâde etmektedir. Bu anlam /الدِبْسَة/ yâni hurmanın suyundan elde edilen şerbet ile ilişkilidir. Hatta günümüzde pekmez vb. koyu kıvamlı sıvılar yahut kimi lehçelerde salça benzeri katı ezmeler de bu isimle adlandırılmaktadır. [430]

/إضْريجٌ/ (iḍrîc): /ضَرَج الثوْب/ (ḍarace’s-sevb) cümlesinde mânâ “elbise kana bulandı” şeklindedir. Bu mânânın etkisiyle kızıl ipeğe /إضْريجٌ/ ismini veren Araplar, bu kelime ile bazen de kırmızı ve sarıyı ifâde etmişlerdir. /مُضَرَّج/ kelimenin aynı anlamda kullanılan bir diğer formudur.[431]

/سِلْغَدٌ/ (silġad): Koyu kırmızı mânâsına gelen kelimenin bir başka şekli /صِلْغَد/dır.[432]

Arap dilinde modern dönemde yerleşen birkaç kırmızı tonuna ise /وَردي/ (verdî): pembe,[433] /خَمْري/ (ḫamrî): şarap kırmızısı,[434] /زُهْري/ (zuhrî): kırmızı, nar çiçeği[435] ve /قُرْمُزي/ (ḳurmuzî): kırmızı[436] örnekleri verilebilir.

1.2.2.2.1.4. Yeşilin Alt Tonları

/حانئ/ (ḥânîʾ): Rengin türemiş olduğu /حَنَأَ/ (ḥaneʾe) kökü ile ilgili kelimelere bakıldığında /الحِنَّاء/ (el-ḥinnâʾ) yâni kına ve /حَنَّأَ/ (ḥanneʾe) yâni kınaladı sözcükleri görülür. Kınanın renginden de anlaşılacağı üzere bu kökten türetilen /حانئ/ rengi tıpkı /ناضِر/ ve /باقِل/ de olduğu gibi koyu yeşili ifâde etmektedir.[437]

---

[428] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu’l-luġa ve esrâru’l-ʿArabiyye*, 128.

[429] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu’l-luġa ve esrâru’l-ʿArabiyye*, 128.; İbn Manẓûr, “ṣḥb”, 1/518.

[430] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu’l-luġa ve esrâru’l-ʿArabiyye*, 128.; Ömer, “dbs”, 722.

[431] en-Nemerî, *Kitâbu’l-Mulemmaʿ*, 90.; İbn Manẓûr, “ḍrc”, 2/313.

[432] en-Nemerî, *Kitâbu’l-Mulemmaʿ*, 90.; İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ*, 2/109.; İbn Manẓûr, “slġd”, 3/218.; İbn Manẓûr, “ṣlġd”, 3/258.

[433] Ömer, “vrd”, 2424.

[434] Ömer, “ḫmr”, 696.

[435] Ömer, “zhr”, 1004.

[436] Ömer, “ḳrmz”, 1804.

[437] en-Nemerî, *Kitâbu’l-Mulemmaʿ*, 101.; İbn Manẓûr, “hnʾ”, 1/61.

/زاهِر/ (zâhir): Sözlüklerde kelime mânâsı olarak saf bir beyaz, koyu kırmızı yahut kırmızı beyaz karışımı şeklinde açıklama yapılan bu kelimeye renkleri ele alan ve sınıflandırmalar yapan eserlerde beyazla birlikte yeşil başlığı altında da yer verildiği görülmektedir.[438] Kelimenin /أَزْهَرُ/ formu beyaz tonları arasında zikredildiğinden beyazın alt tonları başlığı altında ele alınmıştır. Ancak /فَاعِلٌ/ kalıbındaki /زَاهِرٌ/ kelimesi özellikle yeşil için tercih edilen bir form olması nedeniyle burada tekrar edilmiştir.

/باقِل/ (bâḳil): Kaynaklarda, yemyeşil mânâsındaki kelimeye ağaç boyutunda olmayan küçük bitkilerin yeşermesi mânâsının verildiği bilgisi yer almaktadır.[439]

/مُدْهامٌّ/ (mudhâm): Daha önce siyahın alt tonları başlığı altında ele alınan /أَدْهَم/ kelimesi ile aynı kökten türetilmiştir.[440] Kopkoyu yeşil, siyah yeşil karışımını ifâde etmektedir. Bunun bir örneğini /حديقة مُدْهامّة/ tamlamasında görmekteyiz.[441] Yine yüce Allah mümin kulların ebedi olarak tadacakları nimetlerden biri olarak, cennetin yemyeşil, koyu gölgelikli ferah ve serin hissettiren köşelerini betimlerken ise doğrudan yeşil renk yerine /مُدْهَامَّة/ kelimesini seçmiştir. "مُدْهَامَّتَانِ"[442] şeklindeki tek kelimelik ayette geçen kelime siyaha yakın koyu yeşil, yemyeşil anlamında olup daha önceki ayetlerde bahsedilen iki cenneti nitelemektedir.[443]

Modern dönem sözlüklerinde karşımıza çıkan birtakım renk isimleri de /ياقوتي/ (yâḳûtî): yâkûtî,[444] /فُسْتُقي/ (fustuḳî): fıstık yeşili,[445] /زيتوني/ (zeytûnî): zeytûnî,[446] /زَيْتي/ (zeytî): yağ yeşili[447] ve /زُمُرُّدي/ (zumurrudî): zümrüt yeşili [448] gibi kelimelerdir.

1.2.2.2.1.5. Sarının Alt Tonları

/فاقِع-فُقَاعي/ (fuḳâʿıy-fâḳiʿ): Sarı ve kırmızı karışımı bir renk tonunu ifâde eden kelimeye turuncunun bir türüdür denilebilir. Bu madde daha önce kırmızı alt tonları altında ayrıca yer verilmiştir. [449]

---

[438] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 101.; İbn Manẓûr, "zhr", 4/331, 332.

[439] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 101.; İbn Manẓûr, "bḳl", 11/61.

[440] Ayrıntılı bilgi için bkz. s. 61.- dipnot 391.

[441] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 66.; İbn Manẓûr, "dhm", 12/210.

[442] "İkisi de yemyeşil." Rahmân 55/64.

[443] Rahmân 55/64. Tefsiri için bkz. eṭ-Ṭaberî, *Câmiʿu'l-beyân an teʾvîli ʾâyi'l-Ḳurʿân*, 7/193.

[444] Ömer, "yḳt", 2515.

[445] İbrâhîm, "fstḳ", 687.

[446] Ömer, "zytn", 1013.

[447] Ömer, "zyt", 1013.

[448] Almaany, "zümrüt yeşili" (erişim 20.05.2021)

[449] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 97, 98.

Siyah- sarı, kırmızı-sarı, yeşil-sarı gibi renk karışımlarından meydana gelen sarı tonları daha önceki başlıklarda ele alındığından burada tekrar edilmemiştir. Ancak bunlardan farklı olarak /بُرتقالي/ (burtuġâlî): turuncu,[450] /لَيْموني/ (leymûnî): limonî,[451] /شَمَّامي/ (şemmâmî): kavun içi,[452] /عَسَلي/ (ʿaselî): bal rengi,[453] /تِبْني/ (tibnî): samânî,[454] /مِشْمِشي/ (mişmişî): kayısı sarısı[455] ve /ذَهَبي/ (ẕehebî): altın rengi[456] gibi bazı renk adları son dönemde yazılan sözlüklerde yer almaktadır.

Mavi maddesine geçmeden önce kırmızı, sarı, yeşil ve mavi karışımı olan kahverengi ve tonları da burada yer vermek istediğimiz kelimelerdir. Nitekim bu tonların meydana gelmesinde en etkili olan renkler sarı ve beyazdır. Söz konusu tonlar /بُنِّي/ (bunnî): kahverengi,[457] /تُرابي/ (turâbî): toprak rengi,[458] /بُنْدُقي/ (bunduḳî): fındık rengi,[459] /كَسْتَنائي/ (kestenâî): kestane rengi,[460] /قَمْحي/ (ḳamḥî): buğday rengi,[461] /حِنْطي/ (ḥınṭî): buğday rengi,[462] /طِيني/ (ṭînî): çamur, balçık rengi[463] şeklinde sıralanabilir.

1.2.2.2.1.6. Mavinin Alt Tonları

Ana renk adlarından sonuncusu maviye gelindiğinde, Arap dilinde geçmişte çeşitli mavi tonları yaygın olarak kullanılmamıştır. Ancak günümüzde /أرجُواني/ (ercuvânî): mor,[464] /باذنجاني/ (bâẕincânî): patlıcan moru,[465] ve /بَنَفْسَجي/ (benefsecî): menekşe rengi[466] gibi birtakım

---

[450] Ömer, "brtgl" 182.

[451] Almaany, "limonî" (erişim 01.05.2021)

[452] Almaany, "kavuniçi" (erişim 01.05.2021)

[453] Ömer, "ʿasl", 1500.

[454] Ömer, "tbn", 284.

[455] Ömer, "mşmş", 2102.

[456] Ömer, "ẕhb", 824.

[457] Ömer, "bnn", 250.; Arapçada (elma, ayva kokusu gibi) güzel koku anlamına gelen /البَنَّة/ kelimesinden türemiş olan sözcük geçmişte renk ifade eden bir kelime olarak kullanılmamaktaydı. Kahvenin /البُن/ diye isimlendirilip, Arap toplumunda yaygınlaşmasıyla beraber rengi de yeni bir renk adı olarak dile eklenmiştir. Detaylı bilgi için bkz. İbn Manẓûr, "bnn", 13/58-60.

[458] Ömer, "trb", 288.

[459] Ömer, "bndḳ", 248.

[460] Ömer, "kstnʾ", 1930.

[461] Ömer, "ḳmḥ", 1856.

[462] Ömer, "ḥnṭ", 572.

[463] Ömer, "tyn", 1432.

[464] Ömer, "ercvn", 82.

[465] Almaany, "patlıcanî" (erişim 01.05.2021)

[466] Ömer, "bnfsc", 249.

kelimeler kımızı-mavi karışımı olan mor ve tonlarını ifâde etmek için kullanılmaktadır. Yine /فَيْروزي/ (feyrûzî): turkuaz,[467] /سَماوي/ (semâvî): gök mavisi,[468] /نِيلي/ (nîlî): Nil mavisi, çivit,[469] /كُحْلي/ (kuḥlî): lacivert[470] gibi birkaç sözcük de mavi alt tonlarını bildirmektedir.

Çalışmanın bu kısmında ara renk isimleri ait oldukları ana renklerin altında kümelenerek değerlendirilmiştir. Söz konusu kelimeler aşağıdaki gibi listelendiğinde daha iyi yorumlama yapılabilecektir.

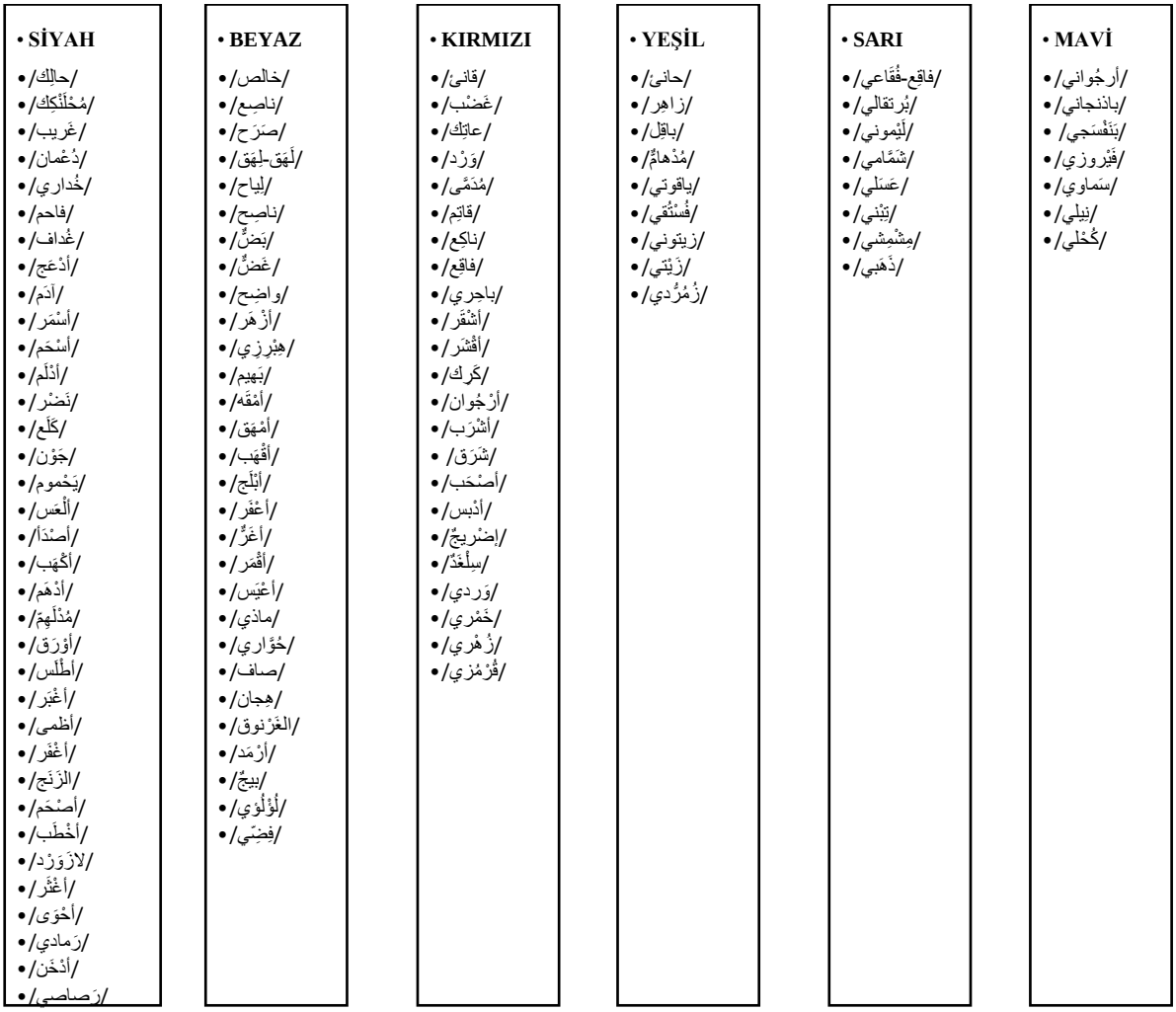

Şekil 1.7 Ara Renklerin Ana Renkler Altında Kümelenişi

Yukarıdaki şema incelendiğinde Arap toplumunda siyah ve beyazın temel ve mecaz anlamlarıyla kullanımlarındaki yaygın kullanımın bu renklerin tonlarına da yansıdığını söylemek doğru olacaktır. Zira kelime sayılarında siyahtan beyaza doğru dikkat çekici bir azalma söz konusudur. Özellikle her grubun sonunda yer verdiğimiz nisbet yâ'sı ile yapılmış

[467] Ömer, "fyrz", 1759.

[468] Ömer, "smv", 1115.

[469] Ömer, "nyl", 2314.

[470] Ömer, "kḥl", 1912.

modern renk sözcükleri göz ardı edildiğinde sarı ve mavi tonuna neredeyse rastlanmamaktadır. Burada sarı ile ilgili şunu söylemek gerekir ki kırmızı ve yeşilin bazı tonları sarının da yer aldığı karışımlardan meydana gelmektedir. Ancak yukarıdaki listeye bakıldığında mavide olduğu gibi mavi tonlarının da Araplar tarafından çok kullanılmayan renkler olduğu anlaşılmaktadır.

Arap dilinde geçmişte kullanılan ara renkleri toplu olarak değerlendirmek gerekirse şunlar söylenebilir: Ara renkler her ne kadar tek başlarına renk adı olarak kullanılmış olsa da sıklıkla /أسْوَد فاحم/ (esvedun fâḥim), /أسْوَد دَجوجي/ (esvedun decûciy), /أبْيَض ناصِع/ (ebyaḍun nâṣiʿ), /أبْيَض أصْدَأ/ (ebyaḍun eṣdaʾ), /أحْمَر قانئ/ (eḥmerun ḳâniʾ), /أصْفر فُقاعي/ (eṣfarun füḳâʿiy) örneklerinde olduğu gibi sıfat tamlamaları şeklinde kullanımı da görülmektedir. Başka örnekler vermek de mümkündür. Ancak anılan sıfat tamlamalarındaki sıfatlar belli ana renklerle beraber kullanılmak suretiyle asıl renk ile aynı anlamda değil yeni bir ara rengi ifâde etmek üzere kullanılmaktadır. Birtakım sıfatlar da vardır ki bunlar zaman zaman tüm renkleri niteleyebilen dilimizdeki açık, koyu, uçuk, bulanık gibi sıfatlardır. Bahsettiğimiz ikinci grup sıfatlar ilerleyen başlıklar altında ayrıca değerlendirilmiştir. Renklerin sıfat oluşu konusu dil bilgisi bakımından çalışmamızın ikinci bölümünde ayrıca işlenmiştir. Bu konuya kısaca değinmemizin nedeni anlamı etkileyen farklı sıfat gruplarının söz konusu oluşudur.

Burada ilave etmek isteriz ki Arapça yaklaşık altmış ülkede, geniş bir coğrafyada farklı kültürlere sahip yahut farklı kültürlerden etkilenen insanlar tarafından kullanılan bir dil olup pek çok lehçeye sahiptir. Bu lehçelerin her birinin kendine ait bir sözlüğü olmadığından birçok renk ifâde eden kelimenin tespiti imkansızdır. Yine Araplar tarafından kullanıldığı tespit edilmiş birtakım kelimelerin ise herhangi bir kaynakta yer almaması nedeniyle bilimsel çalışmalarda kullanılması zorlaşmaktadır.

1.2.3. Renk Dereceleri

Arap dilinde kullanılan temel ve ikincil renk adlarının ardından bu başlık altında herhangi bir rengi niteleyen yahut doğrudan rengin anlaşılmadığı ancak bu anlamda kullanılan veya birkaç rengin birden ifâde edildiği kelimeler ele alınmıştır.

1.2.3.1. Renklerin Yoğunluğu ve Netliği ile İlgili Kelimeler

Arapçada ara renk tonlarının ardından çalışmamızda ele almak istediğimiz bir diğer kelime grubu, bir renk adı olmaktan öte herhangi bir rengin sıfatı olarak kullanılan kelimelerdir. Örneklerini dilimizde de açık yeşil, toz pembe, uçuk mavi, koyu kırmızı vs. tamlamalarında görmekteyiz. Ancak dilimizde mevcut olan toz, uçuk gibi bazı sıfatlar belli renklerle beraber kullanılıp belli renkleri nitelerken açık, koyu gibi bazı sıfatlar tüm renkleri

niteleyebilmektedir. Arapçada ise çoğunlukla renklerin açık veya koyu hallerine doğrudan farklı bir isim verilirken kimi zaman /أسْوَد دجوجِيٌّ/ (esved decûciy), /أحْمَر قانِئٌ/ (ahmar ḳâniʾ) örneklerinde olduğu gibi ana renk adı ara renk adıyla beraber kullanılmakta, kimi zaman da açık, koyu, soluk, bulanık gibi kelimelerle birlikte sıfat tamlaması ile ifâde edilmektedir. Burada şunu söylemek gerekir ki bahsettiğimiz kelimeler renklere özgü sıfatlar olmayıp anlam ilişkisi bulunan diğer kelimeleri de betimleyebilmektedir. Açıkladığımız şekilde kullanılan sıfatları aşağıdaki gibi sırayla ele alabiliriz.

/فاتِح/ (fâtiḥ): Fiil kökü /فَتَحَ/ (feteḥa) olan kelime renklerle beraber kullanıldığında rengin açık ya da hafif olduğu anlaşılmaktadır. Açık mavi anlamındaki /أزْرَق فاتِح/ veaçık yeşil mânâsına gelen /أخْضَر فاتِح/ gibi tamlamalar bunun örneğidir. Bunun bir yere açık iken ışığın girişinin daha kolay olup mekandaki rengin daha açık bir tonda görülmesiyle ilişkili olduğu düşünülebilir. Sözlüklerde /غَامِق/ (ġâmiḳ) kelimesinin zıddı olduğu bilgisi de yer almaktadır. [471]

/قاتِم/ (ḳâtim): Kaynaklarda /قَاتِن/ şeklinde de geçen kelime geçmişte çok koyu olmayan bir siyah tonunun yanı sıra simsiyah anlamında; toz rengi ve kırmızı karışımı yahut kıpkırmızı anlamında kullanılmıştır. Günümüze gelindiğinde ise siyah ve kırmızı başta olmak üzere herhangi bir rengin koyusunu ifâde etmek için kullanılan bir sıfat haline gelmiştir. [472]

/غامِق/ (ġâmiḳ): "Siyaha dönük" anlamına gelen kelime /فاتِح/in zıddıdır. Herhangi bir renk için kullanılabilen sözcük koyu anlamına gelmektedir. Bazı kaynaklarda /قاتِم/, /فاتِح/ ve /غامِق/ kelimeleri arasında açıktan koyuya /غامق-قاتم-فاتح/ şeklinde bir sıralama yapıldığı da görülmektedir. [473]

Birtakım kelimeler ise doğrudan renklerle ilgili olmayıp herhangi bir görüntü yahut rengin hatta su, deniz gibi çeşitli nesnelerin rengindeki değişiklikler için sıfat niteliği taşımaktadırlar. Bunlara örnek olarak aşağıdaki kelimeleri verilebilir:

/أغْطَل/ (eġṭal): Sözcüğü kararmak, bulutlanmak anlamlarına gelmekte aynı zamanda bulanıklık, karışıklık mânâlarını da içermektedir. [474]

/عَكَر/: (ʿaker): Bulanık, karışık anlamlarına gelen sözcük /اعْتَكَر/ (iʿtekera) formunda fiil haliyle /اعتكر العَسْكَر: ordunun birbirine girip düzensiz hale gelmesi/, /اعتكر الرِيح: rüzgarın tozla karışık esip etrafı bulanık hale getirmesi/ örneklerinde olduğu gibi kullanılmaktadır.

---

[471] Ömer, "fṭḥ", 1665.

[472] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 90.; İbn Manẓûr, "ktm", 12/460.

[473] Ömer, "ġmk", 1643.

[474] İbn Manẓûr, "ġṭl", 11/497.

Yine gecenin iyice kararmasının da bu kelime ile ifâde edildiğine rastlanabilmektedir. Bu anlamda herhangi bir şeyin tortusu da /العَكَر/ (el-ʿaker) şeklinde ifâde edilmiştir.[475]

/مَغْسوم/ (maġsûm): Genelde siyah için kullanılan bu sıfat karışık, bulanık, net olmayan gibi mânâlara sahiptir. [476]

/باهِت/ (bâhit): Daha çok elbise, kumaş gibi nesneleri niteleyen bu sıfat soluk olma, rengin değişip canlılığını yitirmesi mânâsına gelmektedir. [477]

/شاحِب/ (şâḥib): Sözcük bir rengin özellikle cilt renginin iş, açlık, yolculuk, yorgunluk vs. nedenlerle soluk hale gelmesini bildiren bir sıfattır. Dilimizde benzi atmak, rengi atmak şeklinde fiil olarak yer almaktadır. Soluk mânâsından farklı olarak kana bulanmış kılıca da renginin değişmesi nedeniyle bu isim verilmiştir. [478]

/ناصِل/ (nâṣıl): Soluk, canlı görünmeyen renk anlamına gelen kelime /نَصَلَ/ ya da /تَنَصَّلَ/ şeklinde fiil formuyla da aynı anlamda kullanılmaktadır. [479]

/كَثِيف/ (keṯîf): Yoğun ve sıklığı nedeniyle daha koyu renk görünen anlamında bir sıfat olup genelde kara bulutları nitelemek için kullanılmaktadır. [480]

/أكْمَد/ (ekmed): Bu sıfat da yukarıda ele alınan /باهِت/, /ناصِل/ sıfatlarında olduğu gibi rengi herhangi bir nedenle solmuş, değişmiş, canlılığını kaybetmiş mânâsına gelmekte bazen de esmerliği ifâde etmektedir. [481]

/مُعْتِم/ (muʿtim): Kararmaktan türemiş bir sıfattır. Işık geçirmeyen mânâsının da mevcut oluşu ve bu durumun nesneyi olduğundan daha koyu göstermesi kelimenin bir sıfat olarak koyu anlamında kullanılmasına neden olmuştur. [482]

/شَفَّاف/ (şeffâf): Koyu anlamındaki /مُعْتِم/ kelimesinin zıddıdır diyebileceğimiz kelime dilimizde de şeffaf şeklinde yer almaktadır. Herhangi bir rengi değil ince bir dış yüzey nedeniyle ışığı geçirmeyi ve böylece içindekini belli etmeyi ve daha açık renk görünmeyi ifâde etmektedir. [483]

/كَدِرٌ/ (kedir): Siyaha kaçan bir bulanıklığı ifâde eden kelime isim ve /كدر, انكدر, تكدر.../ gibi fiil formlarıyla kullanılmaktadır. Fiziki bulanıklığın yanında hüzün veya yaşanan

---

[475] İbn Manẓûr, "ʿakr", 4/600.

[476] İbn Manẓûr, "ġsm", 12/437.

[477] Ömer, "bht", 243.

[478] İbn Manẓûr, "ṣḥb", 1/485.

[479] Ömer, "nṣl", 2224.

[480] Ömer, "kṯf", 1910.

[481] eṯ-Ṯaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 128.; İbn Manẓûr, "kmd", 3/380, 381.

[482] Ömer, "ʿatm", 1455.

[483] Ömer, "ṣff", 1218.

zorluklar neticesinde hayatın yolunda gitmeyişini de nitelemektedir. Örneğin /كَدِرَ المَاءُ/ ifâdesinde suyun berraklığını kaybettiği kastedilirken /كَدِرتْ حَيَاتُهُ/ cümlesinde Türkçe tabiriyle hayatın kararması ifâde edilmektedir.[484]

/زَهِيّ/ (zehiy): Görünüşü güzel olmak mânâsındaki /زُهِيَ/ fiilinden türetilen sıfat / الألوان الزَّهِيَّة/ örneğinde olduğu gibi renklerle beraber kullanıldığında sarı, pembe, yeşil, fosforlu renkler gibi canlı ve parlak renkler kastedilmektedir.[485]

1.2.3.2. Siyah Beyaz Karşıtlığı ile İlgili Kelimeler

Doğrudan bir rengi ifâde etmese de ışığın var ya da yok oluşu yahut az ya da çok oluşu ile ilgili olarak kullanılan bu kelimelere kaynaklarda renkler başlığı altında yer verilmiştir. Karanlık olma halini bildiren kelimeler siyah ana rengi altında, aydınlık, parlaklık mânâsına gelen kelimeler ise beyaz ana rengi altında işlenmiştir. Ancak bu çalışmada bizzat bir renk değil herhangi bir rengin ya da nesnenin sıfatı olabilecek bu kelimeleri ayrı bir başlıkta ele almayı tercih ettik. Şimdi ulaştığımız sözcükleri sırasıyla ele alalım;

/يَقَق-يَقِق/ (yeḳık-yeḳak): Tüm kaynaklarda beyazın bir tonu olarak ele alınan bu renk parlak, bembeyaz anlamlarında kullanılmaktadır. Örneğin /فِضَّة يقق/ tabirinde gümüşün parlak oluşu ifâde edilmiştir. Farklı bir biçimde /يَقِيقٌ/ (yaḳîḳ) şeklinde de kullanılmaktadır. [486]

/دُلَمِص-دُلامِص-دُمَلِص-دُمالص/ (dumâliş- dumeliş- dulâmiş- dulemiş): Rengi parlayan berrak mânâsına gelmektedir. [487]

/مُشْرِق/ (muşriḳ): Arap dilinde /شَرَق/ fiili güneş doğdu anlamına gelmektedir. /مُشْرِق/ kelimesi ise bu mânâdan yola çıkılarak türetilmiş aydınlık, parlak, güneşin ışığını yansıtan anlamında kullanılan bir sıfat olup renkleri ele alan kaynaklarda ele alınmıştır. [488]

/بَرَّاق/ (berrâḳ): Kelime mânâsı olarak çok parlak, aydınlık ve duru mânâlarına gelmektedir. Aynı rengin /أبْرَق/ (ebraḳ) şeklinde de kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda şimşek mânâsına gelen /البَرْق/ (el-berḳ) kelimesinin isimlendirilmesi de aynı şekilde ortaya çıkardığı ani parıltı ile ilişkilidir. [489]

/لامِعٌ/ (lâmiʿ): /لمع/ (parladı) fiilinden türeyen kelime parlak, parlayan anlamına gelir. Temizlik, saflık, berraklık, parlaklık anlamlarının genelinde olduğu gibi bu kelime de beyazın

---

[484] Ömer, "kdr", 1914.

[485] Ömer, "zhy", 1005.

[486] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 10.; eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 121.; İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ*, 2/107.

[487] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 11, 12.

[488] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 25.; İbn Manẓûr, şrḳ", 10/173.

[489] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 13.; eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.

alt tonları altında ele alınmıştır. Kelimenin /مُلَمَّع/ (mulemmaʿ) formu da kaynaklarda mevcuttur. [490]

/دَجُوجِي/ (decûciy): Koyu siyah, zifiri karanlık mânâsına gelen bu kelimenin /ليل دجوجي/ tabirinde olduğu gibi geceyi niteleyen bir sıfat olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yine aynı kelimenin /دَيْجور/ (deycûr) ve /دَيْجوج/ (deycûc) şeklinde kullanımları da mevcuttur. [491]

/غَيْهَب/ (ġayheb): Karanlık, ışık olmama hali anlamına gelen kelime genel olarak geceyi nitelemektedir. Aynı zamanda koyu renge sahip develer için de kullanıldığı kaynaklarda geçmektedir. /غَيْهَم/ (ġayhem) aynı anlamda kullanılan bir diğer sözcüktür. [492]

/أغْبَش/ (eġbeş): Çok karanlık yahut hafif aydınlanmış geceyi bildiren sözcüğün kullanımına örnek olarak /صَلِّ الفَجْر بِغَبَشٍ: Sabah namazını gece hava hafif aydınlanınca kıl./ cümlesi verilebilir. [493]

Doğrudan renk olarak kullanılmasa da konuyla ilgili kelimeleri çoğaltmak mümkündür. Örneğin /البُهْر/ (el-buhr) yâni aydınlık, parlaklık, /البَهِيم/ (el-behîm) yâni karanlık ve kapkaranlık ve tutuşmuş ateş rengi anlamına gelen /جَمْر/ (cemr) gibi kelimeler buna örnek olarak verilebilir.[494] Burada "Cemre düştü." ifâdesinin toprakta ilk sıcakların başlaması ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Bir diğer konuya geçmeden önce birkaç kelimeye daha değinmek istiyoruz. Şöyle ki Kur'ân-ı Kerîm'de renk bildirmemesine rağmen /ظُلُمات: karanlıklar/, /نُور: aydınlık, ışık/, / لَيْل و نَهار: gece ve gündüz/, /مُشْرِق: parlak/, /أضَاء: aydınlattı/ gibi dolaylı olarak renklerle ilişkisi bulunan sözcükler isim ve fiil formlarıyla renklerden çok daha fazla yer almaktadır. Bu kelimeler çoğunlukla Allah Teâlâ'nın yaratma gücüne bir örnek niteliğinde veya hidayet ve dalalet üzere oluşun bir vasfı olarak geçmektedir. Örneklendirecek olursak /ظُلُمات: karanlıklar/ kelimesi birçok ayette isim ve fiil şeklinde, kimi zaman yalnız kimi zaman da /نُور/ ve /أضَاء/ kelimelerinden biri ya da her ikisi eşdizimli olarak yer almıştır.[495] Bakara suresinde yer alan "فَلَمَّا اَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ"[496] ayeti bunun örneklerinden biridir.

---

[490] Ömer, "lmʿ", 2037.

[491] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*,65.; eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 126.; İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ*, 2/106.

[492] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 62.; İbn Manẓûr, "ġhb", 1/653.; İbn Manẓûr, "ġhm", 12/446.

[493] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.; İbn Manẓûr, "ġbş", 6/322.

[494] İbrâhîm, "bhr", 22.; İbrâhîm, "bhm", 23.; İbrâhîm, "cmr", 35.

[495] "Zulumât" için bkz. Bakara 2/17,19.; Bakara 2/19.; Mâide 5/16.; Enâm 6/1.; Enâm 6/39, 59, 63, 97, 122.; Rad 13/16.; İbrâhîm 14/1, 5.

[496] "Onların misali, bir ateş yakan insan gibidir. Ateş tam etrafını aydınlattığında Allah ışıklarını yok eder de onları karanlıklar içinde, hiçbir şeyi görmez bir halde bırakıverir" Bakara 2/17.

Karanlıkların zıddı olan ışığın ise iki kelime ile ifâde edildiği görülmektedir. Bunlardan ilki /نُور/ kelimesidir.[497] Ayetlerde ışık anlamına gelen kelimelerden ikincisi ise /أضَاء/ (eḍâe) fiilidir.[498] Bazen isim bazen de fiil şeklinde gerçek ve mecaz anlamda karşılaşılan kelime /نُور/ ile aynı anlamdadır.

1.2.3.3. İki Rengin Bir Arada Bulunuşunu İfade Eden Kelimeler

Dilimizdeki kırçıllı, benekli, ebruli gibi yalnız bir renk değil iki veya daha fazlasının bir arada bulunuşunu ifâde eden kelimeler Arap dilinde de mevcuttur. Bu sözcükler nesne üzerindeki renk adlarını teker teker zikretmek yerine doğrudan çeşitli renk çiftleri ya da gruplarının anlaşılmasını sağlamaktadır. Arap dilinde yer alan bu tür kelimeleri ele alacak olursak şöyle sıralayabiliriz:

/أمْلَح/ (emleḥ): Sözcük anlamı siyah beyaz kırçıllı olan kelime /كَبْش أمْلَح/ (kebşün emleḥ) örneğindeki gibi hayvan renklerini yahut saç ve sakaldaki kırçılı ifâde edebilmektedir.[499]

/مُلاحي/ (mulâḥiy): Kırçıllı anlamındaki /أمْلَح/ ile aynı köke sahip olan sözcük, siyah beyazın yanında kırmızı beyaz kırçıl için de kullanılmaktadır. Yine /عنب ملاحي: uzun ve beyaz bir üzüm türü/ ve /تين ملاحيٌّ: bir incir türü/ rengin farklı kullanımına örneklerdendir.[500]

/أشْهَب/ (eşheb): Siyah beyaz kırçıllı, kır mânâsına gelen bu renk adı, atı nitelemek için kullanılan kelimelerden biridir. Müennes formunda /شَهْباء/ ise parlak demir rengini ifâde etmektedir. Nitekim kılıç, zırh vb. kuşanmış ordu /كتيبة شَهْباء/ şeklinde nitelendirilmiştir.[501]

/آدَم/ (âdem) Siyah beyaz kırçıllı anlamına da gelen bu renk siyahın alt tonları başlığı altında ele alındığından burada tekrarlanmamıştır.[502]

/نَمِر/ (nemir): Adını /نَمِر/den alan bu renk dilimizde benzer desene sahip bir diğer hayvan, leopar ile ifâde edilmektedir. [503]

/أرْقَش/ (erḳaş): Siyahlık ve bulanıklık içeren bu renk siyah beyaz benekli yahut çizgili, alacalı anlamlarında kullanılmaktadır. [504]

---

[497] "Nûr" için bkz. Yûnus10/ 5.; Bakara 2/17, 257.; Mâide 5/16.; Tâlak 65/11.; Nûr 24/40.; Nûh 71/ 16.; Hac22/ 8.; Lokmân 31/20.; Enâm 6/1, 39, 59, 63, 97, 122.; Rad 13/16.; İbrâhîm 14/1, 5. vd.

[498] "Edâe" için bkz. Bakara 2/17, 20.; Nûr 24/35.; Yûnus 10/5.; Enbiyâ 21/48.; Kasas 28/71.

[499] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 121.; İbn Manẓûr, "mlḥ", 2/602.

[500] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 121.; İbn Manẓûr, "mlḥ", 2/602.

[501] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 35.; eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 121.

[502] Ayrıntılı bilgi için bkz. s. 59., dipnot 378.

[503] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.

[504] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.; İbn Manẓûr, "rḳş", 6/305.

/أَرْقَط/ (erḳat): Siyah üzerine beyaz benekli ya da tam tersini bildirmektedir. [505]

/أَرْبَد/ (erbed): Toz renginin koyusu anlamına gelen renk, genel olarak siyah zemin üzerine kırmızı ya da beyaz noktalı, alacalı mânâlarını ifâde etmektedir. [506]

/أَخْرَج/ (eḫrac): Siyahlı beyazlı, aklı karalı, küçük benekli, yarısı siyah yarısı beyaz yahut siyahı beyazından fazla olan anlamlarına gelmektedir. [507]

/أَبْقَع/ (ebḳaʿ): Diğer renklerde olduğu gibi alacalı, noktalı anlamına gelen /أَبْقَع/ aynı zamanda siyah beyaz ırkın karışımını da ifâde etmektedir.[508]

/أَبْلَق/ (ebleḳ): Siyah beyaz alacalı, nakışlı, desenli, sedef, gümüş gibi şeylerle süslenmiş nesneler için kullanılmaktadır.[509]

/أَشْكَل/ (eşkel): Özellikle hayvanların vücutlarında belli bölgelerdeki kırmızı beyaz, sarı siyah, siyah beyaz alacalılığı ifâde eder. Zaman zaman /شاكِل/ (şâkil) şeklinde de karşımıza çıkmaktadır.[510]

/أَكْلَف/ (eklef): Kırmızı ve siyahın aynı anda bir nesne ya da varlıkta bulunup bunların karmaşık oluşunu ifâde etmektedir.[511]

/أَدْغَم/ (edġam): Kelime anlamı iri beneklidir. Araplar sadece göğüs kısmı beyaz kalanı diğer renklerden biri olan atı bu renk ile nitelemişlerdir.[512]

/أَخْصَف/ (eḫṣaf): Aklı karalı yahut beyaz ve diğer renklerden birinin karışık halde bulunuşunu niteleyen bir kelimedir.[513]

/المَشِيج/ (el-meşîc): Her tür iki rengin karışımı için kullanılan bir kelimedir. /الشَريجان/ (eş-şerîcân) ve /الدَخْلَة/ (ed-daḫle) sözcükleri de benzer anlama sahiptir.[514]

/أَشْمَط/ (eşmaṭ): Herhangi iki rengin karışımı için kullanılabildiği bilgisi kaynaklarda yer almaktadır. Ancak genelde beyazın alt tonlarından biri olarak ele alınmasından anlaşılmaktadır ki daha çok siyah beyaz karışımı için söylenmektedir. Nitekim siyah beyaz kırçıllı saç için /شَعْر أَشْمَط/ denilmiştir. /شَمِيط/ ise aynı anlamda kullanılan bir diğer kelimedir.

---

[505] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.; İbn Manẓûr, "rḳṭ", 7/304.

[506] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.; İbn Manẓûr, "rbd", 3/170.

[507] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.; İbn Manẓûr, "ḫrc", 2/202, 203.

[508] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.; İbn Manẓûr, "bkʿ", 8/17.

[509] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.; İbn Manẓûr, blḳ", 10/25.

[510] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 128.; İbn Manẓûr, "şkl", 11/306-311.

[511] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.; İbn Manẓûr, "klf", 9/307.

[512] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.; İbn Manẓûr, "dġm", 12/202.

[513] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.; İbn Manẓûr, "ḫṣf", 9/73.

[514] İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ,* 2/109, 110.

Bu bağlamda gecenin siyahının ve gündüzün beyazının kendisinde birleşiyor oluşu nedeniyle sabaha da /شَمِيط/ denilmektedir.[515]

/حُور/ (ḥûr): /حَوَر/ kelimesinden türeyen kelime özellikle gözün beyazının bembeyaz siyahının ise simsiyah oluşunu betimlemektedir. Aynı zamanda doğrudan bembeyaz mânâsında kullanımları da mevcuttur. Örneğin Araplar Ensar'ın kadınlarını beyaz tenli oluşu ve beyaz kıyafetlerine leke bulaşmasından korkmaları nedeniyle /حَوارِيَّات/ diye isimlendirmişlerdir. Hz. İsâ ile beraber olan bir grup insana ise bu anlamın yanı sıra mânevî temizlikleri nedeniyle Havariler denilmiştir.[516] Bu anlamda beyazın alt tonlarından biri olarak daha önce ele alınan /حُوَّارِي/ kelimesi de aynı kökten türemiş bir başka kelimedir. [517]

Kur'ân-ı Kerîm'de birkaç ayette yer alan[518] bu kelime Türkçede de huri diye ifâde ettiğimiz varlıkların isimlendirilmesinde /حُور عِين/ şeklinde kullanılmıştır. Aslında onların gözlerinin bir sıfatı olan bu sözcük, sıklıkla bu şekilde kullanılmasından dolayı özel isim haline gelmiştir. "حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ"[519] şeklindeki Rahmân suresi 72. ayet de bunun bir örneğidir.

Kaynaklarda renkler konusuna dahil edilen birkaç farklı kelime ise "benli" mânâsına gelen /أَشْيِم/ (eşîm) ve /مَخِيل/ (meẖîl); yine "çilli" anlamındaki /أَنْمَش/ (enmeş) kelimeleridir. Söz konusu kelimeler /مَشِيم/ (meşîm), /مَشُوم/ (meşûm), /مَخُول/ (meẖûl) ve /مَخْيُول/ (meẖyûl) şeklinde de kullanılmaktadırlar. Bu lekelerin açık renk cilt üzerinde farklı bir renk olması nedeniyle renklere dahil edilmişlerdir.[520]

Bu başlık altında ele aldığımız kelimelerin hemen hemen tamamında bulunan ortak nokta söz konusu kelimelerin sadece bir renk bildirmediği ve sözlüklerde mâhiyetlerinin hayvanlar üzerinden açıklanmış olmasıdır. Örneğin bir atın, bir ineğin, bir yılanın rengi bu kelimelerle ifâde edilebilmektedir. Burada tekraren çerçevenin genişliği, çeşitliliğin fazla oluşu nedeniyle bu sözcüklerin anlam farklarını tam olarak tespit etmenin oldukça zor olduğunu tekrar vurgulamak isteriz.

1.2.4. Renklerin Birbiri Yerine Kullanılması

Kelimeleri türeten, kullanan ve mânâlarında değişiklikler yapan insanın yaşadığı bölge ve bu bölgelerdeki hâkim gelenekler, algılama biçimi, sosyal yaşantı ve çevre şartları bahsi

---

[515] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 121.; İbn Manẓûr, şmṭ", 10/335, 336.

[516] İbn Manẓûr, ḥvr", 4/219, 220.

[517] İbn Manẓûr, ḥvr", 4/219, 220.

[518] Vâkıa 56/22.; Duhân 44/54.; Tûr 52/20.; Rahmân 55/72. vd.

[519] "Otağlarına kapanmış hûriler var." Rahmân 55/72.

[520] İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ,* 2/111.

geçen müdahaleler üzerinde etkili olmaktadır. Arapçada bunun ilk adımını ilginç bir şekilde özellikle ana renklerin birbiri yerine sıkça kullanılmasında görüyoruz. Muhtemelen ara renklerde de söz konusu olan bu durumun tespiti çoğunlukla ana renklerde mümkün olmuştur.

Bizzat renklerin günümüzde dahi oldukça öznel oluşu, kimi zaman algılayana göre farklılıklar göstermesi, bir de kelimelerin uzun yıllar öncesine ait mânâ tespitleri ile birleşince konu daha da karmaşık hale gelmektedir. Öyle ki zamanında Arap toplumunda ister yeşil olsun ister kırmızı, toplu halde bulunan çoğu nesne yahut canlı, siyah renk ile ifâde edilmiştir.[521] Bunun örneklerini çalışmamızın önceki bölümlerinden vermek gerekirse yeşil ağaç topluluğuna siyah diyen Araplar, siyah yerine de yeşil demişlerdir. Buna örnek olarak ise koyu ten renginin yeşil renk ile ifâde edilmesi verilebilir.[522] Aynı durum kırmızı ve beyaz için de geçerlidir. Zira açık yâni beyaz ten rengi kırmızı ile ifâde edilmektedir. Beyaz tenli mânâsındaki /حُمَيْرَاء/ bunun bilinen örneklerindendir. Bir başka örnek ise beyaz yahut yeşil mânâsında mavinin kullanılmasıdır. Örnek vermek gerekirse Araplar dişlerin rengine de gözün yeşiline de mavi demişlerdir.[523] Bunun aksine mavi yerine yeşil ise gökyüzünü nitelerken kullanılmıştır.[524] Siyah yerine sarının kullanımı ise /جِمالَة صفر/ örneğinde görülmektedir. Müfessirlerin aktardığına göre bu tamlamada devenin renginin siyah olduğu kastedilmiştir.[525] el-Aʿşâ'nın (ö. 83/702) /تلك خَيْلي منه و تلك رُكابي هنَّ صُفْر أوْلادها كالزَبِيبِ/ Şunlar benim atlarım şunlar da üzengilerim. Onlar sapsarıdırlar yavruları da kuru üzüm taneleri gibidir./ beytinde de aynı mânâ söz konusudur.[526]

Çeşitli kaynaklarda bu örneklerin dışında siyah yerine yeşil yahut sarı,[527] sarı yerine kırmızı,[528] siyah yerine beyaz yahut beyaz yerine siyah,[529] son olarak kırmızı yerine pembe[530] renklerinin kullanıldığı bilgisi yer almaktadır. Bunun örneklerini daha önce geçtiği üzere iki siyah, iki beyaz, iki kırmızı gibi kullanımlarda görmek mümkündür. Altını nitelerken sarı yerine kırmızı diyen Araplar safranı da altınla beraber iki kırmızı diye anmışlardır.[531] Bu tip

---

[521] İbn Manẓûr, "svd", 3/224-231.; Ömer, "Elfâẓu'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye", 17, 18.

[522] Ayrıntılı bilgi için bkz. s. 45.

[523] Ömer, "Elfâẓu'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye", 17.

[524] Ömer, "Elfâẓu'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye", 18.

[525] el-Ḥafâcî, *Sîmyâ'iyyetü'l-elvân fî Kur'âni'l-Kerîm*, 50.

[526]İbn Manẓûr, "svd", 3/224-231.; Ömer, "Elfâẓu'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye", 17.

[527] Ömer, "Elfâẓu'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye", 9.

[528] Ömer, *el-Luġa ve'l-levn* , 42.

[529]İbn Manẓûr, "svd", 3/224-231.; İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122-129.; Halil, "Elfâẓu'l-elvân ve delâlâtuhâ ʿînde'l-ʿArab", 443.

[530]Halil, "Elfâẓu'l-elvân ve delâlâtuhâ ʿînde'l-ʿArab", 443.

[531] İbn Manẓûr, "ḥmr", 4/208-215.; Ömer, *el-Luġa ve'l-levn* , 42.

ifâdelerde toplumda nesnelerden yalnızca birinin belli bir renkle biliniyor yahut niteleniyor oluşunun iki nesnenin de aynı isimle anılması için yeterli olduğunu daha önce söylemiştik. Anlıyoruz ki Araplar için kimi zaman nesnelerin hakiki renklerinden ziyade toplumdaki yaygın çağrışımları daha geçerli ve kullanılabilir idi. Bazen de bu konuda ana rengin ara renkleri de kapsayacak biçimde ifâde edilişinin etkili olduğu söylenebilir. Şöyle ki turuncuya da sarıya da sarı denilmesi bazı renklerin birbiri yerine söylenmesine neden olmuştur. Bu durumun örneklerini çoğaltmak mümkündür. Ancak verilen örneklerin konunun anlaşılması için yeterli olduğu kanaatindeyiz.

Buraya kadar temel sözlüklerdeki mânâlar çerçevesinde Arapçada yer alan ana ve ara renkleri genel olarak inceledik. Renkler, özellikle de ara tonlar eklendiğinde çerçevesi oldukça geniş bir kelime grubunu teşkil etmektedir. Ancak biz çalışmamızın konusu gereği renk ifâde ettiği kaynaklarda sabit olan kelimelerle yetiniyor ve konunun anlaşılması bakımından bu kadarını yeterli buluyoruz.

Çalışmanın buraya kadar olan bölümüyle ilgili şunu söyleyebiliriz ki Arap dilinde renk ifâde eden kelimelerin oldukça fazla olmasına rağmen bu renklerin tanımlarından yola çıkılarak görüntüye yansımış hallerini tayin etmek oldukça zordur. Çünkü pek çok kelimenin açıklamasında aynı cümleler yer almakta ve bu sözcüklerin her biri arasındaki tonlama nüanslarını ayırt etmek mümkün olmamaktadır. Zira sadece belli hayvanlar ya da eşyalar için kullanılan renklere dair kaleme alınmış risalelerde dahi siyah beyaz karışımını ifâde eden pek çok kelime karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenledir ki özellikle ara tonları ele alırken kısa açıklamalar yaparak kelimelerin renk ile ilgisi bulunmayan mânâlarına yer vermemeyi tercih ettik.

1.3. Arap Kültüründe Renklerin Sembolik Mânâları

Hayatımızı çepeçevre kuşatan renkler çocuktan gence, yetişkinden yaşlıya kadar tüm yaş grupları için özel ve genel anlamlar ifâde etmektedir. Kişilerin etraflarında dolayısıyla zihinlerinde var olan pek çok rengin, onları fiziksel ve duygusal açıdan etkilediği de bilinen bir gerçektir. Bu nedenle renkler duygu, düşünce ve bilginin, anlatımında ve aktarımında sık sık yer alırlar. Şiir, hikâye, masal, roman gibi edebi türlerde çokça rastladığımız renkler dil ile ilgili, târihî, psikolojik, sosyolojik ve dînî yazıların da önemli bir parçasıdır. Aynı zamanda fiziğin de alanına giren ışık ve renkler, bilimsel incelemelerin de önemli konularından biridir. Bahsettiğimiz unsurların etkisine çalışmamızın konusu çerçevesinde örnek verecek olursak Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulü ile beraber cennet ve cehennem tasvirlerinde kullanılan renkler dînin etkisiyle anlam bakımından yeni bir boyut kazanmıştır. Birtakım renklerin dînî sembolik

mânâlar kazanmasında ise toplulukların sosyal ve siyâsî durumu etkili olmuştur. Örneğin Kâbe'nin örtüsünün rengi ile sembolleşmesi sürecine bakıldığında târihî seyri sırasında sosyal, dînî ve siyâsî gibi çeşitli nedenlerle zaman zaman değiştiği, Cahiliye döneminde süslü kumaşlar ve deriler kullanılırken, Hz. Peygamber döneminde Yemen'den gelen bir kumaş türü tercih edildiği görülür. Daha sonra Hz. Ömer ve Hz. Osman (ö.35/656) dönemlerinde ince beyaz keten, Ḥaccâc (ö.95/714) dönemine gelindiğinde ise dibâc denen nakışlı bir kumaş kullanılmış, Abbâsî halifesi Nâsır (ö.622/1225) ise Kâbe'yi yeşil bir örtüyle örtmüş, daha sonraki süreçte siyaha çevrilen örtü günümüzde de aynen kullanılmakta olup siyah renkli örtü Müslümanlar nezdinde sembolik bir anlam kazanmıştır.[532]

Renklerin kullanım alanındaki çeşitliliğin anlam bakımından da mevcut olduğunu söylemek doğru olacaktır. Nitekim bu kelimeler sözlü ve yazılı anlatımda gerçek ve mecaz pek çok mânâ ifâde etmektedir. Bilindiği üzere gerçek anlam dışındaki tüm mânâlar mecaz kapsamına girmektedir.[533] Bu bakımdan söz konusu kelimelerin temel anlamıyla renk dışındaki tüm mânâları mecaz anlamdır denilebilir. Burada değinilmesi gereken bir diğer husus ise sembol kavramı ile ilgilidir. Zira sembol, "Kendisinden başka bir realiteye dikkat çeken, bir şeyin yerine geçen veya onu tasvir eden bir nesne, bir fiil veya insanlar tarafından yapılmış herhangi bir işarettir."[534] şeklinde tanımlanmakta ve kelimelere gerçek anlam dışında bir mânâ yüklemesi bakımından mecazla ilişkilidir. Örneğin beyaz, kırmızı yahut farklı herhangi bir rengin toplumda belli bir nesne, duygu ya da olayı simgelemesi bu çerçevedeki kullanımların çeşitlenmesinde etkili olabilmektedir. Kısaca söz konusu mânâların her biri diğerinden bağımsız değil bilakis bağlantılıdır. Yâni gerçek anlamda kullanılan renkler zamanla mecaz anlamda kullanılabilir, yaygınlaşan mecâzî kullanımlar ise tüm toplumun vakıf olduğu sembolik anlamlar kazanabilir. Bu durum tüm toplumlarda olduğu gibi Arap toplumunda da söz konusudur. Arapçada eskiden bu yana kullanılagelen renkler çeşitli sosyal, siyâsî ve dînî sebeplerle yeni mânâlar kazanmıştır. Örneğin "beyaz" gerçek anlamda renk ifâde eden bir kelime iken belki de üzerindeki en küçük lekeyi dahi belli etmesinden dolayı temizlik kastedilerek mecaz anlamda kullanılmış, zamanla bu maddi temizlik mânevî açıdan suçsuzluğu da kapsamış ve "beyaz" kelimesi masumiyeti simgeler hale gelmiştir. Bunun örneklerini çoğaltmak mümkündür. Ancak konuyu özetlemek adına öncelikle Araplarda

---

[532] ʿIyâḍ Abdurrahmân Emîn ed-Dûrî, "Teʾvîlu'l-levn fi'l-Kurʾâni'l-kerîm ve'l-ḥadîṯi'n-nebeviyyi'ş-şerîf", *el-ʾAkademî*. 57 (2011), 84, 85.

[533] Faruk Gürbüz, "Mecaz Kapsamındaki Anlamlar ve Bu Anlamlar Arasındaki İnce Ayrıntılar", 200,201.

534 Galip Atasağun, "Sembol ve Sembolizm", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* . 7/7 (Ağustos 1997), 370.

renklerin kültürel mânâlarına değinip ardından yukarıdaki unsurların etkisini örnekleriyle açıklayalım:

Arap toplumunda beyaz renk; temizlik, saflık, barış, iffet gibi genel olarak olumlu mânâlarla beraber teslimiyet ve yaşlılığı da çağrıştırmaktadır.[535] Aynı zamanda İslami geleneğe ait ihram ve kefenin de rengi oluşu beyaz renge farklı bir değer katmıştır. Siyah ise Arapların gözünde daha çok olumsuz mânâlar barındıran bir renktir. Şöyle ki siyah deyince zihinlerde savaş, ölüm, zorluk, karanlık, korku ve sessizlik canlanmaktadır. Aynı zamanda bu rengin kâbus ve depresyon mânâlarına geldiği de kaynaklarda yer alır. Günlük dilde ve zaman zaman şiirlerde kullanılan "Kâbe'nin siyahı gibi" ya da "gözün siyahı gibi" benzetmeleri ise siyah hakkındaki olumlu algıya verebileceğimiz örneklerdendir.[536] Siyah ile beyazın karışımı olan gride ise hakikatindeki bulanıklık sembolik mânâsına da yansımış karışık, bulanık, net olmayan, puslu anlamlarında kullanılmıştır.[537] Anlam bakımından olumlu ve olumsuz iki uçta da anlaşılabilen renklerden en barizi ise kırmızıdır. Nitekim bu renk ölüm, kan, ateş, cehennem ve zulümle beraber güzellik, çekicilik, aşk, hareket ve utancı da ifâde edebilmektedir.[538] Bu bağlamda sarı da farklı mânâların anlaşılabildiği bir diğer renktir. Arapların söz ve yazılarında ışık, güneş, altın, mücevher, neşe, sevinç ve zihinsel faaliyetler açısından önemli konuları yansıttıkları sarı renk, farklı kullanımlar içerisinde endişe, üzüntü, kıskaçlık, ihanet, sonbahar ve ölüm anlamlarına da gelebilmektedir.[539] Sarıya yakın bir renk olan turuncu ise gün batımının simgesi olup daha çok romantizm ve çekiciliği ifâde etmek için kullanılmıştır.[540] Yeşil ise Arapların her zaman olumlu algıladığı, güzel bulduğu bir renktir. Nitekim onlar hayatı, hayrı, umudu, güzelliği, güvende oluşu, düzeni ve dengeli bir hayatı anlatırken yeşil rengi tercih etmişlerdir.[541] Genelde olumlu, nadiren de olsa olumsuz çağrışımları olan maviye gelindiğinde ise şunlar söylenebilir; Mavi suyun, denizlerin ve okyanusların rengi, gecenin ve temizliğin de simgesidir. Simgelediği nesnelerin mâhiyetinden

---

[535] el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve'ş-şeḳâfe ve'l-fenn*, 15.; el-Murâzeḳa, *el-Levn ve delâlâtuhû fi'l-Kurʾâni'l-kerîm*, 26,27.; Halil, "Elfâẓu'l-elvân ve delâlâtuhâ ʿînde'l-ʿArab", 443, 444.

[536] el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve'ş-şeḳâfe ve'l-fenn*, 16.; el-Murâzeḳa, el-Levn ve delâlâtuhû fi'l-Kurʾâni'l-kerîm, 26, 27.; Halil, "Elfâẓu'l-elvân ve delâlâtuhâ ʿînde'l-ʿArab", 444-447.

[537] el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve'ş-şeḳâfe ve'l-fenn*, 16.

[538]el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve'ş-şeḳâfe ve'l-fenn*, 13.; el-Murâzeḳa, el-Levn ve delâlâtuhû fi'l-Kurʾâni'l-kerîm, 26, 27.; Halil, "Elfâẓu'l-elvân ve delâlâtuhâ ʿînde'l-ʿArab", 447, 448.

[539] el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve'ş-şeḳâfe ve'l-fenn*, 14.; el-Murâzeḳa, el-Levn ve delâlâtuhû fi'l-Kurʾâni'l-kerîm, 26, 27.; Halil, "Elfâẓu'l-elvân ve delâlâtuhâ ʿînde'l-ʿArab", 450, 451.

[540] el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve'ş-şeḳâfe ve'l-fenn*, 15.

[541] el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve'ş-şeḳâfe ve'l-fenn*, 12.; Ḳâsım, *el-ʾİbdâʿ ve tezevvuḳu'l-cemâl,* 113.; Halil, "Elfâẓu'l-elvân ve delâlâtuhâ ʿînde'l-ʿArab", 449, 450.

olacak ki sonsuzluk ve sükûnet de bu renk ile nitelenmiştir. Ayrıca sabır, güven ve saygının sembolü olan mavi renk bazen hüzün, depresyon ve kayboluşu da temsil etmektedir.[542]

Yukarıda verdiğimiz mânâların toplum tarafından benimsenip kullanılır hale gelmesi daha önce pek çok yerde zikrettiğimiz siyaset, kültür, din, coğrafya gibi unsur nedeniyle uzun bir sürecin ardından gerçekleşmektedir. Her toplum kendisinden sonra gelen nesle bu mânâları miras bırakmakta ve dönemin olay ve faaliyetleri bu mânâlar üzerinde değişiklikler yaratmaktadır. Konuyu birkaç örnek eşliğinde biraz açmak gerekirse; Arap târihînde kırmızı Emevilerin, yeşil ve siyah ise Abbâsîlerin sembolü olmuştur.[543] Hz. Peygamber'in (s.a.v) üç sancağından siyah olanı amcası Hz. Abbas'a (ö. 32/653) vermiş olması bu durumun sebeplerinden biri olarak sayılabilir.[544] Ancak ilerleyen süreçte mezhebi tartışma ve ayrışmaların belirginleşmesi ve yeni İslami anlayışların ortaya çıkmasıyla birlikte kırmızı renk Şia'nın, yeşil daha çok tasavvuf ehlinin, siyah ise Selefi grupların simgesi haline gelmiştir.[545] Beyazı da dahil ettiğimizde bu renk grubunun sembolik etkisi günümüzde Arap devletlerinin bayraklarında dikkatimizi çeker. Nitekim Suudi Arabistan, Mısır, Fas, Kuveyt, Cezayir, Filistin gibi pek çok Arap devletinin bayrağında siyah, beyaz, yeşil ve kırmızı ortak renklerdir. Ulusal devletlerin kurulduğu süreçte bayraklarda özellikle bu renklerin seçilmiş olması ise rastgele bir durum olmayıp adeta bir Pan-Arabizm göstergesi olmuş, günümüzde de bu etkisini devam ettirmektedir.

Siyaset unsurunun ardından edebi ve kültürel etkinin görüldüğü bir başka örnek ise toplumsal kabuller ile ilgilidir. Örneğin sarı renk eski çağlarda Araplar için korkaklığın simgesi idi. Meselâ Ebû Cehîl'i (ö. 2/624) tedavi amacıyla kaba etini sarı safran sürmüş halde gören Utbe b. Rebîʿa (ö.2/624) onu korkaklık ve şımarıklıkla suçlayarak alay etmiştir.[546] Aynı zamanda kadını, güzelliği ve süsü sembolize eden renk Hz. Peygamber tarafından göze zevk veren bir renk olarak tanımlanmıştır.[547] O, sarı giyen ya da saçını bu renge boyayan kişilerde de bunu güzel bulurken,[548] vücuda sarı boya sürülmesini hiç hoş karşılamamış,[549] eşi vefat

---

[542]el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve'ş-şeḳâfe ve'l-fenn*, 13.; el-Murâzeḳa, el-Levn ve delâlâtuhû fi'l-Kurʾâni'l-kerîm, 26, 27.; Halil, "Elfâẓu'l-elvân ve delâlâtuhâ ʿinde'l-ʿArab", 448, 449.

[543]Gündüzöz, "Kur'an'da Renklerin Büyülü Gücü", 74.: el-Murâzeḳa, el-Levn ve delâlâtuhû fi'l-Kurʾâni'l-kerîm, 26, 27.

[544] Mazlum, "Rengin Kültürel Çağrışımları", 130.

[545] Ömer, *el-Luġa ve'l-levn* , 162, 163.

[546] Gündüzöz, "Kur'an'da Renklerin Büyülü Gücü", 76.

[547] Hüseyin Akyüz, "Hz. Peygamber'in Hadislerinde Renklerin Dili", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 41 (2014), 387.

[548] İbn Mâce, Libâs, 34.

eden kadınlardan da sarı giymemelerini istemiştir. Zira sarı elbise giyinmek süslü ve dikkat çekici görüneceğinden yas döneminde olan kimseler için uygun görülmemiştir.[550]

Çalışmanın ana renklerin mânâlarını açıkladığımız kısmında değindiğimiz gibi Arapçada /أبيضان: su ve buğday, su ve ekmek, iç yağı ve gençlik, iç yağı ve süt, iki şah damarı/, /أحمران: altın ve safran, içki ve et /, /أصفران: altın ve safran/ gibi tabirlerinin sıklıkla kullanılması da kültürel etkinin bir başka şekilde dile yansımasıdır. Nitekim aynı renkle nitelenen nesne çiftleri her zaman nitelendikleri renge sahip değildir. Meselâ hurma ve su örneğine bakıldığında görülmektedir ki "iki siyah" diye anılan nesnelerden biri çoğunlukla kahverengi, bazen siyah iken diğeri şeffaftır. Ancak Araplar bu örnekte olduğu gibi toplumda yaygın olan, birini söyleyince diğeri akla gelen bazı nesne çiftlerini aynı renk ile nitelemişlerdir. Yine benzer bir durum da renklerin birbiri yerine kullanılışında söz konusudur. Konuyu geçmiş başlıklarda ele almamız nedeniyle burada tekrar etmiyoruz.

Kültür ve geleneğin ortaya çıktığı davranışlar ve sembolik anlamlar deyince ilk aklımıza gelenlerden biri batıl inançlardır. Renklerin konu olduğu bu tür davranışlara birkaç örnek vermek gerekirse: Araplarda hıçkırık tutan çocuğun alnına kırmızı bir nokta konulursa hıçkırığın geçeceği inancı mevcuttur. Yine gelinin yanaklarına beş kırmızı daire çizildiği de bilinen eski geleneklerdendir. Kırmızı dairelerin her birinin ortasına da beyaz birer nokta konulur. Burada kırmızı renk onun hayasını simgelemektedir. Beş beyaz noktanın ise nazara karşı koruyucu güce sahip olduğuna inanılır. Ayrıca gelinin taktığı yüzükteki mavi taş da beyaz noktalarla aynı işleve sahiptir. Atların boynuna beyaz, çocukların üzerine siyah boncuk takmak da nazara karşı yapılan uygulamalar arasındadır.[551] Kaynaklarda yer alan bir başka örnekte ise evliya türbesi ziyaret eden kimse oradaki yeşil ip ile elini bağlarsa muradı gerçekleşecektir.[552] Cahiliye ve İslam dönemi için renklerin kullanımlarıyla ilgili söz ve davranış biçimindeki örnekleri çoğaltılabilir. Ancak biz bu kısımda aynı bilgiyi farklı cümlelerle tekrar ederek konuyu uzatmamak adına daha önce bahsetmediğimiz yeni ve farklı mânâları ele almayı tercih ettik.

Çalışmamızın renkleri semantik ve semiyotik açıdan pek çok farklı başlık altında ele alarak incelediğimiz birinci bölümünü burada sonlandırmadan evvel kısaca özetleyecek olursak şunları söyleyebiliriz: Renkler hayatımızın önemli parçalarından biri olup, doğal dillerde kelime olarak ifâdesini bulan, kullanıldığı yere göre mânâ bakımından değişiklikler

---

[549] el-Buḫârî, Umre, 10.

[550] Ebû Dâvud, Talak, 43, 46.

[551] Gül Özlem Sönmez, "Cahiliye Araplarında Büyü ve Kehanet", *II. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu* "*Cahiliye Dönemi",* ed. Feyza Betül Köse (Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2020), 583.

[552] el-Yâḳût, *Meʿâni'l-elvân fi'l-luġa ve's-şeḳâfe ve'l-fenn*, 65.

gösteren bir olgudur. Bu değişiklikler üzerinde bireysel ve toplumsal her türlü faaliyet etkili olabilmektedir. Durum Arap dilinde de böyledir. Renkler Araplar tarafından ana renkler çoğunlukta olmak üzere sıkça kullanılmış, şiirlerin önemli parçalarından biri olmuş, kimi zaman hüznü kimi zaman öfkeyi, kimi zaman hayat bulup yeniden doğuşu kimi zaman da dağdaki bir geyiğin tüylerini betimlemiştir. Nitelenen nesne ve olguların çeşitliliği mânâya da yansımış, gerçek ve mecaz anlamda, kinaye ve benzetmelerde kullanılmıştır. Bu doğrultuda temel ve modern, genel ve özel sözlükler dahilinde tespit ettiğimiz renk ifâde eden kelimelerin temel ve mecaz anlam üzerinden değerlendirilmesinin ardından çalışmayı tamamlamak ve anlam-şekil ilişkisini ortaya koymak üzere çalışmamızın ikinci bölümünde renkler gramer bakımından ele alınmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM
ARAPÇA DİLBİLGİSİ VE RENKLER

Kelimelerin dildeki tezahürlerinin bir yüzünü mânâ, diğer yüzünü ise sözlü ve yazılı ifâdelerdeki kullanım kuralları yâni dilbilgisi meydana getirir. Biz de bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünü mânâya ikinci bölümünü ise gramere ayırdık. Böylece Arap dilinde renkler konusu oldukça geniş bir çerçevede ele alınmıştır.

Renk sözcükleri genellikle sıfat yahut fiil, zaman zaman da isim formundadır. Söz konusu formların özel koşulları ve etkileri olması nedeniyle gramer açısından önemlidir. Zira renk hususunda gerek kelime bazında görülen değişiklikler gerek îrab değeri bakımından dilbilgisi alanında birçok yerde karşımıza çıkan renkler bu bakımdan araştırmaya değer bir sözcük türüdür. Çalışmamızda Arapça dilbilgisinin sözcük ve cümle bilgisi alanları yâni sarf ve nahiv başlıkları altında renkler konusu aşağıdaki gibi ele alınmıştır.

2.1. Renk kelimelerinin Morfolojik Yapısı

Arapça farklı tür ve formlarda, renk ifâde eden birçok kelimeye rastlamak mümkündür. Bunlardan bazısı Arapça bazısı yabancı kökenli kelimelerdir. Bu farklılığın etkisi sözcüklerin türetilmesi ve çekimlenmesi sırasında da görülmektedir. Bu anlamda Arap dilinde kelimeleri cümleden bağımsız, birer sözcük olması bakımından incelemek için başvurulan sarf ilmi çerçevesinde renk kelimelerini ele aldığımız bu başlıkta öncelikle kelimelerin türleri belirlenmiş ardından bu sınıflandırmaya göre yalın ve çekimli halleri değerlendirilmiştir. Ayrıca çoğunlukla sıfat olan renk adları ve bu sıfatların zaman zaman isme dönüşmesi farklı başlıklarda ele alınmıştır.

Burada şunu ilave etmek gerekir ki bu başlıkta her ne kadar dilbilgisel bir değerlendirme yapılmış olsa da aslında sözlük tabanlı bir incelemedir, denilebilir. Zira kelimelerin tespiti bu kaynaklarla mümkün olmuş, kelime bilgisinin genel konuları renk ifâde eden kelimelerle mukayese edilerek değerlendirilmiştir.

2.1.1. Kelime Türü Bakımından Renkler

Klasik Arapça dilbilgisi sistemi kelime türlerini isim, fiil ve harfler olmak üzere üç gruba ayırma üzerine kurulmuştur.[553] İsim, mânânın kendisinde olduğu ve herhangi bir zamânâ konu olmayan /رَجُلٌ/, /بَيْتٌ/ gibi sözcükler iken, fiiller isimlerin oluşlarından alınmış,

[553] Sîbeveyhi, *Kitâbu Sîbeveyhi*, 1/12; İbnu'l-Ḥâcib, *el-Kâfiyetu fi ʿilmi'ş-ṣarf ve'ş-şâfiyetu fi ʿilmi'ṭ-ṭaṣrîf ve'n-naḥv*, 11.

geçmiş, şimdi olan, gelecek yahut geçmişte öyle olup hala devam eden oluşları ifâde için kurulmuş /سَمِعَ/, /ذَهَبَ/ gibi kelimelerdir. Harfler ise bu ikisinin dışında kalıp ne isim ne de fiil olan /إلى/, /ب/ gibi sözcüklerdir.[554] Çalışmamızın konusunu teşkil eden renk kelimeleri ise renk isim ve fiilleri olmak üzere bunlardan ilk iki grubun kapsamına girmektedir. Bu doğrultuda sözcükler isim ve fiil başlıkları altında aşağıdaki gibi incelenmiştir.

2.1.1.1. Renk Adları ve Yapıları

Arapçada isimler /شجرة/, /باب/ gibi ilk konulduğu halde olup herhangi bir kelimeden türememiş câmid isimler ve başka bir kelimeden türemiş /مذهب/, /جامع/ gibi müştak isimler olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Yalın haldeki câmid isimler herhangi bir kâideye bağlı olmayıp tespiti kişiye bağlı iken yapım ekleriyle türetilmiş müştak isimler; mastarlar, sıfatlar, ismi zaman, ismi mekan, fâil ve mef'ûl gibi isim gruplarını kapsamaktadır.

Çalışmamızın konusu olan renk adlarına bu anlamda bakıldığında sözcüklerin tamamının müştak isim olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim daha önce zikrettiğimiz renk adlarının tamamı sıfat niteliğinde olup bir kısmı isimden bir kısmı da renk ifâde eden bir fiil kökünden yapılmıştır. Bu durumda söz konusu kelimeleri sarf çerçevesinde değerlendirmek adına fiil kökenli renk adları ve isim kökenli renk adları şeklinde iki kısımda ele almak konuyu daha anlaşılır kılacaktır.

2.1.1.1.1. Fiil Kökenli Renk Adları

Çekimli dillerden biri olan Arapçada, isimlerin büyük bir kısmı belli bir fiil kökünden türetilerek meydana gelmektedir. Yâni bir fiil kökünden isim, sıfat, zarf, fiilimsi, mastar gibi pek çok yeni sözcüğün meydana gelmesi mümkündür. Renk adlarında da durum aynı olup kelimelerin büyük çoğunluğu renk ifâde eden fiillere dayanmaktadır. Örneğin /أحمر/ rengi /حمر/[555] fiilinden; /أشقر/ rengi /شقر/[556] fiilinden türetilmiştir.

Burada şunu ilave etmek gerekir ki Arapça bir fiil köküne dayanan tek isim grubu sıfatlar olmayıp, söz konusu köklerden her biri için mevcut olan mastarlar da renk ifâde eden isimlerdir. Örneğin /السَوَادُ: siyahlık/, /البَيَاضَةُ: beyazlık/ gibi bir ismi nitelemek yerine doğrudan o rengin adı olan kelimeler mastar, /أسْوَدُ: siyah/, /أبْيَضُ: beyaz/ gibi herhangi bir nesneyi niteleyen kelimeler ise renk ifâde eden sıfatlardır.

---

[554] Sîbeveyhi, *Kitâbu Sîbeveyhi*, 1/12; İbnu'l-Ḥâcib, *el-Kâfiyetu fi ʿilmi'ş-ṣarf ve'ş-şâfiyetu fi ʿilmi'ṭ-ṭaṣrîf ve'n-naḥv*, 11.

[555] İbn Manẓûr, "ḥmr", 4/208-215.

[556] İbn Manẓûr, "şḳr", 4/421, 422.

Renk ifâde eden mastarlar denildiğinde mastar kelimesinden de anlaşıldığı üzere bir fiilin ismi olan bu kelimeler, yalın haldeki renk fiillerinden türetilen müştak isimlerdir. Söz konusu sözcükler tüm harfleri aslî olup çekimlendiğinde illet durumu dışında hiçbir harf düşme veya değişikliğine uğramayan mücerred fiillerin mastarları ve içerisinde fiilin kök harflerinden olmayan, fazladan bir, iki ya da üç harf bulunan mezîd fiillerin mastarları üzerinden değerlendirilebilir.[557] Sözlükler mücerred fiil mastarları bakımından tarandığında /فَعَلٌ/, /فَعْلٌ/, /فَعْلَةٌ/, /فُعْلَةٌ/, /فَعَالٌ/, /فُعُولٌ/, /فَعَالَة/, /فِعَالَةٌ/ ve /فِعَلَّةٌ/ olmak üzere toplam dokuz farklı vezinde renk ifâde eden mastar tespit edilmiştir. Bunların ekseriyeti /فُعْلَةٌ/ vezninde olup /الحُمْرَةُ/[558], /الصُفْرَةُ/[559], /الغُبْرَةُ/[560], /الأُدْمَةُ/[561], /الحُوَّةُ/[562], /الزُهْرَةُ/[563], /الزُرْقَةُ/[564], /القُمْرَةُ/[565] gibi sözcüklerdir. Bunun dışında /فَعَلٌ/ vezninde /اللَهَقُ/[566], /الحَلَكُ/[567], /الوَرَقُ/[568]; /فَعْلٌ/ vezninde /المَشْجُ/[569], /الفَقْعُ/[570], /النَضْرُ/[571], /الضَرْجُ/[572]; /فَعْلَةٌ/ vezninde /الفَحْمَةُ/[573], /الزَهْرَةُ/[574]; /فَعَالٌ/ vezninde /السَوَادُ/[575], /البَيَاضُ/[576]; /فُعُولٌ/ vezninde /القُنُوءُ/[577], /النُضُورُ/[578]; /فَعَالَة/ vezninde /البَيَاضَةُ/[579], /الصَرَاحَةُ/[580], /القَتَامَةُ/[581], /النَضَارَةُ/[582]; /فِعَالَةٌ/ vezninde /الهِجَانَةُ/[583] ve /فِعَلَّةٌ/ vezninde /الفِقْعَةُ/[584]

---

[557] Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Ḥamalâvî, *Şeze'l-ʿarfî fî fenni'ṣ-ṣarf,* takdim ve taʿlîḳ Muhammed b. Abdulmutî, derleyen Ebî'l-ʾEşbâl Ahmed b. Sâlim el-Mışrî (Kahire: Dâru'l-Kiyân, ts.), 61-73.

[558] İbn Manẓûr, "ḥmr", 4/208-215.

[559] İbn Manẓûr, "ṣfr", 4/460-465.

[560] İbn Manẓûr, "ġbr", 5/3,4.

[561] İbn Manẓûr, "ʾdm", 12/12.

[562] İbn Manẓûr, "ḥvy", 14/206.

[563] İbn Manẓûr, "zhr", 4/332, 333.

[564] İbn Manẓûr, "zrḳ", 10/138-140.

[565] İbn Manẓûr, "ḳmr", 5/113.

[566] İbn Manẓûr, "lhḳ", 10/328, 329.

[567] İbn Manẓûr, "ḥlk", 10/415.

[568] İbn Manẓûr, "vrḳ", 10/377.

[569] İbn Manẓûr, "mşc", 2/367.

[570] İbn Manẓûr, "fḳʿ", 8/255.

[571] İbn Manẓûr, "nḍr", 5/212.

[572] İbn Manẓûr, "ḍrc", 2/313, 314.

[573] İbn Manẓûr, "fḥm", 12/448.

[574] İbn Manẓûr, "zhr", 4/332, 333.

[575] İbn Manẓûr, "svd", 3/224, 231.

[576] İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122-129.

[577] İbn Manẓûr, "ḳnʾ", 1/134, 135.

[578] İbn Manẓûr, "nḍr", 5/212.

[579] İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122-129.

[580] İbn Manẓûr, "ṣrḥ", 2/509, 510.

sözcükleri diğer vezinlerdeki mastarlara verilebilecek örneklerdir. Renk bildiren mezîd fiil mastarları ise yine yukarıda yer alan sülâsî fiillerin farklı vezinlerde çekimlendiği fiillerin mastarlarıdır. Ayrıca diğerlerinden farklı olarak mezîd fiil mastarları /اسْوِيدَادٌ: siyahlaşma/[585], /انْزِرَاقٌ: mavileşme/[586] misallerinde olduğu gibi doğrudan renk adını değil renk ile ilgili bir fiilin adını bildirmektedir. Ayrıca bu tür mastarların vezinleri belli bir kaideye bağlı olup ilerleyen başlıklarda renk fiilleri ayrıntılı biçimde ele alındığından burada yer verilmemiştir.

Mastarlara kıyasla dilde çok daha fazla kullanılan bir diğer isim grubu ise yukarıda zikrettiğimiz sıfat formundaki renk adlarıdır. Bu sözcükler sarf bakımından incelendiğinde birçoğunun sıfatı müşebbehe formunda olduğu görülmektedir. Bu doğaldır. Zira sıfatı müşebbehe "Lâzım fiilden türemiş, devamlılık mânâsındaki sözcüklerdir."[587] şeklinde tanımlanan, herhangi bir nesne ya da canlının o anki yahut kalıcı durumunu bildiren sözcüklerdir. Sözcük için bir oluştan ziyade vaziyet bildirmeleri bakımından ismi fâile de benzetilmektedir.[588] Ki ismi fâil formunda renk sıfatlarına da sıklıkla rastlanır. Renk ifâde eden fiillerden yapılan kelimeler sözlüklerde incelendiğinde toplam yirmi iki farklı formda bulunabildikleri tespit edilmiştir. En sık kullanılandan en az karşılaşılana doğru bu kalıplar /أَفْعَلُ/, /فَاعِلٌ/, /فَعَلٌ/, /فَعْلٌ/, /مُفَعَّلٌ/, /فُعْلُولٌ/, /مُفْعَنْلِلٌ/, /فُعْلُلَانٌ/, /فَعِلٌ/, /فَعِيلٌ/, /فِعَالٌ/, /مُفْعَوْعِلٌ/, /فُعْلَانٌ/, /فَعْلُولٌ/, /فُعَّالِيٌّ/, /فَاعِلِيٌّ/, /إِفْعِيلٌ/, /مُفْعَالٌ/, /فَعْلَانِيٌّ/, /فَعَّلٌ/, /مُفْعَلِلٌّ/ şeklindedir. Bunlardan diğerlerine kıyasla çok daha fazla kullanılan kalıp /أَفْعَلُ/ veznidir. Ana renklerin tamamında kullanılan bu vezin eğitim öğretimde de konu açıklanırken tercih edilmektedir. Meselâ /أَسْوَدُ/[589], /أَبْيَضُ/[590], /أَحْمَرُ/[591], /أَخْضَرُ/[592], /أَصْفَرُ/[593], /أَزْرَقُ/[594], /آدَمُ/[595], /أَسْمَرُ/[596], /أَقْشَرُ/[597], /أَمْهَقُ/[598], /أَدْخَنُ/[599], /أَلْعَسُ/[600],

---

[581] İbn Manẓûr, "ḳtm", 12/460, 461.

[582] İbn Manẓûr, "nḍr", 5/212.

[583] İbn Manẓûr, "hcn", 13/432.

[584] İbn Manẓûr, "fḳʿ", 8/255.

[585] İbn Manẓûr, "svd", 3/224, 231.

[586] İbn Manẓûr, "zrḳ", 10/138-140.

[587] İbnu'l-Ḥâcib, *el-Kâfiyetu fî ʿilmi'ş-ṣarf ve'ş-şâfiyetu fî ʿilmi'ṭ-ṭaṣrîf ve'n-naḥv*, 41.

[588] Sîbeveyhi, *Kitâbu Sîbeveyhi,* 1/194.

[589] İbn Manẓûr, "svd", 3/224, 231.

[590] İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122-129.

[591] İbn Manẓûr, "ḥmr", 4/208-215.

[592] İbn Manẓûr, "ḫḍr", 4/243-249.

[593] İbn Manẓûr, "ṣfr", 4/460-465.

[594] İbn Manẓûr, "zrḳ", 10/138-140.

[595] İbn Manẓûr, "ʾdm", 12/12.

[596] İbn Manẓûr, "smr", 4/376.

/أعْفَرُ/[601], /أخْطَبُ/[602], /أظْمَى/[603], /أرْمَدُ/[604], /أغْثَرُ/[605], /أقْمَرُ/[606], /أبْلَجُ/[607] kelimeleri bu vezindeki sıfatlardan olup örnekleri çoğaltılabilir. Sıklıkla kullanılan /فَاعِلٌ/ vezninde ise /فَاحِمٌ/[608], /نَاضِرٌ/[609], /بَاقِلٌ/[610], /قَانِئٌ/[611], /حَانِئٌ/[612], /زَاهِرٌ/[613], /حَالِكٌ/[614], /عَاتِكٌ/[615], /قَاتِمٌ/[616], /نَاكِعٌ/[617] kelimeleri sayılabilir. Yukarıdaki iki kalıba kıyasla örneklerini daha az gördüğümüz vezinler ve bu kalıplardaki sıfatlar ise şu şekildedir; /فَعْلٌ/ kalıbında /نَضْرٌ/[618], /جَوْنٌ/[619], /غَضْبٌ/[620], /وَرْدٌ/[621], /غَضٌّ/[622] ve /بَضٌّ/[623]; /فَعَلٌ/ kalıbında /كَلَعٌ/[624], /زَنَجٌ/[625], /صَرَحٌ/[626], /لَهَقٌ/[627], /شَرَقٌ/[628] ve /صَافٌ/[629];

---

[597] İbn Manẓûr, “ḳṣr”, 5/94.

[598] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu’l-luġa ve esrâru’l-ʿArabiyye*, 121.

[599] Ömer, “dḫn”, 730.

[600] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu’l-luġa ve esrâru’l-ʿArabiyye*, 126.

[601] İbn Manẓûr,”ġfr”, 5/25.

[602] İbn Manẓûr, “ḫṭb”, 1/360- 362.

[603] İbn Manẓûr, “ẓmy”, 15/25.

[604] İbn Manẓûr, “rmd”, 3/185.

[605] İbn Manẓûr, “ġṣr”, 5/7.

[606] İbn Manẓûr, “ḳmr”, 5/113.

[607] en-Nemerî, *Kitâbu’l-Mulemmaʿ*, 19, 28.

[608] İbn Manẓûr, “fḥm”, 12/448.

[609] İbn Manẓûr, “nḍr”, 5/212.

[610] İbn Manẓûr, “bḳl”, 11/61.

[611] İbn Manẓûr, “ḳnʾ”, 1/134, 135.

[612] İbn Manẓûr, “ḥnʾ”, 1/61.

[613] İbn Manẓûr, “zhr”, 4/332, 333.

[614] İbn Manẓûr, “ḥlk”, 10/415.

[615] İbn Manẓûr, “ʿtk”, 10/463, 464.

[616] İbn Manẓûr, “ḳtm”, 12/460, 461.

[617] İbn Manẓûr, “nkʿ”, 8/363, 364.

[618] İbn Manẓûr, “nḍr”, 5/212.

[619] İbn Manẓûr, “cvn”, 13/101.

[620] en-Nemerî, *Kitâbu’l-Mulemmaʿ*, 86.

[621] İbn Manẓûr, “vrd”, 3/456.

[622] en-Nemerî, *Kitâbu’l-Mulemmaʿ*, 24.; 7/195, 196.

[623] en-Nemerî, *Kitâbu’l-Mulemmaʿ*, 24.; 7/195, 196.

[624] İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ*, 2/104.

[625] İbn Manẓûr, “znc”, 2/290, 291.

[626] İbn Manẓûr, “ṣrḥ”, 2/509, 510.

[627] İbn Manẓûr, “lhḳ”, 10/328, 329.

[628] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu’l-luġa ve esrâru’l-ʿArabiyye*, 128.

[629] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu’l-luġa ve esrâru’l-ʿArabiyye*, 121..

/مُفَعَّلٌ/ kalıbında /مُوَرَّدٌ/[630], /مُدَمًّى/[631] ve /مُضَرِّجٌ/[632]; /فُعْلُولٌ/ kalıbında /سُحْكُوكٌ/[633], /حُلْكُوكٌ/[634] ve /حُلْبُوبٌ/[635]; /مُفْعَنْلِلٌ/ kalıbında /مُحَلْنَكِكٌ/[636] ve /مُسْحَنْكِكٌ/[637]; /فُعْلُلَانٌ/ kalıbında /أُسْحُمَانٌ/[638] ve /دُحْمُسَانٌ/[639]; /فَعِلٌ/ kalıbında /لَهِقٌ/[640] ve /كَرِكٌ/[641]; /فَعِيلٌ/ kalıbında /غَرِيبٌ/[642] ve /مَشِيجٌ/[643]; /فِعَالٌ/ kalıbında /لِيَاحٌ/[644] ve /هِجَانٌ/[645]; /مُفْعَوْعِلٌ/ kalıbında /مُحَلَوْلِكٌ/[646]; /فُعْلَانٌ/ kalıbında /دُعْمَانٌ/[647]; /فَعْلُولٌ/ kalıbında /يَحْمُومٌ/[648]; /مُفْعَالٌّ/ kalıbında /بَاحِرِيٌّ/[651]; /فَاعِلِيٌّ/ kalıbında /حُوَّارِيٌّ/[650]; /فُعَالِيٌّ/ kalıbında /فُقَاعِيٌّ/[649]; /فُعَالِيٌّ/ kalıbında /مُدْهَامٌّ/[652]; /إفْعِيلٌ/ kalıbında /إضْرِيجٌ/[653]; /فَعْلَانِيٌّ/ kalıbında /بَحْرَانِيٌّ/[654]; /فَعَّلٌ/ kalıbında /نَصَّعٌ/[655]; /مُفْعَلِلٌّ/ kalıbında ise /مُدْلَهِمٌّ/[656] sıfatları yer almaktadır.

Yukarıdaki kelimelerin gerek kök gerek form bakımından çeşitliliğinden de anlaşıldığı üzere Arap dilinde fiil kökenli sıfatlar oldukça fazla olup bu tip kelimeler genel olarak daha eskilere dayanmaktadır. Günümüz sözlükleriyle birlikte temel sözlüklerde de yer alan bu

---

630 İbn Manẓûr, "vrd", 3/456.

631 eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 128..

632 İbn Manẓûr, "ḍrc", 2/313, 314.

633 en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 62.

634 en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 62.

635 en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 62.

636 en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 62.

637 en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 62.

638 İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ*, 2/105.

639 İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ*, 2/105.

640 İbn Manẓûr, "lhḳ", 10/328, 329.

641 en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 89.

642 eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 126.

643 İbn Manẓûr, "mṣc", 2/367.

644 eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 121.

645 İbn Manẓûr, "hcn", 13/432.

646 en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 62.

647 İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ*, 2/105.

648 İbn Manẓûr, "ḥmm", 12/158.

649 İbn Manẓûr, "fḳʿ", 8/255.

650 İbn Manẓûr, "ḥvy", 14/206.

651 en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 89.

652 İbn Manẓûr, "dhm", 12/209.

653 İbn Manẓûr, "ḍrc", 2/313, 314.

654 en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 89.

655 İbn Manẓûr, "nṣʿ", 8/335.

656 eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.

sözcüklerde, özellikle de ara ton adlarında somut bir nesneye dayanmaması nedeniyle mânâ zaman zaman belirsizdir ve kastedileni tespit etmek zor olabilmektedir.

2.1.1.1.2. İsim Kökenli Renk Adları

Arapçada bir takım renk sözcükleri bizzat nesnenin kendisinden yahut renginden yola çıkılarak türetilmiştir. Bu tür kelimelerin formları belli bir kaideye bağlı olmayıp türetildikleri isme bağlıdır. Bu sebeple sözcüklerin fiil kökenli sözcüklerde olduğu gibi bir araya getirilerek gruplandırılması zordur. Ancak kelimeler incelendiğinde bir kısmının câmid isimlerden bir kısmının ise Arapça fiil köküne sahip olan isimlerden türetildiği anlaşılmaktadır. Bunlardan ayrı olarak bir kısım kelimeler de yabancı kökenli olup ya doğrudan farklı bir dilden alındığı haliyle ya da farklı bir dilden alınan kelimeden yeni bir renk sıfatı türetilerek kullanılmaktadır.

Câmid isimlerden türetilen renk sözcükleri incelendiğinde bu isimlendirmede nesnelerin isimlerinin ifâde ettiği anlam değil bizzat sahip oldukları renklerin etkili olduğu anlaşılır. Somut nesnelere benzetme yoluyla türetilen bu kelimelere /رَصَاصِيٌّ: kurşûnî/[657], /ذَهَبِيٌّ: altın rengi/[658], /فِضِّيٌّ: gümüşî/[659], /لُؤْلُؤِيٌّ: sedef, inci rengi/[660], /حِنْطِيٌّ: buğday rengi/[661], /قَمْحِيٌّ: buğday rengi/[662], /زَيْتِيٌّ: yağ yeşili/[663], /زَيْتُونِيٌّ: zeytûnî/[664], /طِينِيٌّ: çamur rengi/[665], /تِبْنِيٌّ: saman rengi/[666], /تُرَابِيٌّ: toprak rengi/[667], /بُنِّيٌّ: kahverengi/[668], /عَسَلِيٌّ: bal rengi/[669], /سَمَاوِيٌّ: gök mavisi/[670], /شَمَّامِيٌّ: kavuniçi/[671], /مِشْمِشِيٌّ: kayısı rengi/[672] gibi renk adları örnek verilebilir. Görüldüğü üzere verilen renk adlarında türetildikleri nesnenin mânâsı değil rengi önemlidir.

---

[657] Ömer, “rṣṣ”, 900.

[658] Ömer, “ẕhb”, 824.

[659] Almaany, “gümüşî” (21.05.2021)

[660] Ömer, “lʾlʾ”, 1984.

[661] Ömer, “ḥnṭ”, 572.

[662] Ömer, “ḳmḥ”, 1856.

[663] Ömer, “zyt”, 1013.

[664] Ömer, “zytn”, 1013.

[665] Ömer, “ṭyn”, 1432.

[666] Ömer, “tbn”, 284.

[667] Ömer, “trb”, 288.

[668] Ömer, “bnn”, 250.

[669] Ömer, “ʿsl”, 1500.

[670] Ömer, “smv”, 1115.

[671] Almaany, “kavuniçi” (21.05.2021)

[672] Ömer, “mṣmṣ”, 2102.

Fas lehçesinde kullanılan /قَهْوِيٌّ: kahverengi/[673] sözcüğü de bu tür kullanımlara verilebilecek bir diğer örnektir.

Arapça fiil kökü mevcut olsa da aslında belli bir nesneden yola çıkılarak yapılan isimlendirmeler varlık isimlerinden türetilen renk adlarının bir diğer grubunu oluşturmaktadır. Bu kelimelerin fiil kökenli renk adlarını ele aldığımız bir önceki başlıkta yer almamasının nedeni /خَمْرِيٌّ: şarap kırmızısı/[674] örneğinde olduğu gibi renk adının fiil köküyle değil türetilen nesne ile ilgili oluşudur. Aynı durum siyahi kimse ile bağlantılı olarak türetilen /زَنْجِيٌّ/[675], kül kelimesinden türetilen /رَمَادِيٌّ/[676], gül sözcüğünden türetilen /وَرْدِيٌّ/[677] ve sürme sözcüğünden türetilen /كُحْلِيٌّ/[678] kelimeleri için de söz konusudur. Bu tür kelimeler çoğunlukla isimlendirildiği renge sahip bir canlı ya da nesne isminin sonuna şeddeli /ي/ ilavesiyle türetilir ve birçok formu bulunan fiil kökenli renk adlarından şekil bakımından da farklıdır. Bu durum câmid isimlerden türetilen renk adlarında da genellikle böyledir.

Birtakım renk adları da yabancı kökenli isimlerden türetilmiş yahut doğrudan diğer dilden alındığı haliyle kullanılmaya devam edilmiştir. Yukarıda ele alınan sözcüklerde olduğu gibi bu tür sözcükler de fiil kökenli renk adlarından şekilsel açıdan ayrılmaktadır. Genel olarak yabancı kökenli sözcüğe nispet "ي"si eklemek suretiyle meydana gelen sözcüklere /فُسْتُقِيٌّ: fıstık yeşili/, /زُمُرُّدِيٌّ: zümrüt yeşili/, /أَرْجُوَانِيٌّ: mor/, /فَيْرُوزِيٌّ: açık mavi/, /قُرْمُزِيٌّ: kırmızı/, /بَنَفْسَجِيٌّ: mor, lila/, /نِيلِيٌّ: koyu mavi/, /بُنْدُقِيٌّ: fındıkî/, /بُرْتُقَالِيٌّ: turuncu/, /لَيْمُونِيٌّ: limon sarısı/ ve /كَسْتَنَائِيٌّ: kestane rengi/ örnekleri verilebilir. Zira fıstık[679], erguvan[680], fîrûz[681], kırmızı[682] ve /بَنَفْسَج/[683] kelimeleri Farsça; zümrüt[684] ve limon[685] ise Sanskritçe kökenli kelimelerdir. Portugal yâni Portekiz özel adından türetilen /بُرْتُقَال/ (burtuḳâl)[686] sözcüğü de şeddeli /ي/ ilavesiyle

673 Stephan Procházka, "Color Terms", *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics* (Leiden: Brill, 2011), 4.

674 Ömer, "ḫmr", 696.

675 Ömer, "znc", 99.

676 Ömer, "rmd", 941.

677 Ömer, "vrd", 2424.

678 Ömer, "kḥl", 1912.

679 Doğan Özlük, *Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Kelimeler* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 2019), 93.

680 Özlük, *Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Kelimeler,* 102.

681 Özlük, *Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Kelimeler,* 93.

682 Procházka, "Color Terms", 3.

683 Procházka, "Color Terms", 3.

684 Özlük, *Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Kelimeler,* 39.

685 Vikipedi Özgür Ansiklopedi (Vikipedi), "Limon" (Erişim 27 Aralık 2021).

686 Vikipedi Özgür Ansiklopedi (Vikipedi), "Portakal" (Erişim 27 Aralık 2021).

birlikte turuncu mânâsında kullanılan yabancı kökenli bir diğer renk adıdır. Ayrıca /نِيلِيٌّ: koyu mavi/[687] Yunanlılar tarafından kullanılan "nehir vadisi" anlamındaki "nelios" sözcüğünden; /كَسْتَنَائِيٌّ/[688] ise Eski Yunan'da Teselya bölgesinde bir şehir olan Kastania isminden türetilmiştir. Fındık rengi mânâsındaki /بُنْدُقِيٌّ/[689] ise Antik Çağda Karadeniz'in adı olan "Pont Exinus" adından dönüşen "pontik" sözcüğünden meydana gelmiştir. Irak lehçesinde kullanılan /مُورِيٌّ: mor/ ve /قُلْقُلِيٌّ: gül rengi/ kelimeleri de yabancı kökenli kelimelere verilebilecek diğer örneklerdir.[690]

Yukarıda yabancı dillerden alınıp Arapça ekler ilave edilerek türetilen kelimeler ele alınmıştır. Ancak nadiren de olsa bu tür kelimelerin ekleme yapılmadan, farklı bir dilden alındığı haliyle kullanıldığı görülür. Örneğin Fransızca koyun yününün rengi olan "beige" sözcüğü Arapçada doğrudan /بِيجٌ/[691] şeklinde kullanılmaktadır. Yine Farsçadan alınan /لَازَوَرْدُ/[692] ve Suudi Arabistan ve Mısır lehçelerinde yer alan ve Farsça kökenli /بَمْبَة/ (bamba)[693] yâni pembe sözcüğü, aynı anlamda Tunus lehçesinde kullanılan "rōz"[694] yabancı kelimelerdendir.

Şunu da ilave etmek gerekir ki fiil kökenli renk sıfatları için mastar diye ifâde ettiğimiz renk isimleri, Türkçede turunculuk, morluk gibi olgu bildiren renk isimleri şeklinde ara renkler için de söz konusudur. Arapçada ise bu tür isimlere bakıldığında sözlüklerde yer almadığı ve kullanımının yaygın olmadığı anlaşılmaktadır. Zira bunun bir örneği olan /pembelik/[695] gibi kelimelere ancak internet sözlüklerinden ulaşılabilmektedir. Görüldüğü üzere Arap dilinde renk isimleri fiil ve isimlerden türetilebilmektedir. İsimden türetilen kelimelerde köken kimi zaman Arapça kimi zaman da yabancı isimler olabilmektedir. İsim ve fiil kökenli kelimelerin ayrıştığı temel nokta ise türetilen yeni renk adının formu olup, fiil kökenli renk adları farklı kalıplarda çekimlenirken isim kökenli olanlar genellikle /يّ/ eki almaktadır. Buraya kadar isim grubuna giren renk kelimeleri diğer kelime gruplarından ayrılan yönleriyle morfolojik açıdan ele alınmıştır. Bir sonraki başlıkta ise pek çok formda görülebilen renk fiilleri incelenmiştir.

---

[687] Eymen Fuâd Seyyid, "Nil", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul TDV Yayınları, 2007), 33/122-123.

[688] Vikipedi Özgür Ansiklopedi (Vikipedi), "Kestane" (Erişim 27 Aralık 2021).

[689] T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, "Fındığın Tarihçesi" (Erişim 27 Aralık 2021).

[690] Procházka, "Color Terms", 6.

[691] Vikipedi Özgür Ansiklopedi (Vikipedi), "Bej" (Erişim 27 Aralık 2021).

[692] Özlük, *Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Kelimeler,* 16.

[693] Procházka, "Color Terms", 5.; Özlük, *Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Kelimeler,* 105.

[694] Procházka, "Color Terms", 5.

[695] Almaany, "pembelik", (erişim 14/06/2022)

2.1.1.2. Renk Fiilleri ve Fiil Çatıları

Arapçada renk adlarının büyük kısmının bir fiil köküne dayandığı daha önceki başlıklarda zikredilmişti. Bunula birlikte renk kelimelerinden bağımsız olarak kök harflerinden oluşan Arapça fiillerden, yapım vezinlerine dönüştürmek suretiyle pek çok fiil türetmek de mümkündür. Dolayısıyla üç ya da dört harften oluşan herhangi bir kökten farklı forma sahip birçok fiil yapılabilmekte, bunlardan bir kısmı kullanılırken bir kısmı kullanılmamaktadır. Bu durumda da ortaya çıkan fiillerin çeşitli açılardan incelenerek sınıflandırılması gerekli hale gelir. Renk fiillerinde de durum aynı şekildedir. Biz de çalışmamızın bu bölümünde renk fiillerini sarf çerçevesinde şekilsel açıdan, cümleden bağımsız ve sözcük olması bakımından aşağıdaki gibi değerlendirdik.

Arap dilinde fiiller, sarf başlığı altında türetiliş biçimleri ve çatıları, çeşitli zaman kipleri ile çekimlendiğinde kendisinde meydana gelen değişikliklere, kök harflerinin zamânâ ve zamirlere bağlı olarak çekimlenmesi sırasında uğradığı genel kaideye aykırı ses değişmelerine göre halleri, mastarlar ve fiillerden türeyen çeşitli isim grupları gibi açılardan ele alınmaktadır. Ancak renk fiillerini ele alırken detaylı bir sarf incelemesi yapmak yerine konunun ayırıcı ve dikkat çeken yönlerini vurgulamak yeterli olacaktır.

Arap dilinde /سَودَ/, /خَضرَ/, /زَرَقَ/ gibi sülâsî mücerred; /قَتَمَ/, /بايض/, /اسودَّ/, /احمارَّ/, /نَضَّرَ/, /اخْتُضِرَ/, /انْزَرَقَ/ gibi mezîd pek çok fiil temel ve mecaz anlamlarıyla sıklıkla kullanılmaktadır. Sözcüklere bakıldığında geçişli ve geçişsiz, etken ve edilgen, dönüşlü, işteş gibi şekilsel açıdan farklı çatı ve kalıplarda fiiller görülmektedir. Meselâ geçişli /زَرَقَ/ fiili /انْزَرَقَ/ şeklinde geçişsiz hale gelmiş, etken olan /خَضرَ/ fiili ise edilgen /أُخْتُضِرَ/ fiiline dönüşmüştür. Aynı durum rengi kırmızı oldu-kızardı, rengi beyaz oldu, ağartıldı örneklerindeki gibi dilimizde de mevcuttur. Kısaca verilen örneklerin ardından, konu söz konusu fiil çatıları ve yapıları üzerinden incelenerek elde edilen renk fiilleri şöyle değerlendirilebilir.

Arapça dilbilgisinde geçişsiz fiilleri ifâde etmek üzere lâzım terimi kullanılmaktadır. Bu fiil türü /ذَهَبَ/ ve /قَامَ/ fiillerinde olduğu gibi mânâsı sadece fiili gerçekleştiren şey ile kısıtlı olup, üzerinde etkili olduğu bir başka şeye ihtiyacı olmayan fiildir."[696] şeklinde tanımlanmıştır. Müteaddî ise geçişliliği ifâde eden bir terim olup lâzımın aksine "Mânâsının etki edeceği iki şeye ihtiyacı olan fiildir ki bunlardan birine fâil diğerine ise mef'ûl denir."[697]

---

[696] Alâeddîn Ali el-Kuşcî, *ʿUnḳûdu'z-zevâhir fi'ş-şarf*, thk. Ahmed ʿAfîfî (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1421/2001), 350.

[697] el-Kuşcî, ʿUnḳûdu'z-zevâhir fi'ş-şarf, 350.

şeklinde tanımlanmaktadır. Basitçe ifâde etmek gerekirse lâzım fiil özne ile kısıtlı olup nesne almayan, müteaddî ise özne ile beraber nesne de alabilen fiildir, denilebilir. Yâni müteaddî fiil olan bir cümlede fâil işi yapan iken lâzım fiil olan bir cümlede fâil yapan değil olandır. Müteaddî fiiller fiiline göre bir, iki yahut daha fazla nesne alması bakımından kendi içinde gruplandırılmıştır.[698] Örneğin /جَلَسَ الرجلُ./ cümlesinde oturdu fiili nesneye ihtiyaç duymadığından lazımdır. Ancak /أَكَلَ الكلبُ اللحمَ./ cümlesinde yedi fiili hem özne hem de nesne almış müteaddî bir fiildir. Kadın oğluna su içirdi mânâsına gelen /أَشْرَبَتْ المرأةُ ابنَها الماءَ./ örneğinde ise içirdi fiili oğul ve su olmak üzere iki nesne birden almıştır. Bunlara ilaveten /نَظَرَ إلى الحديقة/ ve /ذهب إلى المدرسة/ örneklerinde olduğu gibi harfi cer ile nesne alan fiillerin de lâzım kabul edildiğini söylemek gerekir.[699]

Fiillerin çeşitli formlarda çekimlenebildiği Arap dilinde sülâsî bir fiilin lâzım veya müteaddî oluşunu belirleyen belli bir kaide yokken sülâsîden yapılmış mezîd fiillerde kural esastır. Kural esas olmasına rağmen istisnalar olmakla beraber kimi kalıplar kendiliğinden lâzım kimileri ise müteaddîdir. Örneğin /تَفْعِيل/ ve /إِفْعَال/ kalıpları kendiliğinden müteaddîdir.[700] İşin karşılıklı yapıldığını bildiren /مُفَاعَلَة/ kalıbı da keza bir ya da daha fazla nesne alabilir.[701] Yine /اسْتَغْفِرُ الله/ örneğinde görüldüğü üzere /اسْتِفْعال/ kalıbı da müteaddî fiiller arasındadır.[702] Söz konusu kalıplar müteaddî kalıpları olarak tasnif edilmekle birlikte nadiren de olsa lâzım kullanımları bulunmaktadır.

Nesne kabul etmeyen vezinlerin çoğu /تَفَعُّل/, /انْفِعال/, /افْتِعال/, /افْعِلال/ ve /افْعِيلَال/, /افْعِنْلَال/ kalıplarında görüldüğü üzere dönüşlü, fâilin aynı zamanda fiilden etkilendiği fiillerdir.[703] Bir başka dönüşlü fiil masdarı olan /تَفَاعُل/ kalıbından arıca söz etmek gerekir ki bu kalıp /مُفَاعَلة/ nin dönüşlü hali olup türetildiği /فَاعَل/ veznindeki fiil yalnız bir nesne alıyor idiyse lazım olur ve nesne almaz. İki nesne alıyor idiyse de yalnız bir nesne alır hale gelir.[704] Ancak tekrar etmek gerekir ki dilde kesin kaideler koymak mümkün olmayıp istisnalar her daim mevcuttur.

Renk fiillerine bakıldığında /فعَل/, /فعِل/, /فعُل/, /أَفْعَلَ/, /فَعَّلَ/, /فَاعَل/, /اِنْفَعَلَ/, /اِفْتَعَلَ/, /تَفَعَّلَ/, /اِفْعَلَّ/, /اِفْعَالَّ/, /تَفَوْعَلَ/ gibi hem lâzım hem de müteaddî hemen hemen tüm vezinlerde fiil çekimlerine rastlanabilmektedir. Örneğin /حَمِرَ: kırmızı oldu/, /انْحَمَرَ: kızardı/, /حَمَّرَ: kırmızıya boyadı, kızarttı/ fiillerinde görüldüğü üzere fiillerin farklı şekillerde çeşitlenmesinde nesne

[698] Muvaffakuddîn, *Şerḥu'l-mufaṣṣal,* 7/62.

[699] Muvaffakuddîn, *Şerḥu'l-mufaṣṣal,* 7/63.

[700] Muvaffakuddîn, *Şerḥu'l-mufaṣṣal,* 7/64, 65.; el-Kuşcî, ʿUnḳûdu'z-zevâhir fi'ṣ-ṣarf, 352-354.

[701] el-Kuşcî, ʿUnḳûdu'z-zevâhir fi'ṣ-ṣarf, 352-354.

[702] el-Kuşcî, ʿUnḳûdu'z-zevâhir fi'ṣ-ṣarf, 352-354.

[703] el-Kuşcî, ʿUnḳûdu'z-zevâhir fi'ṣ-ṣarf, 352-354.

[704] el-Kuşcî, ʿUnḳûdu'z-zevâhir fi'ṣ-ṣarf, 352-354.

alan bir fiilin daha sonra nesne almaması yahut almazken alır hale gelişi önemlidir. Sülâsî mücerred fiillerde geçişli ve geçişsiz fiiller için genel bir kuralın olmadığı daha önce söylenmişti. Renk fiillerinde de durum böyle görünse de bu fiillerin büyük çoğunluğunun lâzım fiil olduğunu söylemek mümkündür. Zira bu kelimelerde mânâ çoğunlukla rengi beyaz oldu, siyah oldu şeklinde olup fiilin doğrudan özne üzerinde etkili olduğu sözcüklerdir. Örneğin /زَرِقَ/[705], /قَتَمَ/[706] fiilleri sülâsî mücerred fiiller olup lâzım fiillerdir. Ancak /زَهِرَ: rengi beyaz oldu, rengini beyaz yaptı/[707] ve /قَنَأَ: rengi kırmızı oldu, rengini kırmızı yaptı/[708] örneklerindeki gibi kelime hem renge sahip oluş hem de o renge dönüştürme mânâsı taşıyabilir. Bu durumda lâzım gibi görünen fiiller nesne alabilmektedir.

Mezîd fiillere gelindiğinde az sayıda müteaddî vezin görülse de durum sülasî fiillerle benzer şekilde olup vezinlerin büyük kısmı lâzımdır. Bunun renk isim ve fiillerinin mânâ bakımından tabiatı ile ilgili olduğu düşünülebilir. Zira renk fiilleri çoğunlukla bir canlı ya da nesnenin bir şeye renk verişini değil bizzat kendisinin bir renge sahip oluşunu bildirmektedir. Örneğin /انحمر: kırmızılaştı/[709], /انزرق: mavileşti/[710] gibi fiiller /انفعال/ kalıbında olup nesne almazlar. Yine /اختضر: yeşil olmak, yeşermek/[711], /ازدهر: güzel ve beyaz olmak/[712] fiilleri lâzım bir vezin olan /افتعال/ kalıbında karşımıza çıkan örneklerden bazılarıdır. Nesne kabul etmeyen fiillerden bir diğeri de /تَفَعُّل/ vezninde /تَّضَرَّجَ/[713] sözcüğüdür. Renk fiillerinde sıklıkla kullanılan /افْعِلَّال/ ve /افْعِيلَّال/ kalıpları için ise /اصْفَرَّ/[714], /ابْيَضَّ/[715], /اسْوَادَّ/[716] gibi fiiller örnek verilebilir.

Müteaddî ve mezîd vezinlerdeki renk fiilleri ise /إِفْعَال/, /تَفْعِيل/ ve /مُفَاعَلة/ olmak üzere üç kalıptadır. Siyaha boyadı, siyahlaştırdı mânâsına gelen /سَوَّدَ/ gibi fiilin etkisinin bir başka nesne üzerinde görüldüğü /أَبَاضَ: beyaza döndürdü, beyazlattı, beyazlaştırdı/[717], /أَرْمَدَ: gri

[705] İbn Manẓûr, “zrḳ”, 10/138-140.

[706] İbn Manẓûr, “ḳtm”, 12/460, 461.

[707] İbn Manẓûr, “zhr”, 4/332, 333.

[708] İbn Manẓûr, “ḳnʾ”, 1/134, 135.

[709] İbn Manẓûr, “ḥmr”, 4/208-215.

[710] İbn Manẓûr, “zrḳ”, 10/138-140.

[711] İbn Manẓûr, “ḫḍr”, 4/243-249.

[712] İbn Manẓûr, “zhr”, 4/332, 333.

[713] İbn Manẓûr, “ḍrc”, 2/313, 314.

[714] İbn Manẓûr, “ṣfr”, 4/460-465.

[715] İbn Manẓûr, “byḍ”, 7/122-129.

[716] İbn Manẓûr, “svd”, 3/224, 231.

[717] İbn Manẓûr, “byḍ”, 7/122-129.

yaptı/[718] gibi kelimeler /إِفْعَال/ vezni, /وَرَّدَ: pembe yaptı/[719], /هَجَّنَ: bembeyaz yaptı/[720] fiilleri /تَفْعِيل/ vezni ve /سَاوَدَ: siyahlaştırdı/[721], /بَايَضَ: beyazlattı/[722] sözcükleri de /مُفَاعَلَة/ vezni için misal gösterilebilir.

Arapçada fiillerin edilgen çatıda kullanılması sözcüklerin nesne almaz hale gelmeleri için bir diğer yoldur. Nitekim malûm yâni etken çatı: "Özneye istinaden kurulan fiil çatısı"; meçhul yâni edilgen çatı ise: "Mef'ûle yâni nesneye istinaden kurulan fiil çatısıdır" şeklinde açıklanmıştır.[723] Bu durumda özne ortadan kalkıp fiil nesne üzerinde gerçekleştiğinden, nesne /نَائِبُ الفَاعِلِ/ (nâibu'l-fâʿil) adını alır.[724] Böylece fiil farklı bir nesneye ihtiyaç duymaz. Örneğin /كَسَرَ عليٌّ الكأسَ/ cümlesinde Ali kırma eylemini gerçekleştiren özne iken /كُسِرَ الكَأسُ/ cümlesinde bardak kırılma eyleminin kendisi üzerinde gerçekleştiği nâibu fâil olmuştur. Bunun renk fiillerinde elde ettiğimiz tek örneği ise genç yaşta vefat etmek anlamına gelen /اخْتُضِرَ/[725] fiilidir. Dolaylı olarak yeşille ilişkili olan kelime /افْتَعَلَ/ vezninde olup, edilgen çatıda kullanılmaktadır.

Elde edilen fiillerin farklı formlarda şekillenmesinde etkili olan fiil-özne-nesne ilişkisi yukarıdaki gibi açıklandıktan sonra bu sözcüklerle ilgili şöyle bir genel değerlendirme yapılabilir; Sülâsî mücerred fiillerin /فَعَلَ/, /فَعِلَ/ ve /فَعُلَ/ şeklindeki tüm formlarında renk ifâde eden fiil mevcuttur. Meselâ /سَادَ/[726], /زَرَقَ/[727], /مَشَجَ/[728], /ضَرَجَ/[729], /لَهَقَ/[730], /حَلَكَ/[731], /نَضَرَ/[732], /نَصَعَ/[733], /زَهَرَ/[734], /غَرَّ/[735], /قَتَمَ/[736] ve /حَمَّ/[737] fiilleri /فَعَلَ/ kalıbına örnek olarak verilebilir. Yine

[718] İbn Manẓûr, "rmd", 3/185.

[719] İbn Manẓûr, "vrd", 3/456.

[720] İbn Manẓûr, "hcn", 13/432.

[721] İbn Manẓûr, "svd", 3/224, 231.

[722] İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122-129.

[723] el-Kuşcî, ʿUnḳûdu'z-zevâhir fi'ṣ-ṣarf, 335.

[724] Abduh er-Râciḥî, *eṭ-Ṭaṭbîḳu'n-naḥvî* (İskenderiye: Dâru'l-Maʿrifeti'l-Câmiʿiyye, 1998), 182-185.

[725] İbn Manẓûr, "ḫḍr", 4/243-249.

[726] İbn Manẓûr, "svd", 3/224, 231.

[727] İbn Manẓûr, "zrḳ", 10/138-140.

[728] İbn Manẓûr, "mşc", 2/367.

[729] İbn Manẓûr, "ḍrc", 2/313, 314.

[730] İbn Manẓûr, "lhḳ", 10/328, 329.

[731] İbn Manẓûr, "ḥlk", 10/415.

[732] İbn Manẓûr, "nḍr", 5/212.

[733] İbn Manẓûr, "nṣʿ", 8/335.

[734] İbn Manẓûr, "zhr", 4/332, 333.

[735] İbn Manẓûr, "ġrr", 5/14.

[736] İbn Manẓûr, "ḳtm", 12/460, 461.

/سَوِدَ/[738], /زَرِقَ/[739], /صَدِئَ/[740], /خَطِبَ/[741], /لَهِقَ/[742], /حَلِكَ/[743], /قَمِرَ/[744], /حَوِرَ/[745], /سَمِرَ/[746], /حَوِيَ/[747], /دَهِمَ/[748], /دَلِمَ/[749], /زَهِرَ/[750], /غَبِرَ/[751], /شَقِرَ/[752], /قَنِأَ/[753] fiilleri ise /فَعِلَ/ kalıbındaki fiillerdendir. Son olarak bu kalıpta nadiren de olsa kullanımına rastlanan /صَرُحَ/[754] ve /سَمُرَ/[755] fiilleri /فَعُلَ/ vezninde olup sülâsî mücerred fiillerdir. Örneklerde de görüldüğü üzere birçok fiilin iki ya da her üç formu da mevcut iken renk mânâsı için tercih edilip yaygınlaşan kalıplar bunlardan bir ya da ikisi olmuştur. Meselâ /دَهَمَ/ fiili hem /دَهَمَ/ hem de /دَهِمَ/ şeklinde sözlüklerde yer almaktadır. Ancak yalnız /دَهِمَ/ formu bir renge bürünmeyi ifâde etmektedir.[756] Burada şunu da ilave etmek gerekir ki yukarıdaki fiillere genel olarak bakıldığında diğerlerine göre /فَعِلَ/ vezninin daha sık kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu kalıp için kaynaklarda "Renkler ve kusurları ifâde etmede kullanılan vezindir."[757] açıklaması yer alır.

Mezîd fiillere geçtiğimizde sözlüklerde /إِفْعَال/, /تَفْعِيل/, /مُفَاعَلَة/, /افتعال/, /انفعال/, /تَفَعُّل/, /افْعِلَّال/, ve /افْعِيلَّال/ olmak üzere toplam sekiz vezinde türetilmiş renk fiiline rastlanmıştır. Bunlardan /أَبَاضَ/[758], /أَصْدَأَ/[759], /أَقْمَرَ/[760], /أَنْضَرَ/[761], /آدَمَ/[762], /أَفْحَمَ/[763], /أَهْجَنَ/[764], /أَصْحَمَ/[765], /أَسْحَمَ/[766],

---

[737] İbn Manẓûr, "ḥmm", 12/158.

[738] İbn Manẓûr, "svd", 3/224, 231.

[739] İbn Manẓûr, "zrḳ", 10/138-140.

[740] İbn Manẓûr, "ṣdʾ", 1/108.

[741] İbn Manẓûr, "ẖṭb", 1/360- 362.

[742] İbn Manẓûr, "lhḳ", 10/328, 329.

[743] İbn Manẓûr, "ḥlk", 10/415.

[744] İbn Manẓûr, "ḳmr", 5/113.

[745] İbn Manẓûr, "ḥvr", 4/219.

[746] İbn Manẓûr, "smr", 4/376.

[747] İbn Manẓûr, "ḥvy", 14/206.

[748] İbn Manẓûr, "dhm", 2/209.

[749] İbn Manẓûr, "dlm", 12/204.

[750] İbn Manẓûr, "zhr", 4/332, 333.

[751] İbn Manẓûr, "ġbr", 5/3,4.

[752] İbn Manẓûr, "ṣḳr", 4/421, 422.

[753] İbn Manẓûr, "ḳnʾ", 1/134, 135.

[754] İbn Manẓûr, "ṣrḥ", 2/509, 510.

[755] İbn Manẓûr, "smr", 4/376.

[756] İbn Manẓûr, "dhm", 2/209.

[757] el-Kuşcî, ʿUnḳûdu'z-zevâhir fi'ṣ-ṣarf, 350.; İbnu'l-Ḥâcib, *el-Kâfiyetu fî ʿilmi'ṣ-ṣarf ve'ş-şâfiyetu fî ʿilmi'ṭ-ṭaṣrîf ve'n-naḥv*, 62.

[758] İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122-129.

[759] İbn Manẓûr, "ṣdʾ", 1/108.

[760] İbn Manẓûr, "ḳmr", 5/113.

/أَنْصَعَ/[767], /أَزْهَرَ/[768], /أَغْبَرَ/[769], /أَرْمَدَ/[770] gibi örneklerini artırabileceğimiz /إِفْعَال/ vezni en sık kullanılan vezinlerden biridir. Yine /ضَرَّجَ/[771], /وَرَّدَ/[772], /نَضَّرَ/[773], /فَحَّمَ/[774], /هَجَّنَ/[775], /حَوَّرَ/[776], /حَوَّى/[777], /حَمَّمَ/[778], /غَبَّرَ/[779], /حَنَّأَ/[780], /قَنَّأَ/[781] fiillerinde olduğu gibi /تَفْعِيل/ vezni de /إِفْعَال/ gibi bir renge büründürmeyi ifâde edip çokça kullanılmaktadır. Özellikle renk ifâde eden fiillerde tercih edilen çekimlerden /افْعِلَال/ ve /افْعِيلَال/ vezinleri de en çok fiilin görüldüğü kalıplardandır. Örneğin /اسْوَدَّ/[782], /ابْيَضَّ/[783], /احْمَرَّ/[784], /اصْفَرَّ/[785], /اخْضَرَّ/[786], /ازْرَقَّ/[787], /احْوَرَّ/[788], /ازْهَرَّ/[789], /اغْبَرَّ/[790], /اشْقَرَّ/[791] fiilleri /افْعِلَال/ kalıbında; /اسْوَادَّ/[792], /احْمَرّ/[793], /اصْفَرَّ/[794], /ازْهَرَّ/[795], /اوْرَادَّ/[796], /اسْمَارَّ/[797],

---

761 İbn Manẓûr, “nḍr”, 5/212.

762 İbn Manẓûr, “ʾdm”, 12/12.

763 İbn Manẓûr, “fḥm”, 12/448.

764 İbn Manẓûr, “hcn”, 13/432.

765 İbn Manẓûr, “ṣḥm”, 12/332.

766 İbn Manẓûr, “sḥm”, 12/282.

767 İbn Manẓûr, “nṣʿ”, 8/335.

768 İbn Manẓûr, “zhr”, 4/332, 333.

769 İbn Manẓûr, “ġbr”, 5/3,4.

770 İbn Manẓûr, “rmd”, 3/185.

771 İbn Manẓûr, “ḍrc”, 2/313, 314.

772 İbn Manẓûr, “vrd”, 3/456.

773 İbn Manẓûr, “nḍr”, 5/212.

774 İbn Manẓûr, “fḥm”, 12/448.

775 İbn Manẓûr, “hcn”, 13/432.

776 İbn Manẓûr, “ḥvr”, 4/219.

777 İbn Manẓûr, “ḥvy”, 14/206.

778 İbn Manẓûr, “ḥmm”, 12/158.

779 İbn Manẓûr, “ġbr”, 5/3,4.

780 İbn Manẓûr, “ḥnʾ”, 1/61.

781 İbn Manẓûr, “ḳnʾ”, 1/134, 135.

782 İbn Manẓûr, “svd”, 3/224, 231.

783 İbn Manẓûr, “byḍ”, 7/122-129.

784 İbn Manẓûr, “ḥmr”, 4/208-215.

785 İbn Manẓûr, “ṣfr”, 4/460.

786 İbn Manẓûr, “ḫḍr”, 4/243-249.

787 İbn Manẓûr, “zrḳ”, 10/138-140.

788 İbn Manẓûr, “ḥvr”, 4/219.

789 İbn Manẓûr, “zhr”, 4/332, 333.

790 İbn Manẓûr, “ġbr”, 5/3,4.

791 İbn Manẓûr, “ṣḳr”, 4/421, 422.

792 İbn Manẓûr, “svd”, 3/224, 231.

/اصْحَمَّ/[798], /ادْهَامَّ/[799], /ازْهَارَّ/[800] fiilleri ise /افْعِيلَال/ kalıbında çekimlenmiştir. Yukarıdakilere nazaran örneğine daha az rastlanan kalıplar ise /مُفَاعَلة/, /تَفَعُّل/, /انفعال/ ve /افتعال/ vezinleri olup /سَاوَدَ/[801] ve /بَايَضَ/[802] fiilleri /مُفَاعَلة/; /تَضَرَّجَ/[803], /تَقَمَّرَ/[804] ve /تَجَوَّنَ/[805] fiilleri /تَفَعُّل/; /انْحَمَرَ/[806] ve /انْزَرَقَ/[807] fiilleri /انفعال/; /أخْتُضِرَ/[808] ve /ازْدَهَرَ/[809] fiilleri ise /افتعال/ veznine örnek verilebilir.

Mezîd fiillerden bahsederken /افتعال/ kalıbında zaman zaman karşılaşılan "ibdâlu'l-harf" meselesinden de söz etmek gerekir. Zira renk fiillerinde bu durumun bir örneği mevcuttur. Harf değişikliği mânâsına gelen ibdâlu'l-harf, gramer kitaplarında müstakil bir başlık altında ele alınan, fiilin /افتعال/ vezninde çekimlenmesi sırasında kök harfleri ile uyum göstermesi ve telaffuz bakımından kolaylaştırma amacıyla ilave edilen /ت/ harfinde meydana gelen bir değişikliktir. Bu değişim kimi zaman /اصطاد/ örneğindeki gibi /ت/ den /ط/ ya kimi zaman da /ازدلف/ örneğindeki gibi /ت/ den /د/ harfine dönüşme şeklinde olabilir.[810] Renk fiillerinden /زهر/ fiilinin /ازدهر/ formunda bu durum görülmektedir. Nitekim bu kalıpta ziyade olan harfler aslında /ا/ ve /ت/ harfleri iken /زهر/ fiilinin ilk harfi olan /ز/nin ardından /ت/ yi okumak daha zor olacağından bu harf /د/ harfine dönüşmüş ve fiil /ازدهر/ şeklini almıştır.

Renk fiilleri konusunu tamamlamadan son olarak değinmek istediğimiz bir diğer mevzû ise edebi metinlerde, özellikle de şiirlerde görülen, fiillerin formlarında genel kaideye uymayan istisnai durumlardır. Şiirin veznine ve uyağına bağlı olarak kelimelerin sonlarında gramere uymayan ilaveler yapmak Arapçada sık karşılaşılabilen bir durumdur. Bu bazen fiile

---

793 İbn Manẓûr, "ḥmr", 4/208-215.

794 İbn Manẓûr, "ṣfr", 4/460.

795 İbn Manẓûr, "zhr", 4/332, 333.

796 İbn Manẓûr, "vrd", 3/456.

797 İbn Manẓûr, "smr", 4/376.

798 İbn Manẓûr, "ṣḥm", 12/332.

799 İbn Manẓûr, "dhm", 2/209.

800 İbn Manẓûr, "zhr", 4/332, 333.

801 İbn Manẓûr, "svd", 3/224, 231.

802 İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122-129.

803 İbn Manẓûr, "ḍrc", 2/313, 314.

804 İbn Manẓûr, "ḳmr", 5/113.

805 İbn Manẓûr, "cvn", 13/101.

806 İbn Manẓûr, "ḥmr", 4/208-215.

807 İbn Manẓûr, "zrḳ", 10/138-140.

808 İbn Manẓûr, "ḫḍr", 4/243-249.

809 İbn Manẓûr, "zhr", 4/332, 333.

810 İbnu'l-Ḥâcib, *el-Kâfiyetu fi ʿilmi'ṣ-ṣarf ve'ş-şâfiyetu fi ʿilmi'ṭ-ṭaṣrîf ve'n-naḥv*, 95.

bir med harfi yahut fiilin içerisinden bir harf eklenmesi suretiyle gerçekleşebilir. Fiillerde, özelde renk fiillerinde bunun örneklerini görmek mümkündür. Misal;

إنَّ شكلي و إن شكلك شَتَّى, فالزمي الخُصَّ و اخفِضِي تَبْيَضِّضِي[811]

"Sen ve ben birbirimizden farklıyız. O halde sen çadırında kal, böylece tenin beyazlar." mânâsına gelen beyitte /تَبْيَضِّي/ fiilinin /تَبْيَضِّضِي/ şeklinde fazladan bir /ض/ daha eklenerek kullanıldığı görülmektedir. Şiirde uyakla beraber şekilsel ve ses bakımından estetiği sağlamak üzere yapılan bu tip kullanımlar uygulanabilir olarak kabul edilmiştir. Benzer şekilde doğrudan kullanımına ulaşılamamış olsa da İbn Manẓûr /اسْوَادَّ/ fiilinin kimi zaman /اسْوَأَدَّ/ şeklinde de kullanıldığını bildirmiştir.[812]

Çalışmanın bu kısmına kadar Arapçada renk ifâde eden sözcükler isim ve fiil olması bakımından kelime bilgisi çerçevesinde ele alınmıştır. Bir sonraki başlıkta ise aynı zamanda sıfat olan renk isimleri yine kelime bilgisi bağlamında sıfatlara özgü durumları bakımından değerlendirilmiştir.

2.1.2. Sıfat Oluşu Bakımından Renkler

Arapça dilbilgisi sistemini oluşturan isim, fiil ve harf olmak üzere üç kelime türünden biri olan isimler cümle içerisinde kimi zaman varlık adı kimi zaman ise bir varlığa sıfat yahut durum zarfı gibi unsurlar olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla kendisiyle herhangi bir şeyin farklı bakımlardan nitelendiği sıfatlar, önemli bir isim formlarından biridir. Renk adlarının mânâ itibariyle varlık adı değil sıfat olacağı açıktır. O halde renk ifâde eden isimlerin büyük çoğunluğunu sıfatların oluşturması ve sıfatların kendine ait kullanımlarının olması nedeniyle müstakil bir başlık altında değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Zira sıfatlar şekil bakımından birçok formu bulunan ve tamlama içerisinde îrab bakımından nitelediği sözcük ile çeşitli açılardan uyum sağlayan kelimelerdir.

Sıfatlara daha önceki başlıklarda köken ve form bakımından renk ifâde eden isimler ele alınırken çokça değinilmişti. Özetle tekrarlanacak olursak renk sıfatlarının büyük bir kısmı fiillerden bir kısmı ise Arapça ve yabancı kökenli isimlerden yapılmış, bu köken farkı kelimelerin formlarına da yansımıştır. Zira Arapçada fiilden sıfat yapımı düzenli kalıplar üzerinden gerçekleşmektedir. Çoğunluğunu farklı formlardaki sıfatı müşebbehelerin oluşturduğu renk sıfatlarında durum isim kökenli olduğunda değişiklik arz edebilmektedir.[813]

---

[811] İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122.; Ebu'l-Feṯḥ Osman b. İbn Cinnî, *Sirru sınâʿati'l-iʿrâb*, thk. Hasen el-Hindâvî (Beyrut: Dâru Kutubi'l-ʿİlmiyye, ts.), 214.

[812] İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122.

[813] Ayrıntılı bilgi için bkz. s. 85-92.

Nitekim isim kökenli renk sıfatlarında belli bir kelime formu mevcut olmayıp sıfat, türetildiği ismin formuna göre şekil almaktadır. Burada konunun tekrar ele alınmasının amacı sıfatlardaki erillik-dişillik, tekillik, ikillik ve çoğulluğun renk sıfatlarına yansımasını görmektir. Nitekim Arapçada na't ve men'ût yâni niteleyen ve nitelenen arasında çeşitli açılardan uyum sağlanması zorunludur. Bu uyum mârife ve nekra oluş, îrab, sayı ve cinsiyet bakımından olmalıdır.[814] Bunlardan ilk ikisi kelimenin yapısını doğrudan etkilemediğinden ayrıca yer verilmemiştir. Bununla birlikte sözcüklerin belirtili yahut belirtisiz yâni mârife veya nekra oluşunun munsarif olup olmama durumuna etkisi bulunmaktadır ve konuya kısaca değinmek gerekmektedir. Şöyle ki nekra olma durumunda /أَفْعَلُ/, /فَعْلَاءُ/, /فَعْلَى/, /مَفَاعِل/ vezinleri gayri munsarif olduğundan bu vezindeki /أَحْوَى/, /أَخْضَر/, /سَوْدَاء/ gibi renk sıfatları kesra ve tenvin almamaktadır.[815] Ancak /ال/ takısı ile kullanılarak belirtili yapıldığında ya da tamlama içerisinde mârife hale geldiğinde sözcükler normal yâni muʿrab olarak kullanılabilmektedir.[816]

Arap dilinde özel ve cins isimlerde müzekker ve müenneslik yâni kelimelerin eril ve dişilliği ayrımı mevcut olup bu ayrım insanlar için cinsiyet ile ilgili olarak şekillenmektedir. İnsan dışındaki varlık isimlerinde ise yaygınlaşan kullanıma bağlı olarak eril yahut dişil formdaki ad kalıplaşmıştır. Bir isim grubu olan sıfatlarda ise yine müennes ve müzekkerlik söz konusudur. Ancak sıfatların doğası gereği bu durum kelimenin kendisinden kaynaklı değil nitelediği sözcüğe bağlı olarak değişmektedir.

Sıfatlar bizatihi eril yahut dişil olmayıp nitelediği sözcüğün cinsiyetine göre eril ya da dişil formda kullanılmaktadır. Sıfat olan kelimelerin nitelediği kelimeye göre müennes veya müzekker olması kelimeye eklenen bazı alametlerin var olup olmamasına bağlıdır. Arap dilinde müennes olacak sözcüklere alamet eklenmiş; müzekkerliğin alameti ise herhangi bir alamet eklememek olmuştur. Dolayısıyla bu alametlere müenneslik alameti adı verilmiştir. Arap dilinde müenneslik alametlerinin başında kelimenin sonundaki /ة/ gelmektedir. Bunun dışında /اء/, /ى/ gibi alametler de istisnai durumlar olmakla beraber kelimenin müennes olduğunun göstergesidir.[817] Bunun dışında kalan sözcükler ise yine istisnalarla beraber müzekker kabul edilmektedir.

Renk sıfatları çerçevesinde konu ele alınacak olursa bu kelimeleri fiil kökenli ve isim kökenli sıfatlar şeklinde iki kısımda değerlendirmek yerinde olacaktır. Zira fiil kökenli sıfatlar belli kalıplarda gelip müennes halleri de belli kalıplara göre çekimlenmektedir. Bu anlamda

---

[814] İbnu'l-Ḥâcib, *el-Kâfiyetu fi ʿilmi'ṣ-ṣarf ve'ş-şâfiyetu fi ʿilmi'ṭ-ṭaṣrîf ve'n-naḥv*, 30.

[815] el-Muberred, *el-Muḳteḍab,* 3/309-319.

[816] el-Muberred, *el-Muḳteḍab*, 3/309-321.

[817] el-Ḥamalâvî, *Şeze'l-ʿarfi fî fenni'ṣ-ṣarf*, 136, 137.

en çok kullanılan vezin /أَفْعَلُ/ vezni olup müennesleri /فَعْلَاءُ/ formundadır.[818] Örneğin /أَزْرَق\زَرْقَاء/, /أَخْضَر\خَضْرَاء/, /أَحْمَر\حَمْرَاء/, /أَصْفَر\صَفْرَاء/, /أَبْيَض\بَيْضَاء/, /أَسْوَد\سَوْدَاء/ renklerinin tamamı bu kalıptadır. Ancak /مُوَرَّدٌ/, /لَهِقٌ/, /مَشِيجٌ/, /هِجَانٌ/, /دُعْمَانٌ/, /يَحْمُومٌ/, /فُقَاعِيٌّ/, /بَاحِرِيٌّ/, /مُدْهَامٌّ/, /إِضْرِيجٌ/, /بَحْرَانِيٌّ/, /مُدْلَهِمٌّ/ gibi diğer vezinlerdeki renk sıfatları için aynı durum söz konusu değildir. Bu sözcükler müennes yapılırken sonuna /ة/ getirilmektedir.[819] Nispet /يّ/sı ile biten isim kökenli sıfatlar da aynı şekildedir. Bu durumda ismin sonuna /ذَهَبِيّ/, /بُنِّيّ/, /عَسَلِيّ/ örneklerinde olduğu gibi /يّ/ eklenmiş hali müzekker; /ذَهَبِيَّة/ , /بُنِّيَّة/ , /عَسَلِيَّة/ sözcüklerindeki gibi müzekker forma bir de /ة/ ilave edilmiş hali ise müennes formdur.[820]

Sayı bakımından renk sıfatlarına geçildiğinde, Arapçada isimlerin tekil, ikil ve çoğul oluşlarına göre farklı şekilleri mevcuttur. Bu yapılar kimi zaman düzenli kimi zaman da düzensiz bir biçimde gerçekleşir. Sıfatlarda durum genelde kurallı olsa da düzensiz yapılar da görülmektedir. Şunu da ilave etmek gerekir ki renk sıfatlarının tekil, ikil yahut çoğul oluşu müzekker/müennes ayrımında olduğu gibi kelimenin aslı ile ilgili değil yapı bakımından nitelediği sözcüğe uyum sağlamasıyla ilgilidir.

Konuya kısaca değinmek gerekirse; yukarıda ele alınan müzekker ve müennes formdaki renk sıfatları tekil mânâ ifâde eden kelimelerdir. Arapçada en çok görülen şekli de budur. Zira Arap dilinde akılsız çoğullar tekil müennes kabul edilmektedir.[821] Renk sıfatları da çoğunlukla akıllı olmayan canlı ve nesneleri nitelediğinden genelde çoğul yerine tekil ve müennes olarak karşılaşılmaktadır. Örneğin /السَمَاءُ الزَّرْقَاءُ: mavi gökyüzü/, /بابٌ أَبْيَضُ: beyaz kapı/, /الكَلْبُ البُنِّيُّ: kahverengi köpek/ tamlamalarında tekil nesneler nitelenirken, /المَلَابِسُ البَيْضَاءُ: beyaz elbiseler/, /الأَشْجَارُ الخَضْرَاءُ: yeşil ağaçlar/, /الكُتُبُ السَوْدَاءُ: siyah kitaplar/ örneklerinde çoğul nesneler nitelenmektedir. Akılsız çoğul varlıkların nitelendiği durumlarda çoğul form

---

[818] el-Muberred, *el-Muḳteḍab,* 3/319-321.

[819] /مُوَرَّدٌ/ kelimesi için bkz. İbn Manẓûr, "vrd", 3/456.; /لَهِقٌ/ kelimesi için bkz. İbn Manẓûr, "lhḳ", 10/328, 329.; /مَشِيجٌ/ kelimesi için bkz. İbn Manẓûr, "mşc", 2/367.; /هِجَانٌ/ kelimesi için bkz. İbn Manẓûr, "hcn", 13/432.; /دُعْمَانٌ/ kelimesi için bkz. İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ,* 2/105. ; /يَحْمُومٌ/ kelimesi için bkz. İbn Manẓûr, "ḥmm", 12/158.; /فُقَاعِيٌّ/ kelimesi için bkz. İbn Manẓûr, "fḳʿ", 8/255.; /بَاحِرِيٌّ/ kelimesi için bkz. en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 89.; /مُدْهَامٌّ/ kelimesi için bkz. İbn Manẓûr, "dhm", 12/209.; /إِضْرِيجٌ/ kelimesi için bkz. İbn Manẓûr, "ḍrc", 2/313, 314. ; /بَحْرَانِيٌّ/ kelimesi için bkz. en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 89.; /مُدْلَهِمٌّ/ kelimesi için bkz. eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.

[820] /ذَهَبِيَّة/ / kelimesi için bkz. Ömer, "ẕhb", 824.; /بُنِّيَّة/ / kelimesi için bkz. Ömer, "bnn", 250.; /عَسَلِيَّة/ kelimesi için bkz. Ömer, "ʿsl", 1500.

[821] ʿAbduh er-Râciḥî, *eṭ-Ṭaṭbîḳu'n-naḥvî* (İskenderiyye: Dâru'l-Maʿrifeti'l-Câmiʿiyye, 1998), 370.

kullanılmazken, /عَيْنَانِ سَوْدَاوَانِ/[822], /فُلْفُلَان أَخْضَرَانِ/ gibi ikil yapılar yaygın olmamakla beraber görülmektedir. Daha önce mânâ bakımından renk adları bölümünde yer verdiğimiz /أَصْفَرَان/, /أَسْوَدَان/ gibi ikil renk sıfatları ise adlaşmış olup kullanım sırasında nitelenen ayrıca zikredilmemektedir. Yine /خَضْرَاوَات: sebze/ örneğinde görülen müennes çoğul form da böyledir. Zira burada /خَضْرَاوَات/ sözcüğü bir sıfat değil isim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Akıllı varlıkların nitelendiği renk sıfatlarına gelindiğinde hem tekil hem ikil hem de çoğul formların kullanıldığı görülmektedir. Akıllı varlıklar için tekil ve ikil kelime yapımının akılsız varlıkların nitelenişiyle aynı şekilde gerçekleştiği görülür. Çoğul yapıdaki renk sıfatlarına gelindiğinde ise düzenli ve düzensiz çoğullardan da bahsetmek gerekir ki renk sıfatlarının çoğullarının büyük kısmını düzensiz çoğullar oluşturmaktadır. Eril akıllı çoğulların renk bakımından nitelenişi için kaynaklarda /حَمَرَاوُون/ örneğindeki gibi /ون/ eklenmek suretiyle yapılan düzenli çoğul form yer almaktadır.[823] Ancak bu sıfatların yine kaynaklarda yer almakla beraber pratikte yaygın olarak kullanılan halleri düzensiz çoğullardır. Arapçada /أَفْعَالٌ/, /فِعْلَانٌ/, /فُعْلَانٌ/, /فُعُولَةٌ/, /فِعَالَةٌ/, /فَعُولٌ/, /فَعَالٌ/, /فَعِيلٌ/, /أَفْعُلٌ/, /فِعْلَةٌ/, /فُعْلَةٌ/, /فُعُلٌ/, /فَعْلٌ/ gibi çok sayıda çoğul formu mevcuttur.[824] Renk sıfatlarının hangi vezinlerde çoğul yapıldığının tespiti için ise sözlüklerin taranması gerekmektedir. Örneğin /أَسْوَد/ rengi /سُودٌ/[825], /أَبْيَض/ rengi /بِيضٌ/[826], /أَحْمَر/ rengi /حُمُرٌ/[827], /زَنْجِيٌّ/ rengi /زُنُوجٌ/[828], /صَرَحٌ/ rengi /صُرَحَاء/[829], /أَزْهَر/ rengi /أَزْهَارٌ/[830], /هِجَانٌ/ rengi ise /هُجُونٌ, هُجْنَانٌ, هُجَنَاءٌ, مَهَاجِنٌ ve مَهَاجِنَةٌ/[831] şekillerinde çoğul yapılmaktadır. Dişil akıllı çoğullar renk bakımından nitelendiğinde ise müennes tekil sıfatlara /ات/ ilavesiyle yapılan /سَوْدَاوَات/, /حَمْرَاوَات/ gibi çoğul sıfatlar görülmektedir.[832] Burada tekrar belirtmek gerekir ki Arap dilinde renk sıfatlarının /ون/ ve /ات/ ile yapılan çoğul formları mevcuttur ancak akıllı çoğulların renklerle nitelenişi sık rastlanan bir durum değildir.

---

[822] Müennes tekili /فَعْلَاء/ şeklinde olan sıfatların tesniyesi /خَضْرَاوَانِ/, /حَمْرَاوَانِ/ örneklerinde olduğu gibi kelimelerin sonundan hemzenin kaldırılıp /وَان/ eklenmesi suretiyle yapılmaktadır. Bkz. el-Kuşçu, *ʿUnḳûdu'z-zevâhir fi'ṣ-ṣarf*, 409-413.

[823] Kaynakta müzekker çoğul form için /أَحْمَر/ kelimesinin /أَحْمَرُون/ şekli değil müennes olan /حَمْرَاء/ sözcüğünün /ون/ ilavesiyle /حَمْرَاوُون/ hali verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnu's-Serrâc, *el-ʾUsûlu fi'n-naḥv*, 2/233.

[824] İbnu's-Serrâc, *el-ʾUsûlu fi'n-naḥv*, 2/240-243.

[825] İbn Manẓûr, "svd", 3/231.

[826] İbn Manẓûr, "byḍ", 7/122.

[827] İbn Manẓûr, "ḥmr", 4/208.

[828] İbn Manẓûr, "znc", 2/290.

[829] İbn Manẓûr, "ṣrḥ", 2/509.

[830] İbn Manẓûr, "zhr", 4/331.

[831] İbn Manẓûr, "hcn", 13/431.

[832] İbnu's-Serrâc, *el-ʾUsûlu fi'n-naḥv*, 2/231.

Sıfatların ismi tafdîl şeklinde kullanılışı da renkler hususunda ele alınması gereken konulardan biridir. Nitekim /أَفْعَلُ/ veznindeki sıfatlar iki veya daha fazla nesne ya da varlık arasında kıyaslama için ismi tafdîl formunda kullanılmakta,[833] böylece sıradan bir sıfata en güzel ya da daha güzel gibi kıyaslama mânâsı verilmektedir. Renk sıfatlarına bakıldığında aynı kullanımın bu sözcüklerde de mevcut olduğu görülür. Örneğin /هي أَبْيَضُ من أُمِّي: O annemden daha beyaz (tenli)/ cümlesinde zamir ve anne sözcüğü arasında bir kıyaslama; /أَزْرَقُ بَحْرِ تُرْكِيَا في أَنْطَالْيَا: Türkiye'nin en mavi denizi Antalya'dadır./ cümlesinde ise Türkiye'nin tüm denizleri arasında bir kıyaslama yapılmaktadır.

Sıfatlarda pekiştirme Arap dilinde renk sıfatları ile ilgili değineceğimiz bir diğer konudur. Zira Türkçede "tertemiz", "apaçık" örneklerinde olduğu gibi bazı sıfatlar pekiştirme formunda kullanılabilmekte, böylece mânâ daha da kuvvetlenmektedir. Bunun en çok rastlanılan şekli ise bembeyaz, kapkara, yemyeşilde olduğu gibi renk sıfatlarıdır. Ancak Arap dili bazında yapılan inceleme sonucunda sıfat mânâsında bu tür bir ek, yapı yahut kullanımın mevcut olmadığı görülmüştür. Burada şunu da eklemek gerekir ki Arapçada mübalağanın /فَعِلٌ/ ve /فَعِيلٌ/ vezinlerinde renk sıfatları mevcut olsa da mânâ bakımından bu sözcükler sözlükler çerçevesinde incelendiğinde herhangi bir pekiştirme yahut mübalağa anlamı taşımadıkları anlaşılmaktadır. Bu dilde benzer mânâlar /أَحْمَر قَانِئ: kıpkırmızı, koyu kırmızı, kan kırmızısı/ örneğindeki gibi ana renk ile beraber alt ton ifâde eden kelimenin birlikte kullanılmasıyla verilmektedir.

Aynı şekilde Türkçede "sarımsı", "yeşilimtırak", "morumsu" örneklerinde olduğu gibi -msı, -mtrak ekleriyle yapılan küçültme formundaki sıfatlar da Arap dilinde mevcut değildir. Çalışmada daha önce geçen /حُمَيْرَاء/, /سُوَيْدَاء/ gibi küçültme formundaki sözcükler ise anlam bakımından -msı, -mtrak mânâsını değil, kedicik sözcüğündeki gibi küçük ve sevimli olmayı ifâde etmekte ve nadiren kullanılmaktadır. Ayrıca bu yapı bütün renkler için geçerli bir yapı da değildir. Bu anlamda sıfat tamlaması içerisinde /زَهْرَةٌ صُفَيْرَاءُ/ gibi bir kullanıma rastlanmamıştır.

Bu başlıkta Arap dilinde renk anlamı taşıyan sıfatlar, nitelediği sözcüğe sayı ve cinsiyet bakımından uyum sağladığında sözcük bünyesinde meydana gelen değişiklikler bakımından ele alınmıştır. Ardından bu sıfatların dilimizde mevcut olan kıyaslama, pekiştirme ve küçültme formlarının Arapçada da bulunup bulunmadığı konusu değerlendirilmiştir. Sıfat niteliğini yitirerek isme dönüşen sıfatlar ise bir sonraki başlıkta işlenmiştir.

2.1.3. Sıfat Olan Renklerin İsme Dönüşmesi

[833] el-Kuşcî, ʿUnḳûdu'z-zevâhir fi'ş-ṣarf, 373.

Kimi canlı veya nesnelerin görünüşlerindeki bariz nitelikler onun isimlendirilmesinde etkili olmaktadır. Örneğin halka tatlısı, çubuk makarna, Bozdağlar, Uludağ gibi isim ve tamlamalarda isimlendirmede nesnenin sahip olduğu fiziksel özelliklerin etkisi görülmektedir. Renkler de bu anlamda ilk etapta dikkat çekici niteliklerden biri olup birçok dilde birçok canlı ve nesne türü rengiyle adlandırılmıştır. Durum Arap dilinde de böyledir.

Arapçada birtakım renk adları o renge sahip canlı veya nesnelere özel veya cins isim olarak verilmiştir. Bu tür sözcükler belli bir rengin doğrudan veya tamlama içerisinde kullanılmasıyla yahut renk adının bir başka formu kullanılarak türetilmiştir. Oldukça fazla karşılaşılan bu tür kelimelerin örnekleri özel isim ve cins isimleri üzerinden aşağıdaki gibi değerlendirilebilir.

2.1.3.1. Sıfat Olan Renklerin Özel İsme Dönüşmesi

"Pembe" kelimesinin Türkçede kadın ismi olması örneğinde olduğu gibi sıfat olan kimi renk adları zamanla bazı nesne veya canlılar için özel isim haline gelebilmektedir. Arapçada da bunun örnekleri mevcuttur. Bu örneklerin bir kısmı tek bir renk ifâde eden sözcük ile yapılan isimlendirmelerdir. İnsanlar için özel isim olarak kullanılan /أسْوَد: siyah/,[834] /سَوْدَاء: dişil siyah/,[835] /سُوَيْد: ismi tasğîr formunda siyah/,[836] /سَوَادَة: siyahlık/[837] gibi kelimeler bunun örneğidir. Daha önce mânâ bakımından değindiğimiz, küçültme formuyla yaygınlaşan /حُمَيْرَاء/ sözcüğü de kızılcık anlamına gelen bir kadın ismidir. Yine /الأخضر: Taif'te bir dağ/,[838] /الحمراء: Kâhire'de bir vadi/[839] de rengi ile adlandırılan nesnelerdendir. Renk sözcüklerinin kullanıldığı isimlendirmelerin bir başka örneğini ise içerisinde renk adı bulunan tamlamalar oluşturmaktadır. Bu tamlamalar genelde canlıların değil, nesnelerin adlandırılmasında görülmektedir. Örneğin /البَحْر الأبْيَض: Akdeniz/[840], /البَحْر الأحْمَر: Kızıldeniz/[841] şeklindeki özel adlar tamlamada renk adının kullanıldığı nesne isimlendirmelerindendir.

2.1.3.2. Sıfat Olan Renklerin Cins İsme Dönüşmesi

---

[834] İbn Manẓûr, "svd", 3/231.

[835] Aynur Uraler, "Sevde", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul TDV Yayınları, 2009) 36/584,585.

[836] İbn Manẓûr, "svd", 3/231.

[837] İbn Manẓûr, "svd", 3/231.

[838] el-Fîrûzâbâdî, "ḫḍr", 385.

[839] el-Fîrûzâbâdî, "ḥmr", 380.

[840] Almaany, "Akdeniz" (erişim 21.03.2022)

[841] Almaany, "Kızıldeniz" (erişim 21.03.2022)

Arapçada birçok renk sözcüğü çeşitli isim ve sıfat formlarında kullanıldığında canlı ve nesneler için tür adını ifâde etmektedir. Bu durumda şekilsel açıdan sıfat formundaki renk sözcükleri kimi zaman sıfat formunu koruyarak kimi zaman da isim formunu alarak cins isme dönüşmektedir. Bu anlamda sözlük verileri dahilinde yapılan incelemenin sonucunda elde edilen örnekler aşağıdaki gibidir:

/أَغَرُّ/ (eġarr): Kelime kökü bakımından "açık gri" mânâsına gelen kelime[842] aynı zamanda beyaz bulutlara isim olarak verilmiştir.[843]

/فُفْعٌ/ (feḳʿ): "Katışıksız ve saf olmak" mânâsına gelmekle birlikte sarı ve kırmızının bir tonu olan /فُقَاعِيّ/[844] sözcüğünün bir başka formu olan kelime beyaz bir mantar türüne verilen isimdir.[845]

/مُلاحيٌّ/ (mülâḥiy): Siyah-beyaz kırçıllılığı ifâde eden /أَمْلَح/[846] rengi ile aynı kökten yapılan sözcük beyaz bir üzüm türünün de adıdır.[847]

/صَهْباء/ (ṣahbâʾ): Kelimenin kökü her ne kadar kırmızıya dönük oluşu ifâde ediyor olsa da[848] sözcük bu haliyle beyaz bir içki türüne verilmiş isimdir.[849]

/حَلَك/ (ḥalek): Siyah mânâsındaki kelime kökünden yapılan[850] bu isim formu aynı zamanda siyah bir yılan türünün adıdır.[851] Aynı kökten yapılan **/الحُلَّكَة/ (el-ḥulleke)** ise kapkaranlık gece mânâsında kullanılmaktadır.[852]

/يَحْموم/ (yaḥmûm): Koyu siyah mânâsına gelen kelime aynı formuyla koyu dumanın da adıdır.[853]

/الدَعَج/ (ed-deʿac): Kök itibarı ile siyahı ifâde eden[854] sözcüğün bu formu göz bebeğindeki koyu siyaha verilen isimdir.[855]

---

[842] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 28.

[843] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 48.

[844] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 97, 98.

[845] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 55.

[846] İbn Manẓûr, "mlḥ", 2/602.

[847] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 57.

[848] İbn Manẓûr, "ṣḥb", 1/518.

[849] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 57.

[850] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 60.

[851] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 61.

[852] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 61.

[853] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 66.

[854] eṣ-Ṣaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 126.

[855] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 66.

/جَوْن/ (cevn): Kök itibarıyla beyazı ifâde eden kelimenin beyazlığından dolayı ateş ve güneş için kullanıldığı daha önce zikredilmişti. Bu kelime aynı zamanda siyahlığı da ifâde etmektedir. [856] Bu nedenle derisindeki alacalı renkler nedeniyle kaplan da /أبا الجَوْن/ (ebe'l-cevn) şeklinde isimlendirilmiştir.[857]

/وَضَح/ (vaḍaḥ): Kelime kökü apaçık, ayan beyan[858] olan kelime beyazla ilişkilendirilmektedir. Dirhem rengi yahut alaca hastalığı ise kelimenin bu şekli ile isimlendirilmiştir. [859]

/مُلْحَة/ (mülḥa): Kökü itibarıyla beyaz-siyah kırçıllı[860] anlamına gelen renk adı bu formda kullanıldığında tuz anlamına gelmektedir.[861]

/السُحام/ (es-süḫâm): Kök anlamı ile simsiyah, koyu siyah anlamına gelen sözcük[862] tencerenin dibinde oluşan siyahlığa verilen isimdir.[863]

/أشْقَر/ (eşḳar): Kelime kökü olarak kızıl beniz yahut kumrallığı[864] ifâde eden kelime aynı zamanda kırmızı deve yahut içki mânâsında kullanılmaktadır.[865]

Yukarıda ele alınan kelimeler sıfat olan renk adlarının zamanla o renge sahip nesne ve canlıların adlandırılmasında kullanılışı ve isme dönüşmesi ile ilgili örneklerdir. Şurası açıktır ki çoğu dilde aynı durum söz konusudur. Zira bir çiçekten bir tepeye, bir nehirden bir hayvana kadar pek çok türde canlı ve nesnenin rengi ile adlandırılması sıkça karşılaşılan bir durumdur. Arap dilinde de bunun örnekleri oldukça fazladır. Ancak burada ele alınan örneklerin konuyu anlaşılır kılmak için yeterli olduğu kanaatindeyiz. Bir ismin ya da kelime öbeğinin zamanla renk sıfatına dönüşmesi ise "deve tüyü", "bal köpüğü", "yavru ağzı", "kehribar" vs. kelimelerinde olduğu gibi Türkçede sıklıkla görülürken Arapçada /أرجوان/ ve /لازورد/ kelimelerindeki gibi örneklerine nadiren rastlanmaktadır. Çalışmanın bu kısmına kadar Arap dilinde renk ifâde eden sözcükler kelime yapısı bakımından çeşitli açılardan ele alınmıştır. Bir sonraki başlık ise cümle bilgisine dair olup renk sözcükleri cümledeki görevleri bakımından değerlendirilmiştir.

---

[856] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 28, 29.

[857] en-Nemerî, *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*, 67.

[858] İbn Manẓûr, "vḍḥ", 2/634.

[859] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 122.

[860] İbn Manẓûr, "mlḥ", 2/602.

[861] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 122.

[862] İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ*, 2/105.

[863] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 127.

[864] eş-Şaʿâlibî, *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*, 128.

[865] İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ*, 2/90, 91.

2.2. Cümle Bilgisi Bakımından Renk Kelimeleri

Nahiv ilminin (cümle bilgisi) konusu, kelime ve kelime gruplarını cümledeki konumu ve görevi çerçevesinde ele almak ve cümleyi oluşturan sözcüklerin birbirleriyle olan ilişkilerini belirlemektir. Arapçada sözcükler salt isim veya fiil şeklinde yahut çeşitli kelime öbeklerinin bir parçası olarak cümlelerin çeşitli kısımlarında yer almaktadır. Kelimeler cümle içerisindeki işlev veya irâbına göre fiil, fâil, mef'ûl, mübtedâ, haber, muzâf, muzâfun ileyh, sıfat, mevsûf gibi çeşitli terimlerle ifâde edilmektedir.

Renk ifâde eden isim ve fiiller de diğer sözcüklerde olduğu gibi cümlede farklı konumlarda yer alabilmektedir. Örneğin renk fiilleri cümlede çoğunlukla yüklem olarak kullanılırken renk isimleri daha çeşitli kullanım alanına sahiptir. Konuyu daha ayrıntılı ele almak üzere çalışmamızın bu kısmında önceki başlıklarda kelime bilgisi bakımından ele alınan sözcükler yukarıda değindiğimiz konular çerçevesinde öncelikle müfret renk sözcüklerinin kelime öbekleri içerisindeki ardından da fiil ve isim cümleleri içerisindeki kullanımlarına yer verilerek değerlendirilmiştir. Burada kelime öbekleri ifâdesiyle tamlamalar gibi görünüşte birden fazla sözcükten oluşan fakat müfret kelime işlevi gören kelime toplulukları kastedilmektedir. Ayrıca çalışmanın bu bölümünde yer alan örnekler genel kullanım dağarcığında bulunduğu varsayılarak dilbilgisi doğrultusunda tarafımızca oluşturulmuştur. Dilbilgisi hususunda bunun bir gereklilik olduğu düşünülebilir. Öyle ki erken dönem ve modern dilbilgisi eserlerinde de bu tür örneklere sıklıkla rastlanmaktadır.

2.2.1. Renk İsimlerinin Tamlama İçinde Kullanımı

Sözcükler tüm dillerde olduğu gibi Arap dilinde de yalın haliyle birlikte ikili, üçlü yahut daha fazlasının bir araya gelmesiyle /لون العين: gözün rengi/, /التفاحة الحمراء: kırmızı elma/, /شعر البنت الأصفر: kızın sarı saçı/ gibi kelime öbekleri oluşturur. Böylece yeni mânâların ifâdesini sağlarlar. Söz konusu öbekler bir cümle oluşturmamakla birlikte dizim sırasında belirli kuralları bulunması onların cümle bilgisi içerisinde incelenmesini gerektirmiş ve geçmişten günümüze nahvin konusu olmuştur. İsim-isim ya da sıfat-isim ikililerinin oluşturduğu tamlamalar, renk adlarının da yer aldığı kelime öbeklerindendir. Burada sıfat-isim ikilisi sıfat tamlamalarını, isim-isim ikilisi ise isim tamlamalarını meydana getirmektedir. Türüne göre sözcüklerin belli kurallara uyularak bir araya getirildiği söz konusu tamlamalar ayrıca isim ve fiil cümlelerinin farklı ögelerinde yer alabilmektedir. Bu doğrultuda çalışmamızda renk adlarının tamlama içindeki yeri konusu aşağıdaki gibi sıfat ve isim tamlamaları şeklinde iki kısımda ele alınmıştır.

2.2.1.1. Sıfat Tamlamasında Renk Adları

Arap dilinde sıfatlar birer isimdir. Ancak sıfatlar başka bir sözcüğü nitelemeleri bakımından diğer isim formlarından ayrılmaktadır. Biz de çalışmamızda ikisinin ayrımını sağlamak hedefiyle isimler ve sıfatlar şeklinde ayrı sözcükler kullanıyoruz.

Renk ifâde eden isimlere bakıldığında hem isim hem de sıfat olan çokça sözcük görülmektedir. Kelime bilgisi bakımından önceki başlıklarda ayrıntılı bir şekilde ele alınan bu sözcükleri renk fiillerinin mastarları ve renk sıfatları oluşturmaktadır. Ancak sayısal bakımdan renk ifâde eden mastarların sayısı az ve kullanımı seyrek iken renk sıfatlarının sayısı çoktur ve sıklıkla kullanılmaktadır. Bu durumda renk sıfatlarının sıfat tamlaması şeklinde kullanımı da doğal olarak oldukça fazladır. Zira bir ismi niteleyen sıfatların cümle içerisinde yalın halden ziyade bir isimle beraber yer alışı /الشعر الأسود: siyah saç/, /الوجه الأحمر: kırmızı yüz/ örneklerindeki gibi daha çok görülür.

Sıfat tamlamalarında niteleyen sıfat ya da na't; nitelenen ise mevsûf ya da men'ût şeklinde adlandırılmıştır.[866] Arapçada sıfat ve mevsûf arasında sayı, cinsiyet, belirtili veya belirtisiz oluş ve îrab bakımından uyum sağlanması gerektiğine daha önceki kısımlarda değinilmişti.[867] Bu konu her ne kadar sarf dahilinde olsa da bu uyum sadece sıfat olan kelimeyi değil niteleneni de etkilediğinden, ayrıca îrab bakımından uyumun tamamen nitelenenin cümledeki konumu ile bağlantılı olması nedeniyle burada tekrar zikretmek yerinde olacaktır. Zira tamlamadaki nitelenen fâil ise sıfat ve mevsûf merfû, mef'ûl ise mansûb, harfi cerden sonra gelmiş ise mecrûr olacaktır. Örneğin /المِعْطَفُ الأَسْوَدُ جَمِيلٌ/ cümlesinde mübtedâ olan sıfat tamlamasında her iki taraf da merfûʿ, /اشْتَرَيْتُ قَلَماً أَخْضَرَ/ cümlesinde mef'ûl olan sıfat tamlamasında her iki taraf da mansûb, /ذَهَبْتُ الى الحَدِيقَةِ الخَضْرَاءِ/ cümlesinde mef'ûl olan sıfat tamlaması harfi cerden sonra geldiğinden her iki taraf da mecrûrdur.

Sıfat ve mevsûf olması bakımından renk sözcüklerine bakıldığında renk mastarlarının yalnız mevsûf konumunda kullanılırken renk sıfatlarının hem sıfat hem de mevsûf olarak kullanılabildiği görülmektedir. Meselâ /الزُرْقَة المُرِيحَة: dinlendirici mavilik/, /صُفْرَة لَامِعَة: parlak sarılık/, /الحُمْرَة المُثِيرَة: etkileyici kırmızılık/ tamlamalarında yer alan renk mastarlarının tamamı mevsûf tur. Ancak /الثَّوب الأَبْيَض: beyaz elbise/, /السَّمَاء الزَرْقَاء: mavi gökyüzü/, /الشَجَرَة الخَضْرَاء: yeşil ağaç/ örneklerine bakıldığında renk sıfatlarının tamlama içerisinde niteleyen iken / اَحْمَرُ قَانِئٌ/ örneğinde kırmızı sözcüğünün koyu sıfatıyla nitelenen bir mevsûf olduğu görülmektedir. Sıfat olan renklerin daha çok kullanıldığı yukarıdaki örneklerden yola çıkarak da anlaşılabilir.

---

[866] İbnu'l-Ḥâcib, *el-Kâfiyetu fi ʿilmi'ṣ-ṣarf ve'ş-şâfiyetu fi ʿilmi'ṭ-ṭaṣrîf ve'n-naḥv*, 27, 28.

[867] İbnu'l-Ḥâcib, *el-Kâfiyetu fi ʿilmi'ṣ-ṣarf ve'ş-şâfiyetu fi ʿilmi'ṭ-ṭaṣrîf ve'n-naḥv*, 30.

Cümlenin her bölümünde kullanımına rastlamak mümkün olan sıfat tamlamaları için örnekler çoğaltılabilir. Ancak konu tamlamaların cümle içerisindeki yeri bakımından aşağıdaki başlıklarda detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu nedenle bir sonraki başlıkta renk adları ikinci bir kelime öbeği olan isim tamlamaları içerisindeki yeri bakımından değerlendirilmiştir.

2.2.1.2. İsim Tamlamasında Renk Adları

İsim tamlamaları /غِلْفُ الكِتَـابِ: kitabın kapağı/, /خِزَانَةُ المَطْبَخِ: mutfak dolabı/, /أَمَامَ حَدِيقَةِ المَدْرَسَةِ: okulun bahçesinin önü/ gibi iki veya daha fazla ismin birbirine bağlandığı kelime öbekleridir. Arapçada da durum böyledir. Ancak dilimizden farklı olarak Arapçada isim tamlaması için her zaman iki kelimenin de isim olması şart değildir. Mânâ sıfat tamlaması olsa da bir sıfat ve bir isim de isim tamlaması formunda kullanılabilmektedir.[868]

Tüm dillerde tamlama yapımında kelimeler bir araya getirilirken belli kurallara uyulur. Arapçada belirtili ve belirtisiz isim tamlaması olarak iki şekilde yapılabilen isim tamlamalarında tamlanan /مُضَاف/ ve tamlayan /مُضَاف إليه/ şeklinde isimlendirilmiştir.[869] Bu yapılarda kural muzâfın genelde nekra ve merfû, muzâfun ileyhin ise tamlamanın türüne göre mârife ya da nekra ancak her zaman mecrûr olmasıdır.[870]

Bu doğrultuda renk ifâde eden isim ve sıfatlar incelendiğinde belirtili ve belirtisiz isim tamlamalarında isim-isim ve isim-sıfat ikilileri halinde yer aldıkları görülür. Örneğin belirtili isim tamlamalarına bakıldığında /زُرْقَةُ البَحْرِ: denizin maviliği/, /صُفْرَةُ الشَّمْسِ: güneşin sarılığı/, /حُمْرَةُ الوَرْدَةِ: gülün kırmızılığı/ tamlamalarında muzâfı renk ifâde eden iki isim, /نَظَافَةُ البَيَاضَةِ: beyazlığın temizliği/ tamlamasında ise muzâfun ileyhi renk ifâde eden iki isim bir araya gelmiştir. İsim-sıfat ikililerinin oluşturduğu tamlamalar ise daha yaygın kullanıma sahip olup örnekleri şu şekildedir: /أَسْوَدُ اللَّوْنِ/, /أَبْيَضُ الوَجْهِ/, /دَرَجَاتُ الأَسْوَدِ/. Burada ilk iki örnekte renk ifâde eden sözcük muzâf iken son örnekte muzâfun ileyhtir. Burada şunu da ilave etmek gerekir ki bu sözcükler kimi zaman da zincirleme isim tamlamaları içerisinde yer alabilmektedir. Örneğin /لَمْعَانُ صُفْرَةِ الشَّمْسِ: güneşin sarılığının parlaklığı/ zincirleme isim tamlamasına bakıldığında görülmektedir ki muzâfun ileyh renk mastarı şeklinde gelmiştir.

Belirtisiz isim tamlamaları ise daha az kullanılmakla beraber örnekleri mevcuttur. Örneğin /بَيَاضَة وَجْهٍ: yüzün beyazlığı/ tamlamasında iki kelime de isim olup, muzâf renk mastarı iken, sıfat-isim ikilisinin görüldüğü /أَبْيَضُ قَلْبٍ: kalbi beyaz/ tamlamasında ise muzâf

---

[868] Örnekleri için bkz. el-Kuşcî, ʿUnḳûdu'z-zevâhir fi'ṣ-ṣarf, 214-220.

[869] ʿAbduh er-Râciḥî, *eṭ-Ṭaṭbîḳu'n-naḥvî,* 246,247.

[870] İbnu'l-Ḥâcib, *el-Kâfiyetu fi ʿilmi'ṣ-ṣarf ve'ş-şâfiyetu fi ʿilmi'ṭ-taṣrîf ve'n-naḥv*, 28, 29.

renk sıfatıdır. “Siyah tonları” mânâsındaki /دَرَجَاتُ أَسْوَدَ/ örneği ise muzâfun ileyhi renk sıfatı olan bir diğer tamlamadır.

Burada değinmek istediğimiz bir konu da isim ve sıfat tamlamalarının bazen birleşerek yeni kelime öbekleri oluşturuyor olmasıdır. Meselâ /باب البيت الأبيض: beyaz evin kapısı/ isim tamlamasında muzâfun ileyh yani /البيت الأبيض/, sıfat tamlaması şeklinde gelmiştir. Aynı örnek “evin beyaz kapısı şeklinde düşünüldüğünde bu defa isim tamlaması şeklindeki /باب البيت/ sıfat tamlamasında mevsûf konumunda kullanılmıştır. Ancak burada mânânın karışmaması açısından “evin beyaz kapısı” manası için /الباب الأبيض لِلْبَيْتِ/ şeklindeki kullanım yararlı olacaktır. Bir başka örnek /صُفْرَةُ الشَّمْسِ المُشْرِقَةِ: Doğan güneşin sarılığı/ isim tamlamasında ise muzâf renk mastarı iken muzâfun ileyh sıfat tamlamasından oluşmuştur.

Görülmektedir ki renk sözcükleri gerek mastar gerek sıfat formlarıyla isim tamlamasında muzâf ve muzâfun ileyh şeklinde yer alabilirken bu tamlamalar kimi zaman belirtili kimi zaman da belirtisiz olabilmektedir. Çalışmanın buraya kadar olan kısmında renk isim ve sıfatlarının sıfat ve isim tamlamaları içerisindeki kullanımları ele alınmıştır. İlerleyen başlıklarda ise bu tamlamaların cümlenin hangi bölümlerinde yer aldığı, yer aldığı konuma göre görevi ve adlandırılışı işlenmiştir.

2.2.2. Renk Kelimelerinin Cümle İçerisinde Kullanımı

Cümleler dildeki sözcüklerin belli kurallara bağlı şekilde bir anlam bütünlüğü içerisinde bir araya gelmesiyle meydana gelir. Bu durumda birer sözcük olması bakımından renk isim ve fiillerinin cümle içinde kullanılması, kullanıldığı göreve göre çeşitli isimlerle adlandırılması söz konusu olacaktır. Zira Arapçada fiil ve isim cümlesi olmak üzere iki cümle türü olup fiil cümlesinde fiil, fâil; isim cümlelerinde ise mübtedâ ve haber aslî ögeleri teşkil etmektedir. Ancak fiil cümlelerinde fiilin müteaddî olma durumunda mef’ûl cümlede tamamlayıcı bir öge haline geldiğinden çalışmamızda fiil cümlesinin aslî unsurları arasında ele alınmıştır. Renk kelimeleri ise gerek müfret gerek yukarıda gördüğümüz gibi isim ve sıfat tamlamaları şeklinde bu ögelerin tamamında bulunabilmektedir.

Burada şunu da söylemek gerekir ki Arapçada mârife ismin ardından gelen ismi mevsûlün sıla cümlesi ve nekra ismin ardından gelen cümleler sıfat niteliği taşımaktadır. Bununla beraber isim ve fiil cümleleri bir başka cümlenin bir ögesi olarak da gelebilmektedir. Söz konusu cümleler iç cümle şeklinde adlandırılacak olursa ana cümle ve iç cümlenin kendi bünyesinde ögelerin ayrılması ve isimlendirilmesi noktasında bir fark olmadığı görülür. Bu nedenle çalışmamızda ana cümleler incelenerek birleşik cümlelerden kısaca bahsedilmiştir. Ancak bu tür kullanımlarında sıklıkla görüldüğünü unutmamak gerekir.

Son olarak şunu da söylemek gerekir ki Arapçada hem fiil hem de isim cümlelerinde zaman zaman yer alabilen zarf, hal, temyîz, istisnâ, münâdâ, câr-mecrûr gibi diğer unsurlar da mevcuttur. Renk sözcükleri ise cümle içerisinde bu unsurların bir kısmı şeklinde gelebilirken bir kısmında mantıkla uyuşmadığından kullanılmamaktadır. Bu doğrultuda çalışmamızın bu bölümü fiil cümlesinin aslî ögelerinde renk sözcükleri, isim cümlesinin aslî ögelerinde renk sözcükleri ve her iki cümlede de yer alan aslî olmayan unsurlar şeklinde üç kısımda ele alınmıştır.

2.2.2.1. Fiil Cümlesinin Aslî Bir Ögesi Oluşu Bakımından Renk Kelimeleri

Arapçada fiil cümleleri; fiil ve fâilden oluşan asli unsurlar ile fiilin müteaddî olması halinde eklenen mef'ûl unsuruyla birlikte üç ögeden meydana gelmektedir.[871] Burada mef'ûlün bulunması bir zorunluluk arz etmezken fiil ve fâil, fiil cümlesinde bulunması zorunlu olan ögeleridir.[872] Fiil cümleleri bu üç unsurun dışında hal, temyîz, zarf ve başka işlevsel unsurlar da barındırabilmektedir. Fiilin dışında kalan unsurlar isimler kategorisinden yapılmaktadır. Renk sözcükleri özelinde fiil olan renk sözcüklerinin cümlede fiil ögesi olarak yer alacağı açıktır. İsim olan renk sözcükleri ise gerek müfret gerekse tamlama şeklinde hem fâil hem de mef'ûl olarak kullanılabilmektedir.

Fiil cümlesinin asli unsurları fiil, fâil ve mef'ûl olarak belirlendikten sonra renk sözcüklerinin mezkur üç unsur olarak kullanılışı aşağıdaki başlıklar altında ele alınmıştır.

2.2.2.1.1. Cümle İçerisinde Fiil Olan Renkler

Arap dilinde renk ifâde eden fiiller mücerred ve mezîd formlarıyla oldukça çeşitlidir. Bu bakımdan daha önce "Renk Fiilleri ve Çatıları" başlığı altında ele alınan bu sözcükler cümle içerisinde tabi bir biçimde cümlede fiil ögesi olarak kullanılmaktadır. Ancak renk fiilinin yer aldığı fiil cümleler yerine göre haber ya da sıfat bildirebilmektedir.

Cümlede fiil ögesi olarak yer alan renk fiilleri çoğunlukla lâzım ve bazen de müteaddî şekildedir. Bu da fiil cümlelerinin genelde fiil ve fâilden oluştuğu anlamına gelir. Zira / احْمَرَّ عَيْنَاه: Gözleri kızardı./, /اسْوَدَّ قَلْبُه: Kalbi karardı./, /انْزَرَقَ جِلْدُه من البَرْدِ: Cildi soğuktan morardı./, /اصْفَرَّ وَجْهَه من الخَوْفِ: Yüzü korkudan sapsarı kesildi./, /عُيُونُ الطِّفْلَةِ الصَّغِيرَةِ اِحْمَرَّتْ من البُكَاءِ: Küçük kızın gözleri ağlamaktan kızardı./ gibi cümlelere bakıldığında fiillerin mef'ûl almadığı görülür. Ancak /بَايَضَ ثَوْبَه/, /نَضَّرَ الله وَجْهَه/ cümlelerindeki gibi daha az rastlanan renk fiilleri ise mef'ûl almaktadır. Yine çoğunlukla malûm fiil formu formunda gördüğümüz renk fiilleri

---

871 ʿAbduh er-Râciḥî, *eṭ-Ṭaṭbîḳu'n-naḥvî,* 173, 174.

872 ʿAbduh er-Râciḥî, *eṭ-Ṭaṭbîḳu'n-naḥvî,* 173, 174.

nadiren de olsa /أُخْتُضِرَ/ örneğindeki gibi meçhul fiil formunda kullanılabilmektedir. Bu durumda etken cümlelerdeki nesne bu tür fiillerin kullanıldığı edilgen cümlelerde nâibu fâil olarak yer almaktadır. Burada şuna da değinmek gerekir ki fiil ögesi olarak genelde mâzî olmakla beraber diğer zaman çekimlerinde de kullanımı mevcut olan renk fillerinin mânâ itibarıyla olması muhtemeldir ki emir kipiyle kullanımına rastlanmamıştır.

Burada şunu da ilave etmek gerekir ki Arapçada standart fiil cümlelerinin dışında birtakım fiil cümleleri bulunmaktadır. Bunlardan biri taaccub üslubu olup renk fiillerinin ilk bakışta bu formda kullanılabildiği düşünülebilir. Ancak bu fiiller incelendiğinde sıfatlarının /أفعَلُ-فَعْلَاء/ vezninde oluşu nedeniyle taaccub için gerekli şartları taşımadıkları bu nedenle bu üslup içerisinde kullanılmadıkları görülmektedir.

2.2.2.1.2. Fâil Oluşu Bakımından Renk Adları

Fâil, fiil cümlesinde işi veya oluşu gerçekleştireni bildiren, temel iki ögeden biridir.[873] Cümlede fiilden sonra gelen bu öge müfret isim olabileceği gibi kelime öbeklerinden de meydana gelebilmektedir.[874] Renk adları da bu çerçevede değerlendirildiğinde cümlede farklı şekillerde fâil konumunda yer aldığı görülmektedir. Söz konusu kullanımlar müfret isim, sıfat tamlaması ve isim tamlaması olan fâiller şeklinde üç kısımda değerlendirilebilir.

Müfret renk isimlerinin fâil olarak kullanıldığı birkaç örnek şöyledir; / الأَزْرَقُ يُرِيحُ نَفْسِيَّةَ الإِنْسَانِ: Mavi insan psikolojisini rahatlatır./, /الأَحْمَرُ يُثِيرُ غَضَبَ الثَّوْرِ: Kırmızı boğayı öfkelendir./, /الأَبْيَضُ يَرْمُزُ البَرَاءَةَ في ثَقَافَةِ العَرَبِ: Beyaz Arap kültüründe masumiyeti simgeler./, / الأَزْرَقُ و الأَبْيَضُ كَانَا يُسْتَخْدَمَانِ في المُعَالَجَةِ في القُرُونِ القَدِيمَة: Beyaz ve mavi eski asırlarda tedavide kullanılırdı./ Renk sıfatlarının yer aldığı tüm bu örneklerde sıfatların yerine aynı renklerin fiil masdarı olan isimlerini koyarak kullanmak da mümkündür.

Daha önce renk sıfatlarının sıfat tamlaması içerisinde sıfat ve mevsûf olarak kullanılabilirken renk isimlerinin yalnız mevsûf şeklinde kullanılabildiği söylenmişti. Zira renk adının sıfat olarak kullanılması kelime türü bakımından mümkün değildir. Örnekler üzerinden değerlendirilecek olursa /الطِفْلُ الأَسْوَد يَلْعَبُ في الحَدِيقَة Siyâhî çocuk parkta oynuyor./ cümlesinde niteleyen renk sıfatı, /الأَخْضَرُ الفَاتِحُ يُعْجِبُنِي: Açık yeşil hoşuma gider./ cümlesinde mevsûf renk sıfatıdır. Yine /الدُهْمَةُ الغَامِقَةُ تُخِيفُنِي لَيْلاً: Gece koyu karanlık/siyahlık beni korkutur./ cümlesinde ise mevsûf renk adı olarak kullanılmıştır.

Renk adının isim tamlaması içinde yer aldığı fâillere geçildiğinde renk ad ve sıfatlarının genelde belirtili isim tamlamaları şeklinde görülen örnekleri mevcuttur. Meselâ /

---

[873] İbnu'l-Ḥâcib, *el-Kâfiyetu fi ʿilmi'ṣ-ṣarf ve'ş-şâfiyetu fi ʿilmi'ṭ-ṭaṣrîf ve'n-naḥv,* 14.

[874] el-Ḥamalâvî, *Şeze'l-ʿarfi fi fenni'ṣ-ṣarf,* 121.

زُرْقَةُ البَحْرِ تُؤَثِّرُ على نَفْسِيَّةِ الإنْسَنِ بِشَكْلٍ إيجَابِيٍّ: Denizin maviliği insan psikolojisini olumlu yönde etkilemektedir./ cümlesinde fâil olan /زُرْقَةُ البَحْرِ/ renk adının muzâf olarak yer aldığı belirtili bir isim tamlamasıdır. Bir başka örnek "Yeşilliğin güzelliği insanın stresini azaltıyor." mânâsındaki /جَمَالُ الخُضْرَةِ يُقَلِّلُ تَوَتُّرَ الإنْسَانِ/ cümlesinde de / جَمَالُ الخُضْرَةِ / şeklinde gelen isim tamlamasında /الخُضْرَةِ/ sözcüğü muḍafun ileyh olup tamlama cümlede fâil olarak yer almaktadır. Renk sıfatlarına bakıldığında ise /دَرَجَاتُ الأَبْيَضِ و بِدَرَجَاتُ الأَسْوَدِ تَخْتَلِطُ مع بَعْضِهَا: Beyaz tonları ile siyah tonları birbirine karışmaktadır./ cümlesinde renk sıfatının isim tamlamasında muzâfûn ileyh; /أسْوَدُ حَيِّنَا يُعْرَفُ بِكَرَمِهِ و شُجَاعَتِهِ: Mahallemizin siyahi olanı cömertlik ve cesaretiyle bilinir./ cümlesinde ise nâibu fâil olan /أسْوَدُ حَيِّنَا/ tamlamasında renk sıfatının muzâf olduğu görülmektedir.

Özetlemek gerekirse fiil cümlelerinde fâil ögesi olarak müfret renk isim ve sıfatları kullanılmaktadır. Ayrıca renk sıfatlarının sıfat ve mevsûf, renk isimlerinin ise mevsûf şeklinde yer aldığı sıfat tamlamaları, yine renk isim ve sıfatlarının hem muzâf hem de muzâfun ileyh şeklinde yer aldığı isim tamlamaları da fâil konumunda yer alabilen kelime öbekleridir. Zaman zaman meçhûl fiille kurulmuş fiil cümlelerinde fail konumundaki renk sözcükleri nâibu fâil olabilmektedir.

2.2.2.1.3. Mef'ûl Oluşu Bakımından Renk Adları

Mef'ûl, fiil cümlesinde iş veya oluşun kendisi üzerinde gerçekleştiği nesneyi bildiren ögedir.[875] Cümlede fiil ve fâilden sonra gelen bu öge fiil cümlesinde bulunması zaruri bir öge değildir. Ancak kullanıldığı takdirde mef'ûlün bih, el-mef'ûlü'l-muṭlaḳ, mef'ûlün li eclih, mef'ûlün fîh ve mefʿûlün meʿah gibi farklı çeşitlerini görmek mümkündür.[876] Müfret sözcük yahut kelime öbeklerinden meydana gelebilen mef'ûller renk adları çerçevesinde incelendiğinde karşılaşılan kullanımlar fâil ögesinde olduğu gibi müfret isim, sıfat tamlaması ve isim tamlaması olan mef'ûller şeklinde üç kısımda değerlendirilebilir.

Müfret birer sözcük şeklinde gelen mef'ûller / أضِفْ خُضْرَةً على البُحَيْرَةِ التي في الصُورَة التي رَسَمْتَها: Çizdiğin resimdeki göle yeşillik kat./ ve /يُسَبِّبُ التَعَرُّضُ على أَشِعَّةِ الشَّمْسِ طَوِيلاً البُنِّيَةَ على الجِلْدِ: Güneş ışınlarına fazla maruz kalmak ciltte kahverengiliklere neden olur./ örneklerinde olduğu gibi renk ifâde eden mastarlar olabilir. Renk sıfatlarının müstakil biçimde mef'ûl konumunda kullanıldığı yerlere de /أُرِيدُ أن أشْتَرِي الأَحْمَرَ: Kırmızı (olanı) almak istiyorum./ ve / يَسْتَخْدِمُ بُوبْ رُوزْ الأَسْوَدَ و الأَبْيَضَ و الأَخْضَرَ في الرَسْمِ بِشَكْلٍ كَثِيرٍ: Bob Ross resimde siyah, beyaz ve yeşili çokça kullanılır./ cümleleri örnek gösterilebilir.

---

[875] el-Ḥamalâvî, *Şeze'l-ʿarfi fi fenni'ş-şarf*, 123.

[876] İbnu'l-Ḥâcib, *el-Kâfiyetu fi ʿilmi'ş-şarf ve'ş-şâfiyetu fi ʿilmi'ṭ-ṭaṣrîf ve'n-naḥv*, 18, 23.

Sıfat tamlamaları şeklindeki mef'ûllere bakıldığında, daha çok renk sıfatlarının sıfat ve mevsûf konumunda kullanıldığı örneklere rastlanmaktadır. Örnekleriyle inceleyecek olursak /أُشَاهِد السَّمَاءَ الأَزْرَقَ: Mavi gökyüzünü izliyorum./ cümlesinde /السَّمَاءَ الأَزْرَقَ/ tamlamasında mavi sıfat iken /تُحِبُّ أُخْتِي الأَزْرَقَ الفَاتِحَ كَثِيراً: Kardeşim Açık maviyi çok sever./ cümlesinde ise / الأَزْرَقَ الفَاتِحَ/ şeklindeki sıfat tamlamasında mavi mevsûf olarak yer almaktadır. Her iki örnekte de söz konusu tamlamalar mef'ûl ögesi olarak kullanılmıştır. Ayrıca / لَم أر أُمِّي التي اِبْيَضَّ وَجْهَهَا من الخَوْفِ هكذا من قبل: Yüzü korkudan bembeyaz olan annemi hiç böyle görmemiştim./ cümlesinde mârife olan anne sözcüğünün sıfatı olarak cümle gelmiş ve bu kelime grubunun tamamı mef'ûl konumunda kullanılmıştır. "Sarı saçlı bir kız çocuğunu caddede tek başına yürürken bulmuşlar." anlamındaki /قَدْ وَجَدُوا طِفْلَةً شَعْرُهَا أَصْفَر و هي تَمْشِي في الشَارِعِ لِوَحْدِها/ cümlesinde ise nekra sözcüğün nitelenmesiyle aynı durum meydana gelmiştir.

Fiil cümlesinde mef'ûl olarak gelen renklerin yer aldığı isim tamlamalarına geçildiğinde muzâfı renk ismi olan ve muzâfun ileyhi hem isim hem de sıfat olan kullanımlar görmek mümkündür. Bu doğrultuda /أُحِبُّ خُضْرَةَ عَيْنِكَ: Gözlerinin yeşilliğini seviyorum./ cümlesinde isim tamlaması olan /خُضْرَةَ عَيْنِكَ/ mef'ûl konumunda olup muzâfı renk mastarıdır. "Beyazın temizliğini seviyorum." mânâsındaki /أُحِبُّ نَظَافَةَ اللأبْيَضِ/ cümlesinde ise yine mef'ûl konumundaki /نَظَافَةَ اللأبْيَضِ/ tamlaması, isim tamlaması olup bu defa renk mastarı muzâfun ileyh olarak yer almaktadır.

Renk sıfatlarında ise sıfat olan sözcüğün muzâf olduğu örneklerle karşılaşılmamıştır. Zira daha önce zikredildiği gibi Arapçada tamlama biçimi isim tamlaması olsa da mânâ kullanılan kelimeye göre sıfat tamlaması olabilmektedir. Örneğin "siyah renkli" anlamındaki /أَسْوَدُ اللَّوْنِ/ tamlaması bir fiil cümlesi içerisinde mef'ûl olarak kullanılmak istendiğinde fiilden etkilenecek bir nesneye ihtiyaç duyulur. Bu açıdan söz konusu tamlama mânâ bakımından yetersiz kalmaktadır. Ancak sıfatın muzâfun ileyh olduğu örnekler mevcuttur ve / اِسْتَخْدَمْتُ دَرَجَاتِ الوَرْدِيّ و البَنَفْسَجِيّ في هذه الصُورَةِ: Bu resimde pembe ve mor tonlarını kullandım./ cümlesi bunlardan biridir.

Çalışmamızın fiil cümlesinin aslî ögesi oluşu bakımından renk sözcüklerinin ele alındığı kısmında görüyoruz ki renk isimleri mef'ûl ögesinde müfret ve tamlamalar biçiminde yer alabilmektedir. Sıfat tamlamalarında renk mastarlarının sıfat veya mevsûf olduğu örneklere pek rastlanmazken sıfat olan sözcükler tamlamanın her iki kısmında da bulunabilmektedir. Mef'ûl ögesi oluşu bakımından isim tamlamalarına gelindiğinde ise muzâf ve muzâfun ileyhi mastar olan tamlamaların kullanıldığı görülmektedir. Ancak renk sıfatlarında muzâfı renk sıfatı olan örneklere rastlanmazken muzâfun ileyhi renk sıfatı olan kullanımlar mevcuttur.

Fiil cümleleriyle ilgili sonuç olarak şunlar söylenebilir: Renk fiilleri fiil cümlesinde fiil ögesi olarak, renk isim ve sıfatları ise fâil ve mef'ûl konumunda müfret sözcükler, sıfat ve isim tamlamaları şeklinde çeşitli formlarda kullanılmaktadır. Fiil cümlesinin ardından söz konusu sözcükleri isim cümlesindeki yeri bakımından da incelemek üzere bir sonraki başlık isim cümlesinin bir ögesi oluşu bakımından renk isim ve sıfatlarına ayrılmıştır.

2.2.2.2. İsim Cümlesinin Aslî Bir Ögesi Oluşu Bakımından Renk Adları

Arapçada isim cümlesi mübtedâ ve haber adı verilen özne ve yüklemden meydana gelmektedir.[877] Bu iki ögenin her biri müfret bir sözcük veya kelime öbeklerinden oluşabilirken, haber cümle şeklinde de gelebilmektedir.[878] Birer isim olan renk adları ise aynı şekilde mübtedâ ve haber olarak kullanılabilmektedir. Ayrıca fiil cümlelerinde olduğu gibi isim cümlelerinde de temyîz gibi asli olmayan unsurlar içerisinde renk sözcükleri kullanılabilmektedir. Bu bağlamda çalışmamızın bu kısmında konu öncelikle mübtedâ ardından da haber oluşu bakımından renk adları şeklinde ikiye ayrılarak değerlendirilmiştir.

2.2.2.2.1. Mübtedâ Oluşu Bakımından Renk Adları

Arapça dilbilgisinde mübtedâ, cümlede kendisi hakkında hüküm verilen, yargıda bulunulan, durumu ile ilgili bilgi verilen ögedir.[879] İsim cümlesinde mübtedâ genelde başta gelip mârife ve merfûdur. Müfret kelimeden oluşabileceği gibi sıfat ve isim tamlamalarından da meydana gelebilmektedir.[880] Buna göre, renk sözcüklerinin mübtedâ olarak kullanılması müfret, sıfat tamlaması ve isim tamlaması olmak üzere üç şekilde kullanılması mümkündür.

Mübtedânın müfret sözcük olduğu yerlerde renk isim ve sıfatlarını görmek mümkündür. Örneğin /الخُضْرَةُ تُسِرُّ النأضِرينَ: Yeşillik bakanlara mutluluk verir./ cümlesinde müfret sözcük renk mastarı iken /الأَزْرَقُ لَونِي المُفَضَّلُ: Mavi en sevdiğim renktir./, / البُنِّيُّ و الأَسْوَدُ يُلْبَسَانِ في الشِّتَاءِ: Kahverengi ve siyah kışın giyilir./ ve / الأَزْرَقُ و الأَصْفَرُ و الأَحْمَرُ أَلْوَانٌ أَسَاسِيَّةٌ : Mavi, sarı ve kırmızı ana renklerdir./ cümlelerinde /الأَزْرَقُ/, /البُنِّيُّ و الأَسْوَدُ/, /الأَزْرَقُ و الأَصْفَرُ و الأَحْمَرُ/ sözcükleri mübtedâ konumunda kullanılan birer sıfattır. Yine /الحُمْرَةُ على الخَدَّيْنِ تَدُلُّ على الصِحَّةِ: Yanaklardaki kırmızılık sağlıklı olmaya delalet eder./ cümlesinin mübtedâsı teknik olarak /الحُمْرَةُ/ kelimesi iken anlam olarak /الحُمْرَةُ على الخَدَّيْنِ/ şeklinde gelen kelime öbeğidir. Ancak bu şekilde gelse dahi mübtedânın cümle olup olamayacağı tartışılmış, genel olarak bu tür

---

[877] İbnu's-Serrâc, *el-ʾUsûlu fi'n-naḥv*, 1/70-76.

[878] İbnu'l-Ḥâcib, *el-Kâfiyetu fi ʿilmi'ş-ṣarf ve'ş-ṣâfiyetu fi ʿilmi'ṭ-ṭaṣrîf ve'n-naḥv*, 16.

[879] İbnu's-Serrâc, *el-ʾUsûlu fi'n-naḥv*, 1/70-76.

[880] İbnu's-Serrâc, *el-ʾUsûlu fi'n-naḥv*, 1/70-76.

cümlenin müfret sözcük niteliğinde olduğu söylenmiştir.[881] Zira mânâ açısından "Yanaklardaki kırmızılık" dendiğinde bitmiş bir cümleden söz edilememektedir.

Renk sözcüklerinin yer aldığı ikinci bir mübtedâ şekli ise tamlama şeklinde gelen mübtedâlardır. Sıfat tamlamalarından başlayacak olursak renk sıfatlarını tamlama içerisinde görmenin mümkün olduğu söylenebilir. "Siyahi atletler koşuda çok iyidirler." mânâsındaki /الرِيَاضِيُّونَ السُودُ جَيِّدُونَ في الجَرْيِ/ ve /المَصَابِيحُ الصَفْرَاءُ للشَارِعِ تُنِيرُ حَوْلَهَا لَيْلاً: Sarı sokak lambaları gece etrafını aydınlatıyor./ cümlelerine bakıldığında /المَصَابِيحُ الصَفْرَاءُ/ / ve /الرِيَاضِيُّونَ السُودُ/ mübtedâ olup renk, niteleyen olarak geçmektedir. Ancak /الأَحْمَرُ اللَامِعُ يُفَضَّلُ لِمَلَابِسِ السَهْرَةِ: Parlak kırmızı gece elbiseleri için tercih edilir./ cümlesinde mübtedâ olan /الأَحْمَرُ اللَامِعُ/ sıfat tamlaması olup renk ifâde eden sıfat nitelenen olarak gelmiştir. Bu anlamda mastarlar ise mübtedâ ögesi olarak nadiren sıfat tamlaması biçiminde kullanımına rastlanan sözcüklerdir. Mevcut örneklerde ise mastar olan sözcük /البَيَاضَةُ اللَامِعَةُ تُؤَثِّرُ على العُيُونِ بِشَكْلٍ سَيِّئٍ: Parlak beyazlık gözleri kötü etkiler./ örneğindeki gibi mevsûf olarak yer almaktadır. Zira isim olan mastarların sıfat olması mümkün değildir.

Renk sözcüklerinin isim tamlaması şeklinde geldiği mübtedâlar bu anlamda ele alınacak olan üçüncü grubu oluşturmaktadır. Burada da mastar olan renk isimleri ve renk sıfatları üzerinden bir değerlendirme yapılacak olursa iki sözcük türünün de isim tamlamasında daha çok muzâf konumunda yer aldığı görülmektedir. Örneğin / زُرْقَةُ البَحْرِ كَانتْ أَكْثَرَ وُضُوحاً اليَوْمَ: Denizin maviliği bugün daha netti./ ve /بَيَاضَةُ الأَسْنَانِ مُرْتَبِطَةٌ بِتَنْظِيفِها بِشَكْلٍ مُنَظَّمٍ: Dişlerin beyazlığı düzenli fırçalamaya bağlıdır./ cümlelerindeki /زُرْقَةُ/ ve / /بَيَاضَةُ/ mastarları isim tamlamasının muzâfı olup mübtedâ konumunda yer almaktadır. Bir diğer cümle / كَثْرَةُ الخُضْرَةِ عند رُؤْيَةِ المَدِينَةِ من الأَعْلَى تُبْهِجُ الإِنْسَانَ: Yeşilliğin bolluğu şehre yüksekten bakıldığında insanı mutlu ediyor./ örneğinde ise mastar olan /الخُضْرَةِ/ muzâfun ileyh olup aynı şekilde cümlede mübtedâdır.

Renk sıfatlarına gelindiğinde bu sözcüklerin isim tamlaması şeklinde kullanıldığı örneklere rastlamak nadiren mümkündür. Örneğin /دَرَجَاتُ الأَصْفَرِ و البُرْتُقَالِيِّ تُفَضَّلُ في الصَّيْفِ: Sarı ve turuncu tonları yazın tercih edilir./ cümlesine bakıldığında renk sıfatının muzâfun ileyh olduğu görülmektedir.

Özetle, renk sözcüklerinin gerek sıfat gerekse mastar formunda olsun mübtedâ ögesi olarak isim cümlesinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca söz konusu sözcükler mübtedâ ögesini oluşturan sıfat tamlamalarında mastarlar söz konusu olduğunda sadece mevsûf, sıfatlar söz konusu olduğunda ise hem sıfat hem de mevsûf şeklinde kullanılabilmektedir.

---

[881] ʿAbduh er-Râciḥî, *eṭ-Ṭaṭbîḳu'n-naḥvî,* 85.

İsim tamlamalarında ise mastarlar muzâf ve muzâfun ileyh olabilirken renk sıfatları genelde muzâfun ileyhtir.

2.2.2.2.2. Haber Oluşu Bakımından Renk Adları

Haber, isim cümlesinin ikinci ögesi olup mübtedâ ile ilgili hüküm veren, durumunu bildiren sözcük yahut kelime grubu ya da cümle yâni yüklemdir.[882] Mübtedâya dair bilgi veren haber, mübtedadan farklı olarak cümleler şeklinde de gelebilmektedir. Haber, müfret ya da sıfat tamlaması olduğunda nekra ve merfû; isim tamlaması olduğunda merfû; cümle olduğunda ise merfû olma hali açıkça belli olmadığından mahallen merfû kabul edilir.[883] Cümle şeklindeki haberler, eksiltisiz isim veya fiil cümleleri şeklinde olabildiği gibi harf-i câr-mecrûr, zarf-mecrûr ikililerinin müteallaklarıyla kurduğu eksiltili cümleler de olabilmektedir. Bu doğrultuda isim cümlesinde haber ögesi olması bakımından renk ifâde eden sözcükler müfret ve tamlama şeklinde olmak üzere iki kısımdır. Cümle şeklindeki haberlerin, renk sözcüklerini bir cümle unsuru olması bakımından ele aldığımız bu bölümde yeri yoktur. Çünkü renk kelimeleri tek başına birer cümle oluşturamayacağından isim ya da fiil cümlesinde herhangi bir öge olarak yer almakta ve böylece cümle meydana gelmektedir. Ortaya çıkan bu isim ve fiil cümleleri ise yine bir isim cümlesinin haberi konumunda kullanılabilmektedir. Ana cümle ile onun bir parçası olan iç cümlenin ögelerine ayrılması arasında bir fark bulunmamaktadır.

Renk kelimelerinin müfret sözcük olarak yer aldığı cümlelere bakıldığında renk sıfatlarını görmek mümkündür. Renk masdarı dediğimiz isimlerin müfret halde kullanımına ise pek rastlanmamaktadır. Örneğin "En sevdiğim renk beyazdır." mânâsındaki /لَوْنِي المُفَضَّلُ أَبْيَضُ/ cümlesinde renk sıfatı olan /أَبْيَض: beyazdır/ sözcüğü müfret bir haberdir. Aynı şekilde /أَلْوَانُ عَلَمِ تُرْكِيَا أَحْمَرُ و أَبْيَضُ: Türkiye bayrağı kırmızı ve beyazdır./, /حِذَاءُهُ الجَدِيدُ أَسْوَدُ: Onun yeni ayakkabısı siyahtır./ ve /قَلْبُهُ أَبْيَضُ: Onun kalbi temizdir./ cümleleri de bu minvaldeki bir diğer örneklerdendir.

Renk ifâde eden isim ve sıfatlar, isim cümlesinde müstakil kullanımın yanı sıra tamlama dediğimiz kelime öbekleri içerisinde de yer almaktadır. Burada sıfat ve isim olmak üzere iki çeşit tamlama üzerinden ilerleyecek olursak: ilk olarak söz konusu kelimelerin sıfat tamlaması şeklinde haber olması mümkündür. Örneğin /هَدِيَّةُ عِيدِ مِيلَادِهَا مِعْطَفٌ بُرْتُقَالِيٌّ: Onun doğum günü hediyesi turuncu bir cekettir./ ve /أُمِّي إِمْرَأَةٌ سَمْرَاءُ: Annem esmer bir kadındır./ cümlelerinde renk sıfatları tamlama içerisinde niteleyen olarak gelmiştir. Aynı sözcüklerin

---

[882] İbnu's-Serrâc, *el-ʾUsûlu fi'n-naḥv*, 1/70-76.

[883] İbnu'l-Ḥâcib, *el-Kâfiyetu fi ʿilmi'ṣ-ṣarf ve'ş-şâfiyetu fi ʿilmi'ṭ-taṣrîf ve'n-naḥv*, 16.

mevsûf olduğu durumlar da mevcuttur. “Onun yeni çantası kan kırmızısıdır” mânâsındaki /حَقِيبَتُهَا الجَدِيدَةُ حَمْرَاءُ قَانِئَةٌ/ cümlesi bunun bir örneğidir. Mastarlara gelindiğinde ise içerisinde renk mastarı bulunan sıfat tamlamalarına haber ögesi olarak rastlamanın zor olduğu söylenebilir.

Yukarıdaki standart sıfat tamlaması formundaki örneklerden farklı olarak Arapçada haber konumunda kullanımına rastlanan bir diğer sıfat tamlaması şekli /هو رَجُلٌ أَسْوَدُ شَعْرُهُ: O siyah saçlı bir adamdır./ cümlesindeki /أَسْوَدُ شَعْرُهُ/ gibidir. Bu cümlede haber /رَجُلٌ أَسْوَدُ شَعْرُهُ/ olup sıfat tamlaması şeklinde gelmiştir. Ancak tamlamadaki niteleyen kendi içinde isim cümlesidir ve mübtedâda /رَجُلٌ/ kelimesine dönen bir zamir bulunmaktadır. Bu durumda / أَسْوَدُ شَعْرُهُ/ şeklindeki isim cümlesinde renk sıfatı bu cümlenin haberi, mübtedâ ise /شَعْرُهُ/ şeklindeki isim tamlamasıdır.[884] Aynı şekilde /هذه الحَقِيبَةُ سَوْدَاءُ لَوْنُهَا: Bu çanta siyah renklidir./ ve / هو رَجُلٌ حِنْطِيٌّ لَوْنُه: O buğday tenli bir adamdır./ cümleleri de aynı kullanımın mevcut olduğu diğer örneklerdir.

İsim tamlaması şeklinde gelen haberlere bakıldığında ise görülür ki renk isim ve sıfatları muzâf ve muzâfun ileyh olarak kullanılmaktadır. Meselâ /أَبِي أَسْوَدُ اللِحْيَةِ: Babam siyah sakallıdır./ cümlesinde haber isim tamlaması olup muzâf renk sıfatıdır. Bu bağlamda sıkça karşılaşılan bir başka kullanım ise /لِحْيَةُ أَبِي أَسْوَدُ اللَوْنِ: Babamın sakalı siyah renklidir./ cümlesinde yer alan /أَسْوَدُ اللَوْنِ/ örneğinde olduğu gibi /اللَوْن/ sözcüğüyle yapılan isim tamlamalarıdır. Haberin muzâfun ileyh olduğu /البُرْتُقَالِيُّ و الوَرْدِيُّ و البَنَفْسَجِيُّ دَرَجَاتُ الأَحْمَرِ: Turuncu, pembe ve mor kırmızı tonlarıdır./ cümlesi ise bu bağlamdaki nadir örneklerdendir. Son olarak /عَلَامَةُ تَسَوُّسِ السِنِّ اسْوِدَادُ السِّنِّ: Diş çürüğünün işareti dişin siyahlığıdır./ cümlesinde ise diğerlerinden farklı olarak isim tamlaması şeklindeki haberin muzâfı sıfat değil renk adı şeklinde gelmiştir. Muzâfun ileyhi renk mastarı olan bir isim tamlamasının haber ögesi olarak bulunduğu bir örneğe ise rastlanmamıştır.

Çalışmamızın renk sözcüklerinin isim cümlesi içerisindeki kullanım alanlarının ele alındığı bu kısmında anlaşılmaktadır ki Arapçada renk kelimeleri cümlenin asli unsuru olan bütün konumlarda kullanılabilmektedir. Renk isimleri tamlama içerisinde de kullanılabildiğinden mübtedâ ve haber gibi asli unsurların tamlama olduğu durumlarda da kullanılmaktadır. Dahası renk kelimeleri sıfat tamlamasındaki yerine göre sıfat yahut mevsûf olabilirken isim tamlamasında ise muzâf ya da muzâfun ileyh olarak gelebilmektedir.

Cümle içerisinde müfret olarak ya da sıfat ve isim tamlaması içerisinde gelen renk sözcükleri hangi cümle türünde, hangi şekillerde ve hangi ögeler içerisinde yer alabilmektedir sorusunun cevabını değerlendirdiğimiz bu kısımda sonuçları daha net ortaya koymak adına

[884] İbnu’l-Ḥâcib, *el-Kâfiyetu fi ʿilmi’ṣ-ṣarf ve’ş-şâfiyetu fi ʿilmi’ṭ-taṣrîf ve’n-naḥv*, 30.

aşağıdaki şemalar özetleyici ve açıklayıcı olacaktır. Bu anlamda ilk şema sıfat tamlamalarının ikinci şema ise isim tamlamalarının cümle içerisindeki yerlerini göstermektedir.

Tablo 2.1 Sıfat Tamlamalarının İsim ve Fiil Cümlesi İçerisindeki Yeri

SIFAT TAMLAMASI				
	RENK ADI		RENK SIFATI	
	renk adı + mevsûf	sıfat + renk adı	renk sıfatı + mevsûf	sıfat + renk sıfatı
Fâil	-	✓	✓	✓
Mef'ûl	-	Örneğine rastlanmadı	✓	✓
Mübtedâ	-	✓(nadiren)	✓	✓
Haber	-	Örneğine rastlanmadı	✓	✓

Tablo 2.2 İsim Tamlamalarının İsim ve Fiil Cümlesi İçerisindeki Yeri

İSİM TAMLAMASI				
	RENK ADI		RENK SIFATI	
	renk adı + m. İleyh	muzâf + renk adı	renk sıfatı + m. ileyh	Muzâf + renk sıfatı
Fâil	✓	✓	✓	✓
Mef'ûl	✓	✓	-	✓
Mübtedâ	✓(nadiren)	✓ nadiren)	-	✓ nadiren)
Haber	✓	-	✓	✓

2.2.2.3. Cümlenin Aslî Olmayan Ögelerinde Renk Sözcükleri

Gerek fiil gerekse isim cümlelerinde asli unsurların dışında başka unsurların da bulunabildiğine değinmiştik. Esasında bu unsurlar içerisinde renk ifâdelerinin tek tek tespiti ciddi bir çalışma gerektirmektedir. Şu var ki kaynaklarda mansûbât sınıfında yer verilen bazı unsurlar cümledeki işlevi baki olmakla birlikte cümle çözümlemesinde farklı îrab edilebilmektedir. Başka bir deyişle asli olmayan unsur belirli şartlarda asli unsurlara dönüşebilmektedir. Bu nedenle bu başlıkta cümle çözümlemesinde fazla değişken olmayan unsurlarla yetineceğiz. Bu unsurlar: zarf (mef'ûlün fîh), hâl, temyîz, münâdâ, müstesnâ, gibi

unsurlardır.[885] Söz konusu ögeler bu doğrultuda aşağıdaki şekilde değerlendirilmiş, son olarak çalışmada renk kelimelerinin kullanımının tespit edildiği câr-mecrûra da kısaca değinilmiştir.

Bahsi geçen unsurlardan "Zaman ve mekan bildiren mef'ûllerdir."[886] şeklinde açıklanan zarfların renk sözcüklerinden yapılması mânâ bakımından muhal gözükmektedir. Hal unsuruna gelince fiil cümlesiyle sıkı bağı olan bu unsur fiilin yapılışı sırasındaki keyfiyeti anlatmaktadır.[887] Renk kelimesinin herhangi bir fiilin keyfiyetini anlatması da keza muhal gözükmektedir. Dolayısıyla bu iki ögenin renk kelimelerinden yapılması beklenemez.

Renk kelimelerinin kullanıldığı aslî olmayan cümle unsurlarından biri temyîzdir. Temyîz, ismi zikredilen ya da takdir edilen şey üzerindeki belirsizliğin anlaşılmasını sağlayan[888] unsur olarak tanımlanır. Dilbilgisi alimleri bu unsura ilişkin mansûb, câmid bir isim olması şartından bahseder.[889] Bu da yalnız renk mastarlarının temyîz şeklinde kullanılmasına olanak sağlar. Temyîz unsurunun farklı türleri olmakla beraber renk isimlerinin cümlede iki şekilde temyîz olabildiği görülmektedir. Bunlardan ilki ism-i tafdîlin nasb ettiği temyîzlerdir.[890] Örneğin /هذه الوردة أَشَدُّ اِحْمِرَاراً من الدم: Bu gül kandan daha kırmızı./, حَدِيقَتُنَا أَكْثَرُ من حَدِيقَتِكُمْ خُضْرَةً/: Bizim bahçemiz sizin bahçenizden daha yeşil./, / لم أر بنتاً أكثر بياضاً من أختي: Kız kardeşimden daha beyaz (tenli) bir kız görmedim./ cümlelerinin tamamında temyîz ismi tafdîlin ne bakımdan olduğunu bildiren bir mastardır. Renk isimlerinin yer aldığı ikinci temyîz türü ise doğrudan mansûb sözcüğün mübhem kelimeyi açıklamak üzere kullanıldığı temyîzlerdir.[891] Örneğin /إِشْتَدَّ وَجْهُ الرَّجُلِ اِحْمِرَاراً من الغضب: Adamın yüzü sinirden kızardı./ ve aynı şekilde /اِزْدَادَ وَجْهُ الطِّفْلَةِ الصَّغِيرَةِ اِحْمِرَاراً من الخَجَلِ: Küçük kızın yüzü utançtan kıpkırmızı oldu./ cümlelerindeki /اِحْمِرَاراً/ mastarı bu tür temyîzlere örnektir. Geçen örneklerdeki temyîz, asli olmayan bir unsur olarak /أَفْعَلُ/ yahut mastar formundaki bir isme dayalı olması nedeniyle her iki cümle türünde de görülmektedir. Bu iki temyîz dışında sayı, ağırlık, hacim, alan yahut mümeyyezin türünü bildiren temyîzler de vardır. Ancak renk kelimelerinin bu tür kullanımları mânâ itibarı ile mümkün görünmemektedir.

İsim ve fiil cümlelerinde yer alabilen müstesnâ burada ele alacağımız bir diğer unsurdur. Kaynaklarda "Cümledeki hükmü, istisna edilen bir veya daha fazla öge üzerinden

---

[885] Mansûbât için bkz. İbnu'l-Ḥâcib, *el-Kâfiyetu fi ʿilmi'ṣ-ṣarf ve'ş-şâfiyetu fi ʿilmi'ṭ-ṭaṣrîf ve'n-naḥv*, 18-27.; İbnu's-Serrâc, *el-ʾUsûlu fi'n-naḥv*, 1/101-364.; Muvaffakuddîn, *Şerḥu'l-mufaṣṣal*, 1/109-127. ve 2/1-111.

[886] İbnu's-Serrâc, *el-ʾUsûlu fi'n-naḥv*, 1/180.

[887] İbnu'l-Ḥâcib, *el-Kâfiyetu fi ʿilmi'ṣ-ṣarf ve'ş-şâfiyetu fi ʿilmi'ṭ-ṭaṣrîf ve'n-naḥv*, 24.

[888] İbnu'l-Ḥâcib, *el-Kâfiyetu fi ʿilmi'ṣ-ṣarf ve'ş-şâfiyetu fi ʿilmi'ṭ-ṭaṣrîf ve'n-naḥv*, 24, 25.

[889] İbnu's-Serrâc, *el-ʾUsûlu fi'n-naḥv*, 1/211-213.; ʿAbduh er-Râciḥî, *eṭ-Ṭaṭbîḳu'n-naḥvî,* 206-210.

[890] ʿAbduh er-Râciḥî, *eṭ-Ṭaṭbîḳu'n-naḥvî,* 206-210.

[891] İbnu's-Serrâc, *el-ʾUsûlu fi'n-naḥv*, 1/211-213.

kaldırmaktadır.” şeklinde açıklanmıştır.[892] Renklerin kullanımları incelendiğinde çoğunlukla sıfat formundaki renk kelimelerinin müstesnâ şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Örneğin “Mor hariç tüm renkleri severim.” mânâsına gelen /أُحِبُّ كلَّ الأَلْوَانِ إلاَّ البَنَفْسَجِيَّ/ ve “Gökkuşağının kırmızı, sarı ve mavi dışında tüm renkleri ara renklerdir.” anlamındaki / كلُ أَلْوَانِ قَوْسِ قُزَحٍ دَرَجَاتُ الأَلْوَانِ إلاَّ الأَحْمَرَ و الأَصْفَرَ و الأَزْرَقَ/ cümlelerine bakıldığında müstesnânın bir renk sıfatı olduğu görülür. Renk mastarının müstesnâ oluşu ise gramer bakımından mümkün görünse de kullanımına rastlanmamıştır. Esasen cümlenin asli unsuru olarak kullanılabilen renk kelimelerinin potansiyel olarak müstesnâ olması beklenir. Zira müstesnâ yapılacak renk kelimesinin öncesinde cümle içerisindeki ögelerden birinin renk kelimesi veya renge delalet eden bir kelime olması gerekir.

Arap dili gramer kaynaklarının mansûbât bölümünde ele alınan münâdâ unsuru, renk sözcüklerinin kullanıldığı, aslî olmayan bir diğer unsurdur. Burada gerçekleşen nidâ edatından sonra gelen isme bir çağrı, bir sesleniştir.[893] Renk ifâdelerinin bu anlamda münâdâ olması beklenmez fakat incelendiğinde sık olmasa da /يا أَسْوَدُ : Ey Siyahî! (adam)/, / يا أَيُّهَا الأَسْوَدُ: Ey Siyahî! (adam)/ örneklerindeki gibi kullanımlara rastlamak mümkündür. Örneklerdeki kullanımlarda renk kelimesi, ismin yerine kullanılan sıfat şeklindedir. Bununla beraber / يا أَبْيَضَ الوَجْهِ: Ey beyaz yüzlü!/, /يا الرَّجُلُ الأَسْوَدُ: Ey siyahi adam!/ ifâdelerinde olduğu gibi isim ve sıfat tamlamaları halinde gelen münâdâlar da görülmektedir. Görüldüğü üzere sıfat tamlamasında münâdâ merfû iken isim tamlaması şeklinde geldiğinde muzâf mansûb olmuştur. Başka bir deyişle renk kelimesi gerek doğrudan münâdâ olsun gerekse başka bir kelimenin yerine ikame edilmiş olsun münâdâ’nın kurallarına uygun kullanılmıştır.

Yukarıda ele aldığımız unsurlardan farklı olarak kaynaklarda bir de mecrûrât kategorisi bulunmaktadır.[894] Mecrûrât başlığı altında değerlendirilen iki unsur bulunur. Mecrûrât kategorisindeki unsurlardan biri harf-i cerin mecrûru, diğeri ise muzâfun ileyhtir. Esasında mecrûrât grubundaki ögeler bir terkip sonucu belirli bir îrab harekesine bağlı kalmakta ve işlevsel bir konumu bulunmamaktadır. Başka bir ifâdeyle müstakil olmayıp harf-i cer veya muzâfa bağlı ve ondan ayrılmaz bir parçadır. Dolayısıyla, kendi başına kaim olamayan mecrûrât, mansûbâta göre kayda değer bir unsur değildir. Mecrûr unsurların ilki olan muzâfun ileyh, bu adla anılmamış olsa da tamlamalar bahsinde ele alınmıştır. İlgili bahiste renk kelimelerinin isim tamlamasının iki parçasında da yer alabileceğini, dolayısıyla

---

[892] İbnu’l-Ḥâcib, *el-Kâfiyetu fî ʿilmi’ṣ-ṣarf ve’ş-şâfiyetu fî ʿilmi’ṭ-ṭaṣrîf ve’n-naḥv*, 25, 26.

[893] İbnu’l-Ḥâcib, *el-Kâfiyetu fî ʿilmi’ṣ-ṣarf ve’ş-şâfiyetu fî ʿilmi’ṭ-ṭaṣrîf ve’n-naḥv*, 19.

[894] Mecrûrât için bkz. İbnu’l-Ḥâcib, *el-Kâfiyetu fî ʿilmi’ṣ-ṣarf ve’ş-şâfiyetu fî ʿilmi’ṭ-ṭaṣrîf ve’n-naḥv*, 28-32.; Muvaffakuddîn, *Şerḥu’l-mufaṣṣal*, 2/117-134. ve 3/1-72.

muzâfun ileyh olabileceğini belirtmiştik. İkinci unsur olan harf-i cerle mecrûr olan isme gelince, isim ve fiil cümlelerinde karşılaşılabilen bu ögede hem renk sıfatlarını hem de renk mastarlarını görmek mümkündür. Örneğin /الطِّينِيُّ أَصْفَرُ يَمِيلُ إِلى البُنِّيِّ: Toprak rengi kahverengiye dönen bir sarıdır./ cümlesinde haberin sıfatı olarak gelen fiil cümlesinde yer alan câr-mecrûrda mecrûr renk sıfatıdır. "Yeşillik sarılığın mavilik ile karışımından meydana gelir." mânâsına gelen /الخضرة تتكون من مزيج الصفرة مع الزرقة/ cümlede haber olan fiil cümlesindeki mecrûr ise renk mastarıdır.

Cümlenin aslî olmayan unsurları içerisindeki yerine göre incelediğimiz renk sözcükleriyle ilgili kısa bir değerlendirme yapılmak istendiğinde renk sözcüklerinin temyîz, müstesnâ, münâdâ câr-mecrûr gibi cümlenin aslî olmayan unsurları içerisinde yer alabildiği, buna mukabil hâl ve zarf şeklinde kullanımına rastlanmadığı söylenebilir. Zira renk sözcükleri hâl veya zarf şeklinde kullanım için mânâ bakımından uygun olmayan sözcüklerdir. Temyîzle ilgili dikkat çeken nokta ise yalnız ismi tafdîle dayanan veya fiilin ne bakımdan gerçekleştiğini açıklayan temyiz türlerinde kullanılabildiğidir. Renk kelimelerinin bazı durumlarda temyiz olarak kullanılamaması hâl ve zarf olarak kullanılamamasıyla aynı sebeplere dayanır.

Renk kelimelerinin nahiv açısından tahlilinin tamamlandığı bu noktada çalışmanın ikinci bölümüyle ilgili şunlar söylenebilir: Arapçada renkler cümle bilgisi bakımından dikkatle incelendiğinde görülmektedir ki bu sözcükler cümlede nasıl ve hangi vazifede kullandığımızın farkına varmıyor olsak da kullanımı belirli kurallara bağlıdır. Şöyle ki, kelime öbekleri içerisindeki durumu bakımından renk kelimeleri sıfat tamlamalarında sıfat ve mevsûf isim tamlamalarında ise muzâf ve muzâfun ileyh şeklinde gelebilmektedir. Benzer bir şekilde bu sözcükler cümlenin aslî unsurlarının tamamında kullanılmaktadır. Renk fiilleri, fiil cümlesinde yalnız fiil ögesi olarak yer alabilirken renk isimleri fiil cümlesinde fâil ve mef'ûl; isim cümlesinde ise mübtedâ ve haber olarak kullanılabilmektedir. Cümlenin asli olmayan unsurlarıyla ilgili ise bazı kesin tespitlerden bahsedebilirken diğer unsurların kullanım detaylarına ilişkin kesin tespitlerde bulunmanın zor olduğu görülmüştür. Örneğin asli olmayan unsurlardan temyîz, müstesnâ ve câr-mecrûr şeklinde kullanımlar mevcut iken zarf veya hâl olamadığını rahatlıkla ifâde edebiliriz ancak hangi şartlarda münâdâ olabileceğine ilişkin kesin tespitler için daha özel ve detaylı bir çalışmaya ihtiyaç vardır. Dolayısıyla burada konuyu derinlemesine ele almış olmak konunun detaylarını ortaya koyma ve renkler konusunda incelemede bulunacaklara rehberlik etme açısından oldukça önemlidir.

SONUÇ

Renk sözcükleri, fiziksel bir algıyı dile yansıtan sözcüklerdir. Doğal dillerde bu sözcükler, söz konusu fiziksel algıyı ifâde etmek için kullanılmakla beraber zaman zaman renklerin kişilerin duygu dünyasında yarattığı etkiye göre belirledikleri mecaz anlamlarda kullanılmıştır. Toplumdan topluma çeşitli sosyal unsurların etkisi ile şekillenen bu sözcüklere Arap dili çerçevesinde bakıldığında bu bakımdan oldukça zengin bir kelime dağarcığına sahip olduğu görülür. Kelime ve cümle bazında Arapçada sıkça kullanılan bu sözcükler sarf ve nahiv için önemli bir kelime grubunu teşkil etmektedir.

Binaenaleyh söz konusu kelimelerin tespit edilip, sınıflandırıldığı çalışmamızda, anlambilim ve gramer bakımından incelemesi yapılarak tasnifi gerçekleştirilmiş, böylece sözcüklerin dildeki kullanımına dair genel sonuçlara varılmıştır. Elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Arapçada ana renk adlarından siyah ve beyazın kullanımının diğerlerine kıyasla yoğunluğu ve ara renk ifâde eden kelimelerin de siyah ve beyaz altında toplanıyor oluşundan renk kelimelerinin kültüre göre şekillendiği anlaşılmaktadır. Burada coğrafyanın etkisinden söz etmek de mümkündür. Zira canlı renklerin sık görülmediği topraklarda siyah, beyaz, kahverengi, sarı ve yeşilin birbirine karıştığı tonları ifâde eden kelimelerin diğerlerine göre daha fazla türetilmesi ve kullanılması doğaldır. Bu doğrultuda Arapçada çöl ortamında süren bir hayatın neticesi olarak çamur rengi, toprak rengi, kil rengi, kum rengi gibi renk isimleri mevcuttur. Ancak toplumlar arası iletişim ve bu iletişim sonucu gerçekleşen maddi ve mânevî alışverişlerin kelime dağarcığı üzerindeki kültür ve coğrafya etkisini azalttığı söylenebilir. Öyle ki önceleri Araplar tarafından bilinmeyen limon ve portakal gibi besinler çeşitli vesilelerle Arap yarımadasına ulaşmış ve zamanla birer renk adının kaynağı olmuştur.

Sosyal unsurlardan bir diğeri olan dînin etkisini değerlendirmek gerekirse Kurʿân ve hadisler olmak üzere dînî metinlerdeki renk ifâdeleri ile o dönemim Arap toplumunun renk algısının genel itibarı ile uyumlu olduğu görülmüştür. Ancak İslâm dîninin bu sözcüklere ihramın rengi olan beyaz, küfür ve asiliğin siyah ile nitelenişi örneklerinde olduğu gibi bazı somut ve soyut sembolik yeni mânâlar kattığı da bir gerçektir.

Tespit edilen kelimeler incelendiğinde görülmektedir ki Arapçada renk tonu sayısı oldukça fazla olmasına karşın kelimelerin mânâsı kaynaklarda net ve birbirinden ayırt edilebilir değildir. Bu karmaşaya ek olarak dile zamanla yeni renk adları eklenmiş, eklenmeye devam etmektedir. Ancak Arapça yazılı eserlerin renk adları hususunda sürekli eski kaynakları temel almaları neticesinde internet kaynakları dışında dile yeni girmiş olan

sözcüklerin tespitini yapmak ya da bu tür bir çalışmada yer vermek mümkün olmamaktadır. Bu bağlamda renk sözcüklerinin dilin gelişimini en açık şekilde ortaya koyduğunu da söylemek gerekir. Nitekim dil canlı bir varlık olup topluma endeksli olarak zamanla değişip, dönüşmekte, zenginleşmekte ya da zayıflamaktadır.

Renk sözcüklerine dair mânâ bakımından yapılan incelemenin ardından Arapçada renk sözcüklerinin bir kısmının isim, bir kısmının da fiil kökenli olduğu belirlenmiş, isim kökenlilerde renk mânâsının genelde nesnenin rengi ile ilişkili olup fiil kökenli renk adlarının ise doğrudan renklenmeyi ifâde eden bir fiile dayandığı tespit edilmiştir. Ayrıca aynı fiil kökünün hem renk hem de renkten bağımsız bir mânâ ifâde ettiği de görülmüştür. Bunun en bilinen örneği /سَوَدَ/ kökünün hem siyah olmayı hem de yönetici oluşu, idare etmeyi ifâde etmesidir.

Konuyla alakalı olarak şunu da söylemek gerekir ki Arapçaya sonradan dahil olan renk sözcüklerinin geneli sıfat olup /أَفْعَلُ/ vezninde değil kelimenin sonuna nispet yâ'sı eklenerek yapılmıştır. Ancak bu şekilde renk adı türetme modern döneme özgü bir durum olmayıp eski kaynaklarda nadiren de olsa /هِبْرِزِيٌّ/, /فُقَاعِيٌّ/ gibi kullanımlara rastlanmaktadır.

Ayrıca çalışmanın neticesinde /أَحْمَرَان: altın ve safran/, /أَسْوَدَان: yılan ve akrep/ şeklinde renklerin ikil formlarının toplum tarafından bilinen nesne çiftlerini ifâde etmesinin Arap kültürüne özgü bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Bu kullanım renk isimlerine has olmayıp /عُمَرَان/ örneğindeki gibi diğer isimler için de kullanılabilmektedir.

Çoğu dilde olduğu gibi renk sıfatlarının cins veya özel isme dönüşmesi Arapçada da gerçekleşmektedir. Ancak bunun tam tersi yâni isimlerin renk adına dönüşmesi dilimizde "deve tüyü", "yavru ağzı", "vişne çürüğü" örneklerindeki gibi çokça bulunurken Arapçada bunun örneğine nadiren rastlanmıştır. Araplar bu anlamda cins ismi doğrudan renk adı olarak kabul etmek yerine genellikle benzetme yöntemini kullanmaktadır. Yine dilimizde renk sıfatları bembeyaz, simsiyah kelimelerinde olduğu gibi pekiştirme ekleriyle kullanılırken Arapçada böyle bir durum söz konusu değildir. Küçültme eki dediğimiz -ımsı, -ımtrak eklerinde de durum aynıdır. Ancak Arapçada dilimizden farklı olarak kısacık kelimesindeki gibi -cık,-cuk küçültme ekleriyle yapılan /حُمَيْرَاء/, /سُوَيْدَاء/ gibi renk sıfatları mevcuttur. Bu form gramer bakımından çoğu sıfata uydurulabilse de pratikte birkaç rengi geçmemektedir.

Çekimli dillerden biri olan Arapçada herhangi bir fiil kökünden farklı fiil ya da isimler, bir isimden de yeni isimler türetmek mümkündür. O halde fiiller ya da fiil köküne dayanan renk isimleri özelinde yeni renk fiil ve isimleri türetmenin mümkün olduğu söylenebilir ki /اسْوَدَّ/, /بياضة/ örneklerindeki gibi türetilmiştir de. Ancak durum bir varlık

ismine dayanan renk isimlerinde farklılık arz etmektedir. Zira bu tür renk sıfatlarından isim veya fiil türetmek mümkün değildir.

Renkler morfolojik bakımdan incelenirken fark edilmiştir ki Arapçada renk adları denildiğinde genelde fiil kökenli renklerin adı anlaşılmaktadır. Zira bu kelimeleri fiillerin mastarları oluşturur. Turunculuk, morluk gibi mastarların Arapçada kullanılmadığı ve isim kökenli bazı renklerin mastarlarına sadece internet kaynaklarında görülmüştür.

Bir sınıflandırma yapılmak istendiğinde görülmektedir ki renk isimlerinin bir kısmını mastarlar, çoğunu ise sıfatlar oluşturmaktadır. Bir rengin birden fazla mastar ve sıfat formuna ulaşmak mümkündür. Renk fiillerinin ise bir kısmını müteaddî, çoğunluğunu ise lazım fiiller oluşturmaktadır.

Kelime öbekleri içerisinde renk isimleri sıfat ve isim tamlamalarında bulunabilmektedir. Sıfat tamlamalarında renk isimleri yalnız mevsûf olabilirken renk sıfatları hem sıfat hem de mevsûf şeklinde, isim tamlamaları içerisinde ise hem muzâf hem de muzâfun ileyh şeklinde yer almaktadır. Ayrıca bu iki tamlamanın birleştiği durumlar da görülmekle beraber bu kelime öbekleri isim ve fiil cümlelerinin çeşitli ögelerinde bulunabilmektedir.

Cümle içerisinde renk ifâdeleri gözden geçirildiğinde renk fiillerinin yalnız fiil ögesi olarak kullanılabilirken renk isimlerinin kullanım alanının daha geniş olduğu görülmüştür. Nitekim renk isimleri isim cümlelerinde ana unsurlar olan mübteḍâ ya da haber; fiil cümlelerinde ise fâil ya da mef'ûl olabilmekte, bu durumların her birinde müfret, sıfat yahut isim tamlaması biçiminde gelebilmektedir. Burada müfret renk adlarının haber ögesi olarak bulunamadığını ayrıca söylemek gerekir. Söz konusu kelimeler ayrıca nekra ve mârife ismi niteleyen isim ve fiil cümleleri içerinde ya da başka bir cümlenin herhangi bir ögesi konumunda kullanılan iç cümlelerin de birer parçası şeklinde de kullanılmaktadır.

Tamlama içerisinde renk isim ve sıfatlarını sıfat-mevsûf, muzâf-muzâfun ileyh kısımlarında görmek mümkünken bu sözcükler cümlede kullanıldığında bütün bu kelime öbeklerinin cümlenin her ögesine uyum sağlamadığı görülmüştür. Örneğin sıfat veya mevsûf olarak kullanılabilen renk sıfatları cümlede fâil, mef'ûl, mübtedâ ya da haber olarak yer alabilirken yalnız mevsûf olabilen renk adlarının kullanıldığı sıfat tamlamaları fâil ögesi olarak gelebilmekte, mef'ûl ve haber ögesinde örneğine genelde rastlanmamakta, mübtedâ ögesinde ise nadiren kullanılmaktadır.

İsim tamlamalarına bakıldığında ise renk isim ve sıfatlarının hem muzâf hem de muzâfun ileyh olarak fâil ögesinde bulunduğu, mef'ûl ve mübtedâ ögelerinde renk sıfatının yalnız muzâfun ileyh, renk adının ise hem muzâf hem de muzâfun ileyh olarak kullanıldığı

görülmüştür. Ancak burada isim tamlamalarının mübtedâ ögesi olarak geçtiği örneklerin çok nadir olduğunu söylemek gerekir. Haber ögesinde ise renk sıfatlarının hem muzâf hem de muzâfun ileyh, renk isimlerinin ise yalnız muzâf olabildiği isim tamlamalarının haber olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Arap dilinde cümlede zarf, hâl, temyîz, müstesnâ, münâdâ, câr-mecrûr gibi ana ögeler dışında kalan unsurlar içerisinde renk isimlerine gelindiğinde; söz konusu kelimelerin zarf veya hâl unsuru şeklinde kullanımına rastlanmamıştır. Zira renk sözcükleri mânâ bakımından fiilin işlendiği zaman veya mekânı anlatan zarf veya fiilin gerçekleştiği sırada fâil ve mef'ûlün durumunu bildiren hâl için uygun olmadığı görülmektedir. Müstesnâ, münâdâ, câr-mercrûr gibi ögeler içerisinde ise sık olmamakla birlikte zaman zaman renk isimlerini görmek mümkündür. Asli olmayan unsurlardan temyîzin ise sınırlı ve özel bir kullanımı söz konusudur. Bu sınırlılığın başlıca sebebi temyizin câmid isimlerden olma şartıdır. Bunun neticesinde renk bildiren sıfatlar ise temyiz unsuru olarak kullanılamazken renk isimleri temyîz olabilmektedir. Renk isimleri, ismi tafdîle dayanan veya fiilin ne bakımdan gerçekleştiğini açıklayan mastarlar olmak üzere iki şekilde kullanılmaktadır. Temyîzin bunun dışında kalan; mümeyyezin ne olduğunu, sayısını, hacmini, alanını açıklayan türlerinde renk isimlerinin kullanılmadığı görülmüştür ki bunlar mânâ açısından muhaldir.

Bunlara ilaveten konunun anlaşılmasında yeterli veriyi ortaya koymuş olsak da çalışmamızda yer alan renk adları sözlükler ve renklere dair yazılmış eserler üzerinden tespit edebildiğimiz sözcükler olup muhakkak eksik kalan bazı hususlar olmuştur.

Arap dilinde renk isim ve fiillerinin mânâ ve gramer bakımından derinlemesine irdelendiği çalışmamızın neticesinde şunları söylemek gerekir ki renkler tüm toplumlarda olduğu gibi duygu ve düşüncelerimizin ifâdesinde önemli bir araç, dil için ise değerli bir söz varlığıdır. Ayrıca temel ve mecaz anlamlarıyla, sembolik değerleriyle renkler çok yönlü bir kelime grubudur. Renk kelimelerinin cümle unsuru olarak kullanımının belirli sınırlamalara tabi olması çalışmamızın en önemli sonuçlarından biridir. Zira renk kelimelerinin hangi şartlarda cümlenin hangi unsuru olabileceğine ilişkin veriler, bilgisayar dilbilimine ve dijital çeviri programcılığına katkı sağlayabilir nitelikte olacaktır. Bilhassa bu sonucun geliştirilerek başka çalışmalara kaynaklık etmesi temennimizdir.

KAYNAKÇA

Abdulmecîd, Abdulazîz. *el-Luġatu'l-ʿArabiyye uṣûluhâ'n-nefsiyye ve ṭuruḳu tedrîsihâ: nâḥiyetu't-taḥṣîl*. Kahire: Dâru'l-Maʿârif, 1986.

Abdunnâsır, Amânî Cemâl.-Elbeyk, Ḫâlid. *Delâlatu'l-elvân fî şiʿri'l-fütûḥi'l-İslâmiyye fî ʿaṣri ṣadri'İslâm*. Gazze: İslâm Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili Bölümü, Doktora Tezi, 2010.

Abdunnûr, Cebbûr. *el-Muʿcemu'l-edebî.* Beyrut: Dâru'l-ʿİlmi li'l-Melâyîn, 2. basım, 1984.

Abdülbâkî, Muhammed Fuʾâd. *el-Muʿcemu'l-mufehres li elfâẓi'l-Ḳurʾâni'l-kerîm*. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mıṣriyye, 1945.

Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. 3 cilt. Ankara: TDK. Yayınları, 2. basım, 1979.

Aksan, Doğan. "Anlambilim İlgili Alanlar ve Türkçe". *Ankara Ü. TÖMER Dil Dergisi*. Doğan Aksan Özel Sayısı 16 (1994), 118-124.

Akyüz, Hüseyin. "Hz. Peygamber'in Hadislerinde Renklerin Dili". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.* 14 (2014), 373-397.

Algül, Hüseyin. "Himyerîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/62-63. İstanbul: TDV. Yayınları, 2007.

Altınörs, Atakan. *Dil Felsefesine Giriş*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2003.

el-ʾAṣmaʿî, Ebû Saʿîd Abdulmelik b. Ḳureyb. *el-ʾAṣmaʿîyyât.* thk. Ahmed Muhammed Şâkir-Abdusselâm Hârûn. Mısır (Beyrut baskısı): Dâru'l-Meʿârif, 5. basım, ts.

el-ʾAsmaʿî, Ebî Saʿîd Abdulmelik b. Ḳureyb. *Kitâbu'l-ḫayl*, thk. Ḥâtim Ṣâliḥ eḍ-Ḍâmin. Dımaşk: Dâru'l-Beşâir, 1430/2009.

el-ʾAsmaʿî, Ebî Saʿîd Abdulmelik b. Ḳureyb. *Kitâbu'l-ibil*, thk. Ḥâtim Ṣâliḥ eḍ-Ḍâmin. Dımaşk: Dâru'l-Beşâir, 1424/2003.

Atasağun, Galip. "Sembol ve Sembolizm". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7/7 (Ağustos 1997) 369-387.

Başkan, Özcan. *Bildirişim: İnsan Dili ve Ötesi*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1. basım, 1988.

Buḫârî, Ebû ʿAbdillah Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiʿu'ṣ-Ṣaḥîḥ*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Cebrî, Şefîḳ. "Luġatu'l-elvân". *Mucmeʿu'l-Luġati'l-ʿArabiyyeti bi Dımaşk*. 42/2 (1386/1967), 197-201.

el-Cevherî, Ebu Naṣr İsmâîl b. Ḥammâd. *eṣ- Ṣıḥâḥ tâcu'l-luġa ve ṣıḥâḥu'l-ʿArabiyye*. thk. Ahmed Abdulğafûr ʿAṭṭâr. Beyrut: Dâru'l-ʿİlmi li'l-Melâyîn, 4. basım, 1407/1987.

Çiçek, Mehmet. "Semiyoloji ve Semiyotik Üzerine Düşünceler". *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication-TOJDAC*. 6/2 (2016), 137-147.

ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. ʿAbdirraḥmân. *Sunen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Demir, Abdullah. *İSNAD Atıf Sistemi 2. Edisyon*. Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2019.

Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Târihî*. 3 cilt. Kayseri: Fenomen Yayınları, 3. Basım, 2014.

Dervîş, Mahmûd. *Kezehri'l-lûz ev eb'ad*, Ramallah: by., 1. Basım, 2005.

Dilaçar, Agop Martayan. "Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi". *Türk Dil Araştırmaları Yıllığı Belleten*. müdür Agâh Sırrı Levend. 83-145. Ankara: TDK. Yayınları, 2. basım, 1989.

Ebî Ṣâbit, Ebû Muhammed Ṣâbit. *Kitâbu ḫalḳi'l-insân,* thk. Abdussettâr Ahmed Ferrâc, Kuveyt: Matbaʿatü Ḥukûmeti Kuveyt, 1985.

Ebû Dâvud, Suleymân b. el-Eşʿas es-Sicistânî. *Sunen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

ed-Dûrî, ʿIyâz Abdurrahmân Emîn. "Teʾvîlu'l-levn fi'l-Ḳurʾâni'l-Kerîm ve'l-ḥadîṯi'n-nebeviyyi'ş-şerîf". *el-ʾAkademî*. 57 (2011), 75-90.

Enîs, İbrâhîm vd. *el-Muʿcemu'l-vasîṭ*. Kahire: Mektebetu'ş-Şurûḳi'l-ʿArabiyye, 1461/2004.

el-Ferâhîdî, Ebû ʿAbdirraḥmân el-Halîl b. Ahmed b. ʿAmr b. Temîm. *Kitâbu'l-ʿAyn*. thk. Mehdî el-Maḫzûmî - İbrâhîm es-Semrâʾî. 8 cilt. Beyrut: Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, ts.

el-Fîrûzâbâdî, Ebu'ṭ- Ṭâhir Mecduddîn Muhammed b. Yâḳûb. *el-Ḳâmûsu'l-muḥîṭ*. thk. Mektebetu Taḥḳîḳi't-Türâṯ. danışman Muhammed Naʿîm el-ʿArḳasûsî. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 8. basım, 1462/2005.

Gündüzöz, Soner. "Renk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 34/571-572. İstanbul: TDV. Yayınları, 2007.

Gündüzöz, Soner. "Arapçada Kültür-Dil İlişkisi: Arapça'nın Yapılanması ve Algılanmasında Etkili Ögeler". *Dinbilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi.* 5/2 (2005), 215-229.

Gündüzöz, Soner. "Kur'an'da Renklerin Büyülü Gücü". *Ekev Akademi Dergisi*. 7/16 (Yaz 2003), 71-84.

Gürbüz, Faruk. "Mecaz Kapsamındaki Anlamlar ve Bu Anlamlar Arasındaki İnce Ayrıntılar". *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/2 (2008), 197-212.

Ḫalîfe, Abdulkerîm. "el-Elvân fî muʿcemi'l-ʿArabiyye". *Mecelletu Mecmeʿi'l-Luġati'l-ʿArabiyyeti'l-ʾUrdunî.* 11/33 (Temmuz 1408/1987), 9-44.

Halîl, İbrâhîm Mahmûd. "Elfâẓu'l-elvân ve delâlâtuhâ ʿinde'l-ʿArab". *Dirâsâtu'l-ʿulûmi'l-ʾinsâniyye ve'l-ictimâʿıyye*. 33/3 (2006), 441-457.

el-Ḥamalâvî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed. *Şeze'l-ʿarfî fî fenni'ş-ṣarf*. takdîm ve taʿlîḳ Muhammed b. Abdulmutî. derleyen Ebî'l-ʾEşbâl Ahmed b. Sâlim el-Mıṣrî. Kahire: Dâru'l-Kiyân, ts.

el-Ḥârisî, Ebî Bişr Sîbeveyhi Amr b. Osman b. Ḳanber. *Kitâbu Sîbeveyhi*. th. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 5 cilt. Kahire: Mektebetu'l- Ḫâncî, 3. Basım, 1408/1988.

el-Ḥafâcî, Kerîm Şelâl. *Sîmyâʾiyyetü'l-elvân fî Kurʾâni'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru'l-Muttaḳîn, 1. Basım, 2012.

İbn ʿAbbâs, Abdullah. *el-İsrâʾ ve'l-miʿrâc*. Beyrut: Dâru'l-ʿUlûmi'l-Hadîṯe, 1983.

İbn Cinnî, Ebu'l-Fetḥ Osman. *Sirru sınâʿati'l-iʿrâb*. thk. Hasen el-Hindâvî. Beyrut: Dâru Kutubi'l-ʿİlmiyye, ts.

İbnu'l-Hâcib, Cemâluddîn Osman b. Ömer b. Ebû Bekr. *el-Kâfiyetu fî ʿilmi'ṣ-ṣarf ve'ş-şâfiyetu fî ʿilmi'ṭ-ṭaṣrîf ve'n-naḥv*. thk. Sâlih ʿAbdulʿazîm eş-Şâʿir. Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, ts.

İbn Ḥanbel, Ahmed b. Muhammed. *Musned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Ḳazvinî. *Sunen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

İbn Manẓûr, Ebû'l-Faẓl Cemâluddîn b. Mukerrem. *Lisânu'l-ʿArab*. 15 cilt. Beyrut: Dâru Ṣâdır, ts.

İbnu's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl en-Naḥvî. *el-ʾUsûlu fi'n-naḥv*, 2 cilt. thk. Muhammed Osman. Kahire: Mektebetu'ş-Şeḳâfeti'd-Dîniyye, 1. Basım, 1430/2009.

İbn Sîde, Ebu'l-Ḥasen Ali b. İsmâîl, *el-Muḫaṣṣaṣ*. 17 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, ts.

İbrâhîm, Abdulhamîd. *Ḳâmûsu'l-elvân ʿinde'l-ʿArab*. Bulak/Mısır: el-Heyʾetu'l-Mıṣriyyeti'l-ʿÂmme li'l-Kutub, 1989.

el-İṣfeḥânî, Ebu'l-Ferec Ali b. el-Ḥuseyn. *el-Eġânî*. 27 cilt. Beyrut: by., 1962.

İzutsu, Toshihiko. *Kur'ân'da Allah ve İnsan.* çev. Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 cilt. Ankara: DİB. Yayınları, 2012.

Ḳâṣım, Ḥuseyn Ṣâliḥ. *el-ʾİbdâʿ ve tezevvuḳu'l-cemâl*. Umman/Ürdün: Dâru Dicle, 1. basım, 2008.

el-Kayzevânî, Ebî Muhammed Abdullah b. Ebî Zeyd. *Risâletü İbn Ebî Zeyd el-Kayzevânî.* şrh. Ahmed Mustafa Kâsım eṭ-Taḫṭâvîy. Kahire: Dâru'l-Faḍîle, ts.

Kocaman, Ahmet. "Dilbilimsel Anlambilim". *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I*. 89-103 Ankara: TDK. Yayınları, 1980.

el-Kuşcî, Alâeddîn Alî. *ʿUnḳûdu'z-zevâhir fi'ṣ-ṣarf*. thk. Ahmed ʿAfîfî. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1421/2001.

Mazlum, Özge. "Rengin Kültürel Çağrışımları". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 31 (Aralık 2011), 125-137.

Mesʿûd, Cibrân. *er-Râʾid muʿcemun luġaviyyun ʿasriyyun*. Beyrut: Dâru'l-ʿİlm li'l-Melâyîn, 7. basım, 1992.

el-Muberred, Ebû'l-ʿAbbâs Muhammed b. Yezîd. *el-Muḳteḍab.* 5 cilt. thk. Muhammed Abdulhâlık ʿAẓîme. Kahire: Vakıflar Bakanlığı-el-Meclisu'l-ʾAʿlâ Li Şuʾûni'l-İslâmiyye-Lecnetu İḥyâʾi't-Turâṯi'l-İslâmî, 1. basım, 1415/1994.

el-Murâzeḳa, Necâḥ Abdurrahmân. *el-Levn ve delâlâtuhû fi'l-Ḳurʾâni'l-kerîm.* Muʾte: Muʾte, Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Muslim, Ebu'l-Ḥuseyn Muslim b. Ḥaccâc el-Ḳuşeyrî. *Ṣaḥîḥu Müslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Muvaffakuddîn, Yaîş b. Ali b. Yaîş. *Şerḥu'l-mufaṣṣal.* Kahire: Munîriyye Basım İdaresi, ts.

en-Nemerî, Ebî Abdullah el-Ḥuseyn b. Ali. *Kitâbu'l-Mulemmaʿ*. thk. Vecîhe Ahmed es-Seṭal. Dımaşk: Maṭbaʿatu'l-Mucmeʿu'l-Luġati'l-ʿArabiyye bi Dımaşk, 1396/1976.

en- Nesaʾî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuʿayb. *Sunen.* İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Okcu, Abdülmecit. "Kur'an'da Renkler". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 28 (2007), 127-163.

Ömer, Ahmed Muḫtâr. *el-Luġa ve'l-levn*. Kahire: Dâru ʿÂlemi'l-Kutub, 1. basım, 1982.

Ömer, Ahmed Muḫtâr. *Muʿcemu'l-luġati'l-ʿArabiyyeti'l-muʿâṣıra*. Kahire: ʿÂlemu'l-Kutub, 1. basım (4 cilt birlikte basım), 2008.

Ömer, Ahmed Muḫtâr. "Elfâẓu'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye". *Mecelletu'l-ʿArabiyye li'l-ʿulûmi'l-ʾinsâniyye*. 1/1 (Ocak 1981) 9-29.

Özlük, Doğan. *Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Kelimeler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Parrot, Jean. *Dilbilim*. çev. Emel Ergun. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. basım, 1998.

Procházka, Stephan. "Color Terms". *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. 1-7. Leiden: Brill, 2011.

er-Râciḥî, ʿAbduh. eṭ-Ṭaṭbîḳu'n-naḥvî. İskenderiyye: Dâru'l-Maʿrifeti'l-Câmiʿiyye, 2. Basım, 1998. 370.

er-Râzî, Faḫreddîn Muhammed. *Tefsîru'l-Faḫr er-Râzî (el-Meşhûru bi't-tefsîri'l-kebîr ve Mefâtîḥu'l-ġayb)*. 32 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.

Redhouse, Sir James. *Redhouse İngilizce-Türkçe, Türkçe-İngilizce Sözlük*. İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1992.

"Renk". *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi*. 16/489- 490. İstanbul: Sabah Yayınları, 1. basım, 1992.

"Renk". *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*. 16/9768-9769. İstanbul: Gelişim yayınları, 1986.

"Renkler". *Temel Britanica Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi*. ed. Büyüm Nazar. 14/215-219. İstanbul: Ana Yayıncılık, 1993.

es-Ṣaʿâlibî , Ebî Manṣûr. *Fıḳhu'l-luġa ve esrâru'l-ʿArabiyye*. düzenleyen Yâsîn el-Eyyûbî. Beyrut: el-Mektebetu'l-Aṣriyye, 2000.

es-Ṣafâ, ʾİbtissâm Merhûn. *Cemâliyyetu't-teşkîli'l-levnî fi'l-Ḳurʾâni'l-kerîm*. Ürdün: Cerâd li'l-Kutubi'l-ʿÂlemî, 1. basım, 2010.

Seber, Abdülkerim. "Semantik-Delalet Kavramlarının Mukayesesi ve Anlambilim Kavramının Muhtevasının Tespiti". *Cumhuriyet Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 17/2 (2013), 97-130.

Seyyid, Eymen Fuâd. "Nil". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 33/122-123. İstanbul TDV Yayınları, 2007.

eṣ-Ṣıddîḳ, Ebû Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Dîvânu Ebî Bekr es-Ṣıddîḳ*. thk. ve şerh Racî el-Esmer. Beyrut: Dâru Ṣâdır, 1. basım, 1418/1997.

Sönmez. Gül Özlem. "Cahiliye Araplarında Büyü ve Kehanet". *II. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu "Cahiliye Dönemi"*. ed. Feyza Betül Köse. 575-589. Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2020.

Sözen, Metin - Tanyeli, Uğur. *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.

Subaşı, Derya Adalar. "Renkler Ulamı Üzerine Türkçe ve Arapça Sözlük Tabanına Yönelik Gözlemler". *Turkish Studies- International Periodical For The Languages and History of Turkish or Turkic*. 7/2 (Spring 2012), 963-977.

es-Suudî, Ahmed ʿAṭıyye. "Delâlâtu'l-elvân fî ʾâyâti'l-Ḳurʾân". *Mecelletu'l-Ḥikme:Mecelletun Baḥşiyyetun ʿİlmiyyetun Şerʿiyye*. 20 (Ocak 2000), 367-384.

Şarḳâvî, Mahmûd. *Eḫbâru Mekke*. Dâru's-selâm/Kahire: el-Ehramu't-Ticâriyye Basımevi, 1972.

Şâuddîn, Ömer Muhammed el-Ḥasen. *Muʿcemu elfâẓi'l-elvân fi'l-luġati'l-ʿArabiyye*. Sudan: Ümmü Dirmên İslâm Üniversitesi, Arap Dili Fakültesi, Lisansüstü Çalışmalar Bölümü, Doktoza Tezi, 1999.

eş-Şeʾîlî, Suleyman b. Alî b. ʿÂmir. "el-Elvân ve delâlâtuhâ fi'l-Ḳurʾâni'l-Kerîm". *Mecelletu Câmiʿati'ş-Şâriḳa Li'l-ʿUlûmi'ş-Şerʿıyye ve'l-İnsâniyye*. 3 (Ekim 2007), 4/53-77.

eṭ-Ṭaberânî, Ebu'l-Ḳâsım Suleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Muʿcemu'l-Evsâṭ*. thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Ḥâc Emrîr. Beyrut: el-Mektebu'l-ʾİslâmî, 1405/1985.

eṭ-Ṭaberî, İbn Cerîr. *Câmiʿu'l-beyân an teʾvîli ʾâyi'l-Ḳurʿân*. 7 cilt. Beyrut: Muessestu'r-Risâle, 1994.

et-Tebrîzî, el- Ḫaṭîb. *Şerḥu dîvânı Ebî Temmâm*. ed. Râcî el-Esmer. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-ʿArabî, 2. basım, 1414/1994.

et-Teymî, Ebû ʿUbeyde Maʿmer b. el-Müṯennâ. *Kitâbu'l-ḫayl*. Haydarâbâd: Matbaʿatu Dâirati'l-Maʿârifi'l-Oṯmâniyye, 1358/1939.

Tirmizî, Ebû ʿİsâ Muhammed b. İsa. *Sunen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Tokdil, Ezgi. "Renk Kuramları ve Andre Lhote Örnekleminde Renk Algısına Fenomenolojik Yaklaşım". *İdil Dergisi*. 5/22 (2016), 547- 568.

Toker, İhsan. "Renk Simgeciliği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 50:2 (2009), 93-112.

Toklu, Mehmet Osman. *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akcağ Yayınları, 4. basım, 2011.

et-Tûnusî, Zeynel ʿÂbidîn. *el-Muʿcemu fi'ṣ-ṣarfi ve'n-naḥvi*. Şam: by. 1971.

Uçar, Tevfik Fikret. *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2004.

Uraler, Aynur. "Sevde". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/584,585. İstanbul TDV Yayınları, 2009.

Vardar, Berke. *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. Ankara: TDK. Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1982.

Varol, Mehmet Bahauddin. "İslam Târihînin İlk İki Asrında Simge Renkler ve Siyâsî Anlamları". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.* 17/2 (2009), 111-126.

Wolfflin, Heinrich. *Sanat Târihînin Temel Kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1985.

el-Yâḳût, eş-Şeyḫâvî. *Meâni'l-elvân fi'l-luġa ve's-seḳâfe ve'l-fenn*. Tilimsan/Cezayir: Ebî Bekr Belgây Üniversitesi, Edebiyat ve Dil Fakültesi, Sanat Bölümü, Teşkîlî Sanatlar Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2017-2018.

Yıldırım, Ali. "Renk Simgeciliği ve Şeyh Gâlib'in Üç Rengi". *Millî Folklor Dergisi*. 18/72 (2006), 129-140.

FovArt Sanat Galerisi. Erişim 26 Mart 2021. https://www.fovart.com/post/renk-teorisi-ve-renk-armonisi-nedir

Online Fransızca Sözlük. Erişim 13 Nisan 2021. renk Anlamı, renk kelimesi için çeviri, Fransızca Sözlük, Fransızca Türkçe Çeviri, Fransızca - Türkçe Sözlük (fransizcasozluk.net)

Goggle Çeviri. Erişim 13 Nisan 2021. Google Çeviri

Almaany. Erişim 1 Mayıs 2021. gümüşi Arapçada kelimesinin Türkçe terimleri Arapça Tüm Sözlüğünün 1. Sayfasında yer alan anlamı (almaany.com)

Almaany. Erişim 1 Mayıs 2021. patlıcani Arapçada kelimesinin Türkçe terimleri Arapça Tüm Sözlüğünün 1. Sayfasında yer alan anlamı (almaany.com)

Almaany. Erişim 1 Mayıs 2021. limoni Arapçada kelimesinin Türkçe terimleri Arapça Tüm Sözlüğünün 1. Sayfasında yer alan anlamı (almaany.com)

Almaany. Erişim 1 Mayıs 2021. kavuniçi Arapçada kelimesinin Türkçe terimleri Arapça Tüm Sözlüğünün 1. Sayfasında yer alan anlamı (almaany.com)

Almaany. Erişim 22 Mayıs 2021. zümrüt yeşili Arapçada kelimesinin Türkçe terimleri Arapça Tüm Sözlüğünün 1. Sayfasında yer alan anlamı (almaany.com)

Almaany. Erişim 21 Mart 2122. akdeniz Arapçada kelimesinin Türkçe terimleri Arapça Tüm Sözlüğünün 1. Sayfasında yer alan anlamı (almaany.com)

Almaany. Erişim 21 Mart 2122. kızıldeniz Arapçada kelimesinin Türkçe terimleri Arapça Tüm Sözlüğünün 1. Sayfasında yer alan anlamı (almaany.com)

Almaany. Erişim 14 Haziran 2022. pembelik Arapçada kelimesinin Türkçe terimleri Arapça Tüm Sözlüğünün 1. Sayfasında yer alan anlamı (almaany.com)

Kur'ân Yolu. Erişim 20.06.2021. Kur'an-ı Kerim - Diyanet İşleri Başkanlığı

Kur'ân ve Meali. Erişim 29.06.2021. Kuran ve Meali, Türkçe Kuran Meali, Kuran Meali ve Tefsiri, Türkçe Mealler

Vikipedi, Vikipedi Özgür Ansiklopedi. "Limon". Erişim 27 Aralık 2021. Limon - Vikipedi (wikipedia.org)

Vikipedi, Vikipedi Özgür Ansiklopedi. "Portakal". Erişim 27 Aralık 2021. Portakal - Vikipedi (wikipedia.org)

Vikipedi, Vikipedi Özgür Ansiklopedi. "Kestane". Erişim 27 Aralık 2021. Kestane - Vikipedi (wikipedia.org)

Vikipedi, Vikipedi Özgür Ansiklopedi. “Kestane”. Erişim 27 Aralık 2021. Bej - Vikipedi (wikipedia.org)

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü. “Fındığın Tarihçesi”. Erişim 27 Aralık 2021. https://arastirma.tarimorman.gov.tr/findik/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=26

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	**Zeynep Sevde AKDOĞAN ANOU**
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Antalya Anadolu İmam Hatip Lisesi-2008-2012
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Antalya-2013-2018
Tez/ Dönem Proje Konusu	Arap Dili'nde Renkler: Dilbilimsel Bir İnceleme
Yabancı Dil / Diller	Arapça/iyi, İngilizce/orta
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Makale: Nazife Nihal İNCE, Zeynep Sevde Akdoğan, "Ali et-Tantâvî'nin Çocukluk Hatıralarından Seçmeler", *Turkish Academic Research Review* , 2018, 3 (2) , 61-74 . DOI: 10.30622/tarr.421986 **Bildiri:** Nazife Nihal İNCE, Zeynep Sevde AKDOĞAN, "Kur'ân, Kitâb ve Mushaf: Semantik Bir İnceleme", *11. Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Kongresi,* Antalya, Türkiye, 28 Ekim - 01 Kasım 2019, cilt.4, ss.188-192. **Sertifika, Kurs ve Eğitimler:** Pedagojik Formasyon, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 2018.	
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	-